T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

REŞAD EKREM KOÇU'NUN ESERLERİNDE İSTANBUL FOLKLORU

Sezin OKTAY
2501060128

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şeyma GÜNGÖR

İstanbul 2009

ÖZ

Reşad Ekrem Koçu, tarihçi olduğu kadar folklorist olarak da tanınmış ve yüze yaklaşan sayıda kitabı bulunan bir yazardır. Koçu'nun eserlerinin odak noktası olan İstanbul, fetih öncesinden yaşadığı çağa kadar tarihiyle; saraydan sokak çetelerine kadar sosyal hayatıyla onun çalışmalarında yer bulmuştur. **İstanbul Ansiklopedisi** başta olmak üzere her yayımında İstanbul folklorunun canlı olarak işlendiği görülmektedir. Bu çalışmada, Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerinde yer verdiği İstanbul folkloruyla ilgili unsurlar tespit edilip örneklendirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Reşad Ekrem Koçu, is a writer who is also known by his folklorism as much as being a historian an has given about a hundred works. The focus in his works is İstanbul. İstanbul is in his Works with a large range with the social life from the palace to the street gangs before the conquest up to his age. İt is clearly seen that in his each work, especially **İstanbul Ansiclopedia**, folklore is employed by Reşad Ekrem Koçu in his works has been tried to be explanied and studyied.

ÖN SÖZ

Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan İstanbul, gerek maddî ve gerekse manevî kültür unsurlarıyla her zaman dikkati çekmiştir. Kültür, davranışlardan alışkanlıklara, gelenek ve göreneklerden yaşayış şekillerine, eğitim hayatından yerleşme mekânlarına, ulaşım ve haberleşmeden eğlenme biçimlerine, konuşma ve anlatma tarzlarına kadar sürekli gelişen ve değişen günlük yaşamın tamamını dolduran tüm folklor unsurlarının ortak adıdır.

Bir imparatorluk başkenti olması sebebiyle farklı etnik grupların kültürlerini aynı potada eriten İstanbul'un folklorunu ortaya çıkarmak, kültürel kimliğimizi belirlemek açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, tarihçi, edebiyatçı ve folklorist kimliğiyle tanının Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerinde kültürel kimliği oluşturan İstanbul'un folklor unsurlarını tespit etmektir.

XI ciltten oluşan **İstanbul Ansiklopedisi**yle beraber ulaşabildiğimiz 92 eseri çalışmamızın devam ettiği iki yıl boyunca kütüphane kataloglarından (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı, Tarih ile Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri Seminer Kitaplıkları) taranarak ve bir kısmı satın alma yoluyla temin edilerek işlenmiştir.

Reşad Ekrem Koçu'nun yaşadığı devir ve eserlerini oluştururken beslendiği sözlü ve yazılı kaynaklar büyük ölçüde XIX. yüzyıla tanıklık eder. Dolayısıyla çalışmamızda tespit edilmiş olan folklor unsurları da ağırlıklı olarak XIX. yüzyılı yansıtmaktadır.

Çalışmamız “Giriş” dışında yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Reşad Ekrem Koçu’nun Hayatı ve Eserleri”, ikinci bölümde “Anonim Halk Edebiyatı Unsurları”, üçüncü bölümde “Âşık Edebiyatı Unsurları”, dördüncü bölümde “Geleneksel Türk Tiyatrosu Unsurları”, beşinci bölümde “Hayatın Geçiş Dönemleriyle İlgili Folklor Unsurları”, altıncı bölümde “Sosyal Hayatla İlgili Folklor Unsurları”, yedinci ve son bölümde “Eğlence Hayatı İle İlgili Folklor Unsurları” işlenmeye çalışılmış, elde edilen neticeler “Sonuç” kısmında değerlendirilmiş ve faydalanılan kaynaklar, “Kaynakça”da gösterilmiştir.

Yardımları sayesinde güç kazanıp çalışmamızın tamamlanmasına vesile olan Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz’e, öğrencilik hayatımız boyunca bizi İstanbul araştırmalarına yönlendiren ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteklerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Şeyma Güngör’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sezin Oktay
İstanbul 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZ/ ABSTRACT iii
ÖN SÖZ …..…….. iv
İÇİNDEKİLER ……....…….....…..…vi
KISALTMALAR ..…….....…..... x
GİRİŞ ……. 1

1. REŞAD EKREM KOÇU'NUN HAYATI VE ESERLERİ…….3

1. 1. REŞAD EKREM KOÇU'NUN HAYATI …….…….....3
1. 2. REŞAD EKREM KOÇU'NUN ESERLERİ …….…..……5
1. 2. 1. Eserlerinin Sınıflandırılması……...……..5
1. 2. 1. 1. İlmî Çalışmaları ……...……5
1. 2. 1. 2. İstanbul Ansiklopedisi ……..…5
1. 2. 1. 3. Monografik Denemeleri ……...7
1. 2. 1. 4. Derleme, İnceleme ve Aktarma eserleri ……...…7
1. 2. 1. 5. Çeviri Eserleri……...…8
1. 2. 1. 6. Halk Kitapları……8
1. 2. 1. 7. Çocuk Kitapları…….9
1. 2. 2. Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinin Tanıtımı……...9

2. ANONİM HALK EDEBİYATI UNSURLARI……..59

2. 1. KONUŞMALIK TÜRLER…….59
2. 1. 1. Atasözleri……59
2. 1. 2. Deyimler…….63
2. 1. 2. 1. Açıklamalarıyla Deyimler ……..…67
2. 1. 3. Argo Kelime ve Tabirler ……73
2. 1. 4. Bilmeceler……...81

2. 1. 5. Tekerlemeler……...83
2. 1. 6. Fıkralar……86
2. 1. 6. 1. Fıkra Tipleri ……...87
2. 1. 7. Dualar ve Beddualar……...89
2. 1. 7. 1. Dualar ……89
2. 1. 7. 2. Beddualar ……...89
2. 2. SÖYLEMELİK TÜRLER……...…89
2. 2. 1. Mâniler ……...89
2. 2. 1. 1. Düz Mâniler ……...90
2. 2. 1. 2. Ayaklı Mâniler ……...93
2. 2. 1. 3. Mâni Fasılları ……93
2. 2. 2. Mâniciler ……97
2. 2. 3. Türküler ……..99

3. ÂŞIK EDEBİYATI UNSURLARI ……..……113

3. 1. ÂŞIK EDEBİYATI ……..……113
3. 1. 1. Âşıklar ……..……113
3. 1. 2. Âşıklar ve Âşıklarla İlgili Tabirler……122
3. 2. DESTANLAR ……..125
3. 2. 1. Destan Konuları …….....127
3. 2. 2. Destan Yazanlar ……...127
3. 2. 3. Destan İsimleri ……137

4. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU UNSURLARI…….....152

4. 1. MEDDAH HİKÂYELERİ VE MEDDAHLAR……..……152
4. 1. 1. Meddah Hikâyeleri ……..……153
4. 1. 2. Meddah İsimleri ……..……160
4. 1. 3. Meddahların Rekabetleri …….……162
4. 1. 4. Meddah Hikâyelerinin Yasaklanması ……..163
4. 2. KARAGÖZ ……..163

4. 2. 1. Karagöz Tipleri ……163
4. 2. 2. Karagözcü İsimleri ……...164
4. 3. ORTA OYUNU ……...166
4. 3. 1. Orta Oyunu Kolları ……..…… ..166
4. 3. 2. Orta Oyuncular ……168
4. 3. 3. Zenneler ……...169
4. 4. TULUAT ……..170
4. 4. 1. Tuluat Oyuncuları ……170
4. 5. KUKLA ……173
4. 5. 1. Kuklacılar …….....173
4. 6. MUKALLİTLER, HOKKABAZLAR …….174
4. 7. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSUYLA İLGİLİ TABİRLER ……...174

5. HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ FOLKLOR UNSURLARI……..…175

5. 1. DOĞUMLA İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR ……..……175
5. 2. SÜNNET DÜĞÜNLERİYLE İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR ..…….177
5. 2. 1. Saray'ın Sünnet Düğünleri ……...177
5. 2. 2. Tulumbacıların Sünnet Düğünleri ……180
5. 3. EĞİTİM VE ÖĞRETİMLE İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR ……..181
5. 3. 1. Okul Eğitimi……..181
5. 3. 2. Okul Dışı Eğitim ……..183
5. 4. EVLENMEYLE İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR …….. 184
5. 4. 1. Saray Düğünleriyle İlgili Âdet ve Uygulamalar ……184
5. 4. 2. Halk Düğünleriyle İlgili Âdet ve Uygulamalar ……..185

6. SOSYAL HAYATLA İLGİLİ FOLKLOR UNSURLARI ……...188

6. 1. MESLEKLER VE MESLEKLERLE İLGİLİ ÂDETLER VE UYGULAMALAR ……..…188
6. 1. 1. Meslek Dalları ..……..……...…….189

6. 1. 2. Esnaflar ve Alışverişle İlgili Tâbirler …….202
6. 2. ULAŞIM……..207
6. 2. 1. Kara Ulaşımı ……....207
6. 2. 2. Deniz Ulaşımı …….208
6. 3. HABERLEŞME, İLETİŞİM ……...210
6. 3. 1. Kadın- Erkek Arası İletişim …….211
6. 3. 1. 1. Aşk Haberleşmeleri……..212
6. 4. İSTANBUL KÜLTÜRÜNDE BAZI TİPLER ……..…217
6. 4. 1. Tulumbacılar…….……217
6. 4. 1. 1. Yangın Tulumbası Sandıkları……...218
6. 4. 1. 2. Tulumbacıların Sandık Naraları……...222
6. 4. 1. 3. Tulumbacı İsimleri……222
6. 4. 1. 4. Tulumbacılıkla İlgili Tabirler…….....232
6. 4. 2. Kabadayılar ve Külhanbeyleri ……234
6. 4. 2. 1. Kabadayılar …….....235
6. 4. 2. 2. Külhanbeyleri ……...239
6. 5. GİYİM- KUŞAM- SÜSLENME …….240
6. 6. HALK HEKİMLİĞİ ……248
6. 7. HALK TAKVİMİ ……249
6. 8. İNANIŞLAR ……251
6.9. BÜYÜ ……...253
6. 10. YATIRLAR …… ……..254

7. EĞLENCE HAYATI İLE İLGİLİ FOLKLOR UNSURLARI…….258

7. 1. DİNÎ BAYRAMLARLA İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR ……..258
7. 1. 1. Ramazan ve Bayramla İlgili Tabirler……259
7. 1. 2. Direklerarası Eğlenceleri …….261
7. 1. 3. Ramazan Sergileri ……262
7. 2. AÇIK EĞLENCE MEKÂNLARI ……262
7. 2. 1. Mesire Alanları ……262
7. 2. 2. Panayırlar, Festivaller, Kutlamalar ……..270

7. 3. KAPALI EĞLENCE MEKÂNLARI ……...272
7. 3. 1. Kahvehaneler, Kıraathaneler ……272
7. 3. 1. 1. Çalgılı Kahvehaneler……275
7. 3. 2. Çayhaneler ……...281
7. 3. 3. Meyhaneler …… 281
7. 3. 3. 1. Meyhanede Hizmet Verenler ……...289
7. 3. 3. 2. İçki ve Meze Çeşitleri ……..290
7. 3. 3. 3. Meyhane Kültürü ile İlgili Adetler ve Tabirler ……291
7. 3. 4. Meşhur Birahaneler ……..292
7. 3. 5. Meşhur Gazinolar …….293

SONUÇ .....……297
KAYNAKÇA ……..304

KISALTMALAR

A.e.	:	aynı eser
bkz.	:	bakınız
bs.	:	baskı, basım
C.	:	cilt
çev.	:	çeviren
DBİA	:	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
Dr.	:	Doktor
haz.	:	hazırlayan, hazırlayanlar
Hz.	:	Hazreti
M.	:	Miladi
mec.	:	mecaz
nr.	:	numara
Prof.	:	Profesör
s.	:	sayfa
TFAD	:	Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
t.y.	:	basım tarihi yok
vb.	:	ve benzeri
v.s.	:	vesaire
y.y.	:	basım yeri yok

Kitap Adı Kısaltmaları

Kısaltma		**Kitap Adı**
1786'da	:	1786'da Türkiye
Âşık	:	Âşık ve Şâir Padişahlar
AYİNO	:	Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş
Binbirdirek	:	Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan
EİMMK	:	Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri
Giyim	:	Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü
İ A	:	İstanbul Ansiklopedisi
İ C	:	İstanbul Camileri
İ K	:	İstanbul Konuşmaları
Kabakçı	:	Kabakçı Mustafa (Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı)
Osmanlı	:	Osmanlı Padişahları
PH	:	Patrona Halil
Seyahatname	:	Evliya Çelebi Seyahatnamesi
Sûr	:	Sûrnâme
TBEA	:	Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi
TGV	:	Tarihimizde Garip Vakalar
TK	:	Tarihimizde Kahramanlar
THHSRM	:	Tarihten Hikâyeler Hatice Sultan ile Ressam Melling
Tulumbacılar	:	İstanbul Tulumbacıları
Yasaklar	:	Osmanlı Tarihinde Yasaklar

GİRİŞ

Folklor, sosyal bir varlık olan insanın hayatının bütün evrelerini inceleyen bir bilim dalıdır. Folklor, bireyin geçmişiyle geleceği arasındaki kültürel değişimlerin bütünüyle ilgilidir. Monografik çalışmalarla, alan araştırmalarıyla maddi ve manevi kültürel kimliğe ait olan unsurları ortaya çıkarır. Gelişen yeni teorilerle bunları işleyerek gelecek nesillere fayda sağlamayı amaçlar.

Her birey küçük ya da büyük bir toplumsal grup içerisinde yaşar, toplumun ortak değerlerinden beslenir, böylece kendine ve ait olduğu gruba dair bir kültürel kimliğe sahip olur.

Bireylerin olduğu gibi şehirlerin de kültürü ve kültürel kimliği vardır. İstanbul, köklü tarihi, geniş ticaret hacmi, nüfus yoğunluğu, doğal güzellikleri, eğitim merkezi oluşu gibi nedenlerle çok zengin bir kültüre sahip olagelmiştir.

İstanbul folklorunun tespit edilmesi bir tek millete ait unsurların, sınırlı bir dönemin, dar bir coğrafyanın folklorunun belirlenmesinden öte bir şeydir. Çünkü İstanbul medeniyetler başkentidir. Farklı milletleri, ırkları, dinleri, dilleri çeşitli gayelerle aynı coğrafyada buluşturur. İstanbul'un kültür zenginliği bu farklılıklardan oluşmuştur.

Büyük bir çeşitliliğe sahip İstanbul folklorunun bütün devirlerini kapsayan bir çalışma ortaya koymak zordur. İstanbul üzerine eser vermiş bütün araştırmacıların, yazarların eserlerinin İstanbul folkloru açısından incelenmesi de neredeyse imkânsızdır. Ancak, belirli devirler ve yazarlar üzerinde parça parça yapılan ya da yapılacak olan çalışmalar İstanbul folklorunun bütününü ortaya koymaya yarayacaktır. Biz de bu amaçla Reşad Ekrem Koçu'nun bakış açısıyla İstanbul folkloru unsurlarını tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız, Reşad Ekrem Koçu'nun süreli yayınlardaki yazıları hariç tutularak kitap halinde basılmış yüze yakın eserini kapsamaktadır. Tarihçi, edebiyatçı ve folklorist kimliğiyle dikkat çeken Koçu'nun bu eserlerlerinde akademik olmaktan ziyade popülerliği tercih ettiği anlaşımaktadır. Çünkü Koçu, kimisi belgelere, notlara da dayansa eserlerini kendine ait üslubuyla kaleme almıştır. Biz de onun üslubunu yansıtabilmek amacıyla tezimizde yer yer alıntılar yapma yoluna gittik.

Koçu, çok farklı kaynaklardan beslenen bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklar yazılı ve sözlüdür. Eserlerinde olaylara kendi dünya algısıyla, merak alanlarıyla yaklaştığı açıkça fark edilmektedir. Örneğin destanları, meddah hikâyelerini, tulumbacıları, eğlence hayatını merkeze alarak diğer folklor unsurlarını anlatmıştır.

Reşad Ekrem Koçu, başta **İstanbul Ansiklopedisi** olmak üzere eserlerinde "ayrıntı" yazarı denilebilecek bir özellik göstermektedir. Sıradan insanlar onun yazılarında "kahraman" olmuşlardır. Pek çok kimsenin fark etmediği ya da önemsemediği konular onun renkli üslubuyla değerlenmiş ve göz önüne çıkmıştır. Koçu'nun, İstanbul araştırmalarında vaz geçilemez başvuru kaynakları arasında yer almasının başlıca sebeplerinden birisi de budur.

1. REŞAD EKREM KOÇU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

1. 1. **REŞAD EKREM KOÇU'NUN HAYATI**

Asıl adı Mehmet Reşad Ekrem Koçu'dur. Gazeteci yazar Ekrem Reşad Bey ile Hacı Fatma Hanım'ın oğlu olarak 1905 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. İstanbul'da çıkan **Tarik**, **Mâlûmat**, **Cerîde-i Havâdis** gazetelerinde çalışan babası Ekrem Reşad Bey, Konya Sanayi Mektebi Müdürlüğüne atanmış ve Kurtuluş Savaşının sonuna kadar burada kalmıştır. İstanbul'a döndüğünde, 1925'ten ölümüne (1933) kadar **Cumhuriyet** gazetesinin memleket haberleri servisinin başında bulunmuştur (Eyice, 1976: 7641).

Reşad Ekrem, babasının görevi dolayısıyla bulunduğu Konya'da, Konya Anadolu İntibah Mektebi (1918) ve Bursa'da Bursa Erkek Lisesi'nde (1927) okumuştur. İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olmuştur (1931). Mezuniyetinin ardından tarihçi Ahmet Refik Bey'in (1880- 1937) kürsüsünde bir süre asistan olarak çalışmış; ancak, 1933'te yapılan üniversite reform hareketiyle pek çok öğretim üyesi ve yardımcısı Dârülfünûn dışında bırakılınca, o da hocası Ahmet Refik [Altınay] Bey ile birlikte üniversiteden ayrılmıştır. İstanbul'un çeşitli okullarında, Kuleli Askeri Lisesi, Pertevniyal ve Vefa Liselerinde tarih öğretmenliği yapmıştır.

"Reşad Ekrem Koçu, hiç evlenmemişti. Bu bakımdan oldukça derbeder bir yaşamı vardı. Son yıllarda Mehmet adındaki Anadolulu bir çocuğu resmen evlat edinmiş, onun kız ve erkek iki kardeşini de yanına getirmişti. Ölümünden sonra Mehmet Koçu, ansiklopedinin bir depoda duran fasiküllerini tasfiye etti. Arkasından da evde toplanan not ve dokümanları Niyazi Ahmet Banoğlu aracılığıyla **Tercüman** gazetesi arşivine sattı. Bu arşiv de dağıtılıp satıldığına göre bugün ne olduğu bilinmez. Zaten az sonra Mehmet Koçu'nun da öldüğü duyuldu. Böylece Reşad Ekrem Koçu'nun bıraktığı her şey karanlıklarda kaldı. O'nun XIX. yüzyıl gazetelerinden büyük bir sabırla toplayarak defterlere geçirdiği, inanılmaz bazı polis olayları vardı;

hamamlara dair zengin bir arşiv oluşturmuş, hatta bunu özet olarak bir konferans halinde takdim etmişti. Bunların şimdi nerede ve kimlerin ellerinde olduğu bilinmez" (Eyice, 1994: 43).

Reşad Ekrem Koçu'nun yetişmesinde, Osmanlı devletinin son yılları ile Cumhuriyet'in ilk dönemi arasında yaşamış olan babası Ekrem Reşad Bey ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden hocası Ahmet Refik'in (1880- 1937) önemli etkileri vardır (Eyice, 1976: 7642). Osmanlı devri Türk formasyonu gören Reşad Ekrem Koçu, tarihi gerçekleri titizlikle göz önünde bulunduran, tarihin meraklı olaylarını büyük bir dikkat ve sabırla yazılı belgelerden ayıklayan, olayları zevkli bir anlatım halinde, herkesin kolaylıkla anlayabileceği, akıcı bir üslûp içinde sunmasını bilen bir tarihçi-edebiyatçı olarak sayısız esere imza atmıştır. Eserlerinde büyük ölçüde İstanbul tarihini ve eski İstanbul'un sosyal hayatını ele almıştır.

Yüzlerce yazısı gazete sayfaları arasında saklı kalan, bir kısım çalışmaları ise yayınlanamamış olan Reşad Ekrem Koçu, 6 Temmuz 1975'te İstanbul'da Göztepe'deki evinde vefat etmiştir (İ K, 17- 20). Sahrayıcedit Mezarlığına defnedilmiştir (Eyice, 1994: 41; TBEA, 2003: 612).

Yazılarında "Ahmet Bülent Koçu" ve "Reşad Ekrem" imzalarını da kullanan Reşad Ekrem Koçu, aynı zamanda şiire, resme ve fotoğrafçılığa da meraklıydı. (Yurt Ansiklopedisi, 1982- 1983: 4112) .

Tarihçi, edebiyatçı ve folklorist olarak tanınan Koçu, ele aldığı bir konuyu işlerken kendi kalemini işe katar, her hangi bir kaynaktan aldığı olayı üslûba çeker, hikâyeleştirir, kurgular, eleştirir, kendileştirir diyebiliriz. Reşad Ekrem Koçu'nun adeta sınırı yoktur, eline geçen her bilgi, gördüğü, duyduğu her şey, bir şiir ya da düz yazıdan çıkardığı anekdot, eserlerinde konu olarak karşımıza çıkabilir. Koçu'nun kalıp ifadeleri vardır. Belli konulardan belli kelimeler ya da kalıplarla bahseder, yalın ama kuru olmayan ifade tarzına sahiptir. Koçu'nun üslûbu renklidir.

Konu çeşitliliğine sahip olan Reşad Ekrem'in eserlerinden padişahlardan cariyelere, selâtin câmilerden meyhane köşelerine, tarihi kahramanlardan sokak çocuklarına kadar pek çok konu tekrar edilerek anlatılabilmiştir.

Ele aldığı konuları hikâyeleştiren hatta roman formuna ulaştıran Koçu'ya dair Yaşar Nabi'nin değerlendirmesi şöyledir: "Sait Faik, bize onun bir "Grand Meoulnes" verebileceğinden emin olduğunu söylüyor. Ben sadece, Reşad Ekrem'in, isterse büyük bir Türk romancısı olabileceğini kaydetmekle iktifa edeceğim[1]."

1. 2. REŞAD EKREM KOÇU'NUN ESERLERİ

1. 2. 1. Eserlerinin Sınıflandırılması

Yüze yakın yayımlanmış kitabı bulunan Reşad Ekrem Koçu'nun ayrıca **Akbaba**, **Amcabey**, **Hafta**, **Hayat Tarih**, **Hergün**, **İslâm Ansiklopedisi**, **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, **Milliyet**, **Son Posta**, **Tef**, **Tercüman**, **Türk Düşünce Mecmuası**, **Türk Folklor Araştırmaları**, **20. Asır** gibi ansiklopedi, gazete, ve dergilerde yazıları, bilhassa tefrikaları yayımlanmıştır. Çalışmamızda süreli yayımlardaki yazılarını değil, kitaplarını değerlendirdik

Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. 2. 1. 1. İlmî Çalışmaları

İslâm ansiklopedisine yazdığı "Hekimoğlu Ali Paşa" ve "Sürmeli Ali Paşa" maddeleri ile **Osmanlı Muahedeleri** ve **Bostancıbaşı Defterleri** eserleri diğer eserlerine nispetle daha ilmî muhtevalı çalışmalardır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1982: 382).

1. 2. 1. 2. İstanbul Ansiklopedisi

[1] Craven, Elisabeth, **1876'da Türkiye** (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Sertel Matbaası, 1939, s. 46.

Koçu'nun en önemli eseri, maddi nedenlerden dolayı "Gökçınar" maddesiyle sona eren **İstanbul Ansiklopedisi**'dir. Bu ansiklopedi 1944 yılında yayın hayatına girmiş ve 1973 yılına kadar aralıklarla ansiklopedinin 173 fasikülü yayımlanabilmiştir. Maddelerinin büyük çoğunluğu Reşad Ekrem Koçu tarafından yazılmıştır.

Reşad Ekrem Koçu'nun bütün eserleri içinde **İstanbul Ansiklopedisi**'nin ayrı ve özel bir yeri vardır. Eserlerinde ele aldığı pek çok konunun ansiklopedi maddesi olarak da yer aldığı görülmektedir.

Klasik ansiklopedi düzeninde kolay kolay yer alamayacak maddelere **İstanbul Ansiklopedisi**nde rastlamak mümkündür. Aşağıdaki madde başlıkları bu konuda fikir vermek için seçilmiştir:

"Bafralı Çetin" (Demir mide), İ A VII, 3882,
"Buz, İstanbul Boğazının ve İstanbul Limanının Buz Kitleleriyle Kaplanıp Örtülmesi" İ A VI, 3158,
"Cerrahpaşa'daki Sokak Köpeği", İ A VII, 3505,
"Çekirge Yağmuru", İ A VII, 3804,
"Çengelci" (Hırsız) , İ A VII, 3822,
"Dut Ağacı Yaprağı Kurusu İlanı" İ A IX, 4787- 4788,
"Erenköy'ün Sivrisinekleri" İ A IX, 5167,
"Tavukkaldıran Ayşe" İ A III, 1634- 1635.

XI. cilde ve sadece G harfine kadar olan kısmı basılabilen ansiklopedide madde başı olarak dikkat çeken konular şunlardır:

Adalar, Ağızlıkçılar, Ansiklopediler, Antikacılar, Arabacılar, Arap bacılar, Arap halayıklar, Arinacılar, Arkeologlar, Artistler, Arzuhalciler, Askerler, Aşçılar, Atlı hamallar, Avukatlar, Ayazmalar, Ayazmalar, Bahçıvanlık, Balıkçı dalyanları, Balıklar, balıkçılar, Basımevleri, Basın münakaşaları, Baskınlar, Bentler, Berberler, Bestekârlar, Caddeler, Câmiler, Ciltçilik, Cinayetler, Çeşmeler, Çeteler, Çıkmaz sokak-

lar, Çiçekçiler, Çiftlikler, Çingeneler, Dervişler, Devlet adamları, Dilbilimciler, Dilenciler, Divanlar, Dökümcüler, Ebeler, Enstitüler, Evliyalar, Fotoğrafhaneler, Futbol takımları, Gazeteciler, Gazeteler, Hafızlar, Hamamcılar, Hamamlar, Hanendeler, Hanlar, Hattatlar, Hisarlar, İlkler, İnanışlar, İş adamları, Kabzımallar, Kalyonlar, Kamplar, Kaptanlar, Kasırlar, Kâtipler, Kemankeşler, Kıyafetler, Kilise bestekârları, Kiliseler, Kitapçılar, Konaklar, Köprüler, Köşkler, Köyler, Kuleler, Kumarbazlar, Kunduracılar, Kuşçular, Kuyumcular, Kütüphaneler, Maliyeciler, Matbaacılar, Mecmualar, Meczuplar, Medreseler, Mezarlıklar, Mimarlar, Muallimler, Muvakkithaneler, Müderrisler, Müzeler, Müzik âletleri, Nakliyat şirketleri, Nevcivanlar, Okçular, Okullar, Ölçü birimleri, Padişahlar, Panayırlar, Patrikler, Pehlivanlar, Profesörler, Rahipler, Remmaller, Renkler, Ressamlar, Ritüeller, Romanlar, Rüşdiyeler, Saraçlar, Sarraflar, Sazendeler, Sergiler, Seyyahlar, Sinemalar, Sokaklar, Su isimleri, Su kemerleri, Suyolları, Şairler, Tabipler, Tamburacılar, Tarihçiler, Terziler (erkek ve kadın terzileri), Tiyatrocular, Tulumbacılar, Tüccarlar, Türbeler, Vapurlar, Vezirler, Yalılar, Yangınlar, Yatırlar, Yazarlar, Yiyecek çeşitleri, Yortular, Zabıtalar, Zenginler, Zindanlar, Zorbalar.

1. 2. 1. 3. Monografik Denemeleri

Ahmet Rasim Hayatı, **Seçme Şiir ve Yazıları**, **Ahmet Refik Hayatı**, **Seçme Şiir ve Yazıları**, **Fatih Sultan Mehmed**, **Osman Gazi'den Atatürk'e: 600 Yılın Panoraması**, **Osmanlı Padişahları, Sokullu Mehmet Paşa**, **Türk Tarihinin 50 Büyük Adamı.**

1. 2. 1. 4. Derleme, İnceleme ve Aktarma Eserleri

Büyük ölçüde tarihi belgeleri tarayarak meydana getirdiği tarih, kültür, sanat ve folklor konuları içeren, derleme, inceleme, araştırma ve yazma eserlerden Latin harfli Türkçe olarak tekrar ele alınıp düzenlenmiş olan yayımları şunlardır: **Aşçı Dede'nin Hatıraları**, **Bostancıbaşı Defterleri**, **Büyük Deniz Keşifleri: XV. ve XVI. Asırlarda**, **Dağ Padişahları**, **Darülaceze** (**1895- 1974**), **Evliya Çelebi Seyahatna-**

mesi, **Hatice Sultan ve Ressam Melling: Tarihten Hikâyeler**, **İstanbul Camileri, Osmanlı Muahedeleri**, **Osmanlı Tarihi'nin Panoraması**, **Seyid Vehbi: Surnâme** (**III. Ahmed'in Oğullarının Sünnet Düğünü**), **Topkapı Sarayı**, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Türk Zaferleri**, **Yangın Var: İstanbul Tulumbacıları**, **Yeniçeriler, Vilâdetnâme.**

1. 2. 1. 5. Çeviri Eserleri

1588'de Anadolu'nun Bir Köşesi: **İzmit-Geyve-Torbalı-Mudurnu-Nallıhan-Beypazarı-Sivrihisar-Gemlik** (J. E. Dauzats), **1655-1656'da İstanbul ve Türkiye** (Jean De Thevenot), **1717-1718'de Lale Devri Başlarında Türkiye** (Marry Monteque), **1786'da Türkiye** (Elisabeth Craven), **1874'te İstanbul** (Edmonde De Amicis) eserleri Koçu'nun seyahatname tarzındaki eserleri tercüme ederek Türkçe'ye kazandırdığı yayımlardır. Bunlar dışında çocuk kitabı olarak dilimize çevirisi yapılan eserler de vardır: **Çocuklar Cumhuriyeti** (Jules Verne), **Define Adası, Gemici Sinbad'ın Harikulâde Maceraları.**

1. 2. 1. 6. Halk Kitapları

Esircibaşı, **Forsa Halil**, **Gizli Yol** gibi tarihi romanları; **Fatih Sultan Mehmed, Kabakçı Mustafa Paşa, Kösem Sultan, Murad Reis'in Oğlu, Patrona Halil, Son Yeniçeri** gibi romanlaştırılmış tarihi şahsiyetleri anlatan kitapları ve bilhassa **Erkek Kızlar**, **Haşmetli Yosmalar**, **Haydut Aşkları**, **İstanbul Cenginde Fatih Sultan Mehmed'in On Fedaisi**, **İstanbul Masallarının Güzel Kadınları**, **Kanuni Sultan Süleyman'ın Beş Fedaisi**, **Kızlar Ağasının Piçi**, **Milli Hikâyeler: İlk Kurşun**, **Sihirli Şamdan**, **Tarihimizde Garip Vakalar**, **Tarihimizde Kahramanlar**, **Tarihteki Güzel Kadınlar**: **Taçlı Fahişeler** tarzındaki kitapları tarihe sosyal bakışını yansıtan, tarih bilgisi vermenin dışında tarih bilinci aşılamayı amaç edinmiş, tarihin kronolojiden ibaret olmadığını, kanıyla canıyla insanla ilişkili bulunduğunu gösteren halk kitapları hüviyetinde olan yayımlarıdır.

1. 2. 1. 7. Çocuk Kitapları

Ayrıca çocuklarda tarih bilincini geliştirmek ve tarihi sevdirmek maksadıyla hazırladığı kitapları da Reşad Ekrem Koçu'nun ülkemiz eğitim ve kültür hayatına armağan ettiği eserler arasında önemli bir yekûn tutar: **Bağdat Kervanı**, **Balabancık**, **Kara Korsan Peşinde 248 Çocuk** gibi tarihi romanlar yanında **İlkokulda Tarihe Giriş**, **En Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Türk Tarih Bilgisi**, **Atilla ve Hunlar**, **Bizans Tarihi: Şarkî Roma İmparatorluğu (395- 1453)**, **Cengiz ve Türk Moğol İmparatorluğu**, **Çocuklar: Hatıralar ve Hikâyeler**, **Selçuk İmparatorluğu: Alparslan ve Bizanslılar**, **Sümer Türkleri: Eski Zaman Medeniyetlerinin İlk Ocağını Kuran Türk Ustalar**, **Tarihin Ön Çağları**, **Tarihten Evvelki Zamanlar**, **Timur ve Oğulları** çocuklara tarih bilgisi vermek amacıyla yazdığı kitaplarıdır.

1. 2. 2. Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinin Tanıtımı

Reşad Ekrem Koçu'nun eserleri tanıtılırken kronolojik sıra takip edilmiştir. Basım tarihi kaydedilmemiş ve belirlenememiş olan kitaplar ile aynı tarihte yayımlanmış olanlar, kitap adına göre alfabetik sıra ile verilmiştir.

Bir eser tanıtılırken önce bibliyografik künyesi, ardından bir ya da birkaç cümle ile kitabın konusu, içeriği ve son olarak da araştırmacılara kolaylık sağlayabileceği düşüncesi ile içindekiler kısmı nakledilmiştir. İçindekiler kısmı bulunmayan – pek az kitapta içindekiler kısmı bulunmaktadır- ve hazırlaması mümkün olan yayınlarda bu kısım tarafımızdan oluşturulmuştur.

1. Dauzats, J. E., 1588'de Anadolu'nun Bir Köşesi (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, ty., 47 s.

Reşad Ekrem'in Fransızca'dan çevirisini yaptığı bu kitabın sonunda ek olarak (s. 29- 47) Nafizâde Ahmed Fuad'ın 1897'de yapmış olduğu "Bursa Seyahati Notla-

rı" da yer almaktadır.

Kırım Harbi sırasında müttefik Fransız ordusuyla Türkiye'ye gelen M. J. E. Dauzats'ın **Excurs on agricole dans le nord de l'Anatolie en 1855** adlı seyahatnâmesini **1885 de Anadolunun Bir Köşesi** adı ile tercüme ettiğini belirtir.[1]

İçindekiler: Geyve ve Ilıca s.7, Taraklı, Torbalı, Mudurnu s.10, Nallıhan, Çayırhan s.14, Beypazarı s.17, Kapalıhamam, Çiftlikbiçer s.20, Anadolu'da Ziraat s.22, Sivrihisar ve Gemlik s.26, *Bursa Seyahatnamesi*: İstanbul'dan Hareket Edremit Vapuru s.31, Mudanya, Tren s.33, Bursa'da Nazlıyan Misafirhanesi s.37, Bursa s.39, Dönüş s.45.

2. Deyrolle, Théophile, **1869'da Trabzon'dan Erzurum'a** (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, ty., 56s.

Fransa Hükümeti tarafından Türkiye'nin doğu illerinde bir araştırma gezisine gönderilen Théophile Deyrolle adındaki natüralist bir araştırmacı 1869 yılında Trabzon'dan başlayarak doğu illerini dolaşmış, seyahat notlarını yaptığı resimlerle destekleyerek 1875'te *Le Tour du Monde* adlı seyahat dergisinde **Voyage Dans le Lazistan et l'Arménie** adı ile yayınlamıştır. Koçu, bu notların "dikkate değer" dediği kısımlarını Türkçe'ye çevirerek yayınlamıştır.

İçindekiler: Trabzon s. 7, Cevizlik s.13, Karaçukur s. 21, Gümüşhane s. 27, Bayburd s. 35, Tortum s. 41, Hamsiköy s. 45, Zigana Dağı s. 47, Kopdağı s. 50, Erzurum s. 53.

3. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 1, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty., 176 s.

Evliya Çelebi Seyahatnanesi'nin hazırlanma sebebi Koçu tarafından şöyle izah edilir: "Büyük bir kısmı umumi kütüphanelerimizde el yazması olarak durmaktadır; bir

[1] Çeviriye esas olan kitabın adı, Koçu'nun kitabın sunuşunda verdiği ad ve iç kapakta verilen ad farklıdır.

kısmı Arap harfleriyle, pek azı da yeni Türk harfleriyle basılmıştır ki Maarif Vekâleti'nin ilmî vesika ve kaynak neşriyatı arasında bulanan bu sonuncular, gençlik tarafından metni anlaşılmadan, ancak okunmaktadır. Gayemiz her okur yazar vatandaşın geçmiş asırlardaki Türk hayatının birer aynası olan eserleri kütüphanesine koyabilmesini temin etmektir. "Türkiye Tarihleri Serisi" hazırlanırken; geçmiş asırlardaki Osmanlı lehçesi, müellifin üslubu ve ifadesi bozulmadan, bugünkü yazı dilimize çevrilecektir. Metinler, orijinal kıymetlerinden en ufak bir şey kaybetmeyecektir."

Koçu, seyahatnamenin tamamını değil, seçmelerini yayınlamıştır. Bunu yaparken tarihi inceleme yapacak olanları ilgilendiren ayrıntılara yer vermeyi tercih etmiştir.

İçindekiler: Türk Tarihleri Serisi s. 3, Evliya Çelebi ve Eseri s. 4, Seyahatname İstanbul s. 15, İstanbul s. 20, İstanbul İçinde ve Dışındaki Madenler s. 22, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u Muhasarası ve Zaptı Beyanındadır s. 23, Eski Saray ile Yeni Saray'ın Binalarını Beyan Eder s. 27, Eski Saray s.28, Fetholunduğu Zaman İstanbul'a Hâkim Nasbolunanlar s. 30, İstanbul'daki Selâtin Camiler s. 32, Ayasofya s. 32, Fatih Camii s. 33, Bayezid Camii s. 34, Sultanselim Camii s. 35, Süleymaniye s. 35, Şehzade Camii s.39, Haseki Camii s. 40, Mihrimah Camii s. 40, Sultanahmed Camii s. 40, Dördüncü Sultan Mehmed'in Validesi Camii (Yeni Cami) s. 41, İstanbul İçre Bina Olunan Vüzera, Vükela ve Âyan Camileri s. 42, Mahmutpaşa Camii s. 42, Molla Hayreddin Camii s. 42, Kocamustafapaşa Camii s.42, Firuzağa Camii s. 42, Mehmetağa Camii s. 42, İbrahimpaşa Camii s. 43, Drağman Camii s. 43,Üç Baş Camii s. 43, Sun'ullah Efendi Camii s. 43, Kürkçübaşı Camii s.43, Balat Camii s. 43, Sivasi Efendi Camii s. 43, Akşemseddin Camii s. 43, Azaplar Camii s. 43, Aşıkpaşa Camii s. 43, Altı Boğaça Camii s. 43, Kara Piri Paşa Camii s. 44, Atpazarı Camii s.44, Emirahur Camii s. 44, Hadım İbrahim Paşa Camii s. 44, Davud Paşa Camii s. 44, Cerrah Mehmed Paşa Camii s. 44, Eski Hüsrev Paşa Camii s. 44, Eski Ali Paşa Camii s. 44, Nakilbend Camii s. 44, Koca Mehmed Paşa Camii s.44, Nişancı Paşa Camii s. 44, Vezir Ahmed Paşa Camii s. 44, Bayrampaşa Camii s. 44, Nişancı Paşa Camii s. 45, Hafız Paşa Camii s.45, Halil Paşa Camii s. 45, Sarıgez Camii s. 45, Tavaşi Mesih Paşa Camii s.45, Bali Paşa Camii s. 45, Rüstem Paşa Camii s. 45, Ya-

vuz Er Camii s. 45, Unkapanı Camii s. 45, Kemal Mimar Camii s. 45, Osman Şah Vadidesi Camii s. 45, Abdurrahman Efendi Camii s. 45, Hacı Evhad Camii s. 46, Hadım Mahmud Paşa Camii s. 46, Odabaşı Camii s. 46, Koca Hüsrev Paşa Camii s. 46, Hatun Camii s. 46, Defterdar Süleyman Çelebi Camii s. 46, Hürrem Çavuş Camii s. 46, Sinan Ağa Camii s. 46, Ahi Çelebi Camii s. 46, İstanbul'da Bulunan Mescitler s. 46, İstanbul'daki Medreseler ve Pâyeler s. 48, İstanbul'da Bulunan Darülkuralar s. 50, İstanbul'daki Sibyan Mektepleri s. 50, İstanbul'daki Darülhadisler s. 51, İstanbul'daki Tekkeler s. 51, İstanbul'daki İmaretler s. 51, İstanbul'daki Hastane ve Tımarhaneler s. 52, İstanbul'da Bulunan Vüzera, Ulema, Âyan, Kibar ve Gayrilerinin Saraylarının Meşhurları s. 52, İstanbul'daki Hanlar, Kervansaraylar ve Bekâr Odaları s. 54, İstanbul'daki Misafirhane ve Kervansaraylar s. 55, İstanbul'daki Bekâr Odaları s. 55, İstanbul'daki Çeşmeler ve Sebiller s. 56, Galata, Üsküdar, Eyüp ve İstanbul'un Hamamları s. 57, Hamamların Tevzii Hakir Üzre Beyanı s. 58, Evliyayı Hakirin Hayatında Ellerini Öpüp Dualarını Aldığı Meczuplar s. 60, İstanbul Haricindeki Üç Kadılık Yerde ve Tâ Karadeniz Boğazına Kadar Mamur Olan Yerler s. 64, Yedikule Dışı s. 64, Yenikapu Kasabası s. 64, Topçular Mahallesi s. 65, Otakçılar s. 65, Nişancı s. 65, Çömlekçiler Mahallesi s. 65, Eyüp s. 66, Eyüp Mesiresi s. 67, Sütlüce s. 69, Pîri Paşa s. 70, Hasköy s. 71, Tersane Bahçesi s. 71, Kasımpaşa s. 72, Galata s. 75, Tophane s. 79, Beşiktaş s. 83, Ortaköy s. 85, Kuruçeşme s. 85, Arnavutköyü s. 86, Rumelihisarı s. 86, İstinye s. 87, Yeniköy s. 87, Tarabya s. 88, Büyükdere s. 88, Sarıyar s. 89, Rumeli Kilidülbahir Kalesi s. 89, Fener s. 89, Anadolu Kilidülbahir Kalesi s. 90, Kavak Kasabası s.90, Yoroz Kalesi s. 90, Beykoz s.91, Kılıç Balığı Dalyanı s. 91, Tokat Bahçesi s. 91, Sultaniye Bahçesi s. 92, İncirli s. 92, Çubuklu Bahçesi s. 92, Kanlıca s. 92, Anadoluhisarı s. 92, Göksu Mesiresi s. 93, Kandilli Hasbahçesi s. 93, Kuleli Bahçesi s. 93, Çengelköyü s. 94, İstavroz s. 94, Kuzguncuk s. 94, Üsküdar s. 94, Kadıköy s. 98, İstanbulun Dört Bir Tarafında Padişahlara Mahsus Bağ ve Bahçeler s. 98, İstanbul Civarında Bulunan Asker ve Esnaf Hicrî 1048 (Miladi 1638) Ordu Alayı s.103, Çırağı Ne Yol ile Meydanı Muhabbete Getirirler Anı Beyan Eder s. 104, Evsafı Kostantiniyye s. 106, İstanbul ve Tevabiinde Bulunan Asker ve Esnaf s. 109, Alay Çavuşları s. 109, Hanendeler, Matrablar, Rakkaslar Esnafı s. 166, Yeni Zuhur Etmiş Hanendeler s. 167, Sazendeler Esnafı s. 167, Ordu Alayının Sonu s.175.

4. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 2, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty, 143 s.

İçindekiler: Bin Elli Tarihinde İstanbul'dan Bursa'ya Seyahat s.3, Heybeli, Mudanya, Nilüfer Nehri s.4, Bursa ve Bursa Kalesi s. 5, Bursa'nın Camileri, Mescidleri, Medreseleri, Tekkeleri, İmaretleri s.7, Bursa'nın Hanları, Çeşmeleri, Su Değirmenleri s. 10, Bursa'nın Hamamları, Bursa'nın Kaplıcaları s. 11, Bursa'nın Çarşıları, Kahveleri s.13, Bursa'nın Teferrüçgâhları, Mesireleri s. 15, Keşiş Dağı s.16, Bursalıların İşi Gücü, Dilleri, Kıyafetleri, Bursa'nın Meşhur Şeyleri s. 17, İstanbul'a Dönüş s. 18, İstanbul'dan İzmit'e Seyahat s.22, İstanbul'dan Trabzon'a Seyahat s. 27, Trabzon Kalesi, Trabzon'un Camileri, Mescitleri, Trabzon Ahalisi, İşi Gücü, Trabzon'un Meşhur Sanayii, Trabzon'un Yiyecek İçeceği, Trabzon'un Mesireleri s. 37, Gürcistan ve Mikrilistan'a Seyahatimiz s. 42, Anapa Limanı'ndan Azak Gazabına Azîmet s. 47, Azak Muhasarası s. 49, Azak Gazası'ndan Fetihsiz Kırım Diyarı'na Azîmet s. 53, Karadeniz s. 55, Vatanı Aslimiz Olan İstanbul'a Revan Olduğumuzu Beyan Eder s.60, Bin Elli Beş Senesinde Girid Gazası'na Gittiğimizi Beyan Eder s. 61, Hanya Kalesi'nin Muhasarası ve Fethi s. 66, Karadan Erzurum'a Giderken Seyrettiğimiz Menziller ve Kasabalar s. 70, Erzurum s. 86, Erzurum'dan Padişah'ın Emirleri ile Bayburd, Tortum, Akçakale'ye Gittiğimiz s. 92,1057 Senesi Zilkadesinin On Sekizinci Günü Erzurum'dan Şiddetli Kışta İstanbul'a Hareket s. 97, Kışın Erzincan'dan Vardar Ali Paşa'nın İmdadına Gittiğimiz s.101, Karahaydaroğlu ve Katırcıoğlu Belâları s. 110, Vardar Ali Paşa'ya Gittiğimiz s. 117, Vardar Ali Paşa'nın Akıbeti s. S.127, Erzurum, Beypazarı'ndan İstanbul'a s. 131, Defterdarzâde Mehmet Paşa Efendimizin Mevlevi Vezirle Münakaşası s.133, Mürteza Paşa ile Şam'a Gittiğimiz s.135, Karahaydaroğlu'nun Hasan Ağa Eli ile Tutulup Dersaadet'e Getirildiği s. 137.

5. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 3, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, 1944, 165 s.

İçindekiler: İstanbul'dan Şam'a Seyahat s. 5, 1058 Şubatının Sonunda Üsküdar'dan Şam'a Giderken Konduğumuz Menziller s. 5, İznik s. 5, Lefke s. 6, Eskişehir s. 6, Akşehir s. 7, Ilgın s. 7, Konya s. 7, Konya Ereğlisi s. 9, Ulukışlak s. 9, Kölek Kalesi

s. 9, Payas s. 10, İskenderun s. 11, Beylân s. 11, Antakya s. 11, Hama s. 12, Humus s. 13, Şam s. 13, Şam'dan İstanbul'a Seyahat s. 16, Şam'dan Ulaklık ile İstanbul'a Gitiğimiz s. 16, Celâliler s. 16, Katırcıoğlu s. 21, Şam'a Dönüş s. 22, Çomar Bölükbaşı s. 22, Şam'dan Dürzistan'a Seyahat s. 25, Sayda ve Safed Bakayası Malı Tahsil İçin Şam Askeri ile Dürzistan'a Gittiğimiz s. 25, Akkâ s. 266, Cezâyerli'nin Cengi s. 26, Vadii Limon s. 27, Yafa s. 28, Lût Denizi s. 28, Remle s.29, Gazze s. 29, Şam'dan Sivas'a Seyahat s. 31, 1059 Senesinde Şam'dan Sivas'a Gittiğimiz s. 31, Şeyh Bekâr Üryan s. 31, Büyüklerin Hoşlandıkları Adamlar s. 32, Fırat Nehri s. 34, Urfa s. 35, Raka s. 37, Siverek s. 38, Çermik s. 38, Türkmen Aşiretleri s. 39, Göksun Yaylası s. 40, Kayseri'ye s. 41, Bor s. 44, Aksaray s. 45, Sivas s. 46, Sivas'tan Muş'a Seyahat s. 49, Divriği s. 49, Eğin s. 50, Arapkir s. 50, Harput s. 50, Garibe s. 51, Palo s. 51, Genç s. 52, Çanlı Kilise s. 53, Bingöl s. 54, Murtaza Paşa'nın Azli s. 55, Sivas'tan İstanbul'a Seyahat s. 57, 1060 Senesinde Sivas'tan İstanbul'a Geldiğimiz s. 57, Zile s. 57, İskilip s. 58, Sergüzeşt s. 58, Mudurnu s. 63, Melek Ahmet Paşa Sadareti Zamanında İstanbul s. 69, Melek Ahmet Paşa'nın Sadaretindeki Güzel Tedbirler s. 67, Melek Paşa'nın Kötü Tedbirleri s. 70, Zulüm ve Uğursuzluk s. 72, İhtilâl s. 77, Telhisî Hüseyin Ağa s. 79, Melek Ahmet Paşa'nın Azli s. 82, İstanbul'dan Özü'ye Seyahat s. 84, Küçükçekmece Denizi s. 84, Büyük Çekmece s. 84, Silivri s. 85, Çorlu s. 85, Burgaz s. 86, Pravadi s. 87, Şumnu s. 88, Hezargrat s. 89, Rusçuk s. 90, Yerköyü s. 90, Niybolu s. 91, Tuna Irmağı s. 92, Gadde Kethüda İçin İstanbul'a Gittiğim s. 93, Evsaf-ı Dari Gazyan Yani Silistre-i Seddi Îman s. 94, Özü Eyaletinden Rumeli Eyaletine s. 99, 1062 Rebiülevvelinde Özü Eyaletinde Seyahat s. 99, Dobruca'nın Çıtak Lisanı s. 101, İslimye s. 102, Eski Zağra s. 102, Filibe s.103, Tatar Pazarcığı s. 104, Sofya s. 104, Dabbağolu Vak'ası s. 106, Sofya'dan İstanbul'a Seyahat s. 108, Cersi Mustafa Paşa s. 108, Edirne s. 108, Camileri s. 110, Medreseleri s. 112, Tekkeleri s. 113, Güreşçiler Tekkesi s. 114, Çeşmeleri, Sebilleri s. 115, Sarayları s. 115, Kervansaray ve Misafirhaneleri s. 117, Çarşı Pazarı s. 117, Köprüleri s. 118, Hamamları s. 119, Ahalisi s. 119, Maarif Erbabı s. 119, Havası s. 120, Mahsulleri s. 120, Yiyecek İçeceği s. 120, Sanayi s. 120, Ahalinin Lehçesi, Bostanları s. 120, Bayezid Han Bimarhanesi s. 120, Edirne'nin Yolları s. 122, Edirne'den İstanbul'a s. 124, Kâğıthane Mesiresi s. 126, Şecaati Melek Ahmet Paşa s. 146, Der Beyanı Reyi Gafil İbşir Paşa ve Nasihati Melek Ahmet Paşa s. 148, Sitayişi Alâyi

Azîm Sadrıâzam İbşir Paşa s. 150, Melek Ahmet Paşa'nın Rüyasının Hakikat Oluşu s. 153, Der Beyanı Münakaşai Melek Paşa ve İbşir Paşa s. 156, Kaya Sultan'ın Vefatı s. 159, Gadda Kethüda s. 162.

6. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 4, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, 1949, 87 s.

İçindekiler: Bağdat'tan İstanbul'a Seyahat s. 3, Bağdat'tan Van'a Dönüş s.3, Erzurum Üzerinden Ulaklıkla Rûm'a Gittiğimiz s. 5, Van'dan Bitlis'e Gittiğimiz s. 10, Erciş'ten İstanbul'a Seyahat s. 23, 1066 Senesi Erciş Kalesi'nden İstanbul'a Doğru Yola Düştüğümüz s. 23, Tokat s. 25, İstanbul'dan Özü'ye Seyahat s. 30, 1066 Senesi İstanbul'dan Özü'ye Gittiğimiz s. 30, Kırkkilise s. 32, Varna Kalesi s. 33, Melek Ahmed Paşa'nın Hastalığı s. 34, Leh Memleketine ve Rakokçi Kral Üzerine Sefere Gittiğimiz s.39, Yılan Adası s. 39, İsmail s. 40, Akkirman s. 40, Bender s. 41, Benderden Leh Vilâyetine Gittiğimiz s. 43, Hotin s. 45, Prut Palangası s. 47, Nureddin Sultan ile Mülâkat s. 47, Akkirman'dan Özü'ye Seyahat s. 54, Han'ın Melek Ahmed Paşa'ya Hediyeleri s. 56, Akkirman'dan Özü Kalesi'ne Bozcaada Fetihnâmesini Götürdüğümüz s. 57, Özü s. 57, Kılburun s. 58, Silistre'den İstanbul'a Gittiğimiz s. 58, Dördüncü Mehmed ile Beraber Anadolu Seyahati s. 61, 1069 Recebinde Padişah ile Beraber Anadolu'ya Celâli Üzerine Sefere Gittiğimiz s. 61, Kaya Sultan s. 65, Sergüzeşt s. 66, Anadolu'ya Celâli Üzerine Sefere Gittiğimiz s. 68, Gemlik s. 69, Bursa s. 70, Bursa'dan Boğazhisarlarına s. 71, Erdek s. 71, Aydıncık s. 72, Manyas Gölü s. 72, Gönen s. 73, Karabiga s. 73, Çardak Kasabası s. 73, Lapseki Kasabası s. 74, Kilidülbahir Kalesi s. 74, Kalei Sultaniye s. 76, Bozcaada s. 77, Hakaniye Kalesi s. 78, Maydos Kasabası s. 79, Gelibolu s. 79, Bolayır Kasabası s. 80, Keşan s. 81, Malkara Şehri s. 81.

7. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 5 , İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty., 87s.

İçindekiler: Mardin ve Sencar Kalelerine Seyahat s. 18, Diyarbekir'den Van'a Seyahat s. 21, Van Kalesi'nden Bitlis Hanı Üzerine Seferimiz s. 48,Van'dan Elçilikle

İran'a Seyahat s. 68, Tebriz, Erdebil Hemedan, Girmanşah s. 76, İran Dönüşünde Bağdat Seyahati s. 84.

8. Evliya Çelebi Seyahatnamesi (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 6, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty., 83 s.

İçindekiler: Tameşvar Sahrası'ndan Erdel Gazasına Gittiğimizde Seyir ve Temaşa Ettiğimiz Kal'alar ve Muazzam Şehirler s. 3, Gazada İlk Çeteye Gittiğim s. 4, Nehri Tise'den Orta Macar Diyarına Çapula Gittiğimiz s. 14, Görenin Aklı Gider Özge Temaşadır Bu s. 20, 1072 Muharrem'i Başında Tise Nehri Kenarı ile Sikel Diyarına Gittiğimiz s. 22, Kralın Askere Ziyafeti s. 23, Sikel Vilayetine Gittiğimiz s. 24, Sikel Kalesi s.27, Küçük Mehmet Paşa s. 28, Havadis-i Muvahhiş s. 30, Fuğraş Kal'ası s. 31, Erdel Kralına Biat s. 34, Arnavutluğa Seyahat Hicrî 1072 Belgrad'dan Arnavutluğa s. 37, Sofiya'dan İstanbul'a s. 42, Macaristan' Gaza Niyeti ile Seyahat Hicrî 1073 Senesi Şabanının Başında O Şiddetli Şitada Diyar-ı Alaman Gazasına ve Engürüz Kızıl Elmasına Gittiğimiz s. 48, Budin Kalesi s. 61, Budin Altından Uyvar Gazasına Gittiğimiz Ciğerdelen Cengi s. 68.

9. Haşmet, **Vilâdetnâme** (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığın Kitabevi, ty., 40 s.

XVIII. yüzyılın ortalarında yaşamış Haşmet adındaki şairin III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumu için düzenlenen donanma ve şenlikleri anlatan bir bölüm ile Selânikli Mustafa ve Peçevili İbrahim tarafından III. Murat'ın oğlu III. Mehmet'in sünnet düğünü için yazdıkları bir bölüm olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Koçu, saray düğünleri veya padişah oğullarının sünnet düğünleri üzerine yazılan Surnâmelerin ve padişah çocuklarının dünyaya gelmesiyle kaleme alınan Vilâdetnâmelerin geçmiş yüzyıllardaki Türk adet ve an'anelerini göstermek bakımından tarih kaynakları arasında önemli bir yeri olduğu düşüncesiyle bu eseri hazırlamıştır.

İçindekiler: [Sunuş] s. 5, Donanma Hazırlıkları s. 9, Sultan'ın Doğduğu Gece s. 13,

Şehrayin s. 15, Donanma Günlerinde İstanbul Külhânileri s. 17, Beşik Alayı s. 22, Esnaf Alayı s. 25, Şehrâyin'in Sonu s. 28, Selânikli Mustafa- Üçüncü Murad'ın Oğlu Şehzâde Mehmed'in (III.) Sünnet Düğünü s. 31, Peçevili İbrahim – Üçüncü Murad'ın Oğlu Şehzâde Mehmed'in Sünnet Düğünü s. 37.

10. İstanbul Câmileri 1. cilt, Fasikül 1, yy., yy., ty.

Ayvansaraylı Hüseyin Efendi'nin **Hadîkatü'l –Cevâmî** adlı eseri esas alınarak ilaveler yapılarak ve notlar konularak tekrar hazırlanmıştır. Bu ekler ve notlarda caminin mevcut olup olmadığı, resim ve planları yer alır. İki cilt olarak hazırlanması planlanmış, iki formalık fasiküller halinde başlanmış yayının ilk cildinin ilk fasikülüdür.

İçindekiler: Abacı Mescidi s.3, Abayi Mescidi s.3, Abbasağa Camii s.4, Abdi Çelebi Camii s.7, Abdi Sübaşı Camii s.9, Abdullah Ağa Camii s.10, Abdülbaki Efendi Camii s.12, Abdülvedud Camii s.14, Abdüsselam Mescidi s.16, Abid Çelebi Mescidi s.17, Abide-i Hürriyet Altındaki Namazgâh s.18, Acemioğlanlar Kışlası Mescidi s.20, Acıbâdem Camii s.21, Acımusluk Mescidi s.22, Adliye Camii s.22, Ağa Camii s.23, Ağa Camii s.25, Ağa Camii s.27, Ağa Çayırı Mescidi s.29, Ağaçkakan Mescidi s.30, Ağakapusu Mescidi s.32, Ağalar Camii s.32.

11. Osman Gazi'den Atatürk'e, 600 Yılın Tarih Panoroması, [İstanbul], Cumhuriyet Gazetesi, ty, 160 s.

Osman Gazi'den Atatürk'e kadar altı yüzyıllık devrin panaroması halinde yazılmış bir eserdir. Kronolojik olarak kahramanlar ve kahramanlık hikâyeleri tarihi fıkralar, zafer destanları, eski devlet teşkilatı ve sosyal kurumlar sohbet diliyle anlatılmaktadır.

İçindekiler: Osman Gazi s.2, Orhan Gazi s.6, Birinci Sultan Murad s.6, Yeniçeriler s. 9, Yıldırım Beyazıd s. 14, Emir Süleyman s. 18, Musa Çelebi s.18, Güzelcehisar s.19, Osmanlı Padişahı s.21, Çelebi Sultan Mehmed s. 22, Osman Oğulları s. 23, Sadırazam s.25, İkinci Sultan Murad s. 26, Mara Sultan 27, Osmanlı Şehzadesi s.29,

Fatih Sultan Mehmed s.30, İkinci Sultan Beyazıd s. 34, Fatihin Talihsiz Oğlu Sultan Cem s.35, Kaptan Paşa s.37, Tozkoparan İskender s. 39, Reisülküttâb Efendi s.41, Şehzade Korkud s. 42, Şehzade Murad s. 42, Yavuz Selim s. 42, Kanuni Sultan Süleyman s.46, Sokollu Mehmed Paşa s.47, Sibyan Mektebleri s. 49, Başını Vermeyen Şehid s. 50, Kalem ve Kalem Efendileri s.53, İskender Çelebi s.54, Kahve s.54, Demirbaş Hasan s. 55, Dilsiz Mehmedcikler s. 55, Mimar Koca Sinan Ağa s.57, Süleymaniye Camiini Nasıl Yapdım s. 58, Topkapı Sarayında Yalı Köşkü s.61, Barbaros Hayreddin Paşa s.62, Seyyidi Ali Reisin Macerası s. 65, İkinci Sultan Selim s.66, Sumatra Seferi s. 67, Kapitülasyonlar s. 69, III. Sultan Murad s. 70, Büyük Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ve Ölümü s.70, Akıncılar s. 72, III. Sultan Mehmed s. 74, Tiryaki Hasan Paşa s.74, Kanije Kalesinin Esir Mehmedciği s. 75, Atlas Okyanusunda Deniz Akıncıları s. 77, I. Sultan Ahmed s.78, Mimar Mehmed Ağa s. 78, Sultanahmed Camii s. 79, Anadoluda Celaliler s. 81, Birinci Sultan Mustafa s. 83, İkinci Sultan Osman s. 83, Celladlar ve İdam Cezaları s. 85, Dördüncü Sultan Murad s. 86, Bekir Sübaşı Vakası s. 87, Evliya Çelebi s.89, Sultan İbrahim s. 90, Beylerbeyi ve Sancak Beyleri s.92, Dördüncü Sultan Mehmed s.94, Kösem Mahpeyker Valide Sultan s.94, Kadıasker Efendiler s. 97, Köprülüler s. 98, Hatice Turhan Sultan s.99, Medreseler s. 101, Budin Kalesinin Mehmed Çocuğu s. 103, Topkapı Sarayı s. 105, Karloşça Muahedeleri s. 109, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa s. 110, Üçüncü Sultan Süleyman s. 110, Budinin Son Günleri s.111, Kâtip Çelebi s.113, İkinci Sultan Ahmed s. 114, İkinci Sultan Mustafa s. 114, XVII. Asrın Muhteşem İstanbul'u ve Onu Mahfeden Yangınlar s. 115, El Yazması Kitaplar s. 117, Meşhur Hattatlar s. 118, İbrahim Müteferrika ve İlk Türk Matbaası s. 119, Esnaf ve Zanaat Ehli Ordu-Esnaf Alayları s. 121, Üçüncü Sultan Ahmed s. 122, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa s. 123, Şair Nedim s. 125, Bir Sünnet Düğünü s.125, Hamam Uşağı Patrona Halil s. 127, Yeniçeri Kahvehaneleri Nişan Alayı s.129, Birinci Sultan Mahmud s. 130, Üçüncü Sultan Osman s.131, Üçüncü Sultan Mustafa s. 131, Geçmiş Asırlardan Hayat Sahneleri s. 123, Birinci Sultan Abdülhamid s. 134, Büyük Dede Efendi s. 137, Üçüncü Sultan Selim s. 138, Osmanlı Borçları s. 143, Dördüncü Sultan Mustafa s. 145, İkinci Sultan Mahmud s.146, Sultan Abdülmecid s. 147, Gazi Osman Paşa s.149, Sultan Abdülaziz s. 150, Beşinci Sultan Murad s.150, İkinci Sultan Abdülhamid s.150, Niğdeli Edhem Onbaı s.152, Çanakkale Şehidleri s. 153, Beşinci

Sultan M. Reşad s. 154, Altıncı Sultan Vahdettin s. 155, Menfur Sevr Muahedesi s. 157, Gazi Mustafa Kemal Atatürk s.159.

12. Timur ve Oğulları[1], İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, ty., 64 s.

Kronolojik bir şekilde Timur'u Türk tarihindeki ve medeniyetindeki rolü çerçevesinde ele alıp anlatan bir eserdir.

İçindekiler:Timur'un Doğduğu Memleket Ailesi, Çocukluğu ve Gençliği s. 3, Emîr Kazagan ve Timur; Timur'un Olcay Türkân ile Evlenmesi s. 7, Karşılık ve Türkistan İmparatoru Tuğluk Hanın Maveraünnehir'e Gelmesi s. 10, Timur'a Bir Suikast Teşebbüsü ve Yeni Karışıklıklar s. 12, Yağmur, Fırtına ve Bir Müthiş Meydan Muharebesi s. 22, Emir Timur s. 28, Türkistan Emirliği ile Komşuları s. 31, Altınordu'ya Sefer s. 32, Bağdat s. 38, Ankara Meydan Muharebesi'nden Sonra s. 54, Timur'un Çin Yollarında Ölümü s. 55, Timur ve Timur Oğullarının Türk Medeniyetine Hizmetleri A- Fikir ve Sanat Hayatı s. 60, B- Ordu s. 62.

13. Halk ve Çocuklar İçin En Eski Zamanlardan Bugüne Türk Tarih Bilgisi, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930, 87 s.

Türklerin meydana getirdiği medeniyeti asır asır önemli şahsiyet ve eserleriyle anlatan bir kitaptır. Eser, halka ve çocuklara en eski zamanlardan içinde yaşanılan zamana kadar Türk tarih, medeniyet ve sanatı hakkında bilgi kazandırmayı hedeflemektedir.

İçindekiler: Destan Hayatı s. 5, Milattan Evvel Türkler s.8, Miladın VI. Asrına Kadar Türkler s. 10, VII. ve VIII. Asırlarda Türkler s. 12, IX. Asırda Türkler s. 13, X, XI, XII, XIII. Asırlarda Türkler s.14, XIV. Asırda Türkiye s. 21, XV. Asırda Türkiye s. 25, XVII. Asırda Türkiye s. 27, XVIII. Asırda Türkiye s. 31, XIX. Asırda Türkiye s.37, XX. Asırda Türkiye s.42, Türk Sanatı s.51, XIV. Asırdan İtibaren Türk Medeniyeti s. 71.

[1] Kitapta, "İçindekiler" kısmı bulunmamaktadır. Bu kısım eksiksiz şekilde oluşturulamamıştır. Çünkü, şu sayfalar kitaptan koparılmıştır: 13, 14, 19, 20, 22, 25, 26, 29, 30, 32, 35, 36, 41, 42, 49, 50, 57, 58.

14. Attilâ ve Hunlar, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933, 48 s.

Çocuklar için hazırlanmış tarih kitapları serisinden bir eserdir. Orta Asya'daki göçlerden sonra dahi o bölgede kalmaya devam etmiş Türkler tarafından kurulmuş bir imparatorluğu anlatır. Attilâ'nın şahsiyeti ve tarihteki yeri çocuklara kavratılarak tarih bilgi ve sevgisi kazanmalarına çalışılır.

İçindekiler: Asya'da Türk Hun İmparatorluğu ve Mete s. 3, Büyük Türk Denizi s. 6, Devletin Bünyesi s. 8, Tanrıkut Mete s. 8, Hun İmparatorluğu'nun İkiye Bölünmesi s. 11, Hun İmparatorluğunun Yıkılması ve Hunların Parçalanması s.11, Çinde Hunların Hakimiyeti s. 14, Medeniyet s. 14, Garp Hunları ve Attilâ s. 17, Garbî Hun Devleti s. 19, Hunların Tazyiki ve Cermenler s. 20, Hunlar Panonyada (Macaristan'da) Yerleşiyorlar s. 24, Attilâ ve Attilâ'nın Büyük Planı s. 26, Attilâ ve Bizans; Margus Muahedesi s. 27, Attilâ ve Garbî Roma; Orlean Seferi ve Şalon Meydan Harbi s. 29, İtalya Seferi ve Attilâ'nın Ölümü s. 33, Attilâ'nın Portresi ve Şahsiyeti s. 34, Attilâ'nın Ölümünden Sonra Hun İmparatorluğunun Parçalanması s.42, Hun İmparatorluğu'nun Parçalanmasından Sonra Garbî Roma'nın İnkırazı s. 43, Medeniyet s. 45, Askerlik s. 47, Akhunların Devlet Kurdukları Yerler s. 47, Akhun Devleti s. 48.

15. XV. ve XVI. Asırlarda Büyük Deniz Keşifleri, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933, 64s.

XIII. yüzyıldan itibaren Avrupalıların coğrafya bilgilerinin artarak ticaret için yeni yollar keşfetmeye başladıklarını ve keşifleri aşama aşama nasıl gerçekleştirdiklerini anlatan, Kolomb'dan daha önce Amerika kıtasını görenlerin Norman Türklerinin olduğunu söyleyerek çocuklara tarih şuuru vermeyi hedefleyen bir kitaptır.

İçindekiler: Büyük Deniz Keşifleri s.3, Portekizlilerin Deniz Keşifleri s. 20, İspanyolların Keşifleri s.31.

16. Bizans Tarihi (**Şarkî Roma İmparatorluğu**) **395- 1453**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934, 80 s.

Kitapta öncelikle, İstanbul'un kuruluşundan 395 taksimine kadar (Roma İmparatorluğu) tarihini, imparatorluk merkezinin İstanbul'a taşınana kadar olan bölümü anlatılır. İdare merkezinin neden İstanbul'a taşındığının ele alındığı eserde 395 yılına kadar Roma İmparatorluğu'nda yaşanan dini ve siyasi olaylar, taht mücadeleleri ve devletlerarası ilişkiler işlenir. 1453'e kadar gelen Roma Tarihi, Hanedanları, siyasi, dini çekişmeleri ve mücadeleleriyle ele alınır. İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinden kısaca bahsedilir ve Bizans medeniyeti hakkında bilgiler verilir.

İçindekiler: İstanbul'un Kuruluşundan 395 Taksimine Kadar Roma İmparatorluğu, I. Şarkî Roma İmparatorluğun Devamı Sebepleri, Şarkî Roma İmparatorluğu, Mülki Taksimat ve İdare, Askeri İdare, Şarkî Roma İmparatorluğu, Orta Zamanların Bütün Devamınca Mevcudiyetini Nasıl Muhafaza Edebildi?, II. Teodos ve Trakya Hanedanları 395- 518, Teodos Hanedanı, Trakya Hanedanı, Bu Devirde Şark Kilisesi, III. Jüstinyen (Yustinyanus) Hanedanı 518- 610, Birinci Jütsen (518- 527), Birinci Jüstinyen (527- 565), Altıncı Miladi Asırda İstanbul, Teodora, Nika İhtilali, Fütuhat Muhabereleri, Korunma Harpleri; İranlılar, Hunlar, Bulgarlar, Slâvlar, Kanunlar, İdare, Dini Siyaset, Ticaret ve Sanayi Güzel San'atlar, Jüstinyen'in Ölümü, Jüstinyen Hanedanının Son İmparatorları, IV. Herakliyüs Hanedanı 610- 717, Herakliyüs; İranlıları Karşı Muharebe; İslam Fütuhatı, Anarşi Devri (641- 717), Yedinci Asırda Şarkî Roma İmparatorluğu Bünyesinde Büyük Değişiklikler e Sekizinci Asır Başlarında Bizans İmparatorluğu, V. İzavriya Hanedanı (717- 867), İzavriya Hanedanının Cülusu, Tasvir Kırıcılar Kavgaları, Leon III. (717- 740), İrtica; İznik Konsili, İrini, Nikoforos (802- 811), Tasvir Kırıcılar Kavgaları Sonu, VI. Makedonya Hanedanı 867- 1057, Makedonyalı İmparatorlar, Şark ve Garp Kiliselerinin Kat'i Ayrılışı, VII. Komnenos ve Angeros (Anj) Hanedanları 1057- 1204, İmparatorluğun İnhitatı, Kommenoslar, Angelos (Anj) Hanedanı, VIII. İstanbul'da Lâtin İmparatorluğu 1204- 1261, Latinler İstanbul'da, İstanbul Lâtin İmparatorluğunun Kuruluşu, Latin İmparatorlar, IX. Paleologos Hanedanı 1204- 1453 İstanbul'un Türkler Tarafından

Zaptı 29 Mayıs 1453, Salı Günü, İznik İmparatorluğu; Mihail VIII Paleologos, Son Paleologoslar Zamanında Bizans İmparatorluğu, İstanbul'un Türkler Tarafından Zaptı, X. Bizans Medeniyeti, İmparator ve İmparatoriçe, Bizans, Senato ve Büyük Memurlar, Manastırlar, Ordu ve Harf Usulleri, Donanma, Fikir Hayatı, Güzel Sanatlar, İktisadi Hayatç

17. Cengiz ve Türk Moğol İmparatorluğu, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934, 64 s.

Kitabın başlangıcında Moğollar ve Moğolistan hakkında bilgi verilir, Eserde Cengiz Han, ataları, Cengiz Han'ın ülke topraklarını genişletmesi ve dört oğlu arasında taksim etmesi, devletin farklı coğrafyalarda devam eden tarihi, dini, siyasi mücadeleleri anlatılmıştır, medeniyetleri bakımından Türk Moğol İmparatorluğu ele alınmıştır.

İçindekiler: I. Cengiz ve Türk Moğol İmparatorluğu (1147- 1259), Moğolistan, Işık Oğulları- Temuçin ve Temuçin'in Çocukluğu, Cengiz Han ve Fütuhatı, Cebe ve Subutay, Prens Cuci'nin Ölümü, Cengiz Han'ın Ölümü, Oktay, Volga'nın Garbında Cuci Oğlu Prens Batu- Bulgar, Kıpçak, Cenubî Rusya, Şimalî Kafkas Memleketlerinin Fethi; Lehistan, Silezya Moravya, Macaristan ve Dalmaçya İstilâsı, Küyük, Mengü, II. Türk Moğol İmparatorluğunun Dört Büyük İmparatorluğa Parçalanması, Kubilay Sülalesi ve Çin İmparatorluğu (1260- 1370), Çağatay Sülalesi ve Türkistan İmparatorluğu (1260- 1369), Batu Sülâlesi ve İran İmparatorluğu Altın Ordu (1223- 1613, Hülâgû Sülalesi ve İran İmparatorluğu- İlhanlılar (1258- 1355), III. Türk – Moğol Devri Medeniyeti, Türk Moğol İmparatorluğunun Cihan Tarihindeki Mevkii, Türk – Moğol İmparatorluğunda Dini Siyaset ve İslamiyetin Galebesi, Fikir ve Sanat Hayatı, Lisan ve Edebiyat.

18. Mimar Sinan, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1936, 24 s.

Cumhuriyet gazetesinin eki olarak verilmiş bir çalışmadır. Mimar Sinan'ın

şahsiyeti ve vücuda getirdiği eserler anlatılmaktadır.

İçindekiler: Sinan'ın Hayatı s.3, Şehzade Camisi s. 6, Süleymaniye'de s. 7, Edirne'de Sultan Selim s. 9, Sinan'ın Teknik ve Sanatı s. 11, Köprüler, Kervansaraylar, Su Kemerleri s. 18, Sinan'ın Bütün Eserleri s.21.

19. Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300- 1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923, İstanbul, Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi / Türkiye Matbaası, 1934, 482 s.

Osmanlı Muahedelerinin kronolojik bir tasnif ile toplanması ve metinlerin özetlerinin verilmesiyle oluşmuş bir eserdir. Kitapta ayrıca tarihi hadiselerle ilgili bir takım notlar da yer almaktadır.

İçindekiler: MUAHEDELER Birinci Kısım: Osmanoğullarının Başlangıcından İstanbul'un Zaptına Kadar (1300- 1453) s.5, İkinci Kısım: İstanbul'un Zaptından Zitvatorok Muahedesine Kadar (1453- 1606) s.23, Üçüncü Kısım: Zitvatorok Muahedesinden Karlofça Muahedesine Kadar (1606- 1699) s.55, Dördüncü Kısım: Karlofça Muahedesinden Paris Muahedesine Kadar (1699- 1856) s.75, Beşinci Kısım: Paris Muahedesinden Sevr Muahedesine Kadar (1856- 1920) s.193, Lozan Konferansı ve Lozan Muahedenâmesi s.323, Lozan'dan Cumhuriyetin İlanına Kadar s.395, KAPİTÜLASYONLAR / Kapitülasyon Ahitnâmeleri s.401, Zeyil: Büyük Millet Meclisi Bütçe Encümeni Reisi Hasan Fehmi Beyefendi Tarafından Borçlar Meselesi ve Tarihi Safahatı Hakkında Büyük Millet Meclisinde Verilen İzahat s.439, BİBLİYOGRAFYA s.459, İNDEKS s.465.

20. Tarihten Evvelki Zamanlar, İstanbul, Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934, 60 s.

Yeryüzünde hayat nasıl başlamıştır, insanın başlangıcı nasıl olmuştur, ceddimiz kimdir, yeryüzünün ilk insanları tahminî olarak yeryüzünde ne zaman görünmüşlerdir? sorularından yola çıkarak yazının insanlar tarafından icadına kadar geçen devirleri anlatmaktadır.

İçindekiler: Tarihten Evvelki Zamanlar s. 3, I- İnsanlığın Başlangıcı s. 6, II- Yontmataş Devri s. 11, III- Cilalıtaş Devri s.36, IV- Orta Asyalı Madencilerin Büyük Güçleri ve Maden Devirleri s. 51.

21. Tarihten Hikâyeler Hatice Sultan ile Ressam Melling, İstanbul, Türkiye Matbaası, 1934, 50 s.

III. Selim'in üç kız kardeşinden birisi olan Hatice Sultan'ın, ayrıca Hibetullah Sultan'ın hayatlarından, Osmanlı saray düğünlerinden bahseden bir eserdir. Koçu, kitabın sonunda Ahmet Refik'in **XII. Hicri Asırda İstanbul Hayatı** adlı eserinden aldığı tarihi vesikayı "Manav Güzeli Yusuf" şeklinde hikâyeleştirmiştir.

İçindekiler: Hatice Sultan ile Ressam Melling, s.3, Hibetullah Sultan, s.12, Dördüncü Mehmed'in Sünnet Düğünü, s.19, Üçüncü Murad'ın Saray Düğünleri, s.25, Üçüncü Süleyman Cülusu s.31, Manav Güzeli Yusuf, s.39.

22. Ahmed Rasim Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Semih Lûtfi Erciyas Sühulet Kitabevi, 1938, 127 s.

Kitap, sırasıyla Ahmed Râsim'in hayatı, yazılarından gerçekleştirilen seçmeler, şiirlerinden yapılmış seçmeler ve sıra numarası verilerek 99 eserinin tanıtımından oluşmaktadır.

İçindekiler: Ahmed Rasim'in Hayatı s.3, Seçme Yazıları / Falaka Envaı ve Davacılar s.29, Kâğıthane Sularında s.33, Arkadaşım Faiz s.39, Sünnet Çocuğu s.46, Varna'ya Kadar s.48, Ağlayın Çocuklar s.55, Bir Portre s.57, Bir Sahne s.58, Ah! …Efendim Dügâh! s.59, Ufak Bir Monolog s.62, El-mâzi lâ yüzker …ama s.64, Kıyak 67, Kopuk s.69, Mahalle Aralarında Eksilen Sesler s.71, İki Seciye Bir Arada s.72, Kopuklar, Sokak Çocukları s.74, Tuluatçılık s.78, Çıkan Bir Yüz Karası s.87, Bir (Öhö!)'ye Kurtuldu s.88, Şiirlerinden Seçme Parçalar s.91, Ahmed Rasim'in Eserleri I Roman ve Hikâyeler s.96, II Tercümeler s.105, III Hatıralar s.108, IV Makaleler s.110, V

Tarihler s.113, VI Muhtelif Kitaplar s.116, VII Mektep Kitapları s.121.

23. Ahmed Refik Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Semih Lûtfi Erciyas Sühulet Kitabevi, 1938, 116 s.

Kitap, Ahmed Refik'in hayatı ve eserlerinin anlatımından, yazılarından ve şiirlerinden yapılmış seçmelerden oluşmaktadır.

İçindekiler: Ahmed Refik'in Hayatı s.3, Ahmed Refik'in Eserleri s. 10, Ölümünden Sonra İstanbul Gazetelerinde Akisler s.18, Bazı Eserlerinden Seçme Parçalar s.35, Şiirlerinden Seçme Bazı Parçalar s.107.

24. Amicis, Edmondo de, **1874'te İstanbul** (çev.: Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1938, 51s.

İtalyan yazar Edmondo de Amicis, 1874 yılında İstanbul'a gelmiş ve gördüklerini, İstanbul'daki duygularını **Constantinople** adı ile yayınlamıştır. Koçu, bu eserin bazı kısımlarını *Cumhuriyet* gazetesinde 1936 yılında neşretmiş ve daha sonra da bunları toplayarak bir kitap haline getirmiştir.

İçindekiler: Köprü Üstü s.7, Aşçılar s.10, Galata s.17, Tatavla'da Bir Meyhane ve Kasımpaşa Sırtında bir Kahve s. 20, Kıyafet s. 25, Çarşı s. 30, Kayık s. 37, Kâğıthane ve Göksu s. 42, Yangın s. 45, Sokak Köpekleri s. 49.

25. Çocuklar, İstanbul, Çığır Kitabevi, 1938, 94s.

Görüp tanıdığı çocuklar hakkında yazdığı hatıralardır.
İçindekiler: Ali Paşa Avlusunda s. 7, Hayri s. 11, Küçük Emine ile Küçük Havva s. 15, Tay s. 18, Hatice s. 21, Deli Salih s.23, Tazı s. 29, Çocuk Hırsızı: Çocuk Hırsız s. 53.

26. Sümer Türkleri, Eski Zaman Medeniyetlerinin İlk Ocağını Kuran Türk Ustalar, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1938, 56 s.

M. Ö. 6000- 5000 yıllarında Sümerler ve Sümerlerin anayurtlarından ayrılmalarını Ege Medeniyetinin temellerini, Girit ve Hint medeniyetlerine Sümer medeniyetinin etkilerini konu edinen bir eserdir.

İçindekiler: I- Sümer Türkleri s. 3, II- İki Irmak Arası Medeniyeti s. 13, III- Sümerliler s. 18, Sümer Medeniyeti s. 32, Sonsöz s. 55.

27. Tarihin Ön Çağları, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1938, 64 s.

Çocuklara tarih bilgi ve sevgisi kazandırmak üzere yazılmış bir kitaptır. Bu kitap adeta **Tarihten Evvelki Zamanlar** kitabının çocuklara yönelik şekli gibidir.

İçindekiler: Birinci Bölüm: Dünya Nasıl Var Oldu? s. 5, İkinci Bölüm: Yontma Taş Devri s. 13, Üçüncü Bölüm: Cilalı Taş Devri s. 35, Dördüncü Bölüm: Maden Devirleri s.52.

28. Türk Tarihi (**Birinci Kitap**), İstanbul, Ülkü Basımevi, 1938, 58 s.

Türklerin ana yurdu Asya hakkında coğrafi bilgiler, Türkler hakkında medeniyet tarihi bakımından bilgiler içeren bir kitaptır. Kitapta binlerce yıl öncesinde Türkler tarafından Asya'da bulunan iç denizlere bağlı olarak geliştirilen ve zamanla buradan dünyaya yayılan medeniyet anlatılmaktadır.

İçindekiler: Giriş s. 5, Büyük Göçler s. 6, Göçler ve Türk Medeniyetinin İlk Filizleri s. 11, Ön Asya'da Eski Zamanlar Medeniyetinin İlk Ocağını Kuran Ustalar: Sümerliler s. 15, Anadolu'da Eti Türkleri: Bugün Öz Yurdumuz Olan Bu Topraklarda En Eski ve Parlak Bir Medeniyetin Kuruluşu s. 27, Orta Asya'da Türk Hun İmparatorluğu s. 34, İtil ile Tuna Arasında İskit İmparatorluğu s. 38, Avrupa'da Türk Hun İmparatorluğu s. 39, Batı Türk İli ve Kuzey Afganistan'da Ak Hunlar Devleti s. 44, Avru-

pa'da Avar İmparatorluğu s. 44, Orta Asya'da Göktürk İmparatorluğu ve Kutluk Devleti s. 46, Karadeniz'in Kuzeyinde Hazar Devleti s. 50, Doğu Bulgar Devleti s.51, Tuna Bulgarları ve Batı Bulgar Devleti s. 51, Macarlar s. 52, Peçenekler s. 52, Oğuzlar s. 54, Kumanlar s. 54, Orta Asya'da Türkeş, Karluk, Uygur Devletleri; Türkeş Devleti s. 56, Karluk Devleti s. 56, Uygurlar s. 57.

29. Craven, Elisabeth, **1876'da Türkiye** (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Sertel Matbaası, 1939, 48 s.

Elisabeth Craven'in ilk kocasından ayrılmadan önce gerçekleştirdiği uzun seyahatlerinden biri Türkiye'ye olmuştur. 1785 Haziran'ından 1786 Ağustos sonlarına kadar geçen zaman içinde Lion, Marsilya, Polonya, Venedik, Varşova gibi pek çok yere seyahatler düzenleyen Craven, Moskova üzerinden Kırım'a ve İstanbul'a gelmiştir. Craven, gezdiği yerler hakkında edindiği intibalarını içeren mektuplar yazmıştır. Reşad Ekrem Koçu'nun bu mektuplar arasından seçme yaparak Türkçe'ye çevirdikleri de bu kitabı oluşturmuştur.

İçindekiler: Kırımdan İstanbul'a s.9, İstanbul s.13, İstanbul'dan Paros Adası'na s.19, Atina s.24, Yunandan İstanbul'a s.27, Belgrad Ormanı s.30, İstanbul'dan Varna'ya s.34, Varna'dan Silistre'ye, s.37, Eflak s.39.

30. Montague, Mary, **1717- 1718'de** (**Lâle Devri Başlarında**) **Türkiye**, (çev.: Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1939, 45s.

Koçu'nun, Lady Montague'nun mektuplarının daha önceden Ahmet Refik tarafından yapılan tercümesinden farklı olarak Paul Boiteau'nun Fransızca eserini temel aldığını söylediği bir çevirisidir. Tercümede mektup tarzı muhafaza edilmemiş ve mektuplardan seçilmiş parçalar değerlendirilmiştir.

İçindekiler: Sofya Ilıcası'ndan s. 7, Üçüncü Ahmed s. 11, Türk Kadını ve Kıyafeti s. 13, Çiçek Aşısı s. 18, Edirne Çarşısı ve Yahudiler s. 20, Edirne'de Ordu Alayı s. 23, Hafize Sultan s. 28, Güzel Fatma s. 34, Bir Muhabbetnâme s. 36, Gelin Hamamı s.

39, Şehid Ali Paşa'nın Sarayı s. 44.

31. Seyyid Vehbi, **Sûrnâme** (**Üçüncü Ahmed'in Oğullarının Sünnet Düğünü**), (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1939, 38 s.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve devrinde şöhret bulmuş şair Seyyid Vehbi'nin eseri Koçu tarafından hazırlanmıştır. Kitapta Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) oğulları için yapılan, on beş gün, on beş gece devam sünnet düğünü, hazırlıklarından sonuna kadar anlatılmaktadır.

İçindekiler: Düğün hazırlıkları s.7, Düğünden birkaç gün evvel s.11, Düğünün birinci günü s.14, Sünnet düğünün ikinci ve üçüncü günleri s.18, Sünnet düğünün dördüncü ve beşinci günleri s.22, Sünnet düğününün altıncı ve yedinci günleri s.25, Sünnet düğününün sekizinci ve dokuzuncu günleri s.28, Sünnet düğününün onuncu ve on birinci günleri s.31, Düğünün son günleri s.35.

32. Thevenot, D. Jean, **1655- 1656'da İstanbul ve Türkiye** (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1939, 56 s.

Thevenot, 1655'te yirmi yaşında bir genç iken IV. Mehmed (1648- 1687), yani İstanbul'un oldukça karışık bir devrinde İstanbul'a gelmiş ve dönemi yansıtan iyi notlar toplamıştır. İstanbul dışında Bursa, İzmir, Sakız, Rodos, Suriye, Filistin, Mısır ve Cezair'i de gezmiştir.

Yabancı yazarlar tarafından meydana getirilen seyahatnamelerin büyük kıymet taşıdığını belirten Koçu, bu seyahatnamelerin ilmî tenkitlerini yaparak Türk kaynaklarıyla karşılaştırılıp notlar ilave edilerek dilimize aktarılması gerektiğini söyler. Reşad Ekrem Koçu, bu işi üniversite otoritesine bıraktığını, kendisinin ise seyahatnâmeler üzerine daha yoğun bir halk ilgisi toplamak üzere bu eserlerin cazip ve dikkate değer yerlerini seçerek Türkçe'ye aktardığını söyler.

İçindekiler: Çanakkale Boğazı ve Gelibolu s. 7, Saray 12, Saraylar, Hanlar, Evler ve

Yangınlar s.15, Galata, Üsküdar ve Kızkulesi s. 20, Ramazan ve Bayram s. 23, Hamamlar ve Kahvehaneler s. 29, İstanbul'da bir Hint Elçisi s. 33, IV. Mehmet s. 36, Bazı Vakayi ve 1655 İhtilali s. 39, Rus Kenan Paşa'nın Boğaz Bozgunu s. 46, Bursa ve İzmir'e Seyahat s.51, Sakız Adası s. 54.

33. Stevenson, Robert Louis, **Define Adası** (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Ülkü Basımevi, 1942, 88s.

Dünyanın meşhur çocuk romanlarından biri olan bu eser Reşad Ekrem Koçu tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

İçindekiler: Define Adası s.3, Define Adası'na Doğru s. 25, İstihkâm s.45, Denizdeki Maceram s. 66, Kaptan Silver s. 76.

34. Gemici Sinbad'ın Harikulâde Maceraları, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1942, 61 s.

Dünyanın meşhur çocuk masallarındandır. Reşad Ekrem Koçu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

İçindekiler: Sinbad s.3, Gemici Sinbad'ın Birinci Seyahati s.8, Gemici Sinbad'ın İkinci Seyahati s. 17, Gemici Sinbad'ın Üçüncü Seyahati s.25, Gemici Sinbad'ın Dördüncü Seyahati s.38, Gemici Sinbad'ın Beşinci Seyahati s. 51, Gemici Sinbad'ın Altıncı Seyahati s.55.

35. Sokullu, İstanbul,Vakıt Matbaası, 1943, 15 s.

Sokullu Mehmed Paşa'nın hayatını ve onun döneminde yapılan savaşları ve önemli olayları anlatan bir kitaptır.

İçindekiler: Sokullu s.3, Bir Azamet ve Haşmet Devri s.4, Sigetvar Seferi s.5,

Simatra ve Cava Müslümanları, Türkiye İmparatorluğuna İltihaklarını İlan Ediyorlar! s.7, Don- Volga Kanalı s.9, Kıbrıs ve İnebahtı s.10, Tunus, Polonya, Fas s.11, Selim II, Murad III s. 12, Sokullu'nun Ölümü s. 14, Sokullu'nun Hayır Eserleri s. 15.

36. Esircibaşı (**Lâle Devrinde Bir Aşk Romanı**), İstanbul, Net Kitabevi, 1944, 86s.

Zevk ve safaya düşkün bir sadrazamın hayatı anlatılmaktadır.

İçindekiler: Esircibaşı, Muhsin Çelebi s. 3, Muşkaralı İbrahim s. 10, Kanlıca Şehbazları s. 13, Fıstıklı Sofa s. 17, Er Meydanında Nam, Paşa Kesesinden Bahşiş s.22, Canfes Şemsiyeli Kadın s. 25, Acı Yüzünde Bir Cennet s. 32, Lâleler Açarken s. 35, Salgın ve Yangın s. 39, Kahveci Güzeli Saraç Ali Bey s. 45, Kambur Felek s. 52, Civelek Mustafa s. 58, Kuşu Kaçmış Kafes s. 63, Gümüş Tekerlekli Araba s. 67, Zülâlizade'nin Konağı s. 71, Hindli Köle s. 76, Yarım Kalan Sabah Kahvesi s. 80, Siyah Lâle s.84.

37. İlkokulda: Tarihe Giriş, İstanbul, Net Kitabevi, 1944, 31 s.

İlkokul üçüncü sınıf seviyesindeki çocuklara Cumhuriyet devri ağırlıklı olmak üzere Türk tarihi hakkında genel bilgilerin verildiği, Türklük duygusu ve tarih bilinci oluşturmayı hedefleyen bir kitaptır.

İçindekiler: Büyük Türk Milleti s. 3, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti s. 4, İstiklâl s. 5, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Ne Zaman ve Nasıl Kuruldu? S. 6, 1386…Kosova Yılı s. 8, 1396…Nikbolu Yılı s. 9, Yıldırım Beyazıt İle Korkusuz Jan s. 9, 1430…Fatih Mehmed Devri s. 10, 1453… İstanbul Yılı s. 12, 1485…Tozkoparan Yılı s.13, 1490…Mimar Sinan Yılı s. 14, Süleymaniye Camii s.15, 1526…Mohaç Yılı s.17, 1529…Akıncılar Yılı s.18, 1538…Preveze Yılı s.19, Türk Gemicilerinin Atlas Okyanusuna Akınları s.20, 1877…Pilevne Yılı s.20, Pilevnenin Ahmet Onbaşısı s. 21, 1880…Atatürk Yılı s. 22, 1884…İsmet Yılı s.23, İnönü'nün Türk Çocuğuna

Öğütleri s. 23, 1912…Kara Yıl s.24, Niğdeli Ethem Onbaşı s. 24, 1915… Çanakkale Yılı s. 25, Çanakkale Şehitleri s.26, Hain Kurşun, Fedakâr Saat, Kahraman Yürek s. 26, 1919…Samsun Yılı s. 27, Samsundaki Mehmetçik s. 28, 1921…İnönü Yılı s. 29, İnönü Şehitleri s. 30, 1922…Sakarya Yılı s.30, Sakarya Yolunda Bir Mehmetçik s.31.

38. Tarihteki Güzel Kadınlar Taçlı Fahişeler, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1944, 56 s.[1]

Koçu, bu eseri şöyle tanıtır: "İnsanlığın tercüme-i hâlini karıştırırsak, gözlerimiz önünde canlanan kan dalgaları, barut dumanları, hançer parıltıları ve altın külçeler arasında bir kadın hayalinin belirdiğini görürüz. Onun muhtelif adları vardır. Güzel Helen, Mesalin, Kleopatra, Zui, Lükresya, Borjiya, Markiz Dö Pompadur vesaire. Tarih boyunca ordular ordularla, onun için çarpıştılar. Ülkeler onun için fethedildi. Veliahtlar babalarını, hükümdarlar çocuklarını onun için öldürttüler. Hazineler onun uğruna yağma edildi. Şehirler onun uğrunda yakıldı. Milletler onun uğrunda kılıçtan geçirildi. Bu eser işte bu kadınlardan bahsediyor."

İçindekiler: Afrodit Firini s.2, Zoi s.8, Teodora s.12, Güzel Helen s. 16, Messalina s. 20, Kleopatra s. 25, Lukrekya Borjiya s.30, Yüz Kocalı İmparatoriçe Katrerina s. 34, Deli Petroya Aşkı Öğreten Kadın Katerina s. 39, Margerit s. 44, Markiz De Pompadur s. 48, Lola Montez s. 55.

39. Yusuf'un Borcu, İstanbul, Kenan Matbaası, 1947, 54 s.

Bir çocuk kitabıdır. Dürüst hayatıyla okuyan çocuklara örnek teşkil edecek bir kimse olan Yusuf'un, Nadin'den alınıp İstanbul'a getirilişini ve Kaptanbaşılığa kadar yükselişini anlatılmaktadır.

[1] Bu eserde sayfa numaralandırması tarafımızdan yapılmıştır.

İçindekiler: Kapucubaşı'nın Atı s.3, İki Altın Bahşiş s.5, Altın Yerine Dayak s. 7, Rüya mı, Hakikat mi? s. 10, Elveda Nadin s. 11, Kaptan Paşa'nın Hediyesi s. 12, Gemici Yusuf s. 14, Ateş Mehmet s. 23, Forsaların Batırdığı Kadırga s. 29, Biz Can Pazarından Geliriz… Vallah Yakarız!.. s. 34, Üsküdar Toprağı s. 39, Kara Mahmud Bey'in Akıncıları s. 46, Kara Rahman s. 50, Mahmut Kaptan ve Arkadaşları s. 52.

40. Altın Destan, y.y., Tan Matbaası, 1947, 37s.

İstanbul'un fethinden Kırım Harbi'ne, İstiklal Savaşı'na kadar pek çok savaşın kahramanları, ok atıcı pehlivanları, adına destan yazılmış kahramanlar tarihi bilgiler verilerek işlenmiştir.

İçindekiler: Tozkoparan İskender s.5, Ulubatlı Hasan s.5, Deli Mehmed ile Deli Hüsrev s.6, Estonibelgrad'ın Dokuz Fedaisi s. 11, Demirbaş Hasan s. 11, Dilsiz Mehmetçikler s. 12, Budin Kalesi'nin Çocuğu s.17, Kanije'nin Esir Mehmedçiği s.18, Gemici Kara Mehmed s. 23, Giresunlu Abdullah Onbaşı s. 24, Plevne'nin Ahmed Çavuşu s.25, Niğdeli Ahmed Onbaşı s. 25, Urfalı Fahreddin Çavuş s. 27, Çallı Hüseyin Çavuş s.27, Koçhisarlı Kadiroğlu Sadık s.28, Yozgatlı Durmuşoğlu Veli s. 28, Sakarya Yolunun Mehmedçiği s. 33, Ödemişli Haznedaroğlu Karabıyık Mustafa s.33, Kavakdere Köylü Fatma s.34, Ahmed Kaptan ve Arkadaşları s.37.

41. Âşık ve Şâir Padişahlar, İstanbul, Şaka Matbaası, 1950, 42s.

Tarih Dünyası dergisinin özel sayısı olarak ayrı yayımlanmış bir kitapçıktır.

İçindekiler: Osman Gazi, s.5, Orhan Gazi, s.5, 1. Sultan Bayezit s.7, Birinci Süleyman s.8, İkinci Sultan Murat s.9, Fatih Sultan Mehmet s.10, İkinci Sultan Bayezid s. 11,Yavuz Sultan Selim s. 11, Kanuni Sultan Süleyman s. 12, İkinci Sultan Selim s. 17, Üçüncü Sultan Murad s. 17, Üçüncü Sultan Mehmet s. 19, Birinci Sultan Ahmet s.19, İkinci Sultan Osman s. 21, Dördüncü Sultan Murad s. 21, Sultan İbrahim s. 23, Dördüncü Sultan Mehmed s. 26, İkinci Sultan Mustafa s. 27, Üçüncü Sultan Ahmed s. 29, Birinci Sultan Mahmud s. 30, Üçüncü Sultan Mustafa s. 31, Üçüncü Sultan

Osman s.32, Birinci Sultan Abdülhamid s. 32, İkinci Sultan Mahmud s. 34, Abdülmecid s. 36, Abdülaziz s. 39, İkinci Abdülhamid s. 40, Beşinci Sultan Mehmed s.42.

42. Osmanlı Tarihinde Yasaklar, İstanbul, Şaka Matbaası, 1950, 42s.

Tarih Dünyası dergisinin özel sayısı olarak ayrı yayımlanmış bir kitapçıktır.

İçindekiler: Esir Pazarları ve Gayri Müslimlere Cariye Satma Yasağı s.5, Tütün Yasağı s.6, Kahve Yasağı s. 11, İçki Yasağı s. 17, Geceleri Ezanla Yatsı Arası Sokağa Çıkma Yasağı ve Evlerde Işık Yakma Yasağı s. 24, Afyon ve Esrar Kullanma Yasağı s. 25, Kadınların Kayıklara Erkeklerle Binme Yasağı s. 27, Kadınların Eyüp'te Kaymakçı Dükkânına Girme Yasağı s. 27, Kadınların Açık Saçık Gezmesi Yasağı s. 28, Kadınlara Mesire Yasağı s. 30, İstanbul'a Bekâr Uşağı Girme Yasağı s. 30, Hamama Giden Gayri Müslimlere Nalın Giyme Yasağı s. 32, Saçak, Şahnişin, Çardak Yasağı s. 33, Arabaya ve Ata Binme Yasağı s. 34, Arnavutlara Hamam Tellağı Olma Yasağı s. 35, Umumi Yerlerde ve Bilhassa Kahvehanelerde Devlet Sohbeti Yasağı s. 36, Kiliselerde Çan Çalma Yasağı s. 36, Şehirdeki Konaklardan Yalılara, Yalılardan Konaklara Taşınma Yasağı s. 37, Silah Taşıma Yasağı s. 38, Surların Üzerine Ev Yapma Yasağı s. 39, Evlerde Yemek Çeşidi Yasağı s. 40, Hicrî 1227 Yılında "Sure-i Ahkaf" Tilâveti ile Geceleri Bekçilere Davul Çalma Yasağı ve Kahvelerde Saz, Söz ve Meddah Yasağı s. 41, Erkeklere Sefihane Kıyafet Yasağı s. 42.

43. İlk Kurşun, İstanbul, Akın Kitabevi, 1952, 63 s.

Çocuk kitabıdır. Millî hikâyelerden İlk Kurşun'u anlatır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde milletimiz ve devletimiz üzerinde oynanan oyunları ve bunları bertaraf etmek için canını veren kahramanlar, hikâyeleştirerek canlı bir üslupla çocuklara anlatılmıştır.

İçindekiler: İlk Kurşun s.3, Niğdeli Etem Onbaşının Kahramanlık Destanı s. 10, Yozgatlı Ahmet Çavuş'un Mertlik Destanı s. 14, Koçhisarlı Kadiroğlu Sadık'ın Destanı s. 19, İlk Kurşun s. 24, Grijgal Palangası Yolunda s. 31, Çifte Kavakların Hikâyesi Filek Kalesinin Hikâyesi s. 43, Başını Vermeyen Şehid s. 49, Şanlı Tarihimizin Dört Kahramanlık Destanı- Ulubatlı Hasan s. 52, Estonibelgrad'ın Dokuz Fedaisi s. 54, Kanije'nin Esir Mehmedçiği s. 58, Topçu Kara Mehmed s. 61.

44. Tarihimizde Garip Vakalar, İstanbul, Varlık Yayınları, 1952, 115 s.

Tarihimizdeki büyük kahramanlık ve hamaset vakalarının merak uyandıran, garip, hatta yadırganacak cinsten olanları hikâye edilerek anlatılmaktadır. Koçu bu eserinde, geçmişin kahramanlarını ve kahramanlıklarını roman üslubu ile nakletmektedir.

İçindekiler: Dalkavuklar s.3, Tırnava Cadıları s.6, Kaşıkçı Elması s.8, Maaş Yerine Gemi Enkazı s. 9, Tersane Mandaları s. 10, Ateş İstidası s. 11, Yalıya Çıkma Nizamı s. 12, Ata Binme Yasağı s. 13, Eski Zaman Aşçıları s. 14, Silahlanma ve Silah Yasağı s. 15, Veba Salgını s.17, Yeniçeri Rezalet ve Zorbalıkları s. 18, Cellatlar ve İdam Cezaları s. 23, Eski Zaman Kahveleri s. 29, Bir Zamanların Bobstilleri s.34, Esrar ve Afyon Tiryakileri s.36, Tütün Yasağı s. 39, Esirciler s. 44, Eski Meyhaneler s. 46, Köçekler s. 58, Büyük Bir Çingene Düğünü s. 59, Eski İstanbul'da Kadın s. 62, Geceleri Fenersiz Çıkma Yasağı s. 66, Esnaf Cezaları s. 68, Yemek Çeşidi Yasağı s. 70, Çarşı Hamamlarında Gayri Müslimler s. 71, Arnavut Dellaklar s. 73, Tellak Kılığı s.74, Bir Muhteşem Sünnet Düğünü s. 75, Yavuz'un 1000 Altını s. 83, Mezarında Başı Kesilen Şehzade s.84, Dağ Başındaki Garip Mezarlar s. 85, İki Yusuf'un Hikâyesi s. 86, Büyük Bir Maceraperest s. 88, Başıyla Oynayan Vezir s. 92, Lokma Lokma Doğranan Vezir s. 93, Hasan Paşa'nın Cennet Bağı s. 93, Küçük Notlar s. 95.

45. Fâtih Sultan Mehmed (1430- 1481), İstanbul, Ahmed Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, 1953, 271 s.

İstanbul'un fethinin 500. yılı dolayısıyla hazırlanmış bir kitaptır.

İçindekiler: Baba, oğluna sağlam bir taht hazırlıyor, s.7, Baba sağlığında oğlunun padişahlığını görmek istiyor, s.27, Genç beş kumandan, Boğazkesen Hisarı ve toplar s.42, Konstantıniyye s. 59, İstanbul cengi s.76, Muhasaranın 1., 2., 3., 4., 5., 6. günleri s.83, Muhasaranın 7. günü, 84, Muhasaranın 8-12. günleri s.85, Muhasaranın 13. günü s.87, Muhasaranın 14. günü, 89, Muhasaranın 15. günü s.90, Muhasaranın 16.-17. günleri s.94, Muhasaranın 18. günü s.97, Muhasaranın 19. günü s.99, Muhasaranın 20., 21., 22., 23. günleri s.100, Muhasaranın 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30. günleri s.102, Muhasaranın 31., 32, 33., 34., 35., 36. günleri s.104, Muhasaranın 37. günü s.105, Muhasaranın 39., 40. günleri s.106, Muhasaranın 41. ve 42. günleri s.107, Muhasaranın 43. günü s.108, Muhasaranın 44., 45. ve 46. günleri s.110, Muhasaranın 47. ve 48. günleri s.111, Muhasaranın 49. ve 50. günleri s.112, Muhasaranın 51. günü s.114, Muhasaranın 52. günü s.116, Muhasaranın 53. günü s.119, İstanbul'un fethi s.127, Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'da s.142, İstanbul fethinden Edirne düğününe kadar s.157, Elimdeki kılıç İslam kılıcıdır s.170, İmparatorluk kurulur iken (devam) s.192, Son yıllar s.205, Anı beyan eder kim sultanül mücahidin sultan Mehmed Han Allah rahmetine vardı s.218, Hatıralar s.227, Şair Avnî ve divanı s.233, Son hatıralar s.244, Fâtih Sultan Mehmed divanından seçme parçalar s.259.

46. Fatih Sultan Mehmed'in On Fedaisi, İstanbul, Tan Matbaası, 1953, 64 s.

Çocuk kitabıdır. Fatih Sultan Mehmed'in daima yanında olup ona gönülden bağlı çocukları anlatır. Aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed'in hayatından kesitler sunar. Öncesi ve sonrasıyla İstanbul'un fethi anlatılır.

İçindekiler: Fatih Sultan Mehmed'in 10 Fedaisi s. 5, Şehitler Tepesi s. 38, Büyük

Fatih s. 45, İstanbul'un Alınışına Kadar Türk Osmanlı Devletinin Tarihi s. 47, Fatih Sultan Mehmed'in Babası s. 54, Fatih Sultan Mehmed'in Çocukluğu ve Gençliği s. 56.

47. Türk İstanbul, [y, y.], Cumhuriyet Gazetesi Yayını, [1953], 54 s.

Cumhuriyet Gazetesi tarafından 500. fetih yılı armağanı olarak hazırlanmış bir eserdir. Eser, camileri, efsaneleri, masalları, kahvehaneleri ve günlük yaşayışıyla "Türk istanbul"u anlatan, İstanbul masalları ve halk şiirinin de işlendiği yazılardan oluşmaktadır.

İçindekiler: Türk İstanbul'un en kuvvetli damgası: Camiler, s. 2, Türk İstanbul, s. 3, Ravzai Murad'da bir güli Muhammedî açtı, s. 5, Boğazkesen kalesi, s. 9, Boğazkesen kalesinin üç kulesi, s. 12, Toplar, s. 14, İstanbul önünde Türk ordusu, s. 15, 5 Nisan 1453 - İstanbul surları, s. 16, İstanbul muhasarası, s. 17, Yeniçeri Murad, s. 20, Ulubatlı Hasan, s. 21, Fâtih'in şiirleri, s. 23, Bir gülzârdan İstanbul, s. 25, Lâle devrinde İstanbul aşığı ve Türklerin dostu bir İngiliz edîbesi: Lady Montague, s. 30, Şâir Nedim'in İstanbul'u, s. 32. Geçen asırda İstanbul'dan çizgiler, s. 33, 19uncu asırda İtalyan edibi Edmondo de Amicis'in görüşüyle Türk İstanbul, s. 34, İstanbul ressamlarından Thomas Allom, s. 36, İstanbul masalları, s. 38, İstanbul kahvehaneleri, s. 41, İstanbul'da tulumbacılık, s. 42, İstanbul meyhaneleri, s. 45, Büyük İstanbullu Ahmet Rasim, s. 46, İstanbul'un heykeli dikilecek hemşerisi, s. 47, İstanbul ve Atatürk, s. 49, İstanbul'un müzeleri, s. 50.

48. Türk Tarihinin 50 Büyük Adamı, İstanbul, Rafet Zaimler Yayınevi, 1953, 103 s.

Türk milletinin tarihinden seçilmiş elli büyük şahsiyet ve onların hayat hikâyeleri anlatılmaktadır. Türk tarihinden kahramanlar seçilirken Büyük Selçuklu, Os-

manlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri dönemlerinde yaşamış olanlara yer verildiği görülmektedir.

İçindekiler: Önsöz s.1, Atatürk s.2, Alparslan s. 4, Birinci Sultan Kılıçarslan s.6, Mevlâna Celâleddin Rûmî s. 8, Osman Gazi s.10, Murad Hüdavendigâr s. 12, Yıldırım Bayazıd s.14, Fatih Sultan Mehmed s. 16, Yavuz Sultan Selim s.18, Zenbilli Ali Efendi s. 20, Kanuni Sultan Süleyman s.22, Fuzuli s.24, Bakî s.26, Mimar Koca Sinan Ağa s.28, Barbaros Hayreddin Paşa s.30, Sokullu Mehmed Paşa s. 32, Koca Murad Reis s.34, Tiryaki Hasan Paşa s. 36, Peçevili İbrahim Efendi s.38, Nef'i s. 40, Kâtip Çelebi s.42, Köprülü Mehmed Paşa s. 44, Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa s. 46, Evliya Çelebi s. 48, Mimar Mehmed Ağa s. 50, Naimâ s. 52, Nevşehirli İbrahim Paşa s. 54, Nedim s. 56, İbrahim Müteferrika s. 58, Mustafa Itrî Çelebi s. 60, Şeyh Galib s. 62, Üçüncü Sultan Selim s. 64, Büyük Dede Efendi s. 66, Mustafa Reşid Paşa s. 68, Keçecizâde Fuad Paşa s.74, Ahmed Cevdet Paşa s.76, Mithat Paşa s. 78, İbrahim Şinasi Efendi s. 80, Gazi Osman Paşa s. 82, Namık Kemal s. 84, Osman Hamdi Bey s. 86, Abdülhak Hâmid s.88, Ahmed Mithat Efendi s. 90, Tevfik Fikret s.92, Halit Ziya Uşaklıgil s.94, Mehmed Âkif s.96, Ziya Gökalp s. 98, Ahmed Rasim s.100.

49. Bostancıbaşı Defterleri, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası* sayı: 4'ten ayrı basım, İstanbul, 1958, 90s.

Şehrin tarihi topografyası bakımından son derece önemli olan defterlerin yayımıdır. Görevleri İstanbul sahillerindeki bütün mîrî sahilsarayları, kasırları, bahçeleri, koruları, av ve inziva kasırlarını muhafaza etmek olan Bostancılar Ocağı, İstanbul'a gelmiş bekâr uşaklarının bostancıbaşıya bağlı hareket etmeleri gibi konular işlenmektedir.

İçindekiler: Bostancıbaşı Defterleri s. 39, Yalı Kasrı – Bahariye s. 53, Karaağaç Kasrı – Rumeli Kavağı s. 63, Anadolu Kavağı – Haydarpaşa s. 83.

50. İstanbul Ansiklopedisi I. cilt, Aba, Abacılar-Alafranga Baloz, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958, 576 s.

İstanbul Ansiklopedisi'nde, İstanbul'un cami, mescid, medrese, mekteb, kütüphane, tekke, kilise, ayazma, çeşme, sebil, saray, yalı, konak ve köşke kadar yapıları; Devlet adamı, âlim, şâir, sanatkâr, iş adamı, hekim, ayyaş, tulumbacı, kabadayı ve katile kadar bütün şöhretleri, tabiat güzellikleri ve coğrafyası, sokakları, mahalleleri, İstanbul halkının devir devir âdet, an'ane, giyim ve kuşamı, İstanbul argosu, İstanbul'a ait resimler, şiirler, kitaplar ve İstanbul'a gelmiş yabancı şöhretler gibi konular işlenmektedir.

51. İstanbul Ansiklopedisi II. cilt: Alageyik Sokağı-Aşiretlerin Kütüphanesi, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1959, s. 577- 1156.

52. İstanbul Ansiklopedisi III. cilt, Aşiret Mektebi-Baba, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960, s., 1157- 1732.

53. İstanbul Ansiklopedisi IV. cilt, Baba-Bayrampaşa, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Şirketi, 1960, s. 1733- 2308.

54. Tarihimizde Kahramanlar, İstanbul, Yücetürk Yayınları, 1960, 159 s.

Türk tarihinin kahramanları Koçu'nun ifadesiyle şu şekilde ele alınmıştır: "Tarih kaynaklarımızın sayfaları arasında unutulmuş kahramanların isimleri üstündeki tozu gözyaşlarımla sildim ve onları büyük, parlak şöhretlerin yanında alfabe sırasına koydum; mareşallerden neferlere, hiçbir rütbe, kademe gözetmedim."

İçindekiler: Abdi Paşa s.7, Abdi Reis s.8, Abdullah (Giresunlu) s.9, Abdülezel Paşa s.9, Adil Toca s. 10, Ahmed (Yeniçeri Uzun) s. 11, Ahmed Ağa (Eğrili) s.11, Ahmed Ağa (İnce Kara) s. 12, Ahmed Çavuş s. 12, Ahmed Paşa (Çerkes) s. 13, Ahmed Paşa (Gedik) s. 14, Ahmed Paşa (Hersekoğlu) s. 14, Ahmed Paşa (Kara) s.14, Ahmed Pehlivan (Kanca) s. 15, Ahmed Reis (Kemankeş) s. 15, Ahmed Tevfik Efendi s.15, Akçakoca s.17, Ali (Baba), Ali Bey (Buhurlu) s.17, Ali Bey Kaptan (İmamoğlu) s. 18, Ali Bey (Kara) s. 18, Ali Bey (Mihaloğlu) s.19, Ali Bey (Sarı) s.19, Ali Efe (Yörük) s.20, Ali Gazi s.21, Ali Paşa (Çandarlıoğlu) s. 21, Ali Paşa (Hadım) s.21, Ali Paşa (Kılınç) s.22, Ali Paşa (Şehid) s. 25, Arslan (Deli) s.25, Aslan Paşa (Deli) s. 26, Atatürk 27, Aydın Reis s. 29, Aydoğdu Bey s. 29, Baba Paşa s. 31, Balaban (Deli) s. 31, Balabancık s. 33, Bâli Bey (Küçük) s.33, Bâli Bey (Malkoçoğlu) s. 33, Barbaros Hayreddin Paşa s.34, Bayezid (Yıldırım Sultan) s. 37, Bayezid Paşa s. 38, Bektaş Voyvoda s. 38, Burak Reis s. 39, Câfer Paşa (Hadım) s. 42, Câniş Ağa s. 42, Celâl Paşa s. 43, Çakmak (Mareşal Fevzi) s.43, Çavuş, Memiş, Bodur Cafer ve Süleyman Reisler s. 44, Davud Paşa s. 46, Demirtaş Paşa s. 46, Doğan Bey s. 47, Edhem Paşa (Gazi) s. 49, Edhem Onbaşı (Niğdeli) s. 50, Emir Ali Gazi s.51, Evranos Bey (Gazi) s. 51, Faik Bey (Deli) s. 53, Faik Paşa s. 53, Fâzıl (Gazi) s. 54, Fâzıl Bey (Tayyareci) s. 54, Fâzıl Ahmed Paşa (Köprülüzâde) s.55, Fâzıl Mustafapaşa (Köprlüzâde) s.57, Fâzıl Paşa (Mehmed) s.57, Fedai Bey s. 58, Fethi Bey (Yüzbaşı) s.58, Firuz Bey s.59, Fuad Bey (Yüzbaşı) s. 59, Gazi Giray Han s. 60, Geyikli Baba s.61, Gözcü Baba s. 62, İbrahim Ağa s. 63, İbrahim Ağa (Haseki) s.63, İbrahim Paşa (Şeytan) s.65, İshak Bey (Timurtaşoğlu) s.66, İskender Pehlivan (Tozkoparan) s. 66, İskender Çavuş (Farfara) s. 67, Hacı İl Bey s. 68, Hacı Reis s. 68, Hamza Bey s.69, Hamza Beşe s. 69, Hasan (Ulubadlı) s. 70, Hasan Ali s. 70, Hasan Paşa (Tiryaki) s. 70, Hasan Ali s. 70, Hasan Paşa (Uluç) s. 71, Hasan Pehlivan

(Demirbaş) s. 71, Hasan Rıza Paşa 78, Hızır (Yeniçeri) s. 78, Hızır Efendi (Yayabaşıoğlu Şeyh) s. 78, Hızır Reis (Kurdoğlu) s. 79, Hüseyin Paşa (Deli) s.83, Kasım Paşa (Güzelce) s. 84, Kasım Paşa (Gazi) s. 84, Kasım Voyvoda s.85, Kenan Bey (Karslı) s.85, Kiraz İlyas s.86, Konur Alp s. 86, Mehmed Paşa (Bosnalı Lala) s. 88, Mahmud (Saçlı) s. 88, Mahmud Paşa s. 89, Mahmud Reis s. 89, Mehmed (Deli) ile Hüsrev Bey (Deli) s. 90, Mehmed (Gemici Kara) s. 96, Fatih Sultan Mehmed s.97, Mehmed Bey (Zehrimâr) s. 101, Mehmed Çocuk (Budinli) s. 102, Mehmed Çocuk (Gaziantepli) s. 104, Mehmed Efe (Demirci) s.104, Mehmed Paşa (Ateş) s.105, Mehmed Paşa (Bıyıklı) s.105, Mehmed Paşa (Elmas) s. 106, Mehmed Paşa (Yahyalı) s. 107, Mihal Gazi s. 107, Murad (Yeniçeri) s. 108, Murad Bey (Gazi) s. 108, Birinci Sultan Murad s. 109, Murad Reis (Koca) s.112, Murad Reis (Akıncı) s. 114, Mustafa Karabıyık (Haznedaroğlu) s. 119, Muzaffer Bey s. 119, Mürsel (Gazi) s. 120, Müstecib Onbaşı s. 120, Orhan Gazi s. 121,Osman (Deli) s. 122, Osman Gazi s. 122, Gazi Osman Paşa s. 123, Osman Paşa s. 125, Osman Paşa (Özdemiroğlu) s. 126, Ömer Bey (Sancaktar) s. 126, Özdemir Paşa s. 127, Piri Reis s. 128, Piyale Paşa s. 130, Piyale Paşa (Uzun) s. 130, Rahmancık s. 131, Rifat Paşa (Serdâr-ı Ekrem) s. 137, Sadedin Efendi (Mülâzım) s. 138, Sadık Bey (Mülâzım) s. 138, Salih Reis s. 139, Samsa Çavuş s. 139, Sarı Yatı s. 140, Seyyidi Ali Reis s. 140, Yavuz Sultan Selim s. 141, Sinan (Mimar) s. 143, Sinaneddin Yusuf Paşa s. 145, Sinan Paşa (Hadım s. 145, Sultan Süleyman (Kanuni) s. 145, Süleyman Paşa (Şehzade) s. 149, Süleyman Reis s. 149, Şaban Bey s. 150, Şahin Paşa (Lala) s. 150, Şükrü Paşa (Mehmed) s. 151, Tahir Paşa (Çengeloğlu) s. 152, Turgud Ali s. 153, Turgud Reis s. 153, Ulama Paşa s. 154, Umur Bey (Aydınlı) s. 155, Veli Bey (Dalkılıç) s. 155, Yahşi Bey s. 158, Yunus Bey (Demirkazık) s. 158, Zağnos Paşa s. 158, Zeynel Bey s. 159.

55. İstanbul Ansiklopedisi V. cilt, Bayrampaşa Medresesi-Boğaziçi Deniz Hamamları, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961, s. 2309- 2884.

56. Dağ Padişahları, İstanbul, Mehmed Koçu Koçu Yayınları, 1962, 224s.

Kitabın tamamlayıcı adı "Tarihimizdeki Büyük Şekavet ve İsyanlar"dır. Aşağıda "İçindekiler" kısmında isimleri bulunan şahıslar etrafından Osmanlı tarihinde görülmüş kargaşa, isyan, çete faaliyetleri Koçu'nun üslubuyla anlatılmıştır. Kitapta Sabiha Bozcalı'nın resimleri de vardır.

İçindekiler: Karayazıcı Abdülhalim Bey s. 7, Deli Hasan Paşa s.20, Canbuladoğlu Ali Paşa s.32, Kalenderoğlu Mehmed s.43, Deli İlahi Bey s.51, İlyas Paşa s.56, Karahaydaroğlu Mehmed Bey s.68, Gürcü Abdünnebi s.87, Katırcıoğlu Mehmed s.97, Sakarya Şeyhi s.103, Vardar Ali Paşa s.107, Çomar Bölükbaşı s.117, Abaza Hasan Paşa s.122, İbşir Mustafa Paşa s.157, Yeğen Osman Paşa s.200,

57. Erkek Kızlar, İstanbul, Koçu Yayınları, 1962, 98.

Aslen kız olan ama erkek gibi yetiştirilmiş ve erkeklerin bulunduğu ortamlarda bulunmuş kızları anlatan bir eserdir.

İçindekiler: Kısmeti Çıkmayan Güzel Kız s. 8, Değirmenci İbrahim ile Paşa Oğlu Câfer Bey, Kilissa Fâciası s. 12, Kan Davası s.15, İbrahim Voyvoda s. 17, İhbar, Takip, Tenkil s. 19, Eşkıya Güzeli s.21, Çengel s. 24, Çöl Emiri s. 30, Şûf Dağında Nemrud Ateşi s. 32, Hazreti Koç s. 34, Diyârıbekir Civanları s. 36, Bakırı Altın Yapan Delikanlı s. 39, Şeyhe Altın Ne Lâzımdır s. 41, Davulcu Ahmed s. 43, Sitti Zühre s. 45, Uygunsuz Yolda Tutulmuş Genç Nefer s. 50, Pervâsız İtiraflar s. 52, Bir Fâhişe mi idi? s. 55, Emine Bir Deli idi s. 57, Emine'nin Yalnız Kendisi için Hakikat Olan Yalanlar s. 59, Vak'ayı Aydınlatan Şahit s. 61, Niçin Murada Ermesin, Niçin Gülmesin?! s. 63, Çamurda Bulunan Elmas s. 70, Oyuncu Kolları, Kolbaşları, Köçekler s. 72, Yeni Bir Yıldız Parladı s. 75, Kolbaşılar Köçek İbo'nun Ayağına Düştüler s. 77, Uçurum Kenarında Açmış Bir Çiçek s. 80, Güllü Fatma s.82, Bostancıbaşı Ferhat Ağa s. 88, Zehir Ali ile Civeleği Mustafa s. 90, Namus Davası s. 93, Ferhad Ağa'nın Havan Topu s. 95.

58. Forsa Halil, İstanbul, Mehmed Koçu, 1962, 99s.

Sultan III. Murad devrinde (1574- 1595) yaşanmış olaylara bağlı olarak kurgulanmış bir romandır.

İçindekiler: Gülyağcının Zübeyde Hanım s.7, Sır İçinde Esrar s.9, Kara Hüsam Efendi s.11, Zümrüt Gözlü Kız s.14, Kaybolan Kadı Efendi s.16, Kör Düğüm s.18, Hacı Takiyyüddin Zenbûr s.21, Uğursuz Araba s.23, Bodrumlu Bâlı Kaptan s.26, İki Esrarengiz Cinayet s.28, Bir Veraset Davası s.31, Forsa Halil Ağa s.33, Aynî'nin Evi s.35, Batakhane s.38, Kandehar Şehzadesi s.40, Varan İki s.45, Toledolu İsak Çelebi s.47, Süveyş Kanalı Meselesi s.50, Üç Çifte Kayık s.52, Hasta Arabası s.54, Rıdvan Beyin İdamı s.57, Gece Gelen Ulak s.59, Adem Yolcuları s. 62, Deli Bekir Sahnede s. 64, Altı Parmaklı Ayak s.67, Kanlı Zincir s.69, Deli Bekir İş Başında s. 72, Hâtem Tay s.74, Şîvekâr ile Piyale s. 76, İlk İtiraflar s. 79, Koltuk Altındaki Haç s.82, Zevk Odaları ve İşkence Mahzeni s.84, Çardaklı Konak s.87, Üsküdar'a Geçerken s. 89, Deveyi Gördün mü? s. 91, Gaflet s. 94, Ateş Her Şeyi Temizler s.96.

59. Haşmetli Yosmalar, İstanbul, Koçu Yayınları, 1963, 80 s.

Daha önce **Taçlı Fahişeler** adıyla yayımlanmış ve "ünlü birkaç aşk kadınının kısa hal tercümelerini" içeren kitabının genişletilmiş ve ismi değiştirilerek basılmış halidir.

İçindekiler: Bir Hatıra s.9, Potifar'ın Karısı s.11, Helen s.14, Safo s. 18, Firini s. 21, Kleopatra s.25, Messalina s. 30, Teodora s.34, Zoi s. 37, Burgondiyalı Margerit s.42, Lukveçya Borjiya s. 46, Diyan Dö Puatiye s. 50, Katerina Lavuazen s. 55, Birinci Katerina s. 58, İkinci Katerina s. 62, Markiz Dö Pompadur s. 66, Leydi Hamilton s.71, Madam Rekamiye s. 75, Lola Montez s.78.

60. İstanbul Ansiklopedisi VI. cilt, Boğaziçindeki İskele, Kayık ve Sandalları-Cemil, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1963, s. 2885- 3459.

61. Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi, 4.bs., İstanbul, Tahir Yücetürk Çoçuk Kitabevi, 1963, 56s.

Tahir Yücetürk Çocuk Kitabevi'nin on üçüncü kitabı olarak yayımlanmış bir eserdir.

İçindekiler: Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi s.3, Budin Kalesinin Çocuğu, s.12, Denize Düşen Mermi, s.37, Durak Reisin Oğlu, s.42, Porsuk Köprüsünün Çoçuğu s.50.

62. Osmanlı Tarihinin Panoraması, İstanbul, Ak Kitabevi, 1964, 390 s.

Osmanlı tarihini kronolojik olarak çoğunlukla şahıslara bağlı olarak ele alan bir eserdir.

İçindekiler: 600 Yıl Üzerine Bir Kuşbakışı s. 7, Osmanlı Padişahı s. 12, Osman Oğulları s. 18, Osmanlı Şehzâdesi s. 23, Sadrazam s. 30, Kaptanpaşa s. 34, Nişancı s. 40, Kalem ve Efendileri s. 42, Reisü'l- Küttap Efendi s. 44, Bir Divan Kâtibi s. 46, Kadıasker Efendiler s. 47, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Muhteşem Hayatı s. 50, Beylerbeyi ve Sancakbeyleri s. 51, Yeniçeriler s. 59, Kapitülasyonlar s. 79, Menfur Sevr Muahedesi s.94, Kronoloji s. 99, İkinci cilt: Osman Gazi'nin Rüyası s. 247, Murad Hüdavendigâr'ın Duası s. 249, Akıncılar s. 251, Atlas Okyanusu'nda Deniz Akıncıları s. 256, Cezayirli Deniz Akıncılarına Esir Düşen İspanyol Prensi s. 257, Bir Deniz Kurdu Hacı Reis s. 259, Sumatra Seferi s. 259, Bir Gemici Gazeli s. 263, Celâliler ve İdam Cezaları s. 276, Cellâd Mezarı s. 279, Esnaf ve Zanaat Ehli Ordu-Esnaf Alayları s. 282, İstanbul'da Bekâr Uşakları Nizamı s. 292, Bir Sünnet Düğünü s. 295, Eski Donanma Soytarıları s. 297, Kadınlara Açık Saçık Gezme Yasağı s. 300, On Sekizinci Asırda Bir Vezir Sarayı s. 302, Bir On Altıncı Asır Vezirinin Serveti Ne İdi? s. 304, Esir Pazarları ve Esirci Rezaletleri s. 306, Matbaadan Evvel Kitab ve

Kütüphaneler s. 308, İbrahim Müteferrika s. 318, Medreseler s. 324, Sibyan Mektepleri s. 327, Sibyan Mektebi Gülbanki s. 330, İlâhiler s. 330, Fakir Çocukların Mektebde Himayesi s. 331, Sibyan Mekteblerinin Bahar Gezintisi s. 332, Bir Sibyan Mektebi s. 332, Koca Mimar Sinan Ağa s. 333, Süleymaniye Camii'ni Nasıl Yaptım? S. 337, Mimar Sinan'ın Eserleri s. 342, Evliya Çelebi s. 355, Sokullu Mehmed Paşa s. 363, Büyük Vezir Sokullu Mehmed Paşa Devlet Kapısına Bir Devşirme Oğlan Olarak Nasıl Geldi? S. 366, İskender Çelebi s. 371, Taşlıcalı Yahya Bey s. 372, Kadırga Mimarı Mustafa Ağa s. 373, Bekir Sübaşı ve Hain Oğul s. 374, Hamam Uşağı Patrona Halil s. 379, Cem s. 383, Korkud s. 385, Murad s. 389.

63. Türk Zaferleri, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1964?, 201 s.

Kitap, kronoloji takip edilerek Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişlerinden Cumhuriyet Türkiyesi'nin Kore Savaşlarına varıncaya kadar Türklerin karada ve denizde gösterdikleri başarıların tarihini anlatmaktadır.

İçindekiler: Yayınevinin Önsözü s.5, Yazarın Önsüzü s. 7, Türklerin Rumeli'ye Geçişleri s.8, Kosova Meydan Muharebesi s. 12, Niğbolu Meydan Savaşı s. 18, Varna Meydan Savaşı s. 24, İkinci Kosova Meydan Savaşı s.31, İstanbul'un Kuşatılması ve Fethi s. 34, Cihan Tarihinde Yeni Bir Çağ Açan Büyük Vak'anın Takvimi s. 42, Burak Adası Deniz Muharebesi s.52, Tozkoparan Destanı s.54, Çaldıran Zaferi s. 56, Mercidabık Meydan Savaşı s. 65, Ridaniye Meydan Savaşı s.70, Belgrad'ın Fethi s. 73, Rodos'un Fethi s. 77, Mohaç Meydan Savaşı s. 86, Akıncılar, Serhad Gazileri s.92, Viyana Seferi s. 96, Girijgal Palangası Savaşı s. 100, Alaman Seferi s. 105, Kanuni Azerbaycan ve Irak'ta; Bağdat'ın Fethi s.107, Barbaros Akdeniz'de s. 114, Preveze Zaferi s. 120, Filek Kalesi Destanı s. 122, Sultan Süleyman'ın Budin Seferi s.124, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Provans Seferi s. 129, Estergon ve Estonibelgrad'ın Fethi s. 134, Hint Deniz Seferi s. 136, Kıbrıs Adasının Fethi s. 140, Haçova Meydan Savaşı s. 147, Şanlı Kanije Savunması s. 153, Atlas Okyanusu'nda Türk Deniz Akıncıları s. 161, Girit Savaşı s. 166, Kandiye Kalesinin Fethi s. 172,

Şanlı Çanakkale Zaferi s. 177, Çanakkale Şehitleri İçin s. 186, İstiklal Savaşı s. 187, Mehmetçik Korede s. 195.

64. Yeniçeriler, İstanbul, Koçu Yayınları, 1964, 336 s.

Kuruluşundan başlayarak Yeniçeri teşkilatı, Ocakları, devşirme usülleri, kışladaki hayatları ve sosyal hayattaki durumlarıyla ele alınmakta, ihtilalleri başta olmak üzere Osmanlı tarihindeki yeriyle yeniçeriler anlatılmaktadır.

İçindekiler: Yeniçeriler s.7, Ocak Niçin ve Nasıl Kuruldu? s.9 Acemi Oğlanları Ocağı, Pençik Oğlanları, Devşirme Oğlanlar s. 13, Ocak s. 55, Kışla Hayatı s.81, Gaza Yollarında 125, Yeniçeri Şairler s. 135, Yeniçeri İhtilalleri s. 141, Son Yeniçeriler s. 287.

65. Acı Su, İstanbul, Koçu Yayınları, 1965, 40 s.

Kitap Reşad Ekrem Koçu'nun şiirlerinden oluşmaktadır.

İçindekiler: Deniz Türküleri s. 7, Külhani Türküleri s. 13, Bir Portre s. 23, Üç Ağıd s. 26, Poşadlar s. 30, Olker İçin s. 34.

66. İstanbul Ansiklopedisi VII. cilt, Cemil Bey (Tanburi) - Çiray (Hacer), İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1965, s. 3461- 4036.

67. İstanbul Ansiklopedisi VIII. cilt, Çiroz-Dişbuğdaycılar Sokağı, İstanbul, Koçu Yayınları, Mehmed Koçu, 1966, s. 4037- 4609.

68. Patrona Halil, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1967, 176 s.

Tarihi bir romandır. Patrona Halil İsyanı'nı ve bu çerçevede dönemi anlatan bir eserdir.

İçindekiler: Deve Dikeni ile Gül Goncası s. 7, İçgüveyi Çağşırcı Hoca s. 10, Ateşli ve Vahşi Bakışlı Gözler s. 12, Kolbaşı Rahime s. 15, Devrekânili Seyyid s. 18, Bir Çiçekle Bahar Olmaz s. 21, Muşrakalı İbrahim s. 24, Sırmalı Makreme s. 27, Okmeydanı Düğünü s. 30, Şâir s. 32, Dekor s. 35, Sâdâbâd s.38, Büyük İşler s. 41, Paşa s. 43, Patrona Halil s. 46, Sicil Defteri s. 48, Külhanî Layhar s. 50, Külhan Beyleri s. 54, Lâyharın Kefeni s. 56, Külhanbeyi Argosu s. 60, Bir Gazelin Hikâyesi s.63, Evren'in Hikâyesi s. 67, Arslan'ın Hikâyesi s. 70, İspirîzâde Efendi s. 72, Gümüşendâze Vak'ası s. 75, Zülâli Hasan Efendi s. 78, Destanlı Hanım s.81, Manav Muslu Beşe s. 84, Kahvâne Nişanı Alayı s. 86, Çardak Yeniçeri Kahvehânesi s.90, Bayrak s. 94, Dokuz Yılın Hikâyesi s. 96, Samanyolu Seyahati s. 99, Manav Salaşı, Kahvâne Peykesi ve Hamamda Göbektaşı Dedikoduları s. 102, Düşmanın Küçüğü Yoktur s. 105, Fitne Tohumu Yeşerirken s. 108, Kalyoncu Kurnası Konuşması s. 111, Kir Kesesi ile Altın Kesesi s. 114, Tersâne Zindanı s. 117, Balat Yangını s. 120, Ballı Penbe s. 123, 25 Eylül 1730 Çardak Kahvehanesi Toplantısı s. 126, Çıplak Ayaklılar s. 128, 28 Eylül 1730 İhtilâlin İlk Günü s. 132, Etmeydanı Gecesi s. 134, Hacıbektaş Kazanları s. 138, Yarım Kalan Sabah Kahvesi s. 141, Padişah 143, Deli Kadı ile Zindan Âzadlıları s. 146, Derin İlim s. 150, Çeşme Vezir, Çomar s. 153, Büyük Tehlike s. 158, Gelin Kız Sırmalı Hanım s. 161, İki Servi Boylu İle İkiz Serviler s. 165, Açık ve Işıklı Gözler s. 168, Son Satırlar s. 170, Kara Lâle s. 173.

69. Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları, 1967, 255 s.

Eserin ön sözünde, bu konuda ortaya konulan ilk çalışma olduğu belirtilir. Giyim kuşam ve süslenme konusunda divanların da kaynaklar arasında değerlendirilmesi gerektiği düşüncesiyle halk şiirleri, türküler, koşmalar, semaîler ve destanların hazine değerinde olduğu belirtilmiş, sözlüğün hazırlanılmasında da bu kaynaklar-

dan faydalanılmıştır.

İçindekiler: Giyim kuşam ve süslenmeyi ilgilendiren konular alfabetik düzende madde başlıklarıyla verilmektedir.

70. İstanbul Ansiklopedisi IX. cilt, Dişci-Erişteci Sokağı[1], İstanbul, Koçu Yayınları, Mehmed Koçu, 1968, s. 4613- 5188.

71. Kabakçı Mustafa (**Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı**), İstanbul, Koçu Yayınları, 1968, 100 s.

"Devlet gücünü zedelemiş bir serserinin romanlaştırılmış hayatıdır. Kabakçı Mustafa'nın idamına kadar giden o devrin karmaşık ve gulguleli olaylarını anlatır."

İçindekiler: Tahtını Örümcek Ağları Sarmış Bir Genç Hükümdar s. 7, Yeni Nizam s. 9, Benli Halime s. 12, İngiliz Donanması ve İstanbul Dalkılıçları s. 15, Yine Büyük Gaflet s. 17, Acı Hakikatler s. 20, Karadeniz Boğazı Kaleleri Yamakları s.23, Rumeli Kavağı ve Büyükdere Cinayetleri s. 26, Büyükdere Çayırı Yemini s. 28, Kabakçı s. 31, Bir Anda Hiç Olan Emekler s. 33, Kan Defteri s. 36, Soygun s. 39, Devlet ve Memleket Sultan Mustafa'nındır s. 42, Kabakçı'nın Meydan Divanı s. 45, Ağlanacak Durum s. 48, Orduda İhtilâl s. 51, Bir Orta Oyunu: İstanbul Satıldı s. 54, Marşan'ın Kızları s. 56, İstanbul Vak'aları s. 59, Şeytan Emin Efendi ile Bursalı Emin Efendi s. 62, Su Destisi Su Yolunda Kırılır s. 66, Bulanık Günler s. 69, Laz Softa Vak'ası s. 72, Zincirleme Entrikalar s. 76, Yamakların Baskını s. 79, Arab Saçı s. 83, İstanbul Yolunda s. 85, Uşak Eli ve Hanım Eli s. 88, Zifaf Gecesi s. 91, Son Satırlar s. 95, Garib, Esrârengiz Tesadüf s. 97,

72. İstanbul Ansiklopedisi X. cilt, Eritmek-Fırın, İstanbul, Koçu Yayınları, Mehmed Koçu, 1971, s. 5189- 5760.

[1] İstanbul Ansiklopedisi IX. ciltte sayfa numaralandırmasında hata vardır. 4999. sayfadan sonra sayfa numarası 5000 yerine 4500 olarak verilmiştir. Biz, karışıklığa sebebiyet vermemek için ansiklopedinin sayfa numaralarını esas aldık.

73. İstanbul Ansiklopedisi XI. cilt, Fırın, Fırın Uşakları-Gökçınar (Mehmed)[1], İstanbul, Koçu Yayınları, Mehmed Koçu, 1971, s. 5761- 7076.

74. Kösem Sultan, İstanbul, Kervan Yayınları, 1972, 432 s.

Kösem Sultan'ın saraya geliş hikâyesi, I. Ahmed ile evliliği, çocukları, Valide Sultan oluşu, IV. Murat, padişahlığı ve ölümü, kaynaklara dayalı olarak roman dokusu içinde anlatılmaktadır.

İçindekiler: Afro s. 7, Zeytincinin Oğlu Yeniçeri Neferi ve Keçi Çobanı s. 11, "Kendin Gibi Adın da Güzel…" s. 15, Deli Mariya s. 19, Pikâdis'in Falı s.23, Kız Satışı Pazarlığı s. 27, Kız Kaçırma Planı s. 31, Zeytincinin Keçileri s. 35, Zıpkın Deniz Arslanı, Salyangoz s. 39, Belalı Aşıklar s.43, Yeniçeri Ali s. 47, Bir Aşk Ulağı Daha s. 51, Afro'nun "Evet"leri s. 55, Uzun Gün s. 59, Afro'nun Falı s. 63, Küçük Adriya'nın Getirdiği Son Haber s. 67, Son Keyif s. 71, Son Pazarlık s. 75, Son Gece s. 79, Şeytan Kayası s. 83, Hatice s. 87, "Baba!...Denizde Can Var!..." s. 89, Bir Gülümseme ile Başlayan Yeni Hayat s. 93, Hatice s. 97, Kasımpaşa'daki Ev s. 101, Çarşı Hamamı s. 105, Uşak Câfer s. 109, Saray'da İlk Gece s. 113, "Sen Kimsin Güzel Kız?..." s. 118, Çevre s. 122, Kösem s. 126, Kösem Haseki Sultan (Birinci Sultan Ahmed'in Karısı) s. 131, Kıskanç Cariyeler s. 133, "Ben Afro Değilim…" O Denizde Boğuldu! S. 137, Zindan Meyhanesi s. 141, Gürcü Hüsrev s. 145, Sahneye Koyulmayan Gürcü Oyunu s. 149, Gemi Levendlerinin Bıçak Oyunu s. 153, Zabıta Vak'aları Raporu s. 158, Gönül Ateşi Kurulmuş Dârül Aman s. 162, Derviş Süleyman ve Hafız Kumral s. 167, Elma Ağacı s. 171, Kösem'i Evlâda Kavuşturan Hastalık s. 175, Tadımlık Aşk s. 179, Dul Kösem Sultan (Eski Sarayda Sürgün Yılları) s. 183, Aşk, Nümayiş Hikâyesi s. 189, Osmanlı Tahtında Bir Deli s. 193, "Devlet ve Memleket Sultan Osmanındır…" s. 197, Sultan Osman'ın Çiçekleri s. 201, Osman Çelebi s. 205, Ayakları Uğursuz Padişah s. 209, Müthiş Rüya s. 213, İhtilal s. 217, Trajedi Başlarken s. 221, Trajedinin Rezil Figüranları s. 225, Trajedinin Kanlı Sah-

[1] İstanbul Ansiklopedisi XI. ciltte sayfa numaralandırmasında hata vardır. 6099. sayfadan sonra sayfa numarası 7000 olarak verilmiş ve sonraki sayfalarda da numaralandırma, olması gerekenden 900 sayfa ileride devam etmiştir. Biz, karışıklığa sebebiyet vermemek için ansiklopedinin sayfa numaralarını esas aldık.

nesi Zindanda Oynandı s. 229, Kösem Valde Sultan (Dördüncü Sultan Murad'ın Anası) s. 233, Kösem Sultan'a Gelen Mektuplar s. 234, Otuz Yaşındaki Güzel Valdesultan s. 238, Ana- Oğul s. 242, Gürcü Güzeli Ayşe Narver s. 246, Musa Melek Çelebi ve Hasan Halife s. 251, Bağdat'ta Meşale Gibi Yakılan İnsanlar s. 256, Çıplak Tabanlarına Katır Nalı Çakılan Yeniçeriler s. 260, Yerin Kulağı s. 264, Fitne Tohumları s. 268, Büyük Fitne s. 272, Kanlı Ayak Divanı s. 276, Bir Kahraman'ın Ölümü s. 284, Mart İhtilali s. 288, Bir Başlı, Bir Başsız İki Çıplak Cesed s. 292, "Yoksa Yolda Yol mu Şaştı?" s. 296, İncili Köşkte Padişahın Ayak Divanı s. 300, "Abdest Al Zorbaşı…" s.304, Kanlı İstibdat Bir Ateş Afeti ile Başladı s. 308, Önce Tütün Yasağı s. 312, Kul Hakkı s. 316, "Artık Kocam ve Evladlarım, Aşkım…Hepsi Bunlar…" s.320, İstanbul Sokaklarında Dolaşan Tanrı Misafiri s. 324, Değirmenin Suyu Nereden? S.328, Kanlı İz s.332, Bir Ziyafetin Felaketi s. 336, Şeyhi Efendinin Hikâyesi s. 340, Kösem'in Üsküdar'daki Hayır Eserleri Yapılırken s. 344, Bir Perdelik Çinili Köşk Oyunu s. 348, Ve Oyun Bir Cezayir Havası ile Bitti s. 352, Büyük Şair ve Nankör Nedim'in Hikâyesi s. 374, Kaleden Kıymetli İran Nedim s. 378, İstanbul Sarayı'nda Halktan Gizlenmiş İki Cinayetin Hikâyesi s.382, İhtisas Sahibi Has Nedim Hikâyesi s. 386, Habis Ruh s.390, "Ersiz Avret Kış Görmüş Yılan Gibidir…" s. 394, Hekim Başının Zehirleri s. 398, Şehzâde Kasım Fâciası s. 402, Bağdat Yolunun Hikâyeleri s. 406, Amansız Sultan Murad'ın Amansız Hastalığı s. 410, Büyük Hekim'in Ölümü s.414, Kemer Hikâyesi s. 418, Kapanmak Üzere Olan Bir Devirden Son Hikâyeler s. 422, Son Eğlenceler s.426, Çıplak Osman'ın Hikâyesi s.430.

75. Bağdat Kervanı, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973, 93s.

Üç yüz yıl öncesinin İstanbul hayatını, Anadolu kervanlarını, eşkıya baskınlarını anlatır. Çocuk kitabıdır.

İçindekiler: Bir Rüya, s.5, Bağdat Yolu ve Mustafa s.13, Yolda s.23, Eşkiyalar s.25, Mağara s.31, Kaçış s.36, Esir Çocuklar s.41, Bağdat'ın Zenginleri Toplanmıştı s.51, Sihirli Şamdan s.59, Derviş Baba s.64.

76. Balabancık, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973, 90s.

Bir çocuk kitabıdır. Koçu, İstanbul'un taşı toprağı altın sözüne binaen Anadolu insanının derdine şifayı hep İstanbul'da aradığını ifade etmiş, bu arayışın sonunda bulduğunun onu mutlu kılıp kılmadığını ortaya koymak için bu kitabın yazıldığı belirtmiştir.

İçindekiler: Balabancık s.5, Yol Hazırlığı, s.9, Ormanda ilk Gece s.13, Haydutlar s.16, Balaban'ın Baskını s. 21, Sığırtmaç Ahmed s.25, Haydutların Sonu s.27, Zalim Değirmenci s.31, Bal Cezası s. 38, Bir Pusu s. 46, Kerim'in Annesi s. 48, Gemi s. 52, Altın Saat s.61, Gümüş Araba s. 65, Yusuf'un Kaçırılması s. 70, Bir Yudum Suyun Karşılığı s. 74, Saray s. 79, İki Kat Çuha Esvap s. 84, Bağlama s. 88.

77. Gizli Yol, Deniz Yayınları, İstanbul, 1973, 89 s.

Eser, bir çocuk romandır. Romanda anlatıldığına göre; Oyun oynarken bir mahzene düşen çocuklar orada macera dolu vakitler geçirirler. İçerde bir hazine olabileceği düşüncesiyle gerçekleştirdikleri aramalar sonuç verir ve gerçekten hazineyi bulurlar.

İçindekiler: Barbaros s. 5, Sığınak s. 9, Mahzen s 15, İlk Keşif s. 20, Ayazma s. 25, Hasan Can'ın Evinde s. 29, Toplantı s. 33, Kurultay s. 38, Liste s. 42, Gizli Oda s.46, İlk Hücum s. 52, Yeni Düşmanlar s. 57, Hırsızlar s. 63, Ölüm Tehlikesi s. 66, Şoförle İzmitli s. 70, Taş Merdiven s. 73, Boşalan Havuz s. 77, Hazine s.81, Sıra Dayağı s. 89.

78. Murat Reis, Deniz Yayınları, İstanbul, 1973., 94 s.

Çocuk romanıdır. "Akdeniz'i titreten Murat Reis…Yiğit, korkusuz…Fakat içinde hiç durmadan kanayan bir yara var: Oğlu çok küçük yaşta çalınmış ve kayıplara karışmıştır" şeklinde anlatılan Murat Reis'in oğlunu arayışı ve bunun üzerine serüvenler anlatılmaktadır.

İçindekiler: Karagöz s.9, Tay s. 19, Deli Birader s.25, İlk Gece s. 32, İnal ile Karagöz s. 40, Gemide Bir Casus Var! s. 48, Murat Reis'in Çadırında s. 56, Murat Reis'in Oğlu s.64, Murat Reis'in Oğlunun Nerede Bulunduğunu Bilen Adam s. 70.

79. Murat Reis'in Oğlu, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973, 95 s.

Akdeniz'in korkusuz arslanı olarak nitelendirilen Murat Reis'in yitik oğlunu aramasını roman kurgusu içinde anlatan bir kitaptır. Bir babanın evladına karşı olan ilgisi ve hassasiyeti işlenmektedir. Bu eser, **Murat Reis** kitabının devamı niteliğindedir.

İçindekiler: Tepeli'nin Sırrı s. 5, İstanbul Yolunda s. 12, Duman Muslu ve Arkadaşları s. 17, Hızır Bey'in Öldürüleceği Gece s. 26, Ölüm Tehlikesi Karşısında s. 34, Çopur Dayı, Narin Ahmet ve Sünbüllü Han Baskını s. 43, Baba Rossi s. 56, Atlas Denizi s.63, Üstat Reşad Ekrem Koçu'dan Diğer Kahramanlık Öyküleri / İlk Kurşun s. 67, Niğdeli Edhem Onbaşı s. 72, Yozgatlı Ahmet Çavuş s. 74, Koçhisarlı Kadir Oğlu Sadık s. 77, Yetim Mehmet s. 80, Grişgal Palangası Yolunda s. 84, Çifte Kavaklar s. 89.

80. Son Yeniçeri, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973, 93 s.

Eser Koçu'nun telifi olan bir romandır. Fırtına Hasan'ın oğlu olan Ali'nin macerasını anlatır. Fırtına Hasan, Yeniçeri Asker Ocağı'nın kavgacılığı ile tanınmış yiğitlerindendir, ancak ailesine karşı son derece merhametlidir. Oğlunun da kendisi gibi bir yeniçeri olmasını istediğinden onu on beşine basınca yeniçeri ocağına yazdırır. Fırtına Hasan, Yeniçerililerle birlikte kazan kaldırır, öldürülür. Oğlu ve çırağı da, babasının izni olmadan onları takip ederler. Fırtına Hasan'ın çırağı olan Ahmet de bu takip sırasında ölür. Yeniçerilerin kesilmesine şahit olan Ali, ne yapacağını bilmez halde sokaklarda dolaşır. Sultan II. Mahmut, tebdil-i kıyafet dolaştığı bir gün Ali'yi görür, yeniçeri nişanına sahip olmasına rağmen onu korur, gözetir, saraya alır. Babası dâhil olmak üzere yeniçerilerin neden öldürüldükleri izah eder ve anlatılanlardan

sonra Ali de Sultan'a hak verir.

İçindekiler: Fırtına Hasan'ın Oğlu s. 5, Etmeydanı'na Doğru s. 8, Küçük Yeniçerilerin İlk Esirleri s. 12, Nişan Talimi s. 16, Bursalı Kebapçı Bekir s. 19, Yeniçerilerin İlk Saldırısı s. 22, Yeniçerilere Saldırı s.25, Keskin Nişancı s. 29, Kara Cehennem s. 30, Bozgun s. 35, Davul Zurna s. 39, Tellâl s. 41, Ana Oğul s. 44, Cuma Sabahı s. 46, Mudanya Kayığı s. 51, Bakırcılardaki Berber Dükkânı s. 55, Çırak Ali s. 59, Yiyecek Çıkını s. 63, Ustadan Gizlenen Sır s. 67, Kara Cehennemle Karşılaşma s. 70, Ali Koşmaz, Uçardı s. 73, Derviş Baba s. 77, Yeniçeri Nişanı s. 81, Elmaslı Tabanca, Elmaslı Hançer s. 85, Mahmut Ağa s. 88, Sonuç s. 91.

81. Verne, Jules, **Çocuklar Cumhuriyeti (** çev. : Reşad Ekrem Koçu**)** , İstanbul, Deniz Yayınları, 1974, 94s.

Çocuk romanıdır. Jules Verne'nin doğruluk, birlik ve çalışkanlık ile insanın zafere ulaşabileceği mesajı veren eseri Koçu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

İçindekiler: Okyanus Fırtınası s. 5, "Kara! Kara!" s. 11, "Nasıl Çıkacağız?" s. 16, İlk gün s. 22, İlk Araştırma s. 29, İlk Soğuklar…İlk Yağmurlar s. 31, Keşif Kolu s. 33, Bir Mağara ve Sahibi s. 39, F. B. 1807 s.40, Son İnsanlık Ödevi s. 43, Denize Atılan Salla Göç s. 46, Geven ve Birlik s. 50, Yeni Türkiye s. 52, Cumhurbaşkanı'nın Çalışma Programı s. 57, Kuzey İnceleme Gezisi s. 60, Barbaros'un Suçu s. 63, Yeni Seçim s. 66, Tehlikeli Bir Ördek Avı s. 68, Çocuklar Arasında İkilik s. 72, Doğu Kıyısındaki Ölüler s. 74, Haydutlar s. 75, Tehlikeli Bir Girişim s. 79, Kim Uçacak s. 80, Gece Yarısı İmdat Sesleri s. 83, Haydutlardan Alınan İlk Tutsak s. 85, Ana Vatan Yolunda s. 92.

82. Dârülaceze (**1895- 1974**), İstanbul, İnkılâp ve Aka Basımevi, 1974, 199s.

Dârülaceze'ye Yardım Derneği Başkanı İffet Halim Oruz tarafından bu müessesenin tarihçesini yazması Koçu'dan istenir ve sonuçta bu eser meydana gelir.

İçindekiler: Önsöz s.7, I- Tarihçe s. 19, II- Dârülaceze Hakkında Yayınlanmış Bazı İrade ve Talimatnâme Suretler s. 54, III- Dârülacezeye Sığınanlar İsimler ve Hatıralar s.89, IV- Binaların Krokisi s. 103, V- Kuruluşundan Zamanımıza Kadar Dârülaceze'yi İdare Etmiş Müdürler s. 109, VI- Bugünkü Dârülaceze s. 151, VII- Dârülacezeye Yardım Derneği s. 183.

83. Karakorsan Peşinde 248 Çocuk, İstanbul, Deniz Yayınları, 1975, 95 s.

Çocuk romanıdır. Kara Korsan'ın definesini ele geçirmek isteyen 248 çocuğun serüvenini anlatır.

İçindekiler: Pamum Nine'nin Torunu s. 5, Kayıp Çocuk s. 12, Beşler Çetesi s. 19, Zengin Fakat Cimri Yahudi s. 27, Yahudi'nin Kafasındakiler s. 31, Mişon İş Başında s. 36, İkinci Karşılama s. 41, "Gemi Hazır!" s. 45, Geminin Ele Geçirilişi s. 60, "Yaşasın Ahmet Reis" s. 63, Çocuklar Gemisi ve Mişon'un Sonu s. 69, Fırtına s. 73, Issız Ada s. 81, "Uzakta Bir Yelkenli" s. 86, Zindancı Kaptan s.90.

84. Haydut Aşkları, İstanbul, Ana Yayınevi, 1981, 173 s.

"Dağ haydudu ve şehir eşkiyası, kellelerini koltukları altına alıp cemiyetin günlük hayat huzurunu bozan dikenler, çalılar, acıma bilmeyen o zehir misali insanlar sevgiden de nasiplerini almamışlardır…Çılgın haydut sevgisi bir gün olmuş onları mâşukalarına karşı da bir canavar yapıvermiştir." diyen Koçu, haydut aşkları üzerine birkaç vak'a nakledeceğini söyler eserinde. Bunları pitoresk dekorları ile, kıyafetleri ve tuvaletleriyle tarihi bir aşk ve macera romanı olarak derleyip nakleder.

İçindekiler: Sığıncılı Veli ile Voyvoda Kızı s. 7, Bulgar Balaban ile Dört Yosması ve İki Şıkırdımı s.29, Değirmenci İskender ile Aşifteleri s.95, Haydut Mekkâreci Mustafa ile Paşa Kızı s.119, Kadın Korsan Despina ve Oğlanları s.136.

85. Osmanlı Padişahları, İstanbul, Ana Yayınevi, 1981, 444s.

Osmanlı Padişahlarının kronolojik olarak hayat hikâyeleri, aşkları, maceraları, zaferleri anlatılmaktadır.

İçindekiler: Önsöz s.7, Osman Gazi s.11, Orhan Gazi s.17, Murad Hüdavendigâr s.27, Yıldırım Bayazıd s.35, Emir Süleyman s.48, Musa Çelebi s. 51, Çelebi Sultan Mehmed s.54, İkinci Sultan Murad s.59, Fatih Sultan Mehmed s.73, İkinci Sultan Bayazıd s.89, Yavuz Sultan Selim s.107, Kanuni Sultan Süleyman s.123, İkinci Sultan Selim s.152, Üçüncü Sultan Murad s.158, Üçüncü Sultan Mehmed s.168, Birinci Sultan Ahmed s.177, Birinci Sultan Mustafa s.183, İkinci Sultan Osman s.191, Dördüncü Sultan Murad s.205, Sultan İbrahim s.224, Dördüncü Sultan Mehmed s.243, Üçüncü Sultan Süleyman s.269, İkinci Sultan Ahmed s.275, İkinci Sultan Mustafa s.278, Üçüncü Sultan Ahmed s.286, Birinci Sultan Mahmud s.305, Üçüncü Sultan Osman s.311, Üçüncü Sultan Mustafa s. 314, Birinci Sultan Abdülhamid s.319, Üçüncü Sultan Selim s.324, Dördüncü Sultan Mustafa s.356, İkinci Sultan Mahmud s. 371, Sultan Abdülmecid s.393, Sultan Abdülaziz s.403, Birinci Sultan Murad s.417, İkinci Sultan Abdülhamid s.420, Beşinci Sultan Mehmed Vahidettin s. 437, Yıllar ve Başlıca Hadiseler s.442.

86. Yangın Var!., İstanbul Tulumbacıları, İstanbul, Ana, 1981, 503 s.

Kitap; teşkilatları, kıyafetleri, yaşayışları, seçkin sîmaları, şâirlikleri ve hayat hikâyeleriyle İstanbul tulumbacılarını anlatıyor.

İçindekiler: Reşad Ekrem Koçu s.7 Yangın Tulumbalarından Önce Türk İstanbul'un 270 Yılı, s. 13, Ahşap İstanbul, s. 17, Yeniçeri Ocağı'na Bağlı Yangın Tulumbacıları Ocağı, s. 21, Yeniçeri Yangın Tulumbacılarından Portreler, s. 41, Belediye ve Mahalle Tulumbacılığı Teşkilatı s.67, Sandık Kadrolarının Tespitinde Zor bir Deneme s.127, Edebiyatımızda Tulumbacılık Üzerine Yazılar, s. 379, Perakende Notlar s.399, İtfâiye, s. 423, İstanbul Yangınları, s. 451, Sözlük s.493.

87. Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş, İstanbul, Doğan Kitap, 2002, 149s.

Koçu'nun dört eski meddah hikâyesini kendi üslûbuyla kaleme alarak yazdığı bir eserdir.

İçindekiler: Reşad Ekrem Koçu s.7, Çerkez Rıdvan'ın Dolabı s.13, Atinalı Cevad s.33, Hammal Kızı s.55, Bursalının Kahvehanesi s.109, Sözlük s.141.

88. Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri, İstanbul, Doğan Kitap, 2002, 158s.

Kitap, eski İstanbul'un meyhanelerini ve meyhane köçeklerini anlatıyor. Kitapta, müşterisinden mezesine kadar meyhaneler, türlü yönleriyle ele alınırken Bekrî Mustafa'ya dair fıkralar da bulunuyor.

İçindekiler: Reşad Ekrem Koçu s.7, İstanbul'da Meyhane Kalmadı, s.11, Gedikliler, Koltuklar ve Ayaklı Meyhaneler s.15, Çaylak Tevfik Bey'in Kitapçığı, s.21, Bekri Mustafa, Nişancı Firuz Bey ve Şair Melihi s.25, Şairin Hayatını Kurtaran Gazel s.29, Gedikli Meyhaneler s.33, Barba, Mastori, Saki-Muğbeçe, Palikarlar ve Ateş Oğlanları Pedimular s.37, İçki ve Meze Çeşitleri Üzerine Bir Manzume s.41, Unutma Bizi Dolması s.45, Vezir Hanı Meyhanesi s.49, Karakulak Hanı Meyhanesi, Leskofçalı Galip Bey s.53, Saraç Hanı Meyhanesi s.57. Meyhane Köçekleri s.61, Loncalı Köçek İsmail'in Hikâyesi s.67, İstanbul'u Ayağa Kaldıran Çingene Düğünü s.71, Köçek İbo'nun Romanlaştırılmış Hayatı s.75, Trabzonlu Nebil Bey'in Divanı ve Kel Vasil'in Meyhanesi s.97, Ahmed Rasim'in Kalemiyle İki Meyhane Tasviri s.101, Çaylak Tevfik Bey'in Kalemiyle Muhayyel Bir Meyhane Âlemi s.105, Ahmed Mithat Efendi'nin Kalemiyle Bir Meyhane s.113, Üsküdarlı Vasıf Hoca'nın Kalemiyle Eftalipos s.117, Küplü 121, Büyük Kuleli s.125, Gambrinos Birahanesi s.129, Sirkeci'de Kafkas Birahanesi s.133, İçki Yasakları s.137, Sözlük s.141.

89. Kızlar Ağası'nın Piçi, İstanbul, Doğan Kitap, 2002, 70 s.

Tarihi bir hikâyedir. Koçu'nun ifadesiyle: "Bunlar, tarihten çıkarılmış küçük küçük sahneler, portrelerdir. Modeller hakikidir, şahıslar uydurma değildir. Hadiseler yazdığım gibi cereyan etmiştir. Fakat bunlar, bir fotoğrafla çekilmiş değil, fırça ve boya veyahut kalemle yapılmış resimlerdir. Öyle zannediyorum ki, bu resimler gençler ve halk için faydalı olabileceği gibi 'cemiyet ilmi'nin de işine yarayabilecektir.

İçindekiler: Reşad Ekrem Koçu s. 7, Tarihten Hikâyeler s. 11, Kızlarağasının Piçi s. 13, Bir Saray Bostancısının Hazin Macerası s.23, Abaza Mehmed Paşa I s.27, Abaza Mehmed Paşa II s. 37, Deli Hüseyin Paşa s. 41, Ester Kira s. 51, Buraya Kaptan Paşa Karışır s. 57, Sözlük s. 61.

90. Tarihte İstanbul Esnafı, İstanbul, Doğan Kitap, 2002, 296 s.

İstanbul esnafı hakkında tarihi bilgiler veren bir eserdir. Kitapta yerleşik ve seyyar esnaflar, sosyal hayattaki durumları, hukuki ve ahlaki yönleri de dahil olmak üzere pek çok yönden değerlendirilmektedirler.

İçindekiler: Reşad Ekrem Koçu s. 7, Gedik Tarik, Lonca, Pir s. 11, Tarik-i Fütüvvet, Hirfet Şeyh, Nakip Duacı, Çavuş Kâhya s. 15, Lonca Sandık, Han ve Çarşılar s. 19, Lonca Vakıfları ve Esnaf Kıyafeti s. 23, Eski Müslüman Türk Esnafının Makbul Ahlakı s. 27, Mehterler ve Çökürcüler s. 31, Çengiler s. 39, Berberler s. 47, Çiçek ve Çiçekçiler s.61, Esirler ve Esirciler s. 71, Bakkallar s.83, Çöp ve Çöpçüler s.93, Dilenciler s. 101, Araba ve Arabacılar s. 111, Bekçiler s. 123, Ahlak Zabıtası s. 133, Cellatlar s. 145, Dayak s. 153, Bekâr Uşaklar s. 161, İstanbul'a Çalışmaya Gelen İşçilere Dair s. 187, Yalın Ayaklılar s. 197, İşçi Statüsü s. 205, Esnaf Nizamı s. 211,

Çırak Çıkarma s. 215, Narh Defterleri s. 221, Esnaf Teftişi ve Cezaları s. 227, Ordu Esnafı s. 231, Saray Düğünlerinde Esnaf Alayları ve Esnafın Düğün Hediyeleri s. 237, Esnafın Yeniçeri Civanları ve Şehrengizler s. 247, Esnaf Türküleri s. 251, Esnaf Kantoları s. 259, Şahane Bir Fıkra s. 263, Yeniçeri Taslakçısı İki Esnaf Gencinin Hikâyesi 267, Doğramacı Çırağının Altın Saat Hikâyesi s. 271, Sözlük s. 275, İçindekiler s. 295.

91. Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan, İstanbul, Doğan Kitap, 2003, 233 s.

Cevahirli Hanım Sultan, onun kişiliği ve sarayı çerçevesinde yaşanan olayları hikâye eden bir eserdir.

İçindekiler: Reşad Ekrem Koçu s. 7, Zerefşan s. 11, Uşak Bihruz ve Gece Hırsızı Yandım Ali s. 14, Kavas Veysel'in Ölümünden Sonra s. 17, Cellatbaşı Kara Ali s. 20, Çardak İskelesi Kahvehanesi Cinayeti s. 24, Atmeydanı Cinayeti s. 28, Arnavut Sinan s. 32, Hamamcı Hurşid s. 35, Aşk Kandili Gözler s. 38, Esma Hanım Sultan s. 41, İp Kaçkını s. 44, Dökmeciler Hamamı Meşvereti s. 47, Geysudar Mehmed Efendi s. 51, Şehremini'nde Kemani Osman Dede'nin Kahvehanesi s. 54, Kaptanzade Ahmed ve Mısırçarşılı Hacı Osman Efendi Vakaları s. 57, Tayyarzade Mehmed s. 60, Gümrükçü Hüseyin Efendi s. 64, Bir Gazel ve İlahi s. 68, Çubukdar s. 71, Bayram Bohçası s. 75, Sahba Kalfa s. 79, Aşk Namesi s. 82, Tayyarzade'nin Evinde s. 85, Hanımsultan Bohçası s. 88, Bayram Sabahı s. 91, Tayyarzade'nin Anası ile Bal Mehmed Ağa, Kaş Yapayım Derken Göz Çıkardılar s. 94, Mor Feraceli Kamer Hatun s.97, Kişi Azmayınca Başına Kaza Gelmez s. 101, Vakitsiz Öten Horoz s.104, Tütün Bahşişi s.108, Sakız ve Kına Parası s. 111, Varan Üç s. 114, Sadizade'nin Güvercinleri s. 147, Japon Güvercinleri s. 120, Varan Dört s. 123, Esrarengiz Yangın s. 129, Küçük Ulak s. 132, Gül Bahçesindeki Keçi Yavrusu s. 135, Sahba Kalfanın Dolabı s. 138, Benli Yusuf'un Papucunun Dama Atılması s. 144, Çubukdar Türküsü

s. 147, Yandım Ali İş Başında s. 150, Yandım Ali Gümrükçünün Konağında s. 153, Varan Beş s. 156, Altın Balık Dalyan Ağında s. 159, İkinci Mektuba Kadar Geçen Beş Gün s. 162, İkinci Mektup s. 165, Beklenmedik Karşılaşma s. 168, Batakhanenin Keşfi Yolunda İlk Işık s. 171, Tayyarzade Batakhane Yolunda s. 174, Tayyarzade Batakhanede s. 177, Kıvılcım s. 180, Batakhane Melikesi s. 183, Altın Taht Üstünde Çıplak Ayaklı Şehzade s. 186, Nevcivanlara Mestaelik Yakışır s. 189, Gökyüzünde Dolaşır, Yıldızlar Arasında Uçar Gibi s. 192, Sahba Kalfa'nın İtirafları s. 195, Sahba'nın Anlattığı Müthiş Şeyler Ne Dereceye Kadar Doğruydu s. 198, Sahba Bir Fahişe miydi? s. 201, Geyik Sultan s. 204, Çakıl Taşlarını Cevahir Yapan Derviş s. 207, Aşkın Kilitlediği Ağız s. 216, Tayyarzade Padişah Huzurunda s. 213, Cevahirli Derviş Fazlıpaşa Sarayı'nda s.216, Kaybolan Kabir ve Unutulmayan Türkü s. 219, Sözlük s. 223, İçindekiler s. 235.

92. İstanbul Konuşmaları (haz. : Süleyman Şenel), İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2005, 55 s.

Sadi Yâver Ataman ile Reşad Ekrem Koçu'nun bir teyp kasetine kaydedilen konuşmalarını içermektedir. 1970'li yıllarda gerçekleştirilen bu mülakatta Reşad Ekrem Koçu, Sadi Yaver Bey'e eski İstanbul hayatını anlatmıştır.*İçindekiler*: Ön Söz / Kadir Topbaş s.5, Sunuş / Nevzat Bayhan s.7, Bir Hoş Sadâ Misâli / Süleyman Şenel s.9, Reşad Ekrem Koçu Kimdir? s.17, Sadi Yaver Ataman Kimdir? s.23, Kâtibim Türküsü s.29, İstanbul Folkloru – İstanbul Ağzı s.33, Âdetler s.35, Giyim – Kuşam s.36, Külhanbeyleri – Hamamlar ve Patrona Halil s.39, Külhanbeylik – Tulumbacılık – Esnaf Loncaları s.42, Galata – Kahvehaneler - Meyhaneler – Çeşmeler s.44, Oynaşlar – Hovardalar – İşmarlar s.48, Folklor – Folklorcu – İstanbul Folkloru s.51, Buhûrîzâde Mustafa Itrî ve Yahya Kemal Beyatlı s.53.

2. ANONİM HALK EDEBİYATI UNSURLARI

2. 1. KONUŞMALIK TÜRLER

Bu kısımda konuşma içinde anlatıma güç katan atasözü, deyim, argo kelime ve tabirler, bilmeceler, tekerlemeler ve fıkralar ele alınmaktadır.

2. 1. 1. Atasözleri

Koçu'nun müstakil bir konu olarak atasözlerini incelemediğini görmekteyiz. **İstanbul Ansiklopedisi**'nin "Boş" , "Can" , "Çam" , "Çivi" , "Çocuk" , "Davul" , "Deli" , "Deve", "Dil" , "Dilenci" , "Düğün" , "Ekmek" , "El" ,"Eşek" ve "Ev" maddelerinde atasözlerine yer verilmiştir:

"Boş" ile ilgili atasözleri:

Boş attı dolu tuttu.
Boş ite menzil olmaz.
Boş duval dik durmaz.
Boş torba ile at tutulmaz.
Boşuna telaş, dikine traş.
Boşa koysam dolmaz, doluya koysam almaz.
Boş ambar, dipsiz kile (İ A VI, 3019).

"Can" ile ilgili atasözleri:

Can boğazdan gelir.
Can cefadan da usanır, safadan da.
Can cömertliği lakırdı ile olmaz.
Can cümleden aziz.
Can çıkmayınca huy çıkmaz.
Can gitmeyince canan ele girmez.
Can, bostanda bitmez.
Can, **can**a; baş, başa.

Can, **can**ın yoldaşıdır.

Candan ahbap kandan şarap olmaz.

Canı yanan eşek attan yüğrük olur.

Canı, **can**a ölçmeli.

Cansız koyundan süt sağar.

Çıkmadık **can**da ümit vardır.

Evvela **can**, sonra canan.

Huy **can**ın altında (İ A VI, 3359- 3360).

“Çam” ile ilgili atasözleri:

Zayıf **çam**ın kozalağı çok olur.

Bir dalda bir budak bir **çam**da bir kozak.

Çam, budağı ile güzeldir.

Çam ağacından ağıl, el oğlundan oğul olmaz.

Çamın közü olmaz, yalancının sözü olmaz (İ A VII, 3695).

“Çivi” ile ilgili atasözleri:

Çivi çiviyi söker.

Çivisiz tahtayı rüzgâr alır (İ A VIII, 4039).

“Çocuk” ile ilgili atasözleri:

Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.

Çocuğum yok ağlayacak, çorbam yok taşacak.

Çocuğun yediği helal, giydiği haram.

Çocuğunu dövmeyen dizini döver.

Çocuk büyür, deli uslanmaz.

Çocuk, düşe kalka büyür.

Çocukla yola çıkılmaz.

Çocuksuz kadın, yemişsiz ağaç.

Çocuktan al haberi (İ A VIII, 4057).

“Davul” ile ilgili atasözü:

Davulun sesi uzaktan hoş gelir (İ A VIII, 4314).

“Deli” ile ilgili atasözleri:

Deli ağlamaz, akıllı gülmez.
Deli akşamdan sonra azar.
Deli arlanmaz, soyu arlanır.
Deli balkabağından olmaz.
Deli başına devlet kuşu.
Deli deliden hoşlanır, imam ölüden.
Deli ile devletli bildiğini yapar.
Deli ile sarhoşun meydanı birdir.
Deli kız **deli** gelin olur.
Deli sözü kaleme gelmez.
Deliye taş anma, başına atar (İ A VIII, 4352).

“Deve” ile ilgili atasözleri:

Deve adını satar, eşek odunu. (Gösterişin muvaffakiyet yolunda çok önemli olduğu)
Deve ağır gider, ama yol alır.
Deve bir akçeye, git öte; deve bin akçeye, gel beri (İnsanın ancak kudreti olduğu zaman ihtiyaçlarını temin edebildiği)
Deve, boynuz ararken kulaksız kalmış. (Kâr umarken zarar görme)
Deveden büyük fil var.
Develer gelir Mardin’den, neler çıkar bak ardından (Fert ve toplum hayatında huzursuzluk alâmetlerinin belirmesi)
Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur (İ A VIII, 4530).

“Dil” ile ilgili atasözleri:

Ağzı var **dil**i yok.
Bülbülün çektiği **dil**i belâsı.
Dil kılıçtan keskindir.
Dil yarası tımar olmaz.
Dilde niyaz, elde piyaz.
Dilden gelen elden gelse her fukara padişah olur (İ A VIII, 4557).

“Dilenci” ile ilgili atasözleri:

Dilenciye hıyar vermişler, eğri diye beğenmemiş
Dilenci bir olsa şekerle beslenir.
Dilenciden evvel asası gider.
Dilencinin yüzü kara, torbası dolu.
Dilencinin torbası dolmaz!
Dilenci selam almaz! (İ AVIII, 4572- 4573)

“Düğün” ile ilgili atasözleri:

Deliye hergün **düğün** bayram.
Düğün dernek, hep bir örnek.
Düğün görmemiş ev olur, ölüm görmemiş ev yoktur.
Düğünde Fatmacığı kim bilir.
Düğünde zurnaya, hamamda kurnaya (İ A IX, 4806)

“Ekmek” ile ilgili atasözleri:

Ekmek, çiğnenmeyince yutulmaz (Ekmeksiz, gayretsiz kazanç olmaz)
Koca **ekmeğ**i meydan **ekmeğ**i, oğul **ekmeğ**i zindan **ekmeğ**i (İ A IX, 4971)

“El” ile ilgili atasözleri:

Alet işler **el** öğünür.
El elden üstündür arşa çıkıncaya.
El eli yıkar **el**ler de döner yüzü yıkar.
El ile **el**lenmeyen elli yıl durur.
Elinle ver ayayığınla ara (İ A IX, 4992).

“Eşek” ile ilgili atasözleri:

Eşeği düğüne çağırmışlar, ya oduna ya suya demiş. (kendisinden bir menfaat umulduğu zaman iltifat, ilgi görme anlamında)
Eşeğin canı yanında attan yüğrük olur.
Sırmalı palan vursan, **eşek** yine **eşek**tir (İ A X, 5369).

“Ev” ile ilgili atasözleri:

Ev alma, komşu al.
Evdeki pazar çarşıya uymaz.
Evi yapan kadın, yuvayı yapan dişi kuş.
Gelin girmedik **ev** vardır, ölü çıkmadık yok (İ A X, 5400) .

2. 1. 2. Deyimler

Reşad Ekrem Koçu, müstakil bir konu olarak deyimleri işlememiştir. **İstanbul Ansiklopedisi**’nin “Çene” , “Çivi” , “Davul” , “Dayı” , “Deve”, “Dil” , “Dilenci” , “Ekmek” , “El” ve “Eşek” maddelerinde şu deyimlere yer verdiği görülmektedir:

“Çene” ile igili deyimler:

Çal **çene**

Çene çalmak
Çene kavafı
Çene oynatmak
Çene yarıştırmak
Çene yormak
Çenebaz
Çenesi düşük
Çenesi kilitlenmek
Çenesi tutulmak
Çenesini bıçak açmıyor
Çeneye kuvvet, keseye bereket (İ A VII, 3821).

"Çivi" ile igili deyimler:

Çivi gibi
Çivi kakmak
Çivilenmek (İ A VIII, 4039).

"Davul" ile igili deyimler:

Bir **davul** çalmadığı kaldı.
Davul zurna hırsız arar.
Kafam **davul**a döndü (İ A VIII, 4314).

"Dayı" ile igili deyim:

Köprüyü geçene kadar ayıya **dayı** denilir! (İ A VIII, 4323).

"Deve" ile igili deyimler:

Deve gitmiş, o yularını arar. (Gaflet içinde, fırsatın kaçtığını görmemek)
Deve hamuru (İyi hazırlanmamış hamur işi yemekler için kullanılır)

Deve kini

Devesi hacı (Hacca gidip de hacılığın ahlak vecibelerini idrak edememiş olanlar için kullanılır)

Deveye hendek atlatmak

Deveyi gördün mü! (Şahit olduğu bir olayı sır olarak saklayacağına dair bir kimseden yemin ile söz istenirken kullanılır)

Deveyi hamuduyla yutar (Yiyicilikte, rüşvet almada amansız olanlar için kullanılır)

Deveyi görür de üstündeki hacıyı görmez. (Asıl tehlikeyi görmemek) (İ A VIII, 4530).

“Dil” ile ilgili deyimler:

Dil dökmek

Dil kürek gibi

Dil uzatmak

Dile dolamak

Dile düşmek

Dile gelmek

Dili ağzına çıkmış

Dili dolaşmak

Dili tutulmak

Dilinde tüy bitmek

Dilini tutmak (İ A VIII, 4557)

“Dilenci” ile ilgili deyimler:

Dilenci çanağından para çalar.

Dilenci değneğine dönmüş

Dilenciye dönmek (İ AVIII, 4572- 4573)

“Ekmek” ile igili deyimler:

Ekmeğine yağ sürmek
Er olan **ekmeğ**ini taştan çıkarır.
Tuz **ekmek** hakkı (İ A IX, 4971)

“El” ile igili deyimler:

Dört **el**le sarılmak
El altından
El çabukluğu
El çektirmek
El değmek
El etek çekmek
El kiri
Elde bir
Ele bakmak
Eli açık
Eli böğründe kalmak
Eli içinde
Eli kırılmak
Eli koynunda
Eli kulağında
Eli sıkı
Eli uzun
Eli yatmak
Elinden tutmak
İki **el**i yanına gelmek (İ A IX, 4902)

“Eşek” ile igili deyimler:

Eşek bile makamla anınır (münasebetsiz konuşanlar için)
Eşek sudan gelinceye kadar (uzunca bir zaman anlamında)

Ölme **eşeğ**im ölme, yaz gelince sana tirfil biçeyim (uzak ümitler için) (İ A X, 5369-5370)

2. 1. 2. 1. Açıklamalarıyla Deyimler

Koçu, çoğu günümüzde kullanılmayan ve pek azı bilinen deyimlere eserlerinde yer vermiştir. Ayrıca bu kısımda verdiğimiz deyimlerin çoğunluğu ortaya çıkış sebebi ve anlamlarının da açıklandığı görülmektedir. Bunları alfabetik olarak naklediyoruz:

Ali Paşa Narhı: Tamamen unutulmuş eski bir halk ağzı tabiridir. Yıldırım Bayezid'in sadrazamı mahbup dostluğu ile meşhur olan Çandarlı Ali Paşa'nın hâtırasına nispetle söylenmiştir. Bu zât Osmanlı Sarayı'nda içoğlanları teşkilatını kurmuştur. İstanbul'un külhani kalenderleri bu namlı vezirin meşrebinden kinâye, nevcivanların âşıklarına karşı lütufkârlıklarına "Ali Paşa narhı" demişlerdir (İ A II, 699).

Ali Paşa Vergisi: Tamamen unutulmuş eski bir halk ağzı tabiridir. Buradaki "vergi" devlet hazinesine ödenen para anlamında değil, "atiye, ihsan, bağış" mânâsındadır. Kanunî Sultan Süleyman'ın (1520- 1566) sadrazamlarından Semiz Ali Paşa adına nispetle söylenmiştir. Kendisine herhangi bir istekle müracaatta bulunanları asla geri çevirmeyen, istediklerinden fazlasını bol bol vaat eden fakat vaatlerinin hiçbirini yerine getirmeyen biridir. Bundan ötürü, birisi bol vaatlerde bulunduğunda karşısındaki şüphe ve tereddüdünü:

−Sakın Ali Paşa vergisi olmasın!...

diye açıkladığı anlatılmaktadır (İ A II, 699- 700).

Alyon Kadar Zengin: İmparatorluğun son devrinde halk ağzında bir kişinin zenginliğini anlatmak için kullanılmış bir tâbirdi. Antoine Alion adlı bir ecnebî banker ailesinin adından ortaya çıkmıştır (İ A II, 756).

An Mim Âmed, An Tı Âmed: Acemioğlanlar sicil kütüğünde kullanılan bir tabirdir. Âmed, Farsça "gelmek" mânâsındadır. "mim" kısaltılmış Rumeli, "tı" da kısaltılmış Anadolu yerine kullanılırdı. Acemioğlanlar Ocağının kütüğüne kaydedilen kişi için Rumeli'den getirilmişse adının yanına "An mim âmed"−Rumeli'den geldi. Vatanı Anadolu ise "An tı âmed"−Anadolu'dan geldi, diye yazılırmış (İ A II, 875).

Âyende Nümâ: Eski İstanbul evlerinde sokak kapısının tokmağı vuruluğu zaman, kapıya gelenin kim olduğunu göstermesi için alt katta, sokak kapısı yanındaki pencerenin uygun bir yerine konulan aynanın adıdır (İ A III, 1527).

Ayın son çarşambası: Uğursuz gün anlamındadır (İ A VII, 3761).

Bâb-ı Âli Efendisi gibi: Halk ağzında gayet terbiyeli, dürüst gençtir manasına kullanılır (İ A IV, 1761).

Başa Hasır Yakmak: Bir haksızlık karşısında her türlü tehlikeyi göze alarak ve bütün engelleri yıkarak en son, en büyük makama başvurmak manasında söylenirdi (İ A IV, 2166).

Başına Fesleğen Takmak: Sevinç duyma anlamında kullanılır (İ A X, 5705).

Başı Nâre Yakmak, Baş Nâre Yanmak: Bilerek bilmeyerek sonu belalı, tehlikeli, felaketli, hatta ölümlü bir işe girmek, sürüklenmek (İ A IV, 2188).

Baş Koşmak: Candan arkadaş olmak (İ A IV, 2192).

Bıyığını balta kesmez: Avami gurur, azamet, işi yolunda esnafın cakalı benlik hâli. Örneğin söz ayağa düştü. Yeniçerilerin bıyığını balta kesmez oldu (İ A V, 2758).

Bir Tahtada Saymak, Vermek: Büyük bir parayı tam ve toplu olarak ödemek. Tanzimat'a kadar her tüccarın, esnafın vezne kasası, gişesi yerine akçe tahtası vardı. Bir

dükkândan mal alan veya çarşı hamamında yıkanan kimse, ödeyeceği parayı (Altın, gümüş, bakır, madeni para) akçe tahtası üzerine sayardı (İ A V, 2815- 2816).

Boğaziçi'nde Kavga Var: Yemek yemekten kinayedir. Her zaman her yerde kullanılmaz. Neşeli kalabalık aile sofralarında, toplu kır gezileri, mesire yerleri sofralarında kullanılır. Meselâ bir paşa yalısında verdiği mükellef ziyafette:

- Umûr-ı devleti mesâil-i hükumeti bırakalım efendim, şimdi Boğaziçi'nde kavga var! diyebilirdi (İ A VI, 2885).

Bol Paça: Giyinişine dikkat etmeyen kişi (İ A VI, 2955).

Boynu bağlı kul olmak: Bir şeyhe, bir güzele bir fikre sonsuz bir inanç ve aşk ile bağlanmaya, bu bağlanmayı kendi iradesiyle azat kabul etmez bir esaret haline getirmeye denir. Ali Çamiç'in bu deyimle ilgili bir dörtlüğü vardır:

Boynu bağlı kul oldum
Hâk-i pâyin zerreyim
Binek taşı ne lazım
Başım dururken beyim (İ A VI, 3041).

Bulgurlu'ya gelin mi gidiyorsun?: Her hangi bir işte gereksiz yere acele edenlere, telaşlanıp etrafındakileri şaşırtanlara söylenir. Vasıf Hoca'dan aldığı bilgilerle Reşad Ekrem deyimin ortaya çıkışını şöyle anlatır: "Bulgurlu Köyü, suyu, havası gayet latif bir köydür. Ayrıca eskiden beri pehlivan yatağıdır. Delikanlılarının güzelliği dillere destandır. Civar köylerin kızları, bu köyün erkekleriyle evlenmek için can atarlardı. Ayrıca köyün dokuz gün boyunca süren gelin kızın bir sultan gibi olduğu düğünleri de pek meşhurdu. Eğer Bulgurlu'dan görücü gelip kızı beğenerek nişan taktıysa nişanın bozulmaması için bir an önce nikâh kıyılırdı" (İ A VI, 3117).

Cin çarpmak: İnme inmek, felç geçirmek. Halk arasındaki inanışa göre gece sokağa, bahçeye destur demeden, ışıksız, fenersiz çıkılmaz ve tek başına hamama girip yıkanılmaz, gece sokağa pis su dökülmez, pis sudan atlanırken destur denilir (İ A VII, 3581).

Çarşamba karısı: Koçu, bu deyimin anlamını ve karşılığını vermemiştir ama olumsuz anlam içerdiğini belirtmiştir (İ A VII, 3761).

Çeki taşı: Zıpırın aksi, ağır başlı adam (İ A VII, 3804).

Çıkmaz ayın son çarşambası: Bir işin asla olmayacağını anlatmak üzere kullanılır (İ A VII, 3761).

Çırağ edinmek, Çırak edilmek, çırağ olmak: 1. Bir cariyenin, halayığın efendileri tarafından çeyizi düzülüp ve başını sokacak bir ev verilerek evlendirilmesi. 2. Bir gencin kalem deniler devlet dairesine maaşsız olarak alınmasından sonra kabiliyeti ve ahlak ile terbiyesiyle tecrübe edildikten sonra maaşa bağlanması. 3. Esnaf hayatında bir işe giren çocuklar için kullanılır (İ A VII, 3938).

Çil akçe: Darphaneden yeni çıkmış pırıl pırıl madeni para. "Çil atın", "Çil kuruş" isimleri ile de halk ve esnaf arasında tanınmıştır (İ A VII, 3979).

Çömlek bankası: Paralı ve aynı zamanda gayet tutumlu kimse. Parasını bir bankaya vermeyip eski usulde evin muhtelif köşelerinde gizleyen kimse (İ A VIII, 4118).

Dayısı dümende: İşleri yolunda gidenler için kullanılan bir deyimdir.

Demir âsâ demir çarık: İstanbul ağzında aşk ve muhabbet yolunda murada çok geç kavuşulacak macerayı anlatmak için kullanılır. Masallarda ise yârini elinden kaçırmış âşıkların hâli bu deyimle anlatılır: "Bir çift demir çarık yaptırıp ve eline bir demir âsâ alıp yollara düştü…" denilir (İ A VII, 3753).

Dokuz ayın çarşambası bir araya geldi: Uğursuz gün anlamında kullanılır (İ A VII, 3761).

Dolap beygiri: Günlük hayatı türlü zevk ve eğlenceden mahrum, belli bir işin başında vaktini monoton geçirenler için kullanılır (İ A IX, 4661).

Dral Dedenin Düdüğü gibi: Kışın, yazlık kıyafetle dolaşma anlamında kullanılır. Mesela baba zıpır oğluna çıkışır: - Oğlum! Paltonu giysene, atkını alsana bu havada Dıral Dedenin Düdüğü gibi sokağa çıkılır mı? (Giyim, 96; İ A IX, 4739).

Dut Yemiş Bülbül: 1. Kabahatli suçlu durumda konuşamamak. 2. Haklı ithamlar karşısında susmak. 3. Aşırı hayranlık ve âşıklık halinde dili tutulup konuşmamak (İ A IX, 4791).

Duvak Düşkünü: Herhangi bir sebeple genç yaşta dul kalmış kadın için kullanılan bir deyimdir (İ A IX, 4792).

Düğün evi: Her ağızdan bir laf çıkan, herkesin konuştuğu, fakat kimsenin dinlemediği, şamatalı, kalabalık yer için kullanılan bir deyimdir (İ A IX, 4807).

Elmasım: "Eski İstanbul kadınlar âleminde yukarıdan aşağıya muhabbetli bir hitap; hizmetçi, halayık, cariye hariç, yaşlılar, genç kız ve kadınlara kibar hanımefendiler esnaf tabakasından kadınlara, kendi tabakalarından gençlere "Elmasım" diye hitab ederlerdi (İ A IX, 4526).

Eşref saat: "Yümünlü, uğurlu an, saat, gün, zaman için kullanılmış bir deyimdir. yıldızların, burçların, seyyarelerin, ayın ve güneşin mevki ve hareketlerinden insanların hayatı üzerine bazı hükümler çıkarıldığı "İlm-i nücûm"un (Yıldızlar İlmi'nin) rağbette olduğu devirlerde "Eşref saat"e inananlar pek çoktu; o devirlerde bu hükümler, ilm-i nücûm ile uğraşan, bu ilimde mütehassıs bilinen "müneccim"ler tarafından çıkarılır, verilir idi…
Tanzimat devrine kadar Osmanlı'da Müneccimbaşılık adı veri-

len büyük bir memuriyet vardı; “Eşref saat”, bilhassa bir işe başlar iken aranır, devlet işlerinde eşref saati de müneccim başılar tespit ederdi (İ A X, 5348).

Ev danası: “İstanbul ağzı eski bir deyimdir. Çok küçük yaşta alınmış, evlat gibi sevilmiş, haremde büyütülmüş, şımartılmış, bıyıkları terledikten sonra haremden selamlığa çıkarılmış, fakat kendisini bir hizmetkâr olarak göremeyen, başına buyruk hareket eden, hiçbir işe yaramasa da kovulamayan, genç uşaklara ve kölelere denilir (İ A X, 5409).

Eyyam Ola: “Eski gemicilerimiz, kürek ve yelken devirlerinde bilhassa İstanbul’da tersaneliler, bahriyeliler tarafından el bocurgadları ile ağır gemi çıpalarını, lengerlerini yola çıkmak üzere denizden çekip alırken yüksek sesle ve bir ağızdan söylenen deyimdir (İ A X, 5440).

Kapıya çıkma: Acemi Oğlanlarının Yeniçeri Ocağı kütük defterine kaydedilerek yeniçeri yapılmasına “Çıkma” veya “Kapıya Çıkma” denir. Yeniçeri Ocağının en küçük birliği ortadır. Orta, taburun dengidir. Bu birliğin zabitine da “Çorbacı” adı verilir. Çorbacılar kendi ortalarının nefer ihtiyacını tespit edip yeniçeri kethüdasına verirler. Kapıya çıkacak Acemioğlanlarının kütük defterindeki isimlerinin yanına “Kapıya çıktı” kaydı konulur. Böylelikle Aksaray’daki Yeniodalar’a götürülüp Yeniçeri Ocağı’nın kütük defterine kaydedilirler (İ A VII, 3896- 3898).

Yaka akçesi, yaka parası: “Kapukulu Asker Ocakları efrâdına (Osmanlı Devleti’nin ücretli dâimi asker ocakları efrâdına) esvabları devlet tarafından kesilip biçilmemiş kumaşlar dağıtılarak temin edilir ve terzi parası da ayrıca nakid olarak verilirdi. Yaka Akçesi (Yaka Parası) işte bu terzi ücreti karşılığı kullanılmış bir deyimdir” (Giyim, 239).

Yem borusu: Kışla hayatından alınmış bir deyimdir. Bir zümrenin, bir sınıfın veya millet olarak toplumun menfaatini, refahını sağlayacak fakat yerine getirilmesi şüpheli vaat (İ A VI, 2963- 2964).

2. 1. 3. Argo Kelime ve Tabirler

Koçu'nun eserlerinde yer verdiği argo kelime ve tabirlerin çoğunlukla "alan argosu"na dahil edilebileceği görülmektedir.

"Kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde bulundukları topluluğun geri kalan kesiminden ayrılmak ya da korunmak isteyen yaşama ortam ve biçimleri birbirine yakın kişilerce yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü; bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimi." (Aktunç, 2000: 16) şeklinde tanımlanan "alan argosu" kapsamındaki argo kelime ve tabirleri alfabetik olarak veriyoruz:

Allah Kerim Yeri: Eski İstanbul argosunda kahvehanelerde meteliksiz takımının kahveciye para vermeden oturdukları, geceleri de üstünde sıra sıra uzanıp büzülüp yattıkları, barındıkları yer, sayvan, peyke (İ A II, 724).

Amorf olmak: İstanbul argosunda mahçup olmak, mat olmak, yine argo tabiriyle bozulmak, bozum olmak anlamına gelir. Dayak yeme manasına da kullanılır (İ A II, 792).

Amorti, Amorti Çıkmak, Çarpmak: Sinemada, şehrin nakil vasıtalarında yanına yaşlı bir kadının oturması anlamında kullanılır (İ A II, 792).

Ampes: Esrar. "Ampesin rengini bilirsem, ampes gibi sapsarı olayım" (İ A II, 792).

Anzarot: İstanbul argosunda rakı (İ A II, 883).

Ana Avrat Asfalta Koşuyor: Toptan sövüp sayma manasına kullanılır. "Herif bir ağzını açtı görme, ana avrat asfalta koşuyor" (İ A II, 800).

Anafor: Emek ve zahmet çekmeksizin elde edilen şey, hak edilmeden kazanılan menfaat, para (İ A II, 834-835).

Anlamak: Başkasının elindekinden faydalanma, pay isteme mânâsında kullanılır. “Geceki vurgundan anlayalım..” (İ A II, 875).

Apiko: Şık, süslü anlamında kullanılır (İ A II, 885).

Apdest Almak, Aldırmak: Suya, denize düşmek; bir adamı suya, denize atmak, itmek anlamında kullanılır (İ A II, 891).

Arab Uyandı: Eski halk masallarında bahtı aydın ve açık olanların koruyucu perisi güzeller güzeli bir nevcivan, bahtı kara ve kapalı olanların da uyuyan bir araptır. İstanbul halkının ağzında, türlü mihnet ve meşakkat içinde yaşayanların yüzü bir ara gülerse “Arap uyandı!...” denirmiş (İ A II, 958).

Arma: 1. Yakışıklılık, güzellikle beraber caka ve gurur. 2. Haysiyet, şeref. 3. Şatafatlı, parlak sözlerle oyalama. 4. Altın saat ve köstek, elmas yüzük (İ A II, 1036).

Armut: Aşırı saf, aptal adam (İ A II, 1037).

Arpa, Arpacı: Ufaklık para, para kesesi; arpacı, içi madeni para dolu keseleri aşırmada usta yankesici (İ A II, 1049).

Asma Sakal, Takma Bıyık: Yalan, dolan, palavra karşılığı olarak kullanılır (İ A II, 1129).

Ayaz: Kesat, işsizlik, iş durgunluğu anlamındadır (İ A III, 1504).

Babalık: Yaşlılara karşı kullanılan bir hitap, saygı ifade etmez, azarlama yerinde kullanılır (İ A IV, 1744).

Babana Yuttur: İnanmam, kimi kandırıyorsun yerine bir deyimdir (İ A IV, 1745).

Babuk: Mahbupperest anlamına gelir (İ A IV, 1774).

Balık tutmak: Bilgisi ve hüneri olmadığı halde işleri sırf şans eseri yolunda giden kimseye denir (İ A IV, 2036).

Balon: Etrafı heyecana, meraka ve endişeye düşürecek uydurma haber (İ A IV, 2062).

Balta asmak: Yeniçeri argosunda bir yeniçeri zorbasının, yandaşlarıyla beraber insanları yatağan, bıçak kuvvetine dayanarak ölümle tehdit edip mensup oldukları yeniçeri ortasının nişanını bir levha şeklinde resmettirmeleri ve haraç alacakları yerlere (büyük yapılar, İstanbul limanına, iskelelere tüccar malı getirmiş gemiler) asmalarıdır. Bu nişanlar; kılıç, top, mızrak, balta, gemi çapası, kayık, çadır, minare, cami, arslan, deve, at, kuş, balık, çiçek, ağaç, merdiven, süpürge vb. nişanlardı ve her yeniçeri ortasının bir nişanı vardı. Yeniçeriliğin bozulduğu ve kaldırılmasına yakın zamanlarda balta asmak tarzında işlere girişilmiştir (İ A IV, 2067- 2068).

Baltaladı: Enderunlu bir ağanın koğuş arkadaşları veya zabiti hakkında daha büyük amirlere ihbarda bulunması (İ A IV, 2076).

Balta olmak: 1. Kötü niyetlerle bir güzelin peşine düşmek, konuşma fırsatları hazırlayıp emeline râm etmek için ısrar ile ikna etmeye çalışmak. 2. Baş başa kalmak isteyen iki kişiye musallat olmak. 3. Davet edilmediği sofraya oturmakta, götürülmek istenilmeyen yere gidilmekte, huzuru ağırlık verir görülen yerde durmakta ısrar etmek. Yeniçeri argosundaki “balta asma” ve “balta verme” deyimlerinin halk ağzına ve külhani argosuna intikal etmiş değişik söylenişidir. Zorbalığı temsil eden yeniçeri ocağı nişanlarının bir yapıya veya gemiye asılan yahut hâkimiyet altına alınmak istenen bir kadına veya oğlana verilen balta yoktur, fakat tahakküm edenler ve etmek isteyenler her zaman bulunduğundan, bu tipteki kimseler için benzer tabirler de kullanılagelmiştir. (İ A IV, 2084- 2085).

Balta verme: Yeniçeri zorbasının bir hakimiyeti altına aldığı bir kadın ya da erkeğe mensubu olduğu ocağın nişanını işlettiği kıymetli bir çevreyi, peşkiri, destmâli o kimselere vermesi ve onların da balta adı verilen çevreyi sokağa çıktıkları zaman sağ omuz başlarına görülecek biçimde iliştirip dolaşmaları (İ A IV, 2085- 2086).

Bamburuklarını sökmek: Birini döverek adam akıllı hırpalamak (İ A IV, 2098).

Bamya: Sabilik çağından henüz çıkmış erkek çocuklar için kullanılan bir kelimedir (İ A IV, 2099).

Bamya tarlası: Mezarlık (İ A IV, 2099-2100).

Banka: Genelev (İ A IV, 2102).

Barbunya: Tek parça halinde on liralık kâğıt para. Bir tarafı kırmızı on liralık banknotlar için kullanılırken, zamanla rengine bakmaksızın bütün on liralık kâğıt paralar için kullanılır oldu. Öğrenci ağzında da on puan karşılığı olarak kullanılmış (İ A IV, 2115).

Baş bağı: Sevgili, yavuklu (İ A IV, 2174).

Başı açık: Kötü yola düşmüş kadın (İ A IV, 2181).

Başıbozuk: Asker olmayan, sivil (İ A IV, 2182).

Başka: Çingene karşılığı olarak kullanılır (İ A IV, 2191).

Bektaşi: İstanbul argosunda rind, kalender, her hâli hoş görür, pervasız, laubali, ayyaş tipler için kullanılır (İ A V, 2442- 2443).

Berber: Çok konuşan, geveze adam (İ A V, 2514).

Beton: Sağlam, sıhhatli, tok (İ A V, 2604).

Beyaz: Uyuşturucu madde, eroin (beyaz zehir) (İ A V, 2622).

Bıçak Altından Geçirme: Zorbalık, kabadayılık yolunda hasmını, rakibini yıldırma, pes ettirme. Koçu, bu tabirle ilgili olarak şu bilgiyi de verir: "Yeniçeriliğin son devrinde Yeniçeri zorbaları tarafından tüccarın haraca bağlanması yüzünden çıkan it dalaşında kullanılan bir tabirdir. Haraç kesimini başkasına kaptırmama, yahut başkasından kapma anlayışıdır" (İ A V, 2742).

Bıldırcın: Körpe kadın, kız anlamında kullanılır (İ A V, 2754).

Bıyığı Yelli: Mağrur, kibirli, benlik davasında olan kimse (İ A V, 2758).

Biçim: Şeref, haysiyet (İ A V, 2761).

Biçimlemek: Utandırmak (İ A V, 2761).

Bitirim yeri: Gizlice kumar oynatılan yer. (İ A V, 2825).

Bitirmiş: Tecrübeli, bilgili, açık göz kimse (İ A V, 2825- 2826).

Boğmak: Hile ve düzenbazlıkla birinin parasını, değerli bir eşyasını elinden almak (İ A VI, 2844).

Boncuk: Erkek ve kız, küçük Arap-zenci çocuklar (İ A VI, 2958).

Bulut: Kendini bilmeyecek hale gelmiş veya uyuşturucu madde ile kendinden geçmiş kimse için kullanılırdı (İ A VI, 3129- 3130).

Cıllık: "Cıllığı çıkmış", yahut "Cıllığını çıkarmışlar" şekillerinde kullanılır. Çok yıpranmış, çok eskimiş, kullanılmayacak hâle gelmiş anlamındadır (İ A VII, 3546).

Cura: “İçilen cıgaranın bitimine yakın son bir iki nefeslik yeri”(İ A VII, 3631).

Çarık: İçi dolgun para kesesi, para cüzdanı. Şöför argosunda da “Otomobilin dış lastiği” anlamında kullanılır (İ A VII, 3753).

Çıfıt: Yahudi, Musevi, bazen de mecazen son derece inatçı anlamlarında kullanılır (İ A VII, 3889).

Çıfıt Çarşısı: İçi nifak, fesat dolu, dolayısıyla hain olan kimseler hakkında kullanılır (İ A VII, 3889).

Çıngar çıkarmak: Bir yerin, bir muhitin huzurunu bozacak, kavga gürültü çıkarmak (İ A VII, 3922).

Çırnık: Çirkin anlamında kullanılır (İ A VII, 3948).

Çiçek: Taze ve körpe güzel kız veya oğlan anlamında kullanılır (İ A VII, 3958).

Çifte kavrulmuş: Kara kuru, çirkin anlamında kullanılır. Ayrıca Ferit Devellioğlu, **Türk Argosu** adlı eserinde bu deyimi talebe argosuna mâl ederek, deyimin bir sınıfta ikinci yılını okuyan öğrenci anlamına geldiğini belirtir. Ahmed Rasim, bu deyimin “İki kavrulmuş” şeklinde tulumbacı argosuna mâl olduğunu “İki defa yangında ölümden kurtulmuş anlamında lakap olarak kullanıldığını söyler (İ A VII, 3972-3973).

Çilingir harcı: Rüşvet anlamında kullanılır (İ A VII, 3984).

Çingene borcu: Aslında her biri önemsiz, ayrı ayrı ödenmesi kolay, küçük miktarda fakat dallı budaklı pek çok yere takılmış borçların tümüne verilen isim (İ A VII, 4001).

Çivilemek: Bıçakla vurmak, yaralamak (İ A VIII, 4040).

Dayı: İstanbul'un haneberduşları ve serserilerinin argosunda hâmi ve polis anlamında kullanılırdı. Özellikle polise sığınma durumunda kalanlar üniformolı polise hitaben "Dayı" derlerdi (İ A VIII, 4323).

Deniz Palas: Sirkeci'de Ahşap kısmı at nalı şeklindeki eski Araba Vapuru İskelesi'nin haneberduşlar argosundaki adıdır (İ A VIII, 4460).

Diş: Esrar, esrar kırıntısı (İ A IX, 4613).

Dolma: 1.Yalan, 2. Kumar oynarken yapılan hile, 3. Gayet dolgun sarılmış esrarlı sigara (İ A IX, 4670).

Dolu zar: Kumarbazların dilinde hileli, civalı zar anlamında kullanılır (İ A IX, 4684).

Duman: Kötü, fena hal anlamında kullanılır. "Baba, haylaz oğluna hitap ederek: - Ben öldükten sonra senin halin duman evladım.!" (İ A IX, 4760).

Duvarcı: Duvar delerek iş gören hırsız anlamında kullanılır. Ayrıca hırsızlara lakap olmuştur: Duvarcı Ali, Duvarcı Mehmet gibi (İ A IX, 4793).

Ekmeklik: Bilhassa kumar oyunlarında elinden parası kolay alınır enayi, saf, bön adam. Örnek: Bir ekmeklik düştü, doğrulturuz otuz kırk kâğıdı (İ A IX, 4980).

Ekşimek: "İstanbul'un haneberduş pırpırı argosunda 1- Kendi yalanı, palavrası, düzeni, herhangi bir münasebetsizliği yüzünden utanmak, kızarmak mat olmak; Sıkıntı vermek, sırnaşmak" (İ A IX, 4990).

Elâdo etmek: Çekip almak. Örnek: - "Ulan bu değirmeni (saati) hangi hıyardan elâdo ettin?..." (İ A IX, 4993).

Elemek: Külhanbeyi argosunda; uygun bir yere çekip pazu pençe kuvveti ile bir adamı birkaç kişi üstüne çullanarak soymak (İ A IX, 4503).

Elma: Eski külhanbeyi argosunda oğlan, delikanlı topuğu (İ A IX, 4522).

Emmek: Herhangi bir vesile ile yaklaştığı kişiden gördüğü işin, hizmetin karşılığının kat kat üzerinde uzun zaman faydalanmak, yaklaştığı paralı kimseyi şantaj yapmadan kurnazlık ve mûnislikle uzun zaman istismar etmek (İ A IX, 5104).

Esmayı üstüne sıçratmak: Halk ağzında kullanılan eski bir argo deyimdir. "Kendi söz veya hareketleri ile fenalığı davet etmek, taarruz ve tecavüze meydan vermek, kötü kişiyi, mütecavizi tahrik etmek" anlamında kullanılır (İ A X, 5311).

Esrar ile ilgili argo tabirler:

Duman, **esrar**
Diş, **esrar**
Nefes, **esrar**
Paspal, **esrar**ın kötüsü
Fino, **esrar**ın iyisi
Sarıkız, **esrar**ın daha iyisi
Gonca, **esrar**ın en iyisi (İ A X, 5356).

Ezmek: "Haneberduş pırpırı argosunda "Para harcamak, günlük zaruri ihtiyacın dışında para harcamak" (İ A X, 5476)

Faça: İstanbul ağzında argo bir kelimedir. İskambil kâğıdı destesinin en altındaki kâğıt (İ A X, 5478).

Farmason: “İstanbul’da, bilhassa mahalle karıları ağzında, karısının kızının ahlaki ahvaline kayıtsız adamlar hakkında kullanılırdı; misâl: “Ana sürtük, kız fingirdek, oğlan apiko, ne olacaklardı ki evin erkeği farmoson” (İ A X, 5510).

Fasafiso: Halk ağzında kullanılan argo bir kelimedir. Önemsiz, faydasız iş, gevezelik, bol lâf anlamlarında kullanılır (İ A X, 5515).

Fertiği çekmek: “Yakın geçmişte dilimize Almanca’dan girmiş ve zamanımızda artık unutulmak üzere olan halk ağzı bir deyimdir. “Gitmek”, “Kaçmak”, “Savaşmak”, “Ölmek” anlamlarında kullanılırdı” (İ A X, 5697).

Fosforlu: Halk ağzında kullanılan argo bir deyimdir. “Gayetle yakışıklı”, “Çalımı göz alıcı”, “Nümayişi çekici” anlamlarında kullanılır (İ A XI, 5818).

Gelin alıcılar: “İstanbul’un hâneberduşları argosunda “Polis”, fakat yalnız bitirimyeri denilen kumarhane, Tekke denilen esrar kahvehanesi ve fahişelerle cinsî sapık kötü gençleri toplayarak muayeneye sevk etmek üzere sâir uygunsuz yatağı yerlere yapılan baskınlarda kullanılırdı (İ A XI, 6085).

Kuş Yuvası: Külhanbeylerinin kullandıkları bir deyimdir. “Bazen fesin ön tarafında hâsıl olan çukura Yar Tekmesi denilir. Lisân-ı zerafetin yar tekmesi dediği bu çukurun kopuklar arasındaki nâmı Kuş Yuvasıdır” (Giyim, 161).

2. 1. 4. Bilmeceler

Bir şeyi, bir hali ve manâyı başkasına buldurmak ve bir zihnî yatkınlık oluşturmak için açık olmayan tabirlerle buldurmaya bilmece denir. İstanbul’un günlük hayatında eğlence yerlerinin bol ve çeşitli olmadığı ve nakil vasıtalarının bulunmadığı devirlerde fetihten bu yana I. Cihan Harbi’ne kadar, ev ve kahvehane sohbetleri arasında bilmecenin önemli bir yeri vardır.

Konakların, harem ve selamlık kısımlarında tek vazifesi masalcılık ve bilmececilik olan kadınlar ve erkekler vardır. Masalcılığın yanında bilmececilik geçim yolu olmuştur. Kahvehanelerde evlerde, konaklarda, yalılarda bilmece sorup çözmenin bir âdâbı vardır. Bilmeceyi önceden bilenler hemen atılmaz, bildiğini tatlı bir tebessümle ifade eder, bilmeyene fırsat tanırlardı. Çözülemeyen bilmecelerde sorana "Kayık, gemi, dağ, bayır, Beyazıt Kulesi, Galata Kulesi, Kız Kulesi, Çinili Hamam, Kapalıçarşı…" gibi sembolik mülkler verilirdi, o da bu bağışlardan birini kabul ederek bilmeceyi çözerdi.

Bilmeceler genellikle secili bir cümle, yahut bir beyit ve kıt'a halinde manzum olurdu. Bazı bilmeceler alay yollu olarak; bazıları edîbâne oluşturulmuş olabilir. Aşağıdaki kıt'a edîbâne olarak, "Buz" üzerine yazılmıştır.

Bir acaib kal'a gördüm
Hapis olunmuş ande ab
Vurdu zerrin topların
Fetheyledi âfitâb

Bilmecelere örnekler :

Bilmece	**Cevabı**
Kırmızı çanak kıllıya kapak	Fes
Küçücük arabacık, başında tablacık	Nalın çivisi
Alçacık boylu, kadife donlu	Patlıcan
Çınçınlı hamam, kubbesi tamam	Saat
Küçücük fıçıcık, içi dolu turşucuk	Limon

Ol nedir kim hem küçüktür hem büyük — Gönül
Arkasında var onun bir özge yük

Ol nedir kim daima uryandır — Minare
Tâcı başında acâib sultandır
Canı yok iken gıdası oldu can
Bülbül eyler âdemi bazı zaman

Ol nedir kim bir güzel esmer civan — Kahve
Rahât-i ruh, hayat efza-yi cihan
Anın içün meyledüb erbâb-ı dil
İyş ü nuş eyler ânınla her zaman

Üç biraderler — Cemreler
Kevâkipzâdeler
Biri havada gezer, biri suda yüzer
Biri hâk-i pâye yüz sürer (İ A V, 2781- 2782).

2. 1. 5. Tekerlemeler

Koçu'nun yer verdiği tekerlemelerin manzum olduğu ve çocuklarla sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır.

Koçu, davetlerde, düğün sofralarında börek hakkında söylenmiş tekerlemeler doğduğunu belirtir ve örnekler verir:

Baklava börek
Ben orda gerek
*
Nerde börek
Ben orda gerek

*

Tarhana tartar
Boğazı yırtar
Baklava börek
Gel beni kurtar (İ A VI, 3085).

Reşad Ekrem Koçu, gazete satıcısı çocukların tekerlemelerinden bahsederken ön bilgiler verir: "İstanbul ağzında taze, körpe sesleriyle konuşan gençlere, çıngıraklı kız, çıngıraklı oğlan denirdi. Bilhassa yazın yalın ayaklı, tülü başlı gazete satıcısı çocuklar çıngıraklı sesleriyle meydanların süsü olmuşlardır. İstanbul ağzında eski bir oyundan kalma pek şirin bir tekerleme…" anlatımının ardından tekerleme metni verir:

- Seke seke ben geldim!
- Çıngırağım hoş geldin! (İ A VII, 3922)

Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü'nde "Çizme" maddesi içinde kendini beğenmiş, şımarık ve kaba türediler hakkında kullanıldığı belirtilerek bir tekerlemeye yer verilmiştir:

Çizmeden bozma katır
Ne gönül bilir, ne hatır

Bu tekerlemede geçen katır kelimesi şöyle izah edilmiştir: "Çeşitli isimler altındaki eski pabuçlar, ayakkabılar arasında çizmelerden bozma (konçları kesilip alınmış) ayakkabılara "katır", "katır kundura" denilirdi" (Giyim, 77- 78).

Över kızım över, kendini över
Hotozu büyük, tavanı döver

Tekerlemesi de kendini beğenmişler için kullanılırdı (Giyim, 132).

İstanbul Ansiklopedisi'nde "Çırak", "Duvar, Duvarcılar" "Esrar ve Esrarkeşlik, Esrarkeşler" maddelerinde tekerlemelere başvurulduğu görülür, örnekler:

Kara kiraz dırağnı
Usta sever çırağnı (İ A VII, 3939)

*

Kahvenin köpüklüsü
Çırağın topuklusu (İ A VII, 3940)

*

Âşık etrafın kör sanır
Dört yanını duvar sanır (İ A IX, 4792)

Aşağıdaki tekerleme, esrar kahvehanesi ocakçısı tarafından nargile alıştırılırken mutlaka ve yüksek sesle okunmuş bir tekerlemedir:

Nargilemin altı derya, üstü ateş
Cümlemiz kardeşiz kardeş
Hepimiz birbirimize eş (İ A X, 5352- 5353).

Kahveci Nusret'in zindan hatıraları arasında naklettiğine göre esrarkeş mahkumlar kendilerine pir olarak Haçı Bektaş'ı kabul etmişlerdir. "…fakat biz onlara Bektaşi diyemeyeceğiz, "Bektaşi Taslakçısı" demek daha doğru olur, şu tekerlemeyi de o hatıralar arasından naklediyoruz":

Aşere kimden kaldı ?
Pirimiz Hacı Bektaş Veli'den
Kabak kimden kaldı?
Serendibli Şeyh Üryani'den
Dalga kimden kaldı?
Kal'ai Kahkaha'da Dalyan Baba Zindani'den
Duman kimden kaldı?

O dahi Şeyh Zindani'den
Şorolo yar kimden kaldı?
Eflatuni İlahiden
Kavga kimden kaldı?
Hâbil ile Kâbil'den (İ A X, 5360).

Karagöz'de geçen tekerlemelere örnekler:

Aya bak yıldıza bak
Şu karşıki kıza bak

tekerlemesi, "yıldız" kelimesinin Yıldız Sarayı ile ilgisinin kurulabileceği düşüncesi ve Encümeni Teftiş ve Muayene'nin dikkat ve şiddetle üzerinde durduğu kelimelerden olduğu için, oyun sırasında şu şekle gelmiştir:

Aya bak havaya bak
Şu karşıki tavaya bak (İ A IX, 5113)

2. 1. 6. Fıkralar

"Fıkra, malzemesi dile dayanan sözlü edebiyat mahsülleri arasında şekil ve muhteva bakımından kendine has karaktere sahip müstakil edebî bir türdür" (Yıldırım, 1999: 1). Reşad Ekrem Koçu'nun, fıkra türüne pek yer vermediği, bazı fıkra tiplerine dayalı anlatımlarının olduğu görülür.

Attar Fıkrası: Son derece zeki bir İstanbul külhanisi olan Sırrı bir gün, Şehzâdebaşı Camii civarındaki çarşıda attar İmad Çelebi'nin dükkânına gider. İmad Çelebi para canlısı bir adamdır. Sırrı, dükkâna girer girmez:

- Hay, İmad Çelebi, şu anda burnumda Karaman Çarşısı Fırını'nın çöreği tüttü. Hani biri gitse de alıp getirse, kırk para veririm!...

İmad Çelebi:

- İhtiyarım ama hatırın hoş olsun, o kırk para ile çörek parasını ver, alıp getireyim.

İhtiyar adam, Şehzadebaşı'ndan Karaman'a gidip gelinceye kadar Sırrı birkaç yüz zarfın içindeki maddeyi değiştirmiş; çörek gelip birkaç lokma yedikten sonra fazla kalmayıp gitmiş, karşı tarafta bir dükkâna girerek ne olacağını görmek için münasip bir yere gizlenmiş.

Attara bir müşteri gelmiş, parasını vererek, faraza "Ayrık kökü" istemiş. İmad Çelebi yaftasına bakıp zarfı almış, içinden "Ayva yaprağı" çıkmış:

- Her halde yanlışlıkla koydum!. diyerek " Ayva yaprağı" zarfını indirmiş. Onun içinde de "Karanfil"; Karanfil zarfını almış "Ak mazı" çıkmış; o zarfa el atmış içinde "Darü'l-fülfül!..." Şöyle bir düşündükten sonra, aldığı parayı müşteriye iade ederek:
- Var Müslüman bir başka aktara git, burası bir veled-i zina şerrine uğramış!...

demiş ve Sırrı'nın bir saat içinde yaptığı kepazeliği düzeltmek için tam üç gün uğraşmış (İ A III, 1334- 1335).

2. 1. 6. 1. Fıkra Tipleri

Ağa Merhum: II. Mahmud devrinde (1808 – 1839), İncili Çavuşvâri nükteleri ile meşhur bir zat olarak tanıtılır. Koçu, Ağa Merhum'un kendisinden menkul pek çok fıkra ve menkıbe olduğunu söyler (İ A I, 248).

Bekrî Mustafa: IV. Murad devrinde (1623- 1640) içkiye düşkünlüğü ile tanınmış ve fıkra tipi olmuş bir şahıstır. Zamanla Bekri Mustafa, ayyaşlara verilen bir isim olmuştur. Meselâ bir düğün evinde iki kadın konuşur:

- Damat pek güzel maşallah
- Güzel ama Bekri Mustafaymış… (İ A V, 2436).

Koçu, Bekri Mustafa'nın en güzel fıkralarından biridir diyerek aşağıdaki fıkrayı nakleder:

Üsküdar İskelesi'nde kayıkçılık yapıyormuş, şarap testisi kayığın içinde, bir gün Sultan IV. Murad ile Sadrazam Bayram Paşa, kıyafetlerini tebdil etmişler, iskeleye gelip Mustafa'nın kayığına binmişler. "Çek!" demişler, "İstanbul'a".

Kızkulesi açıklarına geldiklerinde yaşlı kayıkçı, çıplak ayağının yanında duran testiyi alıp birkaç yudum içmiş. Biraz daha yol alınca yine dikmiş testiyi…

Sultan Murad,

- Babalık nedir içtiğin? diye sormuş.

Bekri Mustafa pervasız,

- Bade! Demiş…

Ve konuşmuşlar:

- Bize de birer cur'a versene.
- Vazgeçin… Ben kırk yıllık Bekri Mustafa'yım, içerim ama belli etmem, siz ise çaktırırsınız, hem kendinizi hem beni yakarsınız…
- Fakat çok yakışıklı delikanlı olan padişahın ısrarına da dayanamamış, testisini onlara da uzatmış, Sultan Murad ile Bayram Paşa da birkaç yudum içmişler.

Padişah,

- Bre babalık… Sen padişah yasağından korkmaz mısın? demiş.
- Deniz ortasında bade içtiğimi padişah nerden duyacak?
- Bayram Paşa karışmış söze:
- Ya şu ağa, padişahımız Sultan Murad Han ve ben de onun veziri Bayram Paşa isem!
- Bekri Mustafa kürekleri bırakıp kahkahayı atmış:
- Ben size içmeyin, yüzünüze gözünüze bulaştırırsınız demedim mi? Daha ilk yudumda biriniz padişah oldu, biriniz vezir!... (EİMMK, 25- 26)

Bu örnek dışında da Koçu'nun Bekri Mustafa ile ilgili fıkraları anlattığı görmekteyiz (EİMMK, 35- 36).

Çokyedi Reis: XVI. yüzyıl mukallit ve mudhiklerindendir. II. Selim'in (1566-1574) nedimlerindendir. Latife ve taklitleriyle ölüyü güldürecek derecede başarılı olduğu kaydedilmiştir (İ A VIII, 4095).

2. 1. 7. Dualar ve Beddualar

2. 1. 7. 1. Dualar

Allah canını bağışlasın!
Ölmüşlerinin canına değsin!
Ölmüşlerinin canına rahmet! (İ A VI, 3360)

2. 1. 7. 2. Beddualar

Allah canını alsın!
Canı cehenneme!
Canı çıkasıca!
Canı çıksın! (İ A VI, 3360)
Efendiler götürsün! : Cenazeleri imam efendilerin kaldırıp götürdüklerinden kinâye: "Öl, geber, ölsün, gebersin…" yerine, bilhassa eski mahalle karıları tarafından söylenirdi. Örnek : Hayırsız oğlan, evin bir şeyini satıp akşama rakı parası yapacaktır, anasına:

- Anne.. bu duvar saati kalk gidelim diyor bana!
- Seni de efendiler götürsün!.. (İ A IX, 4944)

2. 2. SÖYLEMELİK TÜRLER

Bu kısımda anonim halk edebiyatı ürünlerinden olan mâniler ve türküler yer almaktadır. Çok farklı icra ortamlarında söylenebilen her iki türün de Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerinde yoğun olarak yer aldığı görülmektedir.

2. 2. 1. Mâniler

"Mâni, Türkçe'nin konuşulduğu her coğrafyada farklı adlarla da olsa yaygınlaşmış, kimi zaman söyleyicisinin bilindiği, çoğu kere anonim olarak değerlendirile-

bilecek belirli bir makam ya da ezgiyle söylenen, genellikle sözlü olarak doğup bireysel olarak icra edilen, Türk edebiyatına özgü nazım şekli ve türünün adıdır. İstanbul mânileri gösterdiği yapı ve içerik özelliğine göre "düz mâni", "ayaklı mâni" ve "mâni faslı" olmak üzere aç ayrı kısımda değerlendirilebilir (Emeksiz, 2007: 154)

2. 2. 1. 1. Düz Mâniler

İstanbul Ansiklopedisi'nin "Çam" ve "Çınar" maddelerinde yedi heceli, "Döşek" maddesinde de sekiz heceli düz mâni örnekleri yer alır:

Çamla İlgili Mâniler:

Karşıda sıra **çam**lar
Akar sakızı damlar
Evli gider evine
Bekâr nerde akşamlar

*

Çamlarda meşelerde
Kolonya şişelerde
Herkes almış yârini
Ben kaldım köşelerde

*

Dala çıkma **çam**a çık
Buğdaylar karakılçık
Kız bana geleceksen
Terliğinle yola çık

*

Evleri **çam** altında
Yatağı dam altında
Varıp koynuna girsem
Gecenin gam altında (İ A VII, 3695)

Çınarla İlgili Mâniler:

Kuyunun kapakları
Çınarın yaprakları
Sıladaki yârimin
Çınlasın kulakları

*

Çınar dibi eşmem ben
Güzel çirkin seçmem ben
Nazlı yârin üstüne
Soğuk sular içmem ben (İ A VII, 3908)

Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**'nin "Damağası" maddesinde Kahveci Nusret'in "Zindan Şiirleri" adıyla kaleme aldığı antolojisinin sonuna eklenmiş mânilerden örnekler verir. Burada sekizli hece ile yazılmış, bazı mısralarında hece sayısında farklılık olan on dört mâni yer alır. Biz de bu mânilerden dört tanesini kaydediyoruz:

Damağası ile İlgili Mâniler:

Damağasının hayal düşü
Delikte sibyan koğuşu
İçinde tam elli tünek
Telli pullu turna kuşu

*

Hey **damağası** hey **damağası**
Sil gözünden çapak pası
Şorolular kırıkların
Kurarlar bıçkın kumpası

*

Külah kuşak cepken şalvar
Turfa yapuk kılığı var
Damağaları katil gerek
Gülmez yüzü taştan duvar

*

Her koğuşta fener yanar
Mangalda cezveler kaynar
Damağasının keyfi tamam
Şorolu kıvırıp oynar (İ A VIII, 4225)

Ayrıca "Döşek" maddesinde de Kahveci Nusret'e ait sekiz heceli mâni örnekleri yer alır. Biz burada yer verilen sekiz mâniden ikisinin metnini veriyoruz:

Tazesin tazeden taze
Nazlı boyun üç endaze
Mestane mahmur gözlerin
Doyamamış hâb-ı naze

*

Döşeklerimiz bak yan yana
Bir dön de bak yârim bana
Sen uyurken mışıl mışıl
Kıyasım geliyor cana (İ A IX, 4732- 4733)

Koçu'nun yer verdiği mâniler arasında söyleyeninin bilindiği mâni örneklerinin daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Aşağıdaki mâniler de Âşık İbrahim'indir:

İstanbul'un kayıkları
Kayıkları kayıkları
Gece gündüz gezdiriyor
Sarhoşları ayıkları

*

Kâğıdhâne, Göksu, Fener
Sarhoş beyin başı döner
Üfleyince deli poyraz
Kayıkdaki fener söner (İ A X, 5616)

2. 2. 1. 2. Ayaklı Mâniler

Özellikle çalgılı kahvehanelerde ayaklı mânilerin icra edilmesi hakkındaki bilgiler Vâsıf Hiç'in notlarından aktarılarak Koçu tarafından verilmiştir. Buna göre çalgılı kahvehaneyi işletecek olan kimse sürre alayının ertesi günü hazırlanmaya başlardı. Kahvehane süslenir, çalgı takımlarına bir köşe hazırlanırdı, klarinet, darbuka ve çifte nekkâre başta olmak üzere çalgılar için duvara çiviler çakılır, bunların etrafı kâğıttan yapılmış rengârenk güllerle, çiçeklerle donatılırdı. Çalgıcılarla gecelik olarak anlaşıldığından, çalgıcılar çekip gitmesinler, kahvecinin emeği ve sermayesi kayıp olmasın, müşteriler çalgısız kalmasın diye fasıllar bittikten sonra çalgılar kahvehanenin duvarına asılırdı (Yasaklar, 14).

Çalgılı kahvehanelerde mânilerden önce oyun havaları, şarkı ve türküler olurdu. Müşteriler hemen her kesimden olabilmekle beraber tulumbacılar, arabacı ve sandalcılar başta gelirdi. Vasıf Hiç'in bildirdiğine göre "O zamanlar, görenek icabı, İstanbul'da binlerce mânici vardı. Mektep çocukları arasında bile iki semai ve mâni bilmeyen, hatta semai ve mâni düzmeye özenmiyen yok gibiydi (Yasaklar, 15).

2. 2. 1. 3. Mâni Fasılları

Mâni fasılları için Koçu, destan ve mani katarları ifadelerini kullanılır. Muhtar Yahya Dağlı'nın **İstanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mâni Katarları** eserinden aktardığı bilgilerle bekçilerin söyledikleri mânileri anlatır, örnekler verir. Biz de mâni fasılları için bu örneklerden birine yer veriyoruz:

Bekçinin Bezirgânlığı

Bekçi baba buna sözün nedir?
Daim kazandığın yedir
Varın veren yâd olmamış
Ahvâli âlem böyledir

Sözlerim râyegân ettim
Âleme dâsıtân ettim
Sizlere hikâyetim var
Bekçiyi bezirgân ettim

Veda ediyor dostane
Gitmiyor bağı bostane
Kim bilür gelir ya gelmez
Gidiyor Arabistane

Bekçiye dua eyleyin
Yolun açık olsun deyin
Deryadan Mısır'a gidecek
Bir kalyonun verdim peyin

Gittiği yolu bildirdim
Bekçinin benzin soldurdum
Alıp cümle metaların
Kalyon içine doldurdum

Bana ederseniz sual
Nedir Mısır'a gidecek mal
Minare gölgesiyle
Davul tozu elli çuval

Giderken yolda katar
Lodosu kim alır satar
Poyraz geçermiş orada
Yolladım kırk elli kantar

Bekçi ağır yüktür kurşun
Yoğurt al kırk elli arşın
Her ne götürsen satılır
Dilerim şen ola çarşın

Her ne istersen alayım
Ben seni sadık bulayım
Öteden getireceğin
Şeyi sipariş kılayım

Göz yaşı alma bekçi gel
Akçe etmez tûl-i emel
Bin kuruşluk çanak çömlek
Var imdi al itme kesel

Sakınıp deryaye dalma
Başına gavgaye salma
Bir akçeye de verseler
Kimsenin âhını alma

Lodostan al vafir yedek
Elde bulunsun sakla pek
Bir şey al ki fayda olsun
Kuru yere çekme emek

Züğürtlüğü alma sakın
Gelmesin bu yere yakın

Devlet kuşunu araştır
Sağına soluna bakın

Nedir dersen devlet kuşu
Devlet kuşudur bahşişin
Dilerim ki bekçi senin
Devlet kuşun yarsın başın

Bekçi sakalını tarar
Fikrinden başını yarar
Ey benim ağa efendim
Sözlerimiz buldu karar (İ A V, 2417- 2419).

Koçu, karşılanmasından uğurlanmasına kadar, özellikle Ramazan ayındaki fonksiyonlarıyla mânileri anlatmak için **İstanbul Ansiklopedisi**'nin "Davul" maddesinde Ruşen Eşref'ten aktarmalarda bulunur: "Davullar, toplar ve kandillerle karşılanan ramazan, davullar, kandiller, toplarla yürütülür, davullar, kandiller ve toplarla uğurlanır…Ağabani sarıklı ve poturlu bekçi, elinde muşamba fener kapuya dikildi. Sopasını taşa vurdu. Mânici, bu günlere pek uygun düşen titrek bir sesle dedi ki:

Besmeleyle çıktım yola
Selam verdim sağa sola
A benim devletli beyim
Vakti şerif hayır ola
Dambır dadan dan, dambır dadan
Dambır dadan dan, dambır dadan

Ayrıca bu maddede, çocukların mânicilerin yolunu nasıl bekledikleri, hicivleri, medhiyeleri ve türlü tavırlarıyla, bahşiş istemedeki ustalıklarıyla, Türk ruhunu yansıttıkları belirtilerek bekçiler anlatılır, başkaca mâni örnekleri verilir (İ A VIII, 4314- 4315).

2. 2. 2. Mâniciler

Koçu, Vâsıf Hiç'in notlarından aktararak mânicilerle ilgili şu bilgileri verir:

"*Benim tanıdığım en namlı mânici ve semaicilerin bazıları şunlardır: Mektebi Harbiyeli Emin Şah, Üsküdarlı Ketebeden Hakkı Bey, Tıbbiyeli İsmail Hakkı, Haddehane'den Kulaksızlı Mustafa Refik, Haddehane'den Unkapanlı Bodur Tevfik ve kardeşi Bodur Şevki, yine Haddehane'den Yusuf ile Balatlı Ethem, Sıbyan Taburunundan Arap Şerafeddin, Balatlı Haşmet, Defterdarlı tulumbacı Çiroz Ali, Zeytinburunlu Zil İzzet, Mustafa Razi, Üsküdarlı Arap Hüsnü, Beşiktaşlı Muammer, Beykozlu Kâtip Salih…*

Mektep görmemiş ezberci mânicilerin meşhurları:Harabat Halil, Üsküdarlı Arap Şükrü Reis, Kayıkçı İbrahim,İshak Ağa, Bekçi Ahmed, Kulaksızlı Tulumbacı Çıtak, Ermeni Hasköylü Hampar,Üsküdarlı Karabet,Balat Hamamından Andon (Yasaklar, 15).

Koçu'nun belirli şahıslar hakkında ayrıca bilgiler verebildiği görülmektedir. Mânicilerin çoğu tulumbacılık mesleğindendirler. Çalışmamızda "Tulumbacılar" kısmında yer alan isimlerin hemen hepsinin mânici sayılabileceğine dikkat çekerek aşağıda tulumbacılık mesleğinin dışında olan mânicilere örnek veriyoruz.

Balıkçı Agop: Koçu, hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığı Balıkçı Agop'un, II. Abdülhamid devri (1876 -1909) sonlarında yaşamış ve tulumbacı olmadığı halde "çalgılı kahve" yahut "semaî kahvehanesi" denilen tulumbacı kahvelerinde en iyi mâni, semaî, destan ve kalenderî söyleyenlerden bir Ermeni genci olduğunu belirtir (İ A I, 255).

Merdivenköylü Tevfik Karkan: Üsküdar'da bulunan "Çiçekçi Kahvehanesi"nde çalışan Haddehaneli Cemil için söylediği mâniler vardır (İ A VII, 3961- 3962). Koşmaları da bulunmaktadır (İ A IX, 4666). Ebuzziya Matbaası'nın tarihçesini anlatan destan yazmıştır (İ A, IX, 4873).

Merdivenköylü Tevfik Karkan'ın ayaklı mânileri:

Adam aman… "fe"si var!
Altın başak perçeme yaraşmış al fesi var
Adam aman… "fe"si var!
Çiçekçi kahvesinin bir çapkın dal fesi var

*

Adam aman… "mil"i var!
Kaçmış Haddehâne'ye kızgın şişi mili var
Adam aman "mil"i var!
Tevfik'in gözlerinde tüter bir Cemil'i var (İ A VII, 3961- 3962)

Vasıf Hiç, "Cibali Kahvehanesi'ni Harun Ağa adında bir kimse ile ortak olarak 1896 yılının Ramazaman ayında Çalgılı Kahvehane olarak işletmiştir. Bu kahvehanede söylenmiş olan ayaklı mânileri de nakledilmiştir. Karşılıklı olarak söylendiği anlaşılan bu mânilere örnekler veriyoruz:

Adam aman…şide bak
Ayağında kamerçini, şahin başta dalfesi
Levendâne reftâr ile şu Gürcü Reşid'e bak

*

Adam aman…şide bak
Efendime bir köpüklü taze Yemen Kahvesi
Diyen bülbül gibi sesi, kulak ver işide bak (İ A VIII, 4566)

Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**'nde "Dost Gecesi, Dost Sofrası" maddesinde de ayaklı mânilere yer vermiştir. Burada metni verilen mâniler Merdivenköylü Bitli Tevfik ile Üsküdarlı Vâsıf Hoca tarafından karşılıklı olarak söylenmiştir (İ A IX, 4715):

Adam aman ârife
Bir işâret kâfidir hakşinâsan ârife
Vâkıf olmaz her kişi hakkiyle maarife (Yasaklar, 15)

*

Adam aman…içimi…
Gayetle hoş geldi bana şu tütünün içimi
Böyle hazin bir sese nasıl çekmem içimi (Tulumbacılar, 121)

*

Geç gönül…eşmeli geç gönül
Ateşi aşk küllenince yâr eliyle eşmeli
Yangıncılar kayığında hamlacıdır Eşmeli (Tulumbacılar, 406)

*

Geç gönül…yâr emin geç gönül
Yangıncılar kayığında varsa bana yâr emin
Temaşayı hüsni canan merhemidir yâremin (Tulumbacılar, 406)

*

Adam aman aşkı var
Habibinin yüzünden kıldı Allah aşkı var
Feryad ider ben gibi kimin dilde aşkı var (Yasaklar, 16)

*

2. 2. 3. Türküler

Türküler, gündelik hayatın heyecanlarını, sevinç ve hüzünlerini, barışmaları da kavgaları da konu edinebilirler. Mesela eskiden beri İstanbul sokaklarında yaz günlerinde mahalle halkının ayaküstü sohbet ve dedikodu yeri olan çeşme başlarında yaşananlar türkülerde işlenmiştir. Bazen su nöbeti ve bazen de başka sebepler yüzünden çıkan kavgalar unutulmuş ama türküler yaşamıştır. Kavgalardan ziyade sevdalara mekân olan çeşme başlarında çok aşk maceraları da yaşanmıştır. Aşağıda örnek olarak aldığımız türkü on üç yaşındaki bir kız ile bir saka arasında çeşme başında geçen gönül macerasını anlatır:

Kız kaptırmış gönlünü
Aman civan sakaya
Sakaya aman
Oğlanın da bakışı
Aman pek yaman

*

Kızın elinde kına
Sırma saçı topukta
Aman topukta
Akıl fikir kalır mı
Şehbaz kopukta

*

Çakır gözler uşakta
Gamze ucundan bakar
Bakar mestane
Bin sakanın içinde
Oğlan bir tane

*

Kız vurur takunyayı
Tıkır tıkır fingirdek
On üç yaşında
Saka çıkar çileden
Çeşme başında

*

Oğlan kaşın üstüne
Dökmüş kâküllerini
Top deste sümbül
Kızın hicabını gör
Ruhinde gül gül

*

Oğlan teşne kız teşne
Zülali muhabbete
Oynaşa aman
Ateş görmese de
Tütüyor duman (İ A VII, 3877)

Aşağıda bir dörtlüğü verilen türkü, Sultan IV. Murad'a (1623- 1640) aittir. "1041 (M.1632) ihtilâlinde Topal Recep Paşa'nın gadir ve ihanetine kurban olarak öldürülen Musa Melek Çelebi için Sultan IV. Murad'ın bir türkü yazmış ve bu türkü Derviş Ömer tarafından bestelenmiştir" (Âşık, 22; İ A VI, 3274, Osmanlı, 208, İ A X, 5423).

Yola düşüb giden dilber
Musam eğlendi gelmedi
Yoksa yolda yol mu şaştı
Musam eğlendi gelmedi

Aşağıdaki türkü de bir ağıttır ve Sultan Abdülaziz'in ölümü üzerine söylenmiştir, kime aittir bilinmez, kahvehanelerde ve kışlalarda gözyaşlarıyla okunmuş olduğu Reşad Ekrem Koçu tarafından nakledilir:

Seni tahttan indirdiler
Üç çifteye bindirdiler
Topkapı'ya gönderdiler
Uyan Sultan Aziz uyan
Kan ağlıyor bütün cihan (Osmanlı, 416)

Adalı Türküsü: Koçu, "Adalı Türküsü" maddesinde sürgüne gönderilmiş bir bahriyelinin ağzından söylenmiş türkünün metnini ve kahramanlarının hikâyesini anlatmaktadır. Türkü metni şudur:

Yakası çifte de çapalı Adalım aman
Sen kime yandın?
Fizana gideni, gideni, Şaziyem aman
Gelmez mi sandın?
Sana da yaptırayım Şaziyem aman
Fildişi tarak
Tara da kaküllerini Şaziyem aman
Bir yana bırak
Sana da yaptırayım şaziyem aman
Bin dallı fistan
Üstüne yazdırayım Şaziyem aman
Bir yanık destan... (İ A I, 210).

Benli Hasan Türküsü: 1651 yılında Yeniçeri Ocağı ağalarının adamı olan Benli Hasan diye tanınan Canpuladlı Hasan Ağa hakkında İstanbul'da alay yollu çıkarılmış bir türküdür. Ağalara karşı isyan eden Abaza Hasan Ağa ile birleşen ve Bolu'da baş kaldıran Köle Oğlu'na karşı Benli Hasan Üsküdar'da otağ kurup asker toplamaya başlamıştır. Bir gece, bir iki adamı Sancak Beyliği tuğlarını kaldırarak Abaza'nın tarafına kaçmışlardır. İstanbul halkı da:

A Benli Hasan tuğlar nice oldu

diye bir türkü çıkararak bu durumu alaya almıştır.

Yalnız bu mısraı bilinen türkü ile ilgili kayıtlar, Naima Efendi'den aktarılarak verilmiştir (İ A V, 2508).

Bostancı Türküsü: Reşad Ekrem Koçu, Sadi Yaver Ataman'ın **Esnaf Türküleri** adlı eserinden Bostancı güzeli için yazılmış türküden bahseder ve bir kıtası ile ondan ayrı olarak türkünün güftesini aktarır.

Kıta: Bostancı güzeli alır eleği
Taze kavun diye satar keleği
Topraktan bereket Hak'tan dileği
Hıyarın fiyatı çıksın bahâya

Güftesi: Ey bostancı bir bostan ver
Hastam var amman amman
Hastam da değil
Adalarda modalarda dostum var
Üç düşmanı aman da öldürmeye
Kastım var amman amman
Bağdat Basra çöllerinde
Şan verir gezer
Yaftası boynunda
Sallanır gezer

Ey bahçıvan bağın bahçen
Var mıdır amman amman
Bahçendeki ayva mıdır nar mıdır
Bu güzellik sülalende
Var mıdır amman amman
Bağdat Basra çöllerinde
Şan verir gezer
Yaftası boynunda
Sallanır gezer (İ A VI, 3005- 3006).

Boyacı Türküsü: Bu türkünün, Sadi Yaver Ataman tarafından derlenmiş, boyacı güzelini anlatan esnaf türküsü olduğunu belirten Koçu, türkünün bir bendini vermiş-tir:

Boyacı güzeli takar oyayı
Cilanın üstüne sürer boyayı

Gece uyur gündüz görür rüyayı
Sıkılınca canı bakar aynaya (İ A VI, 3028).

Ataman'ın derlemesinin dışında da boyacı esnafı için yazılmış türküler vardır. Bunlardan biri Ali Çamiç Ağa tarafından yazılmıştır (İ A VI, 3028- 3029). Bir başka boyacı türküsü daha vardır ve Edirne boyacılarını anlatır (İ A IX, 4937).

Bursalı Türküsü: 1885- 1890 arasında İstanbul'da bilhassa ayaktakımı arasında çok sevilmiş bir türküdür. Yalnız iki mısraı tespit edilebilmiştir. Koçu, Üsküdarlı Vasıf Hoca'dan aldığı bilgilere dayanarak bu türkü hakkındaki notları yazmıştır. Türkünün tespit edilen mısraları şunlardır:

Bursalı Bursalı
Gel bana sen bu Salı (İ A VI, 3147).

Çavuş Türküsü: Reşad Ekrem Koçu'ya göre Kırım Harbi yıllarında (1853- 1855) bestelenip söylenmiş bir türküdür. Türkü'nün ilk bendi ve nakaratı şöyledir:

İstanbul'dan Üsküdar'a yol gider
Yol gider çavuş yol gider
Hanımlara deste deste gül gider
Gül gider çavuş gül gider
Yandım çavuş yandım senin elinden
Elinden çavuş elinden
Çok sallama kasatura da fırlar belinden
Belinden çavuş belinden (İ A VII, 3794)

Çavuş Türküsü: Koçu'nun bir türkü mecmuasında gördüğünü söyleyip naklettiği bir türküdür. Bu türkünün ilk bendini veriyoruz:

Aman çavuş kaçılır mı âşıktan
Ala gözün selvi boyun vurgunu

Top ibrişim kâkülleri saç savur
Civanlıkta çapkınlığın kanunu (İ A VII, 3794- 3795)

Çubukdar Türküsü: Koçu'nun bildirdiğine göre XVII. yüzyılın ilk yarısında Şehremini'de Tayyarzâde Mehmed adındaki güzel bir delikanlı için ortaya çıkmış bir türküdür. Tayyarzâde Mehmed, Gümrükçü Hüseyin Efendi adında çok zengin bir adamın çubukdarı, sonradan da IV. Murad'ın (1623- 1640) has nedimlerinden biri olmuştur. Genç yaşında ölen Tayyarzâde'nin hatırası unutulmamış, XVIII. yüzyılın usta meddahları tarafından maceraları anlatılmıştır. Koçu, Tayyarzâde için söylenmiş türkünün metnini de verir:

Yenibahçe Konağı'nın gülleri
Gülleri aman gülleri
Çubukdarın nazlı nazik elleri
Elleri aman elleri
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu

Efendiden gelir bayram bohçası
Aman bayram bohçası
Rezil olur âleme gül goncası
Aman o gül goncası
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu

Bayramlığı kıl poturla bez gömlek
Olur mu hiç bez gömlek
Ayvaz mıydı seyis miydi o melek
Tayyarzâdem o melek

Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu

Yandım Mehmed yandım senin elinden
Elinden Mehmedim elinden
Çok sallanma hançer fırlar belinden
Belinden Mehmedim belimden
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu

Gümrükçü üç mum aldırmış yakmaya
Yakmaya Mehmedim yakmaya
Yakıp yakıp yar yüzüne bakmaya
Mehmed gelir vura vura topuğu
Topuğu aman topuğu
Düşmüş elden efendinin çubuğu
Çubuğu aman çubuğu (İ A VIII, 4139- 4140; Binbirdirek, 148).

Dırama Köprüsü / Debreli Hasan: Tırnavalı Hırıstiyan çingenelerinden bir köçek oğlan olarak İstanbul'a gelen ardından zamanla usta bir tanburi olan, hayatının sonlarında İslâmı seçerek yetmiş dört yaşında vefat eden Tırnavalı Karaoğlan Dimitri tarafından nazmedilip bestelendiği ifade edilen bir türküdür. "Debreli Hasan"ın aşk macerasını, istediği kızı alamayıp işlediği cinayeti dinleyip olaydan çok etkilenen Dimitri'nin bu olaylar üzerine aşağıda örneğine yer verdiğimiz türküyü nazma çektiği ve bestelediğini türkü söylenip yayıldıktan çok sonra kendisi anlatmıştır. **İstanbul ansiklopedisi**'nin "Dimitri (Tırnavalı Karaoğlan)" maddesinde bu türkünün notası da yer almaktadır:

Drama Köprüsün Hasan gece mi geçtin,
Bre Hasan gece mi geçtin?
Ecel şerbetini Hasan ölmeden içtin,
Bre Hasan ölmeden içtin
Anandan babandan Hasan sen vaz mı geçtin,
Bre Hasan sen vaz mı geçtin?

At martini Debreli Hasan
Dağlar inlesin
Drama mahbesinde Hasan
Nâmın söylensin! (İ A VIII, 4589- 4590)

"Düzgün" ile İlgili bir Türkü: XIX. yüzyılda ortaya çıktığı söylenen, İstanbul türküsüdür diye ifade edilen ve değişime, modaya karşı tenkitlerin dile geldiği türküde kadınların eski usûl makyajda yüzlerine sürdükleri beyaz ve kırmızı boyalar karşılığı olarak kullanılan "düzgün"e yer verilmiştir:

Akşamdan sahaba kadar düzgünü düzme
Gündüz akşamlara kadar sokakda gezme
Efendi hazretlerinin gönlünü üzme
Canımdan usandım dime bu da mı moda (Giyim, 99).

Ebru Hanım Türküsü: II. Sultan Abdülhamid devrinde (1876- 1909) yaşamış kibar bir yosma hanım hakkında ortaya çıkarılmış bir türküdür. Bir bendini veriyoruz:

Ebru'nun ebruleri, o hançer ebruleri
Çileden çıkarıyor, toy uşaklar beyleri
Aman Ebru, canım Ebru
Bir bakış baktın aman
O ateşli bakışla beni de yaktın aman (İ A IX, 4848)

Elâdo Türküsü: XIX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış bir İstanbul türküsüdür. Hicaz faslından bestelenmiştir. “Elâ do” Rumca “Buraya gel, beri gel” anlamındadır. Türkünün metni şudur:

Düşdü çâre nedir gönül o yâre
Tabibler idemez bu derde çâre
Çekdiğim söyleyin o zâlim yâre
Elâdo dedim ben sana
Bir şeftali ver bana

Feleğin elinden aman bulamam
Gönlüm eğleyecek civan bulamam
Yüzünü görmeğe zaman bulamam
Elâdo dedim ben sana
Bir şeftali ver bana (İ A IX, 4993)

Esnaf türküleri: Sadi Yaver Ataman’ın**, Memleket Havaları** eserinden yapılan aktarmalarda esnaf türküleri ele alınmaktadır. “Halk, zanaat ve meslekleri ile iş hayatının hususiyetlerini, açık ve samimi bir mizah ifadesi, üslubu, temposu ve ahengi ile bu türkülere geçirmiştir. Esnaf türkülerinin belli başlı vasıflarından biri de dramatik unsurları ihtiva eden temsili bir mahiyet arz etmesidir. Mesela “Keçeci”, “Demirci”, “Kalaycı”, “Hamamcı”, “Sobacı”, “Arabacı”, “Helvacı”, “Balıkçı” türkülerindeki ritm, ahenk ve hareketler bu zanaat şubelerinin iş kuvvetini karakterize edici bir üslup taşıdıkları cihetle söylenmeleri, işin şekline ve icaplarına uydurulmaktadır.”

Esnaf türkülerinden “Arabacı Türküsü”nün metnini veriyoruz:

Arabacı arabacı
İşte sana ben kiracı
Arabacı da arabanı çeeek
- Nereye?
- Kâtâneye!
- Arabacı da arabanı süüür

- Nereye?
- Beyoğlu'na!

Haydindi paldır küldür yallah yallah
Haydindi tıngır mıngır yallah yallah (İ A X, 5349 5350).

Fes ile İlgili bir Türkü: İnsan hayatındaki değişimler türkülere de yansımıştır. Fes çıktıktan sonra adına pek çok şarkı ve türkü de çıkmıştır. Fes ile ilgili bir türküden örnek veriyoruz:

...
Tulumbacıdır hevesli
Aman al fesli dal fesli
Mâvi püskül al fesli
İpek kâkül dal fesli (Giyim, 115)

Aynı türkünün bir başka çeşitlemesi de **İstanbul Ansiklopedisi**'nde verilmiştir (İ A X, 5701).

İstanbul Güzeli'nin Tarifi: Şairlerin güzellik tarifinde en çok kullandıkları kelimelerden birinin bel olduğunu, "İnce belli" sıfatı söylendikten sonra güzeli tarif için başka söze hacet kalmadığını "Bel" maddesinde etraflıca anlatan Reşad Ekrem, ince bel ile ilgili bir halk türküsünün metnini verir:

Sevdi gönül bir püseri
Sanatı terzi güzeli
Şu İstanbul'un içinde
Güzellerin bî- bedeli
Neylemeli neşlemeli
Bu yazı da burda yazlamalı

Dikiş diker naz ile
Bir gümüş endaze ile

Düşürmeyüb namın dile
Ölçmeli ol ince beli
Neylemeli neşlemeli
Bu kışı da burda kışlamalı (İ A V, 2450).

Kara Tahsin Türküsü: Çeşmemeydanı Yangın Tulumbası sandığının uşaklarından Kara Tahsin'in Arap Abdullah'ı öldürmesi üzerine Merdivenköylü Bitli Tevfik tarafından yazılmış bir türküdür (İ A IX, 4542).

Kâtibim Türküsü: Reşad Ekrem Koçu "Kâtibim Türküsü"nün ortaya çıkış hikâyesini şöyle nakleder: …Kırım Harbi sıralarında çıkmıştır (1854- 1855). Sultan II. Mahmut (1808- 1839) kıyafet inkılâbını yaparken orduya, ordu mensuplarına ceket, pantolon, o devrin tabiriyle "setre pantolon" giydirmişti. Fakat, halk ayak diredi, giymedi. Kırım Harbi'nde Sardunyalılar, Fransızlar, İngilizler müttefiklerimizdi. Kırım'a sevkedilecek orduları İstanbul'a geldi. Biz onlara geçici kışla ve hastane olarak, halk ağzında "Üsküdar Kışlası" denilen Selimiye Kışlası'nı verdik. Oraya yerleştiler ve oradan parça parça, kafile kafile Kırım'a sevkedildiler. Kırım'daki hastaları ve yaralıları da oradan getirttik, ondan sonra da memleketlerine gönderdik. İşte o sıradadır ki devrin padişahı Abdülmecid (1823- 1861) sivil halka, resmi dairelerdeki kâtiplerden başlayarak pantolon giydirdi. Sultan Mahmut zamanında sivil halk ayak diremişti, dedim ama, tahmin edersiniz ki burada vüzerâyı, küberâyı yüksek tabakayı, yüksek memurları hedef tutmuyordu, küçük kâtipler bu kisveyi mecburen giydiler, fakat halk yine de onların giyinişlerini hoş karşılamadı. O günün pantolonları gayet dardı, bunu hoş karşılamayan ve ayak direyen bir çapkın da devrin pantolon giyen kâtipleriyle alay yollu, aşağılayıcı bir türkü yazmış. "Üsküdar Türküsü" odur. Kız ağzından genç ve güzel kâtibe aşk nağmeleri değildir (İK, 29- 30).

Bu türkünün bestesi İngiliz askerlerinin İskoç alayının İstanbul'a gelirken söyledikleri marştır. Bu marşın bestesi türkünün bestesi olmuştur (İK, 31).

Koçu, türkünün yayılması ile ilgili olarak şu bilgiyi verir: Bir saat fabrikasının İstanbul'daki acentası, türkünün yaygın rağbetini görünce sattığı bir saate Kâti-

bim Türküsü'nü koymuşlar, halk çıldırasıya ilgi göstermiş, zamanla İstanbul'un kenar mahallelerinde içinde bu türkü bulunan bir çalar olmayan ev kalmamıştır (İK, 31- 32).

Kâtibim türküsünden:

Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur
Kâtibimde setire uzun eteği çamur
Kâtibim uykudan uyanmış gözleri mahmur
Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır
Kâtibime setire pantol ne güzel yaraşır (Giyim, 187)

Poyraz İsmail Türküsü: Galatalı Hüseyin Ağa'nın **Destan Mecmuası**'nda "Poyraz İsmail Destanı"nın kenarına kaydedilmiş "Kıpti Kızı Benli Behiye'nin Macerası"nda Benli Behiye'nin ağzından nakledilmiş bir türküdür (Tulumbacılar, 50- 57).

Tûti Dilli'yi Anlatan Türkü: I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında yaygınlaşmış bir İstanbul türküsüdür:

Darıldın mı gülüm bana
Hiç bakmıyorsun bu yana
Darıldınsa barışalım
Kumru gibi koklaşalım
Esmerim güzelim tûti dillim
Ben yanıyorum çok seviyorum

Bir gün nâdim olacaksın
Beni çok arayacaksın
Ben âh ağladıkça
Sen Allah'dan bulacaksın
Esmerim güzelim tûti dillim
Ben yanıyorum çok seviyorum

Her zaman üzersin beni
Yaramaz çapkın seni
Benim hiç günahım yok
Baştan sen çıkardın beni
Esmerim güzelim tûti dillim
Ben yanıyorum çok seviyorum (İ A IX, 4746)

Yavuz Geliyor Türküsü: Bestekârı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Balat İskelesi kayıkçılar kâhyası olan Balatlı Mehmed Emin Reis'tir. Kısa zamanda çok sevilerek imparatorluğun hemen her yanına yayılmış olan bu türkü, saray sazendelerinden Mehmed Şevki Bey tarafından notaya alınmıştır. İlk bendi şöyledir:

Yavuz geliyor Yavuz denizi yara yara
Kız seni alacağum başına vura vura
Hop tiri ninna disunlar seni bana virsunlar
Kaymakamın karşusunda kız oynattı disunlar (İ A IX, 5083)

3. ÂŞIK EDEBİYATI UNSURLARI

3. 1. ÂŞIK EDEBİYATI

"Âşık; sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemle (yazarak) veya bu özelliklerin birkaçını birden taşıyan ve âşıklık geleneğine bağlı olarak şiir söyleyen halk sanatçısıdır" (Artun, 2008: 1) Koçu'nun eserlerinde yer verdiği âşıkların çoğunlukla yazarak eser veren sanatçılar oldukları tespit edilmektedir.

Aşağıda alfabetik olarak yer verilen âşıkların kimisi İstanbullu'dur, kimisi de İstanbul'da bir müddet bulunmuş ya da hayatının bir dönemini İstanbul'da geçirmiştir. Koçu, eserlerinde, bu âşıkların destan türündeki eserlerine daha çok önem ve yer vermiştir.

3. 1. 1. Âşıklar

Ahmed Doruk: Aslen Tokatlı'dır. Koçu'nun ifadesine göre İstanbul ağzını çok düzgün konuşan bir şair imiş. 1943- 1945 yılları arasında Göztepe Fırını'nda pişiricilik yapmıştır. Şiirlerinin tamamı müsvedde halindedir (İ A IX, 4709- 4710).

Âşık Ali Huzurî Coşkun: 1887'de Artvin'in Yusufeli Kazası'nın Zor köyünde doğmuştur. Bu köyün ileri gelenlerinden Kavasoğulları ailesindendir. Âşık yaratılışlı olduğu için memleketini terk edip diyar diyar dolaşmaya başlamış, fakat her gittiği yerde köyünü evini özleyip geri dönmüş, dinlenmiş sonra yine gurbet yollarına düşmüştür.

İstanbul'da nasıl bir hayat sürdüğü tam olarak bilinmemektedir. Başından İstanbul'da bazı maceralar geçtiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bazı şiirleri İstanbul ile ilgili yergi mahiyetinde ve zamandan şikâyet konuludur (İ A VII, 3611- 3612).

Âşık Çakır Çavuş: Hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. 1950 yılında İstanbul'a gelmiş, bir ay kadar İstanbul'da kalmış, çoğunlukla Balıkpazarı, Cibali, Balat, Ayvansaray taraflarında dolaşmış, İstanbul'dan ayrılırken yanına Cibali'li bir dilberi alıp götürmüştür. Cibali üzerine yazdığı şiirle tanınmıştır (İ A VII, 3548).

Âşık Dursun Cevlanî: 1900'de Sarıkamış'ta doğmuştur. Hayatında yaşadığı acıları sazıyla terennüm ederek dolaşmış ve 1945'te İstanbul'a gelmiştir. Beşiktaş'ta Kilise Meydanı'nda bir kahvehanede saz çalıp söyleyerek nafakasını çıkarmaya çalışmıştır. Amacı plak doldurmak, yol parasını tedarik ederek memleketine dönmek imiş. 1960'lı yılların sonlarında Ankara'da bulunmuştur (İ A IX, 4774- 4775).

Âşık Garib: "XIX. yüzylın sonlarında yaşamış kalender meşrep bir şair; Bektaşi fukarasından olup ömrünün büyük bir kısmı seyahat ile geçmiş, nihayet Merdivenköyü'ndeki Şahkulu Tekkesi'nde karar kılmıştır" (İ A XI, 5998).

Âşık İbrahim: XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul'da derbederâne ve kalenderâne bir hayat sürmüştür. Destanlarıyla tanınmıştır. Bunlardan biri "Balıkpazarı Destanı"dır. Aslen Sivaslı olan Âşık İbrahim, bu destanda on sekiz meyhanenin ismini sıralamıştır (İ A IV, 2029). Âşık İbrahim, bir dönem Üsküdarlı Âşık Razi ile yakın bir arkadaşlık kurmuş, şehrengiz tarzındaki manzumelerinden birini Razi'nin balıkçı güzelleri için yazdığı manzumesine nazire olarak yazmıştır.

Âşık İbrahim'in bu manzumesini veriyoruz:

Mevlamı unuttum belamı buldum
Efendim bir vahşi yare tutuldum

Dinleyin yaranım kıssadan hisse
Başın derde nasıl sokar bir kimse

Kasdim çayır çemen seyr ü temaşa
Sarıyar'a gittim ne geldi başa

Dalyan karşısında bir kahvehane
Gönül ahbap arar kahve bahane

Bir mahbup suretli melek siretli
Vechine münasip ayağı eli

Aşıkane nazik sohbet muhabbet
Didim bir şekerleb bulurum elbet

Leb-i deryada ol kahveye girdim
Cümleye âşıklar selamın verdim

Balıkçılar imiş kahve sükkânı
A meremmet ider pir ü civanı

Gördüler fakirin elinde sazı
Bildiler Köroğlu arar Ayvaz'ı

Pâ bürehne sineleri küşâde
Hem ehl-i ibadet hem ehl-i bâde

Pırpırı civanlar cümlesi dal fes
Birbirinden güzel cümlesine pes

Derya arslanları çabük ü çâlâk
Pençesine düşen oluyor helâk

Cebîn-i pâkinde çatılmış kaşlar
Fırtına güneşi o şahin başlar

İsm-i şerifini idemem beyan

İçlerinde yârim oldu bir civan

Karagül misali ruyinin rengi
Ruy-i arz üzre bulunmaz dengi

Reftarı üçleme dalga o şuhun
Ak köpükleri zenciri cünunun

Yarimin emriyle girdim dalyana
Dünya bir yana o yarim bir yana

O yazı orada yazlattı devran
Kışı da kışladık halimiz duman

Bend itdi kendüye beni o nev hat
Ne sıla düşündüm ne de seyahat

Kılardık beş vakit namazı bile
Düşmedik bir gûna ayb ile dile

Elinden kaçan kim bade içerdim
İçüb içüb de kendimden geçerdim

Varsa ger bu İbrahim'in günahı
Sürerdim payine ruy-i siyahı

Üç yıl sürdü bende bu cinnet hali
Âşıklığı pesend etti ehali

O yarimin başı bağlandı bir gün
Sarıyar'da oldu mükellef düğün

Şehbazım açarken gelin duvağı
Bu âşık topladım tası tarağı

İhsan itsün o şaha Rabb-i Celil
Sıhhat ü selamet hem ömr-i tavil (İ A IV, 2002- 2003)

Âşık Sıvacı Kalust (**Dedeyan**):

Aslen Ermeni olan bir şairdir. 1810 yılında Kayseri'nin Talas kasabasında doğmuştur. Gençliğinde boyacılık, marangozluk yapmıştır. Genç yaşında İstanbul'a gelerek hayatını sıvacılık ile kazanmış ve 1910 yılında İstanbul'da ölmştür. Aşağıdaya bir dörtlüğünü örnek olarak alıyoruz:

Canan beni handan bilir
Şâd olanlar şâdan bilir
Dertli miyim şâdan mıyım
Muhabbette meydan bilir (İ A VIII, 4330).

Aznavuroğlu: XVII. yüzyıl ortalarında yaşamış, İstanbullu Ermeni saz şairidir. Türkçe olarak yazdığı iki yangın destanı ile tanınmıştır (İ A III, 1728- 1729).

Bozyörük Oğlan: XIX. yüzyılın ortalarında yaşamış aslen Urfalı bir şairdir. Aşk sebebiyle memleketinden çıkmış ve Üsküdar'a gelmiştir. Balaban İskelesi Bekâr odalarında kalmıştır. Âşık Razi'nin vefatından sonra "Esnaf Civanları" adlı destanı Vasıf Hoca 54 kıtadan 90 kıtaya ulaştırmıştır. Bozyörük Oğlan da bu destana 13 nefer esnaftan bahseden ilaveler yapmıştır (İ A VI, 3075- 3077).

Çevkânî: Koçu, XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış Hamzavî tarikatından halk şairi bir kalender olarak tanıtır. Rumeli'de Kızanlık'ta doğmuştur, oranın terzi esnafındandır. 1876'da Rumeli bozgunundan bir müddet sonra, otuz yaşlarında İstanbul'a gelmiştir. "Bergüzâr-ı Çevkânî" adını verdiği bir risalede şiirleri yer almıştır (İ A VII, 3884- 3885).

Derdli: Asıl adı İbrahim olan Bolu'nun Gerede Kazasının, Şahnalar Köyünde 1772 yılında doğmuş ve 1846'da Ankara ölmüş olan meşhur Derdli'dir. Derdli'nin hayat hikâyesi ve eserleri incelendiğinde İstanbul kahvehanelerinin eserlerine etki ettiği görülmektedir. Bunu "Derdli" maddesinin yazarı Hüsnü Kınaylı şu şekilde ifade etmektedir : "Bu büyük şairin yetişmesinde eski İstanbulun en aşağı halk tabakasına kadar sinmiş kültür atmosferinin tesiri çok büyükdür" (İ A VIII, 4471).

Derdli: XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış çulha esnafından İstanbullu bir halk şairidir. Asıl adı Mustafa'dır. Derdli ismi hem mahlası hem de lakabıdır (İ A VIII, 4471).

Erzurumlu Emrah: XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir saz şairidir. İstanbul'da uzunca bir müddet oturmuştur. Beyazıt'ta Büyük Çatal Han'da bir oda tutmuş ve odasını saz meşkhanesi haline getirerek İstanbul'un esnaf gençlerine saz dersleri vermiştir. Şairin etrafında saz, türkü, divan, koşma, semâî, mâni heveslisi talebeleri, terzi, kunduracı, terlikçi, yorgancı, marangoz gibi esnaf çırak ve kalfaları başta olmak üzere pek çok kimse toplanmıştır. Saz ve işret meclislerinin sabahlara kadar devam etmesi neticesinde hafilerin şikâyetleriyle Emrahın meşkhanesi kapatılmış ve kendisi de İstanbul'dan ayrılmıştır (İ A IX, 5107- 5108).

Eşref Dayı: XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış Tophane İskelesi kayıkçılarından ümmi bir saz şairidir. İstanbul kayıkçılarının hayatı üzerine üç koşması bilinmektedir. İstanbul'da kırk sene kadar denize kürek çalarak yaşamıştır. Bir koşmasından örnek dörtlükler veriyoruz:

Güzel sevmek bizim meşrebimizden
Yalı uşağıyız kayıkçı dayı
Rûz ü şeb çıkmayız kayık denizden
Çekeriz âguşe bir mehlikayı
…
Şikârı görünce işmar çakarız
Heman yelken kürek kapıp kaçarız

Anafor akıntı yoldan saparız
Süreriz kayıkta zevk u safâyı (İ A X, 5380)

Feryâdî: XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış Bektaşi şairidir. İstanbul'a bir vali paşanın uşağı olarak gelmiş, konağın harem halkı için tehlikeli görülmüş ve işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Fakat cazibesine kapıldığı İstanbul'dan ayrılamamıştır. Tophane'de kahvehane çıraklığı yapmıştır (İ A X, 5697).

Hasankaleli Âşık Dursun: 1886- 1888 yılları arasında İstanbul'a gelmiş bir halk şairidir. Koçu, Karaoğlan diye maruf tulumbacı bıçkın şânında İstanbul semtlerini işaretle yazdığı bir manzumesinin olduğunu söyler ve metnini verir. Biz de bu manzumeye örnek veriyoruz:

Karaoğlan, Karaoğlan
Bağ bahçe bostan dolan
Bıçkınların şahısın sen
Akıl fikir gönül çalan
Tahtakale Küçükpazar
Oğlana değmesin nazar
*
Karaperçem pür tumturak
Savruluyor yaprak yaprak
Tulumbacı Karaoğlan
Topuk vurur tırak tırak
Taksim Galata Beşiktaş
Tam on dokuz oğlanda yaş (İ A IX, 4770- 4771)

Kahveci Nusret: Sinop Zindanı'nda bulunan mahkûmların şiirleri toplayarak "Zindan Şiirleri" adıyla bir antoloji düzenlemiştir (İ A VII, 3502). Safranbolu'lu Ebu Zer adındaki bir hırsız şanında semai yazmıştır (İ A IX, 4859).

Karapınarlı Dilaver Ağa: Konya Karapınarlı olup 1870'li yılların başlarına 14- 15 yaşında iken İstanbul'a gelmiştir. Ayasofya Hamamı'nda natır yamaklığı, devrin ünlü veziri Münif Paşa Konağı'nda uşaklık yapmış, daha sonra yıllarca meyhane meyhane dolaşmış, kahvehane ve hamam peykelerinde yatmıştır. Meyhaneler ve meyhane miçoları üzerine yedi koşması vardır (İ A VIII, 4567- 4568).

Kemahlı Âşık Ferhâdî: XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Ermeni saz şairidir. Asıl adı bilinmemektedir. Ermeni harfleri ile Türkçe olarak kaleme aldığı **Hûbân-ı Canım İstanbul** adlı 28 varaklık bir eseri vardır. İstanbul'un esnaf civanlarını anlatır (İ A X, 5665- 5666).

Minas Ceranyan: 1730 yıllarında Harput'ta doğmuş bir halk şairidir. Çocukluk devresini doğduğu şehirde geçirip muhtemelen XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelmiştir. "Geçid" mahlasıyla Ermenice ve Türkçe birçok şarkı, destan, dini şiir ve mezar taşı kitâbeleri yazmıştır (İ A VII, 3495).

Mustafa Durugönül: 1880'de İstanbul'da Kocamustafapaşa'da doğmuştur. Kocamustafa Askeri Rüştiyesi'de okumuştur. On altı on yedi yaşlarındayken tulumbacılığa heves etmiş, yapılan tembih ve ihbarlarla, verilen dayak ve hapis cezalarıyla uslanmamış, üzerinde üniforması olduğu halde Şıpıtık Recep adında bir tulumbacı ile Kâğıthane'de bir işret meclisinde yalakalanıp askeriyeden tardedilmiştir. Bir defter dolusu şarkı, türkü, koşma, semaî ve destanı olduğu, ancak bu defterin bir hırsız tarafından çalındığı Koçu tarafından anlatılır ve Bilmen Şen'in güftesini kendisinden alarak bestelediği "Bandırmalı" şarkısına bakılarak ortanın üstünde bir şair olduğu değerlendirilmesinde bulunulur (İ A IX, 4781- 4782).

Nebil Kaptan: Gedikpaşalı Berber Ethem için yazdığı muammalar sebebiyle Reşad Ekrem Koçu'nun bahsettiği bir şairdir. Hayatı hakkında bilgi verilmemiştir (İ A IX, 4899).

Otakçılarlı Cevad: Reşad Ekrem Koçu, esnaf tabakasından olduğunu tahmin ederek Osman Cemal Kaygılı'dan aktararak Otakçılarlı Cevad'ın Çalgılı Kahve yahut Semaî

Kahvesi denilen tulumbacı kahvelerinde en iyi mâni, semaî, koşma, destan, kalenderi söyleyenlerden biri olduğunu kaydeder (İ A VII, 3512).

Sıtkı Bulut: Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Mevcut isminin bile takma olabileceği ifade edilir. "Oku Beni" adı altında neşrettiği birkaç risalenin üstünde saz ve söz sahibi olarak ismi yazılıdır. Koçu, onun risalesine bağlı olarak sefil bir hayat sürdüğü yorumunda bulunur, hayattan şikâyet etmenin şiirinin ana konusu olduğunu söyler (İ A VI, 3130).

Tektelli Sazşairi Âşık Cemal: XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul'da doğmuştur. Saza ve âşıklığa hevesi olan Cemal, kendisine hediye edilen beş telli sazın biri dışındaki bütün tellerini "Gönül bir, dost bir, Allah bir" deyip koparmış, tek teliyle kalmış, tek telli lâkabını almış ve hırpani vaziyette sokak sokak dolaşmıştır Halk arasında Âşık Cemal olarak tanınmış, lâkabını soyadı olarak tescil ettirmiştir. (İ A II, 1146-1147).

Tokatlı Âşık Fahri: XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelmiş kalender meşrep bir halk şairidir (İ A X, 5487).

Saka Aziz Baba: Aslen Rum olup ihtida eden ve Kasımpaşa İskelesi Kayıkçılar Kâhyası olması Mora İhtilalinde gösterdiği yararlılıkla gerçekleşmiş olan Köle Yusuf Ağa'nın oğludur. Babasının ölümünden sonra dayısının yanında kahveci çırağı olmuştur, berberlik öğrenmiş, gemide tayfa olmuş, okur - yazar olduğu için çavuşluğa yükselmiş, gençliğinde yaşadığı bir aşk neticesinde tımarhaneye gönderilmiş, şifa bulup çıkınca kalenderâne yaşamıştır. Sokaklarda su satmaya başlamış saka olmuştur. Cinayet işlemiş, bir tulumbacıyı öldürüp İstanbul'dan Sinop'a sürülmüştür. Zindandaki iken de semailer yazmıştır (İ A III, 1697- 1699).

Sivaslı Veli: Aslen Sivaslı olan Âşık, Küçükpazar'da Hacı Kadın Hamamı'nda dellâklık yapmıştır. 1806 yılında çalıştığı hamamın karşısındaki bir berber dükkânında bulunan bir berber civanını övgü için söylemiş olduğu 26 kıtalık bir destanı vardır (İ A V, 2522- 2523).

3. 1. 2. Âşıklar ve Âşıklarla İlgili Tabirler

Askı, Muamma: Âşıkların devam ettikleri kahvehanelerde tertip edilen manzum muamma müsabakasını kazananlara kılıç, tabanca, şal, elbiselik kumaş vb. hediye ve mükâfatlar verilirdi. Bu hediyeler ve mükâfatlar, çözülmesi istenilen manzume ile beraber kahvehanenin duvarına asılırdı. Muammayı çözen ve muamma sahibini mat eden askıyı alabilirdi. Demirkapı ve Çemberlitaş'taki kahvehaneler muamma kahvehanelerinin başında gelirdi. Bazen askı, eşya yerine müşterilerden toplanan para olurdu. Muamma örnekleri:

At "alem"in "mim"ini
Getir "Yâhu" başına
Adı çıkar âşıkın
"Âhu" kaçar dağ başına.

çözümünün Ali olduğunu araba sürücülüğü yapan tulumbacı-mânici Perişan Ali bulmuştur:

Bir garibim adaşım
Askı almak muradım
Civan zülfü boynumda
Âşık Ali'dir adım (İ A II, 1117- 1118).

*

Edhem adına Nebil Kaptan tarafından yazılmış muammalar:

Üftâdesi oldum şuh bir berberin
Elde bıçak delikanlı hizberin
"Dal" kâmetim "Âhım" ile cem olup
Nâmı çıkar çapkınım ol dilberin

*

Alub “Bâd”ın başını, “Hümâ”nın kes kuyruğun
Nakşolur levh-i dile nâmı bıçkın kopuğun

*

Bir kûşede mescid bir yanda hamam
Çarşısunda cümle nümayiş tamam

Sine bülbülleri şakır dururlar
Namaz kıldıramaz müezzin imam

Gedikpaşa dirler bıçkın çapkını
Kadimden beridur meşhur-i enâm

Germabesi dolar dolar boşalur
Dilberânı olur uşşakına râm

Kevser-i muhabbet olmuş selsebil
Âşıklar maşuklar, elif ile lâm

Hoblerin serveri bir şuh berberi
İdem âşıklara şöylece ilâm

“Bâd”den “Himmet” ile çıktı gör ol “Büt”
Salınur meydanda ol şuh-i benâm (İ A IX, 4900)

Ayak: Eski Çalgılı Kahvehanelerde, Semai Kahvelerinde irticalen söyledikleri semailerle boy ölçüşen halk şairleri arasında kafiyenin adıdır. Kafiye vermeye “Ayak açmak”, verilen kafiyeye göre hemen söylenen mısralara “Ayak bulma”, “Ayak uydurma” denilirdi. Bu atışmalarda cinasa çok önem verilirdi. Ona “Ayağı ayağına getirmek” denilirdi.

İstanbul'un eski bir Semai Kahvehanesinde ayak açanı "A", açılan ayağa, ayak uyduran şairi "B" ve ayağı ayağına getiren şairi "C" harfiyle göstererek bir semai örneği verilmiştir, naklediyoruz:

A- Adam aman … "Çe midir"

B- Nefesin gül kokuyor, içerin bağ "çe midir?"

C- Beni baştan çıkaran yârimin per "çemidir!" (İ A III, 1370)

Âşık Razi, Çiroz Ali, Destancı Behçet ve Vasıf tarafından Hançerli Bostan'da, Bostancıoğlu diye nam salmış güzel için aynı ayakla birer kıta söylerler. Biz de bunları aktarıyoruz:

Âşık Razi: Şu Bostancıoğlu tazeden tâze
İnce narin boyu tam üç endâze
Hançerli Bostanda o misli melek
Yalın ayağına gel düş niyâze

Çiroz Ali: Şu Bostancıoğlu tazeden tâze
Elde mısır püskülünden yelpâze
Kavun karpuz bahanedir sultanım
Kastımız tekarrüb o mest-i nâze

Vasıf : Şu Bostancıoğlu tazeden tâze
Hünkâr görmüş gönül vermiş şehbâze
Kanarya kafeste dallarda bülbül
Reşk ider andaki bülend âvâze

Destancı Behçet: Şu Bostancıoğlu tazeden tâze
Satar kendisini bin kantar nâze
Hele duman duman hattı gelicek
Nakd-i cânın ver o hümâ pervâze (İ A VI, 3005).

Çöğür: Saz şairleri tarafından yüzyıllardan beridir kullanılagelmiş bir Türk sazıdır. İstanbul'da da asker ocakları kışlalarında, âşık kahvehanelerinde, bekâr hanları odalarında çalınmıştır (İ A VIII, 4111).

3. 2. DESTANLAR

Âşık edebiyatında destan, âşıkların sevgilerini, kahramanlık olaylarını, günlük olaylarla ilgili kimi durumları ve bazı acıklı olayları anlattıkları, dörtlük sayısı 4 ile 120 arasında olabilen bir biçimdir (Artun; 2008:129).

Destanlar hemen her konuda söylenebilir ve yazılabilir, ama çoğunlukla insanın günlük hayatını derinden etkileyen olaylar destan konusu olurlar. Destan, bir olayı manzum olarak anlatan bir nazım biçimidir.

Destanlar olayları hikâye eder. Bu hikâye etme işinde âşık belirleyicidir. Âşıklar, olayın önemli buldukları kesitini ön plana çıkararak destanlarını söyler ya da yazarlar (Artun; 2008: 129).

Âşıklar ya da klasik anlamda âşık sayılmayacak destancı-şairler yazdıkları destanlar ile halka tercüman olurlar ve halkın bilgilenme ihtiyacı başta olmak üzere pek çok ihtiyaçlarına cevap verirler. İstanbul halkının yaşadığı olaylar, İstanbullu olan veya İstanbul'a gelmiş şairler tarafından destanlarla anlatılmıştır. Bu destanlarda İstanbul'un gündelik hayatına ait önemli ayrıntılar karşımıza çıkmaktadır. İstanbul üzerine halk şairlerince ya da halk şairi, âşık ağzı ile yazılmış destanlar bulunduğunu ifade eden Koçu, destanların o dönemde halkın hangi ihtiyaçlarını, nasıl karşıladığını şöyle anlatır: "Destanlar, gazetenin bulunmadığı devirde, olaylar karşısında beşeri tecessüsün ihtiyacından doğmuştur. Bundan ötürüdür ki edebi kıymetleri üzerinde durulmadan yazılmış, yayılmış ve daima büyük rağbetle karşılanmışlardı. Zamanımızda avama hitap eden, günlük gazetelerin… bilhassa cinai vak'alara ayırdıkları geniş yerler, aynı tecessüsü tatmin içindir. Gazetenin bulunmadığı devirlerde halkı

heyecana düşürüp halkı hükumete, padişaha karşı ayaklandırmak, siyasi nifak ve fesadı, bir ihtilali körüklemek için de destanlardan faydalanılmış." (İ A VIII, 4521).

İstanbul'da destancılığın en fazla rağbet gördüğü devir, XIX. yüzyılın ikinci yarısıdır. Gazeteler yayınlanmaya başladıktan sonra da, heyecanlı olaylar, "vukuat-ı zabıta" sütunlarında birkaç satırla geçildiği için bu boşluğu öncesinden beri doldurmuş olan destanlara olan ilgi azalmamıştır. Geniş tepkilere yol açan olaylarla ilgili olarak yerinde bilgi alan şairlerin kalemiyle destanlar oluşturulmuştur. Müstakil varaklar halinde basılan veya bastırılan bu destanlar, o zamanlar bir gazete için hayal baskı olan 1000 nüsha destan, bir günde tükenmiştir (İ A VIII, 4521).

Ücret karşılığında yazılan, çoğunluğu cinayetleri anlatan destanlar, yazan şairin menfaatine gazete satıcıları vasıtasıyla satılırdı. Matbaa ve kâğıt masrafları destanı sipariş edenler tarafından ödenirdi. Eğer şair, destanı kendiliğinden yazmışsa bu masrafları ödeyecek bir hevesli daima bulunurdu, yani şair her iki durumda da destanı bedavaya mâl ederdi. Bu takdirde 500- 1000 nüsha basılan destandan 1000 ile 5000 kuruş arasında bir kazanç temin edilirdi ki bu da destancı şairi ihya ederdi. Bazen de destan, şairine iki lira ile beş lira kadar bir para ödenerek yazdırıldıktan sonra, destanın satışından kazanılan para ile öldürülen kimsenin kabir taşı yaptırılırdı (İ A VII, 3576).

Koçu'nun eserlerinde bazı destanlar ve destancılar hakkında etraflıca bilgi bulunurken, bazı destanlar da haklarında bilgi olmaması bir yana yarım halde, hatta birkaç dörtlüğü verilmiş, bazen de bir tek dörtlüğü bulunan destanlara rastlamak mümkündür. Bu iki sebepten kaynaklanabilmektedir. Birinci sebep olarak destanı söyleyenin, yazanın bilinmemesi, destanın tamamanın Koçu'nun da elinde bulunmamasıdır. İkinci sebep ise anlatılan konuya açıklık getirmek ya da metin örnekleriyle konuyu zenginleştirmek için destanın bir bölüğüne yer vermek olarak görünmektedir. Mesela "Deniz Hastaneleri" anlatılırken sadece beş kıtası bilinen bir destan örnek olarak kullanılmıştır (İ A VIII, 4442). Bunun gibi "Dönme Dolap" maddesinde bir paşa kızının güzel bir uşağa aşık olması ve evden kaçmasını anlatan ve kimin olduğu belli olmayan bir destandan iki kıta nakledilmiştir (İ A IX, 4722).

Reşad Ekrem Koçu'nun destan konuları ile ilgili tasnifini ve ardından destancılar ile destanları alfabetik olarak veriyoruz.

3. 2. 1. Destan Konuları

1. Şehri harap etmiş büyük depremler, büyük yangınlar, hastalık salgınları gibi âfetler,
2. İstanbul'da geçim sıkıntıları yaratmış harpler, ihtilaller,
3. Sonu kızın veya oğlanın ölümüne kadar varmış hazin aşk maceraları, veremden ölmüş güzel oğlan ve kızlar,
4. Muhitini ve belki de bütün İstanbul'u üzmüş, heyecana düşürmüş cinayetler, intiharlar, kazalar,
5. Büyük şehrin çarşıları, hamamları, deniz hamamları, mesireleri, bostanları, bahçeleri, kahvehaneleri, meşhur meyhaneleri ve oralardaki âlemler,
6. Yatılı mektep hayatı, kışla hayatı,
7. Tulumbacılık hayatı, yangın tulumbaları sandıklarının ve uşaklarının medhi,
8. Türlü cilveleri ile evlilik, karı koca hayatı, bekârlık hayatı,
9. Gençlere nasihat,
10. Mahbup veya nigâr ile oynaşma yolunda usuller, işmarlar,
11. Nazenin hanım evinde zampara baskını vak'aları,
12. Dedikodusu şehre yayılan büyük rezâletler,
13. Türlü sanatlar ve esnaf hayatı,
14. Namlı kabadayılar, namlı bıçkınlar, güzellikleri şöhret olmuş nevcivanlar,
15. Liman vapurları, tramvaylar, köprüler.

3. 2. 2. Destan Yazanlar

Afif Efendi: 1786- 1796 yılları arasında İstanbul'un bir mahalle mektebindeki hocalardan biridir. Celal Efendi için yazdığı bir destanı vardır (İ A VI, 3414).

Âşık Derviş Figâni: Esirci Hanı üzerine yazılmış destanı vardır. Dokuz dörtlükten oluşan destanda esirler, esirci pazarı anlatılır (İ A X, 5277)

Âşık Rûzî: XX. yüzyılın ilk yarısında yazdığı destanlarla tanınmıştır. Esnaf Güzellerini anlattığı destanı vardır. Destanda ilk kıtanın mukaddime mahiyetinde olduğunu ve geri kalan her bir kıtanın bir esnaf güzeli için söylendiğini ifade eder. Sahaf, Kâğıtçı, Bakkal, Balıkçı, Ahçı, Fırıncı, Berber, Mutaf, Yemişçi, Halıcı, Tulumbacı, Hakkâk, Tütüncü, Mahallebici, Saatçi, Kasap, Kalaycı, Dülger esnafı destanda anlatılmıştır. Bu destanda balıkçı güzeliyle ilgili olan kıta şudur:

Balıkçı güzeli salıvirir ağı
Görenin erir yüreğinin yağı
Yıpratır deniz pek tez geçer çağı
Yem ider aşıkı takar oltaya… (İ A IV, 2001; İ A X, 5340- 5342)

Âşık Turabi: Esnaf güzellerini anlatan bir destanı Koçu tarafından on sekiz dörtlük halinde İstanbul Ansiklopedisinde yayımlanmıştır. Destanın terzi güzelini anlatan dörtüğü:

Terzi güzelinin iğne elinde
Kemendi cangüdâz zülüf telinde
Aldanma sen anın bülbül diline
Gizlidir hançeri nazlı belinde (İ A X, 5342)

Âşık Veysel: XIX. yüzyılda yaşamıştır. Destancılıkta Âşık Razi'ye ustalık etmiş olabileceği Koçu tarafından dile getirilir. Üsküdar'ın en büyük hamamı üzerine bir destan yazmıştır. (İ A VI, 3281- 3284). Bunun dışında Kazdağlı Cafer'i öven 22 kıtalık bir destanı daha bilinmektedir (İ A VI, 3330- 3331).

Beşiktaşlı Gedaî: Beşiktaşlı Gedaî, eski İstanbul hayatının önemli yeri olan bir konusunu, bekâr uşaklarının evlenmesini "Bekâr Uşağının Evlenmesi Destanı"nda anlatmıştır. (İ A V, 2404- 2405). Beşiktaşlı Gedaî'nin 23 dörtlükten oluşan bir baskın

destanı vardır. (İ A, IV, 2141). Gedaî, boyun bağlı (kravatlı) bir İstanbul civanını, İmroz Adalı bir Rum genci olan Galata'nın meşhur selâtin meyhanelerinden Eftalipos'ta sâkilik yapmış Pandeli Çakaloğlu'nu bir koşmasında tarif etmiştir (İ A VI, 3043; İ A VII, 3660- 3661).

Bitlisli Ali Çamiç Ağa: 20 Temmuz 1864'te doğmuştur. Aslen Bitlisli'dir. 1883 ile 1959 yılları arasında İstanbul Uzunçarşı'da Silahtar Hanı başta olmak üzere pek çok handa, mesirelerde, kır kahvelerinde ve daha pek çok yerde kahvecilik yapmıştır. Koçu'nun bildirdiğine göre İstanbul ağzını bülbül gibi ahenkle konuşan biridir. Türkçe, Kürtçe, Arapça, Farsça, Ermenice, Rumca bilmektedir. İstanbul hayatını anlatan manzumeleriyle tanınmıştır. Kimi mâni, kimi destan tarzında şiirler yazarak tulumbacı gençlerini tanıtır (İ M, 73). Cağaloğlu Hamamı için yazdığı bir destan vardır (İ A VI, 3341; İ A VII, 3700- 3703), "Çıplak" üzerine destanı vardır (İ A VII, 3925), Demir adındaki, bir zaman kendisine hizmette bulunmuş Kıptî genç için yazdığı bir koşması bulunmaktadır (İ A VIII, 4375).

Destancı Behçet: II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) yaşamış tulumbacı şairdir (İ A V, 2379).

Meslekler destanı mahiyetindeki destanını naklediyoruz:

Sergüzeştnâme-i Behcet

Sergüzeştim size beyan ideyim
Bilin maharetim ilancılıkta
Acâib bir tuhaf destan söyleyim
Bakın ne erbâbım yalancılıkda

Pederle mâderim ittiler kelâm
Oğlana iş lazım dir idi anam
Bir gün oldu tutup rahmetli babam
Beni çırak yaptı yorgancılıkda

Yorgan iğnesiyle elimi deldim
Bu işi yapamam anladım bildim
Kaçdım oradan terzi yanına girdim
Şimdi kalfa oldum mintancılıkda

Hazırcılık bozdu dikiş dikeni
Geldi bir Yahudi aldattı beni
Koş benimle ortak ideyim seni
Hayırlı ticaret kaytancılıkda

Tulumbacılığa uygundu çağım
Hem gayetle koşarlıdır ayağım
Reis dedi gel ol benim uşağım
Tepişdim bir eyyam tabancılıkda

İş can sıkılır içerim rakı
Sardım musikiye meyl ü merakı
Çalgı ile dolaştım Şamı Irak'ı
Haylı nam kazandım kemancılıkda

Fenni musikide kemali buldum
Since artık yirmi yaşına doldum
Silah kullanmaya heveskâr oldum
Merakım var idi kalkancılıkda

Bakdım ki anın da yok eski şöhreti
Aradım kendime göre hizmeti
Geldi Kumbağlılar verdi gayreti
Tutduk biz ticaret soğancılıkda

Gördüm ki soğanlar çürüyüp gider
Didim bu iş değil sermâye ister

Muytablığı koydum zihnimde ezber
Vardık biz soyunduk kolancılıkda

Kazıl bükmesinden tâkat kesildi
Geri gitmesinden belim büküldü
Otculuk itmeğe gözüm dikildi
Serdik postu biz samancılıkda

Yok bir gelen giden bekle dükkânı
Doğrusu insanın sıkılır canı
Mevsim de irişdi bahar zamanı
Verdik biz molayı bostancılıkda

Bostancılık hem iş hem de zevk idiş
Geçirdik yazı basdırdı çün kış
Yanaşdım hamama istedim bir iş
Dediler var çalış külhancılıkda

…
Külhanda dumandan bıkdım boğuldum
Kaçdım oradan bakırcı oldum
Çok tokmak salladım kazancılıkda

Beş gün kadar da bu hizmeti ittim
Kesildi tâkatım vücuddan bittim
Köylere rencberlikle nâçâr gittim
Çalışdım tarlada harmancılıkda

Çift sürer nadasa tohum saçardım
Eski orakları yapar satardım
Ağaçlar yontardım düven yapardım
Marangoz sayıldım sapancılıkda

Dünyada her işin tadını tatdım
Para kazanmadım daim aç yatdım
Tüccara sana esnafa çattım
Dikiş tutturamadım dükkâncılıkda

Kayıkcı oldum ben açdım yelkeni
Anafor dalgaya tuttum dümeni
Fırtına denize atınca beni
Nasibim yok dedim kaptancılıkda

Hâsılı her şeyden gördüm hasârı
Artık dervişliğe kıldım karârı
Tutub bir mürşidden aldım ikrârı
Yerleşdim tekkede meydancılıkda

Ahbabın reyine eylerim hizmet
Alsun eş'arımdan dinleyen lezzet
Disünler bir dânedir elbet Behcet
Şiir içinde destancılıkda (İ A V, 2380).

Fehim Kaptan: Aslen Trabzonludur. Memleketinde medrese okurken bir aşk sebebiyle tahsilini terk etmiş ve gemicilik hayatına atılarak İstanbul'a gelmiş, Salıpazarı'nda bir kahvehâne üstündeki odada kalmıştır. Elimizde bulunan on kıt'alık destanının son dörtlüğü şöyledir:

Bir kalender kaptansın İstanbul'un garibi
Yokdur ummânı aşkın ucu bucağı dibi
Yelken açdın velâkin delik geminin dibi
Göze aldın ey Fehim ol ummanda batmayı (İ A X, 5602)

Galatalı Hüseyin Ağa: Son yeniçerilerden halk şairi ve Çardak Yeniçeri Kolluğu Çorbacısıdır. Reşad Ekrem Koçu'nun özellikle destan konusundaki başlıca kaynakla-

rından biri olmuştur. Şehrengiz tarzında yazdığı destan mecmuası ile tanınmıştır (İ A II, 1141). Bu destan mecmuasında "Samatya Meygedeleri Destanı", "Tulumbacı Destanı", "Merdivenli Tekkesi Destanı", "Elif Bey Destanı II" gibi destanlar bulunmaktadır.

Galatalı Hüseyin Ağa'nın yazdığı destanlara örnekler: "Kalyoncu Behram", XIX. yüzyılın başında güzelliğiyle şöhret bulmuş bir tersane şehbazı için yazılmış bir destandır (İ A V, 2386- 2387), ustası Kurdoğlu Cafer için yazdığı "Serencâm" isimli bir destan (İ A V, 2400- 2401, İ A VI, 3328- 3329), İşmar Destanı (İ A V, 2452), "Acem Bihruz Destanı" (İ A V, 2763). Defterhane kâtiplerinden Osman Bey için yazdığı 70 kıtalık uzun bir destan (İ A VI, 2937- 2938). İstanbul Ansiklopedisi'nin "Bürüncük" maddesinde, ham ipekten dokunan Bürüncük adlı dokumaya da dolaylı olarak temas eden bir destan (İ A VI, 3183- 3185), "Doğamacı Ali Destanı" adlı, on yedi kıtalık bir destan (İ A VII, 3768), Mısır Çarşısı'nda bir dükkânda çıraklık eden Attar Benli Ömer hakkında yazdığı, dayak konusunu işleyen bir destan (İ A VIII, 4316- 4317), "Benlime" hitabı ve "Definin zilleri altundandır altundan" nakaratı ile yazılmış beş kıtalık bir destan (İ A VIII, 4330), "Poyraz İsmail'in Destanı" (Tulumbacılar, 50- 53).

Galatalı Hüseyin Ağa'nın destan mecmuasında, destanların dışında hal tercümelerine rastlamak mümkündür. "Karagümrüklü Berber İsmail'in Destanı"nın kenarında Tırnavalı Benli Behiye adlı bir Kıpti kızın hal tercümesi kaydedilmiştir (İ A V, 2384- 2386).

Merdivenli Tekkesi Destanı'ndan örnek:

Sırma saç kız misal görmemiş mikras
Omuzdan topuğa dökmüş işvebaz
Atmışdört baltalı nevhat servinaz
Koç başlıdır Hacıbektaş köçeği (İ A IV, 2086).

İşmar Destanı'ndan örnek:

Yar peyledim şu çapkın gonce gülü
Başı kavak yelli saçı sünbülü
Olmadan efendim sinem bülbülü
Başıma olmuşdur bela püskülü (İ A V, 2452).

Harabat Haçik: Ermeni saz şairlerindendir. Son günlerini Çemberlitaş'taki Vezir Hanı Meyhanesi'nde geçirmiş ve orada bir peykenin üzerinde ölmüştür. Hatırasına binaen sazı, bu meyhanenin duvarına asılmıştır. Ayrıca Pandeli adındaki bir muğbeçe için yazdığı destan da talik hat ile yazdırılıp, camlatılıp çerçeveletilip sazının yanına asılmıştır (İ A VII, 3817).

Hamlacı Kurdoğlu Cafer: Galatalı Hüseyin Ağa'nın destancılıkta ustası ve koruyucusu olmuş bir saz şairidir (İ A V, 2400; İ A VI, 3328- 3329).

Kalender: Hayatı hakkında bilgimiz yoktur. Çardak İskelesi Kahvehanesi üzerine yazdığı yirmi kıtalık bir destanı vardır (İ A VII, 3746; İ A VIII, 4439; PH, 91- 93). "Kara Çocuk" dediği esmer bir kayıkçı delikanlı için yazdığı destanı vardır (İ A IX, 4518).

Kemal Bülbül Kavaklıoğlu: Hayatı hakkında bilgi yoktur. 15 Temmuz 1949 tarihinde yazdığı "Çorum Vapuru Yangını Faciasının Destanı"nı Koçu'nun aktarmasıyla kendisinden haberdar olmaktayız (İ A VIII, 4110).

Lütfi: Haddehane sıbyanlarındandır. Tulumbacılığa yeni başlamış olabileceği tahmini Koçu tarafından dile getirilir. Haddehane sıbyanlarının yaşayışlarını anlatan on yedi dörtlükten müteşekkil bir destanı vardır (İ A VIII, 4405- 4406).

Mustafa Dutipek: Defterdar İskelesi'nde kayıkçı bir şairdir. Aslen İneboluludur. Ailesine memleketinde Dutipekoğulları derlermiş, bunu kısaltarak kendisine "Dutipek" diye mahlas yapmıştır. Dokuz dörtlükten oluşan "Kayıkçı Destanı" vardır,

bu sayede kendisinden Koçu'nun bahsetmesiyle haberdar olduğumuz bir şairdir (İ A IX, 4789- 4790).

Nebil Kaptan: Hayatı hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Âşık Razi'nin yakın dostlarından bir gemi mühendisi olduğu nakledilir. Süphandağlı Dilaver adındaki bir kahveci çırağı için destan formunda sekiz dörtlükten oluşan bir manzumesi vardır (İ A VIII, 4566- 4567).

Remzi: Kafesçi Ahmed Bedri için yazdığı destan sayesinden kendisinden haberdar olunmuştur. XIX. yüzyılda Gedikpaşa Sandığı'nın uşaklarından Ahmed Bedri'nin arkadaşıdır ve 32 kıtalık destanı da arkadaşının intiharı ile ilgilidir (İ A V, 2375- 2377).

Samsunlu Âşık Hâkî: Meşrutiyetin ilk yıllarında güzelliğiyle meşhur tulumbacı Bedri adına destan yazmış bir âşıktır (İ A V, 2373).

Segâhî: "İstanbul Çarşısı Kalpakçılarbaşı Destanı" dolayısıyla Koçu'nun bahsettiği bir şairdir. Ne zaman yazıldığı tespit edilememiş bu destanda, otuz altı kıtada Kalpakçılarbaşı Çarşısı çeşitli bakımlardan anlatılır (İ A VII, 3766- 3768).

Tutuk Fevzi: Tutuk Fevzi'yi görüp tanıyan Vâsıf Hiç şöyle anlatıyor: "1943 yılının yazında Üsküdar'da gemilerden kum boşaltan hamal amelelerden 23- 25 yaşında bir genç adam. Tokatlı imiş, ortaokul talebesi iken başından geçen bir vak'anın dehşeti altında dili tutulmuş, bir daha da konuşamamış. Güler yüzlü, ressamlara ve heykeltıraşlara model olacak bir vucut yapısına sahipti. Kulakları duyuyor, bir şey söylemek istediği zaman da yazıp okutuyordu. Ayakdaşları : "Bu Fevzi dilsizdir ama âşıktır, destan, türkü yazar, saz da çalar..dedesi de âşıkmış." Dediler. Bana da Üsküdarlı Destancı Vâsıf derler." dediğimde Tutuk Fevzi defterime şu dört kıtalık destanınını yazdı." Bu destanın ilk dörtlüğü şöyledir:

Canavar pençesinde tutulmuş benim dilim
On yıldan fazla oldu koptu sazda söz telim

İntikama ahdim var gebertmeye kâfiri
Silah bile istemem yeter şu iki elim (İ A X, 5722).

Üsküdarlı Âşık Razi: Destancılık'ta Âşık Veysel'in kendisine ustalık etmiş olabileceği Koçu tarafından dile getirilir (İ A VI, 3281). Razi, babasından dinlediği bir cinayet hikâyesini destan şekline sokmuştur. Kahveci Güzeli Tophaneli Basri Destanı şeklinde düzenlemiştir. Üsküdar'da Vasıf Hoca'ya okumuştur (İ A IV, 2156).

Ahmet Cevdet Efendi adındaki "Nevâdirü'l- Âsar" ve "Zînetü'l- Mecâlis" adlı eserleri ve bir divançesi olan şaire nazire yazmıştır (İ A VII, 3520). Cibali'deki bir meyhaneyle (kuvvetle muhtemel Haleplioğlu Meyhanesi için yazılmış) manzumesi vardır (İ A VII, 3552). Laz Dilaver ile Çeçen Paşa kızının yaşadığı macerayı anlatan hezel yollu bir semaisi vardır (İ A VIII, 4563). Âşık Razi, Sultan II. Abdülhamid devrinin (1876- 1909) Tersaneli delikanlılarından Dimetokalı diye tanınan bir delikanlı için altı bentlik şarkı yazmıştır. (İ A VIII, 4585), Dârülacezede kalanların diliyle yazılmış "Dârülaceze Marşı" adlı ve redifli şiiri vardır (Dârülaceze, 1974: 11), Bir Mevlevi dervişinin ölümü üzerine, onun (Derviş Gıyas) ağzından yazdığı ağıt vardır (İ A XI, 7033).

Yazdığı destanlara, manzumelere örnekler: Tulumbacı Bahaeddin Destanı (İ A IV, 1827- 1830), Tulumbacı Bahriye Destanı (İ A IV, 1863- 1864), Baskın Destanları (tamamlanmamış) (İ A IV, 2149), Bandırmalı Taşçı Bayram adındaki bir genç için yazdığı destan (İ A IV, 2289- 2291), Suşehirli Bayram Ağa Destanı (İ A IV, 2292), Bedesten Güzelleri (İ A V, 2362- 2363), Uzunçarşılı Terlikçi Beşir'in ahvalini bildiren bir destan (İ A V, 2598- 2599), Bigalı diye bilinen balıkçı genç için yazdığı destan (İ A V, 2762- 2763), Yorgancı Bilal için yazılmış destan (İ A V, 2766- 2767), Telli Binnaz Hanım Destanı (İ A V, 2803- 2804), Gürcü David Destanı (İ A VIII, 4277- 4278), Zenane Keşiş Destanı (İ A VIII, 4324), tamamlanamamış bir şiir olan "Deli Laz"ın manzum hayat hikâyesi (İ A VIII, 4357- 4358), Tırnavalı Destanı (İ A VIII, 4524- 4526), Dilaver Çavuş Destanı (İ A VIII, 4569- 4570), XIX. yüzyılın ilk yarısında Galata'nın meşhur meyhanelerinden biri olan "Dimo'nun Meyhanesi" üzerine 150 kıtalık bir destan (İ A VIII, 4596- 4598), "Dramalı Destanı"

(İ A IX, 4739- 4740), Tulumbacılar için yazılan ve tamamlanmamış ya da tamamı bulunamayan (beş kıtası elimizde olan) bir destan (Tulumbacılar, 125- 126), "Oyacı Dürdâne Destanı" (İ A IX, 4826- 4827), "Hâfız Fatma Hanım Destanı" (İ A X, 5574), "Fenerli Beyzâde Destanı" (İ A X, 5638), "Fındıklı Destanı" (İ A X, 5749- 5750), "Yorgancı Galip Destanı" (İ A XI, 5960), "Galata Hamamları Destanı" (İ A XI, 5897).

Vâsıf Hoca: Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisini oluştururken çok faydalandığı ve kendisinden fazlaca alıntı yaptığı bir destancı şairdir. Aslen Üsküdarlı olan Vasıf Hiç, ansiklopedi için maddeler de yazmıştır.

Vâsıf Hoca'nın yazdığı destanlar: "Altın varak, Altın varakçılar" maddesinde 36 kıtalık destanından beş dörtlük yer alır (İ A II, 749- 750), ilk yazdığı destanlardan birisi olan "Beyoğlu Destanı" (İ A V, 2710- 2711), "Sergüzeştnâme-i Behçet", (İ A V, 2380), "Küpeli Beyoğlu Destanı" (İ A V, 2711- 2712), Yedi kıtalık "Boşnak Ağa Destanı" (İ A VI, 3021- 3022), "Boyacıoğlu İkizler Destanı" (İ A VI, 3034), "Hacer'in Destanı" (İ A VI, 3099- 3102), Üsküdar Sandıkları Destanı (Tulumbacılar, 104- 107), Sakızlı Edhem Kâhya'nın isteği üzerine Arhavili bir genç için yazılmış bir destanı (İ A IX, 4912- 4913).

Vasıf Hiç'in çoğunlukla destan yazdığı görülmektedir. Destan türünden başka şiirleri de bulunur. Dilaver Mestan'ın ölümü üzerine yazmış olduğu ağıt vardır (İ A VIII, 4564).

Yetim Ali: Aydos Kalesinin Fethi Destanı vardır. Bu destan 36 dörtlükten oluşmaktadır (TK, 131- 137) .

3. 2. 3. Destan İsimleri

Koçu'nun eserlerinde yer alan destanları alfabetik olarak sıralıyoruz. Bu destanların bazılarının isimleri, destanda anlatılan ve Koçu'nun da naklettiği hikâyeye ve olay örgüsüne uygun olarak verilmiştir.

Acem Bihruz Destanı: Acem Bihruz, Tepedelenli Ali Paşa'nın hizmetkârıdır. Paşanın hışmına uğrayıp katli istenmiştir. Katledilmeyip kurtulmuştur. Galatalı Hüseyin Ağa tarafından hakkında yazılan destanın iki kıt'ası Koçu tarafından ansiklopediye alınmıştır (İ A V, 2763).

Alemdar Mustafa Paşa Destanı: İstanbul'da halkı heyecana düşüren vakalar üzerine yazılmış destanların eskicelerinden biri olduğu Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüne varan yeniçeri ihtilâlini ve paşa ile yâranının ahvâlini ve paşanın ölümünü naklettiği anlatılır. Koçu, destanın Derviş Osman adındaki halk şairi bir yeniçeri tarafından kaleme alınmış on sekiz kıtalık bir destan olduğunu nakleder (İ A II, 595).

Aşçı Güzeli Destanı: Son yeniçerilerden halk şairi ve Çardak Yeniçeri Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa'nın şehrengîz tarzında yazdığı destan mecmuasında güzelliğini övdüğü bir esnaf civanıdır. Aşçı Güzeli hakkında 24 kıtalık bir destan yazılmıştır (İ A II, 1141).

Aydos Kalesinin Fethi Destanı: Yetim Ali tarafından yazılmış, 36 dörtlükten oluşan bir destandır (TK, 131-137).

Baskın Destanları: İstanbul'un günlük hayatındaki baskınlar üzeri pek çok destan yazılmıştır. Gizli fuhuş yapanlar ya da şüpheliler başta mahalle imamı ve mahalleliler tarafından basılırdı. Bu baskınlar devletçe halkın hakkı olarak tanınmıştı. Beşiktaşlı Gedaî'nin 23 dörtlükten oluşan bir baskın destanı vardır. Âşık Razi'nin de tamamlanmamış baskın destanı vardır (İ A, IV 2141).

Bedesten Güzelleri Destanı: İstanbul'un esnaf güzelleri, civanları şanında yazılmış bir destandır. Âşık Razi tarafından kaleme alınmıştır (İ A V, 2362- 2363).

Bekâr Uşağının Evlenmesi Destanı: İstanbul'da bir iş tutmaya, para kazanmaya gelmiş bekâr uşağının büyük şehirdeki bekâr nizamı denilen göz hapsinden kurtulması, bekâr hanlarından veya odalarından çıkıp mahalle içerisine girebilmesi için

muhakkak evlenmesi gerekirdi. Beşiktaşlı Gedaî, eski İstanbul hayatının bu konusu üzerine bir destan yazmıştır. Gedaî destanında, İstanbul'dan kız bulup evlenen delikanlıyı mesut etmemiş, kadınların cehlini, bu cehlin neticesi türlü edepsizliklerini, erkeği daima istismar ettiklerini göstermek istemiştir (İ A V, 2404- 2405).

Bekçi Destanları: Mahalle bekçileri için yazılmış destanlar vardır. Bu destanlardan kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bir destanı Üsküdarlı Vâsıf Hoca, **İstanbul Ansiklopedisi** için Reşad Ekrem Koçu'ya vermiştir. Bu destandan sekiz dörtlüğü Koçu yayınlamıştır (İ A V, 2412).

Benli Halime'nin Destanı: Fransızlar tarafından Mısır'ın işgalinden Sultan III. Selim'i (1789- 1807) sorumlu tutan bir metindir, padişah destan metninde tac ve tahtını terk etmeye davet edilir. Koçu, İstanbul'da hanlarda, kahvehanelerde yıllarca söylenmiş olduğu ifade edilen bu destanda geçen "Benli Halime"nin takma bir isim ve böyle bir destanın söylenip yayılmasının da padişaha karşı sinsi bir teşebbüsün eseri olduğunu anlatır.

Destanın ilk dörtlüğü şöyledir:

Suçumuz ne idi bilmedik kusur
Kız gelin kalmadı çekildi esir
Fransa elinde kaldıysa Mısır
Tac ve tahtını terk et gel padişahım (Kabakçı, 13; Osmanlı, 329- 330)

Benli Ömer Destanı: Galatalı Hüseyin Ağa'nın bir destanıdır, destan mecmuası defterinde 30 kıta olarak kaydedilmiştir. Bu destanın, kapkaç yaparak öte beri çalan hırsızlara uygulanan eşeğe ters bindirilerek teşhir cezasını konu edinen üç kıtalık bir kısmı, Koçu tarafından yayımlanmıştır (İ A X, 5368).

Berber Destanı: Küçükpazar'da Hacı Kadın Hamamı'nda dellâklık etmiş Sivaslı Veli adında bir âşık tarafından 1806 yılında çalıştığı hamamın karşısındaki bir berber dükkânında bulunan bir berber civanını övgü için söylenmiş bir destandır. 26 kıtalık destanın metninin tamamı verilmiştir (İ A V, 2522- 2523).

Beyoğlu Destanı: 1882 Temmuz'unda Galata Palikaryalarından Pandeli adında ayyaş bir şerire attığı tokat yüzünden, tokat attığı adam tarafından bıçaklanarak öldürülmüş, Tophane İskelesi kayıkçılarından bir delikanlıya yazılmış bir destandır. Delikanlının asıl adı tespit edilememiştir. 23 dörtlükten oluşan destanı Üsküdarlı Vâsıf Hoca ücret karşılığında yazmıştır (İ A V, 2710- 2711).

Bigalı Destanı: Balıkpazarı balık madrabazı esnafından bir delikanlıyı övmek için Âşık Razi tarafından yazılmış bir destandır. Yarım kalmıştır veya Koçu'nun eline ancak dört kıt'ası geçmiştir (İ A V, 2762- 2763).

Boyacıoğlu İkizler Destanı: Vasıf Hoca tarafından yazılmıştır, sekiz dörtlük olarak bu destan yer alır (İ A VI, 3034).

Büyük Ada Cinayeti Destanı: Büyükada'daki meşhur meyhaneye bazı bostancıbaşılar da gelirmiş. Meyhanenin sâkilerinden Saçlı Yuvan adındaki nevcivân, Bostancıbaşı Ahmed'e bâde sunarken hançerini çekerek Bostancı neferini öldürmüştür. Bunun üzerine Saçlı Yuvan'ı Bostancılar Kolluğunda idam ederler. Bu olayı anlatan, kimin tarafından yazıldığı, söylendiği belli olmayan, Koçu'nun tahminlerine göre Galatalı Hüseyin Ağa'ya ait olabilecek, 14 dörtlükten oluşan bir destandır (İ A VI, 3203- 3204).

Büyükhamam Destanı: Üsküdar'ın en büyük hamamı üzerine XIX. yüzyıl saz şâirlerinden Aşık Veysel'in bir destanıdır. Vasıf Hoca, Âşık Razi'nin evraklarının arasında bu destanı bulmuştur, kendisi de ilaveler yaparak destanı 20 kıtaya ulaştırmıştır. Gazetenin yaygın olmadığı, belki de bulunmadığı bir dönemde bir müddet kapalı kalan hamamlar ilan mahiyetinde böyle destanlar yazdırılarak ve bastırılarak halka bildirilirdi (İ A VI, 3281- 3284).

Büyük Hareket-i Arz Destanı: Hâlid adındaki bir şair tarafından 10 Temmuz 1894 depremi üzerine yazılmış bir destandır, 22 dörtlükten oluşmaktadır. Bu destandan örnek dörtlükler aktarıyoruz:

Dinleyin ahvâli baştan ibtidâ
İstanbul şehrinde olan kazayı
Karalar giymekte ahali hâlâ
Nice babayiğit gitti ziyâne

Muharrem ayında bir Salı günü
Saat de heman geçmişti dördü
Ahâli heman bir zulüm gördü
Cihan bulanmıştı toz u dumâne
…
Yıkıldı cümle hâneler hanlar
Kalmadı asla sağlam duvarlar
Ahâlinin göz yaşı sel gibi damlar
Çok dua ettiler ulu Yezdâne
…
Nasıl hareket desem bu bir zulümdür
Söz laf anlamaz böyle bir zalimdir
Kimi “Babacığım” kimi “Evladım” dir
Yeniden gelmişti sanki cihâne

Sene bin üç yüz on iki tamam
Takdir bu, hâli eyledim beyan
Söylesem çoktur hâsılı kelâm
Gayret et Hâlid işbu destâne (İ A VI, 3285)

Câmedan Destanı: Eskiden giyilen kısa ve kolsuz, ön tarafı çapraz kavuşan bir yelek hakkındaki bir destandır. İstanbul civanlarını manzumelerle övmüş şairler, bu civanların kıyafetlerine de ilgisiz kalmamış, hatta destanlarına bunları konu etmişlerdir. Galatalı Hüseyin Ağa’nın **Destan Mecmuası**’nda bunun pek çok örneği vardır (İ A VI, 3349).

Celal Efendi Destanı: Afif Efendi tarafından Kalfa Celal Efendi'yi övmek maksadıyla yazdığı dokuz dörtlükten oluşan bir destandır (İ A VI, 3414).

Cellat Çeşmesi Yangını Destanı: İstanbul'da semt tulumbacılığı üzerine yazılmış ve 1897 yılında Kurban Bayramı'nda Aksaray Cellat Çeşmesi'nde çıkan yangını da konu edinen bir destandır. Destan, Kanlıca Sandığı uşağı Hüseyin Reis tarafından 18 kıta olarak kaleme alınmıştır. Yangında üzerlerine duvar yıkılarak ölen omuzdaşlar Hidayet ile Kürt Bahadır ve Galata Mengene Sandığı uşağı İnce Arap da bu destanda İnce Arap'ın ağzından anlatılmıştır (İ A VI, 3428).

Cinayet Destanları: 1908 Meşrutiyeti'ne gelene kadar İstanbul halkını heyecanlandıran cinayetler başta olmak üzere, günün önemli olaylarını anlatan destan yazmak bir an'ane olarak devam etmiştir. Halk şairleri arasında destancılık ayrı bir ihtisas olmuştur. Üsküdarlı Vasıf Hoca, Tophane Ketebesinden Âşık Razi, Destancı Behçet bunların en meşhurlarındandır.

Ölüm veya cinayetler üzerine yazılan destanlarda olay, mutlaka ölenin ağzından nakledilir. Cinayet destanları bazen doğrudan halk şairi tarafından yazılır, bazen de halk şairine ölenin yakınları, bilhassa samimi arkadaşları tarafından bir ücret karşılığında sipariş üzerine yazdırılır. En az yirmi yirmi beş kıt'a olarak kaleme alınır, büyükçe bir kâğıdın bir yüzüne bastırılır. Öldüren kimsenin adına nispetle "Komiser Hüsamettin Destanı", "Hacı Rıza'nın Destanı", "Tayyarlı Rıza'nın Destanı" gibi isimlendirilir. Cinayet destanları nadiren de vak'aya nispetle kullanılır: "Kalaycı Bahçesi Cinayeti Destanı", "Muratpaşa Cinayeti Destanı", "Sabunhane Arsası Cinayeti Destanı" (İ A VII, 3575- 3576).

Çakır Bey Destanı: II. Mahmud'un (1808- 1839) ilk saltanat yıllarında Tophane hamamlarında külhanbeylik yapmış olan Çakır Bey hakkında yazılmış bir destandır. Koçu'nun tahminine göre Âşık Razi tarafından yazılmış olan bu destanı Derviş Vahdet'in yazmış olma ihtimali de vardır. Destan yedi dörtlüktür (İ A VII, 3673).

Çardak İskelesi Kahvehanesi Destanı: Kalender adında bir şair tarafından yazılmış, kahvehaneyi tasvir eden yirmi kıtalık bir destandır. Ne zaman kaleme alındığı belli değildir. Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırıldıktan sonra, İstanbul'daki yeniçeri kahvehaneleri ya yıktırılmış ya da bozdurulmuştur, fakat hatıraları halk ağzında uzun zaman yaşatılmıştır. Reşad Ekrem Koçu, bu destanın da 1826'dan çok sonra kahvehane hakkında anlatılanlardan yola çıkılarak yazılmış bir destan olduğu tahmininde bulunur (İ A VII, 3746; İ A VIII, 4439; PH, 91- 93).

Çeşmemeydanı Destanı: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Tatar İsmail isimli bir tulumbacının Galata'daki Çeşmemeydanı'nı anlatan bir destanıdır. Yirmi yedi dörtlükten oluşmaktadır (İ A VII, 3878- 3879).

Çorum Vapuru Yangını Faciasının Destanı: İstanbul'un büyük olayları üzerine destan yazma geleneğine uyularak 15 Temmuz 1949 tarihinde Kemal Bülbül Kavaklıoğlu tarafından kaleme alınmış yedi kıtalık bir destandır (İ A VIII, 4110).

Çulha Bektaş Destanı: Çulha esnafından güzelliğiyle meşhur bir delikanlının hırsızlığı yüzünden kovduğu Hakkı adındaki çırağı tarafından öldürülmesi üzerine annesi ağzından kime ait olduğu bilinmeyen bir destan yazılmıştır (İ A V, 2436- 2437).

Dayak Destanları: Galatalı Hüseyin Ağa'nın, Mısır Çaşısı'nda Kuleli Dükkânının bir çırağı ile ilgili olarak yazdığı, dayak faslını anlatan bir destanın altı kıtası nakledilmiştir (İ A VIII, 4316- 4317). Üsküdarlı Âşık Razi'nin evrakı arasından çıkan ve kime ait olduğu bilinmeyen bir destanda da genç bir helvacıya atılan dayak anlatılmaktadır (İ A X, 5325).

Deli Despina Destanı: XIX. yüzyılın sonlarında Beyoğlu'nun en dilber ve en şık kaldırım yosmalarından biri olarak tanıtılan Despina hakkında yazılmış, kim tarafından yazıldığı belli olmayan bir destandan dört dörtlük nakledilyor (İ A VIII, 4517).

Destan-ı Sıbyan: Haddehane sıbyanlarından Lutfi adında, tulumbacılığa yeni başlamış olabileceği ifade edilen bir şair tarafından kaleme alınmış, haddehane

sıbyanlarının yaşayışlarını dile getiren on yedi dörtlükten müteşekkil bir destandır (İ A VIII, 4405- 4406).

Destanlı Hanım Destanı: Tulumbacı ağzı ile yazılmış bir destandır. Asıl adı Zibâ Hanım olan bir kadın için yazılmıştır. Kadının adı zamanla unutulmuş ve hakkında destan yazılmış olduğu için "Destanlı Hanım" diye anılmıştır (PH, 82- 83).

Dikran Çulhayan Destanı: 1880'de Kumkapı'da bir meyhanede üç balıkçıyı tabancayla yaraladıktan sonra balıkçı reislerinden birini katledip Sinop Zindanı'na gönderilmiş olan Dikran ismindeki genç balıkçıya hitaben yazılmış bir destandır. Kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bu destan, Koçu'nun ifadesine göre Âşık Razi'nin evrakları arasından çıkmıştır (İ A VIII, 4179- 4181).

Dilaver Çavuş Destanı: Âşık Razi tarafından yazılmış bir destandır. Danimarkalı bir mühtedi olan Mehmed Dilaver Çavuş'u anlatan bir şiirdir (İ A VIII, 4569- 4570).

Doğramacı Destanı: Uzunçarşı doğramacılarından üç delikanlının birkaç ay arayla üç cinayet işlemeleri sebebiyle yazılmış bir destandır. Vasıf Hiç tarafından yazılmış destanın dokuz dörtlüğü verilmiştir (İ A IX, 4648- 4650).

Dördüncü Sultan Mehmed Destanı: Sultan IV. Murad'ın ölümü üzerine en sevdiği kadınlarından Afife Sultan tarafından destan formunda yedi dörtlükten oluşan bir ağıt yazılmıştır. Son dörtlüğü şöyledir:

> Afife Sultan bunu böyle söyledi
> İnip aşkın deryasını boyladı
> Tacını tahtını viran eyledi
> Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed (Osmanlı, 267- 268)

Dramalı Destanı: Âşık Razi tarafından yazılmış bir destandır. Havlucu ve peştemalci esnafından Bursalı Tahir Efendi, Dramalı diye tanınan genci kendisine bir cemal aşıkı yapmış, fakat Dramalı, Tahir Efendi'yi terk etmiştir. Birkaç ay sonra

pişman olup geldiğinde affolunmamıştır. Dokuz dörtlükten ibaret olan Dramalı Destanı, bu olayı anlatmak için Tahir Efendi ağzından kaleme alınmıştır (İ A IX, 4740).

Esirci Hanı Destanları: Sultan II. Mahmud devrinde (1808- 1839) İstanbul esir pazarı kaldırılmış. Esir pazarının yapıldığı hanlar ve burada bulunanlar hakkında yazılmış destanlar vardır. Bunlardan birisi Âşık Derviş Figâni'ye aittir. Aynı konuda yazılmış nâzımı bilinmeyen on kıtalık bir destan daha vardır, Vâsıf Hiç tarafından Koçu'ya verilmiş ve İstanbul Ansiklopedisi'nde yayımlanmıştır (İ A X, 5277-5278).

Esnaf Güzelleri Destanları: Âşık Rûzi'nin 34 dörtlükten oluşan ve esnaf güzellerini anlatan bir destanı vardır, Âşık Turâbî'nin de yine esnaf güzellerini konu edinen 18 dörtlükten müteşekkil destanı bulunmaktadır. (İ A X, 5340- 5342)

Esrarkeşlerin Destanı: Osman Cemal Kaygılı'nın, **İstanbul'da Semaî Kahvehaneleri ve Meydan Şairleri** isimli eserinde bahsinin geçtiği ama metninin verildiği kaydedilmiştir (İ A X, 5365).

Fenerli Beyzâde Destanı: Evinden kaçarak tulumbacı olan ve Fethiye Tulumbası Sandığında fener çeken bir Rum genci için Âşık Razi tarafından yazılmış beş kıtalık bir destandır (İ A X, 5638).

Fındıklı Destanı: Fındıklı'nın delikanlılarını ve yosma hanımlarını anlatan bir destandır (İ A X, 5749- 5750).

Hareket- i Arz Destanı: 10 Temmuz 1894 tarihinde meydana gelen büyük depremle ilgili olarak Hâlid adında bir genç tarafından yazılmıştır. Yirmi bir dörtlükten meydana gelmektedir, destan metninin tamamı verilmiştir (İ A VIII, 4467- 4471).

Hacer'in Destanı: Vasıf Hoca tarafından yazılmıştır. Buhara Tekkesi denilen binada 14 yaşında Hacer adında güzel bir mektepli kızın 45 yaşındaki âşığı Yusuf tarafından on yedi yerinden bıçaklanarak öldürülmesini anlatır. 28 dörtlükten ibaret bir destandır (İ A VI, 3099- 3102).

Hâfız Fatma Hanım Destanı: XIX. yüzyılın son çeyreğinde Üsküdar'da Çinili semtinde oturan ulemâdan bir zatın güzel kızı olan Fatma Hanım hakkında kaleme alınmış bir destandır. Üsküdarlı Âşık Râzi'ye ait olan destanda Hâfız Fatma Hanım'ın aşk macerası anlatılmıştır. Destanda işlenen macera kısaca şöyledir: Semtlerinde çıkan bir yangına gelen tulumbacılar arasında Bülbüldereli Altınbaş Mustafa adında bir delikanlıya gönül veren Fatma Hanım, bir yolunu bulurak Mustafa ile konuşur, fakat konu komşu arasında bunlar duyulunca kızın adı kötüye çıkar, ana babasından yataklara düşecek derecede dayak yiyince bir sabah gün ağarmadan hasta yatağından kalkar ve intihar edeceğini bildiren bir mektup bırakarak evden kaçar. Yüzlerce kuyu aransa da cesedi bulunamaz ve izine rastlamak mümkün olmaz, kendisini denize atmış olabileceği düşünülür. Olay sonrasında Tulumbacı Altınbaş Mustafa karakolda dayaklar yemesine rağmen, kız ile buluşup konuştuğunu inkâr ederek, hanımın kendisini sevdiğinden bile haberdar olmadığını söyler. bu olay üzerine yazılan destandan iki dörtlük alıyoruz.

Saç safâdan uzar tırnak cefâdan
Sevilenler geçmez semti vefâdan
Bir bıçkının nâri aşkına yandım
Lokman hekim ümid kesdi şifâdan
…
Nerden gördüm yâ Rab ben ol fetâyı
Tulumbacı civan bürehne pâyı
Âhûyi vahşi püsküllü belâyı
Dâd ü feryâd Altunbaş Mustafadan (İ A X, 5574)

Galata Hamamları Destanı: Âşık Râzi'nin destanıdır. 44 kıtadan oluşan destanda yedi hamam anlatılmıştır (İ A XI, 5897).

Gürcü David Destanı: 1880 ile 1885 arasında İstanbul'a gelmiş Fransız sirkinde çalışmış Gürcü asıllı bir gencin güzelliğini anlatmak için Üsküdarlı Âşık Razi tarafından yazılmış beş dörtlükten oluşan bir destandır (İ A VIII, 4277- 4278).

İbrahim Paşa Destanı: Sultan III. Ahmed'in damadı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın, Patrona Halil İsyanı sırasında öldürülmesi üzerine söylenmiş bir destan formunda bir ağıttır. Kimin eseri olduğu bilinmemektedir. Bir dörtlüğünü naklediyoruz:

…
Onüç yıldır ben de ittim vezâret
Bunca evkaf yapdım ittim akâret
Layık mıdır bana bunca haraket
Hakaretle öldüğüme ağlarım (Osmanlı, 302- 304)

İstanbul Çarşısı Kalpakçılarbaşı Destanı: Segâhî isimli bir şairin, ne zaman yazıldığı tespit edilememiş, otuz altı kıtada Kalpakçılarbaşı Çarşısı'nı türlü yönleriyle anlatan bir destandır (İ A VII, 3766- 3768).

Kafesçi Ahmed Bedri'nin Destanı: XIX. yüzyılda Gedikpaşa Sandığı'nın uşaklarından olan Kafesçi Ahmed Bedri'nin Kasap'ın Meyhanesi'nde kendisini bıçaklayarak intihar etmesi üzerine Remzi adlı bir şair tarafından yazılmış 32 kıtalık bir destandır. Bu destan **Halk Bilgisi Haberleri**'nde yayınlanmıştır (İ A V, 2375- 2377).

Kahveci Güzeli Tophaneli Basri Destanı: Kırım Harbi yıllarında esrarengiz bir cinayetin kurbanı olmuş on yedi yaşındaki tulumbacı genç için yazılmıştır (İ A IV, 2156).

Kalyoncu Behram Destanı: XIX. yüzyılın başında güzelliğiyle şöhret bulmuş tersane şehbazı Kalyoncu Behram için Galatalı Hüseyin Ağa tarafından yazılmış bir destandır (İ A V, 2386- 2387)

Kavasoğlu Balaban Destanı: İstanbul'da 1889- 1895 yıllarında şöhret sahibi olmuş Karadağlı bir delikanlı hakkında Âşık Kâtip Razi tarafından yazılmış bir destandır (İ A IV, 1944- 1945).

Kayıkçı Destanı: Defterdar İskelesi'nde kayıkçı bir şair olan Mustafa Dutipek tarafından yazılmıştır. Dokuz dörtlükten oluşmaktadır. İki dörtlüğünü örnek olarak alıyoruz.

Evler dükkânlar kat kat
Hasköy karşısı Balat
Yalnızlık cana yitti
Bir güzeli al da yat
…
Eyüp Defterdar Yemiş
Kürek çalmak zorca iş
Kayıkçılık ne imiş
İnce tarafın anlat (İ A IX, 4789- 4790).

Kazdağlı Cafer Destanı: Âşık Veysel tarafından bir tersane neferi olan Kazdağlı Cafer'i övmek için 22 kıta olarak düzenlenmiş destandır (İ A VI, 3330- 3331).

Kız Artin Destanı: Hüsnü Kınaylı tarafından balıkçı Kız Artin'in ölümü üzerine yazılmış bir destandır. 25 -30 kıta olduğu söylenen destanın ansiklopedide on altı kıtası kayıtlıdır (İ A II, 1067- 1068).

Küpeli Beyoğlu Destanı: Küpeli Beyoğlu'nun Rum arkadaşı tarafından üç mecidiye karşılığında Üsküdarlı Vâsıf Hoca'ya yazdırılmış bir destandır. Destan Rum harfleriyle Türkçe olarak basılmıştır. Küpeli Beyoğlu'nun gençlik zamanını anlatan 19 kıtadan oluşmaktadır (İ A V, 2711- 2712).

Oyacı Dürdâne Destanı: 1876 Türk- Rus harbinin Bulgaristan muhacirlerinden Kızanlıklı, hem kendi güzelliği hem de işlediği oyalarla İstanbul'da şöhret bulmuş bir kız olan Dürdâne'nin Tersane Çavuşlarından Himmet adında güzel bir delikanlı ile evlenmesi sonucu Üsküdarlı Âşık Razi tarafından yazılmış bir destandır (İ A IX, 4826- 4827).

Poyrazlı Elif Destanı: XIX. yüzyılın sonlarında Çardak İskelesi kayıkçılarından olan Poyrazlı Elif yahut destanı yazan Kalender'in kendisine hitabıyla "Kara çocuk" için yazılmış bir destandır (İ A IX, 4517- 4518).

Poyraz İsmail'in Destanı: Galatalı Hüseyin Ağa'nın, Karagümrük'te berber kalfası bir tulumbacı olan Poyraz İsmail için yazdığı ve 9 dörtlükten oluşan bir destandır (Tulumbacılar, 50- 53).

Suşehirli Bayram Ağa Destanı: Tophane serserilerinden mirasyedi bir gencin ağzından o devrin Tophane hayatını tasvir eden, Âşık Razi tarafından yazılmış bir destandır (İ A IV, 2291- 2292).

Süphandağlı Dilaver Destanı: Âşık Razi'nin yakın dostlarından bir gemi mühendisi olan Nebil Kaptan tarafından Süphandağlı Dilaver adındaki bir kahveci çırağı için sekiz dörtlük halinde yazılmış bir destandır (İ A VIII, 4566- 4567).

Şengül Hamamı Destanı: Sivaslı dellâkların methedildiği bir destandır. Destan metni verilmeden önce şu bilgi kayıtlıdır: "İstanbul hamamlarından Arnavutların ayakları kesildikten sonra onların yerini Anadolu uşakları, bilhassa Hafikliler, Koyulhisarlılar, Reşâdiyeliler, Dadaylılar, Araçlılar, Çerkeşliler ve Sivaslılar almıştır." "Şengül Hamamı Destanı"nın metninin ardından yukarıda adı geçen Anadolu uşaklarının zikredildiği bir destan metni daha bulunmaktadır (İ A VIII, 4366- 4367).

Telli Binnaz Hanım Destanı: Âşık Razi, dayısının kızı olan Telli Binnaz Hanım'ın zengin ve yaşlı eşi vefat ettikten sonra, onu tanıdığı fakir ama güzel gençlerden biriyle evlendirir ve bunun üzerine bir 23 dörtlükten oluşan bir destan yazar (İ A V, 2803- 2804)

Tırnavalı Destanı: 1895 ile 1900 yılları arasında Tophane Kapıiçi Hamamı'nda çalışan Tırnavalı bir Çingene gencinin Çopur lakaplı bir yük arabacısı tarafından bıçaklanarak öldürülmesi ve meyhaneci Barba İstelyo'nun da bir balta ile Çopur'u katlet-

mesi üzerine, bu olaylara bizzat şahit olan Âşık Razi tarafından yazılmış bir destandır (İ A VIII, 4524- 4526).

Tulumbacı Bahaeddin'in Destanı: Bahaeddin, bir cinayetin kurbanı olmuş kahveci berberidir. Üsküdarlı Âşık Razi tarafından o devrin âdetince Bahaeddin'in ağzından 50 kıt'alık uzun bir destan yazılmıştır. Bu destan, Üsküdarlı Vâsıf Hiç tarafından Koçu'ya ulaştırılmıştır. Sarı saman kâğıdında kurşun kalemle yazılmış destanın son yaprakları tamamen çürümüş, yazıları okunmaz hale gelmiştir (İ A IV, 1827- 1830).

Tulumbacı Bahriye Destanı: Üsküdarlı Âşık Razi tarafından kadın tulumbacı Bahriye için yazılmış bir destandır (İ A IV, 1863- 1864).

Tulumbacı Dikran Destanı: Kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bir destandır. Tulumbacı bir Ermeni genci olan Dikran Barutçuoğlu'nu anlatır (İ A IV, 2128).

Üsküdar Sandıkları Destanı: Vasıf Hiç'e ait bir destandır. Kendi ifadesine göre Toygarlı Rıza'nın isteği üzerine on dört kıtalık bu destanı kaleme almıştır. Son dörtlüğü şöyledir:

Vukuatı cihan Hak'tan tecelli
Yapma etme demek kuldan teselli
Vâsıfâ kalınmaz bunda temelli
Uçana kaçana son koğuş mezar (Tulumbacılar, 104- 107).

Yorgancı Bilâl Destanı: Beşiktaş konaklarına, saraylarına gayet ağır, incili, sırmalı, gelin, lohusa, sünnet döşekleri diken bir yorgancı kalfasıdır. Bir defasında diktiği yorganları teslim ederken evin kızı kafes ardından bu gence âşık olmuştur. Yorgancı Bilal iç güveyi olarak konağa girmiştir. Âşık Razi de Bilal'in güzelliğini bir destanla övmüştür. Koçu, ansiklopedide 9 dörtlüğü verilen bu destanın yarım olabileceğini belirtir. (İ A V, 2766- 2767).

Yorgancı Galip Destanı: Âşık Râzi'nin bir destanı, altı dörtlükte Yorgancı Galip anlatılır (İ A XI, 5960).

Yosma Nigâr Destanı: Koçu'nun, **İstanbul Ansiklopedisi**'nin "Er, Erkek" maddesinde bir dörtlüğünü vermesiyle haberdar olduğumuz destandır. Kime ait olduğu kaydedilmeyen destandan alınmış dörtlük şudur:

Çâr ebrû kâtibi nevhat çavuşu
Tulumbacı şehbaz gaytan bıyığı
Çetelerle dolmuş er canlısıdır
Hanımın kaç nefer bilmem kırığı (İ A X, 5191)

Zenane Keşiş Destanı: Âşık Razi'nin bir destanıdır. Koçu bu destandan üç dörtlüğe yer vermiştir (İ A VIII, 4324).

4. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU UNSURLARI

4. 1. MEDDAH HİKÂYELERİ VE MEDDAHLAR

Arapça "öven, övücü" anlamına gelen meddah kelimesi, zamanla açık mekânlarda, kahvehanelerde, evlerde, eşraf konaklarında, sarayda her sınıf insana hikâyeler, nükteler anlatan sanatkârlara ad olmuştur. Meddahların özellikle XVII-XIX. yüzyıllar arasında anlattıkları, kendilerine mahsus özellikleri olan hikâyelere *meddah hikâyeleri* denilmektedir (Güngör; 2006: 19). Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerinde yer alan hikâyelerin çoğunluğu XVII. yüzyılda olmak üzere XVII- XIX. yüzyıl arasında yaşanmış olayların hikâye edilmesiyle oluşmuş anlatmalara dayanmaktadır.

Koçu'nun eserlerinin ikisi doğrudan doğruya meddah hikâyelerine dayanmaktadır: **Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş**, **Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan**. Reşad Ekrem Koçu**, Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş** kitabını, meddah defterlerinden aldığı konuları genişletmek suretiyle, dört meddah hikâyesini yeniden yazarak oluşturmuştur. **Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan** ise, bir meddah hikâyesinin oldukça genişletilerek tekrar ele alınmasıyla meydana gelmiştir. Bunların dışında **İstanbul Ansiklopedisi**, meddahlıkla ilgili olarak en fazla malzeme edinilen eser olarak dikkat çekmektedir. Biz önce meddahların eserlerini oluşturmalarında ve sanatlarını icra etmelerinde rekabet ortamını anlatacağız. Ardından, "Meddahlar" başlığı ile Koçu'nun yer verdiği meddahları kısaca tanıtıp "Meddah Hikâyeleri" başlığı altında, eserlerinde geçen hikâyelerden ve "Meddah Hikâyesi Kahramanları" kısmında da kimisi müstakil ansiklopedi maddesi olarak yer verilen kimisi de başka maddeler içinde kendilerinden bahsedilen "kahraman"ları alfabetik olarak vereceğiz.

4. 1. 1. Meddah Hikâyeleri

Reşad Ekrem Koçu'nun**, Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş** ve **Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan** kitaplarının bütünüyle meddah hikâyelerine ayrılmış olduğu görülmektedir. Bu iki eseri daha etraflıca olarak ele alıp, ardından diğer eserlerinde yer alan meddah hikâyelerini alfabetik olarak değerlendireceğiz.

Koçu, **Aşk Yolunda İstanbul Neler Olmuş** kitabını, meddah defterlerinden aldığı konuları genişleterek, kendi üslûbuyla dört meddah hikâyesini tekrar yazmıştır: "Çerkez Rıdvan'ın Dolabı", (AYİNO, 33- 53), "Atinalı Cevad" (AYİNO, 33-53), "Hammal Kızı" (AYİNO, 55- 108), "Bursalı'nın Kahvehanesi" (AYİNO, 109-139).

Koçu, meddahların, sanatlarını nasıl icra ettikleri ve hikâye anlatmalarının nasıl olduğunu şöyle dile getirmiştir: " O defterlerdeki hikâyeler, onları bir kahvehanede veya bir konakta, sinema ve tiyatronun, gazetenin ve dolayısıyla tefrika yazılarının bulunmadığı devirde birkaç gece boyunca anlatacak meddahlara basit bir not şeklinde kaydedilmişlerdir. Üst tarafı meddahın hünerine, bilgisine kalır" (AYİNO, 12)

Koçu, bu hikâyelerin meddah defterlerindeki şekline bir örnek vermiştir. Edebiyat tarihi bakımından taşıdığı önemi dikkate alarak, meddahların hikâyelerin kurgu tekniği, süresi ve hacmindeki etkilerini anlamaya yarayabileceğini düşünerek biz de meddah defterinden aktarılan örneği, olduğu gibi veriyoruz:

Çerkez Rıdvan'ın Dolabı

"Yemenici güzeli Mustafa, Kasımpaşa çarşısı, kendi güzel ve hem sesi güzel"

"Tahsili maarife heveskâr, Eyüpsultan'da cami dersine devam, dolmuş kayığıyla"

"Refiki azizi vardır Müstecib Çelebi, tabiptir."

"Defterdar'da yalıda Cevahircibaşı'nın kızı İncili Hanım yemenici güzeline âşık. Kendini kafes altından gösterir, oğlan dahi kıza vurulur."
"Nameler, ağız haberleri, Dudu kadın eli ve ağzıyla."
"Ali Bey'in mahbub kölesi Çerkez Rıdvan, İncili Hanım'ı Ali Bey o kölesine vermek niyetindedir. (Belli ki Ali Bey kızın babasıdır.)"
"Cariye Çerkez kızı Rıdvan'a âşık."
"İncili Hanım Rıdvan'ı sevmez, Rıdvan dahi Çerkez cariyeyi sevmez."
"Rıdvan yemenici güzelini görür, şüphe, şüphesi doğrudur, hanımı elden uçuracak."
"Rıdvan'ın dolabı. Sahte name hanım ağzından, yemenici oğlanı gece yalıya davet."
"Baskın. Yemenici güzelini derdest. Cariye Rıdvan'ın bâziçesidir."
"Mustafa Tersane Zindanı'na, cariye Babacafer'e"
"Sultan Muradı Rabi hasta. Müstecib Çelebi padişahı ayağa kaldırır. Yemenici Mustafa için şefaat niyaz eder."
"Hakikat iyan. Mustafa ile İncili'nin yalıda zifafı" (AYİNO, 13-14)

Hikâyenin olayları IV. Murat devrinde (1623- 1640) geçer. Bu hikâyenin özeti şöyledir: Kasımpaşalı Yemenici Mustafa 18- 19 yaşlarında yakışıklı bir esnaf gencidir. Her pazartesi ve Perşembe günü Kasımpaşa'dan kayıklı Eyüp'e geçerek Eyüp Sultan'da cami derslerine devam eder, sesi de güzeldir. Mahalle mescidinde sabah ezanları okur, namazın ardından çalıştığı dükkânı açar. Eyüp Sultan'daki arkadaşlarından biri Müstecib Çelebi adında bir mirasyedi delikanlıdır. Bu kişi Mısır tüccarı babasından kalmış serveti saz, söz ve işret meclislerinde, çengiler köçeklerle bağlarda, bahçelerde, meyhanelerde meclis kurup harcamamıştır. Tıp ilmine meraklıdır, altınlarını tıp kitaplarına ve tıbbi malzemelerine vermiştir.

Defterdar'da yalıda yaşayan on dört, on beş yaşlarında olan Cevahircibaşı'nın kızı İncili Hanım, Yemenici Mustafa'yı Defterdar İskelesi'nden geçerken görür ve ona âşık olur. Yalıda yaşayan Ebekızı Ayşe Dudu aracı olur ve Mustafa'nın da İncili Hanım'ı görmesini sağlar. Yemenici Mustafa da aşkından camideki derslerinde şaşırmaya ve mesleğinde hünerini gösterememeye başlar. Ebekızı karşılıklı tatlı haber-

ler taşırken Cevahircibaşı Ali Bey'in Rıdvan adındaki Çerkez kölesi durumdan haberdar olur. Bey'in erkek evladı gibi büyütülmüş Rıdvan âzat olmayı ve İncili Hanımla evlenmeyi planladığından bir dolap tertip ederek âşıklara mâni olmak ister. Çerkez Rıdvan, kendisine deli gibi âşık olan Nakşigül'ü evlenme vaadiyle kandırarak tuzağına alet eder. İncili Hanım adına yazdığı nâmeyi Yemenici Mustafa'ya ulaştırır ve Mustafa'nın bir gece yalıya gelmesini sağlar. İncili Hanım yerine Nakşigül, Mustafa'yı karşılar, odasına alır. Baskın yapılır ve Mustafa Tersane Zindanı'na Nakşigül de Babacafer Zindanı'na atılır. Aracı kadın Nakşigül'ü ziyarete gider ve meselenin aslını öğrenmeye çalışır.

Bu olaylar yaşanırken Mustafa'nın arkadaşı Müstecip Çelebi, Sultan dördüncü Murad'ın hizmetinde bulunmaktadır. Sultan hastalanmıştır. Karaciğere bağlı hastalığının teşhisini elindeki nâdir tıp kitaplarından bulup, tedavisini kendisinde bulunan anberiyeden sağlayan genç hekim, padişahtan Yemenici Mustafa'nın davasına bizzat bakması talebinde bulunur. Sultan davayı görür. Mesele aydınlığa, Yemenici Mustafa ile Cevahircibaşı'nın kızı İncili Hanım birbirlerine kavuşur (AYİNO, 13-31).

Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan

"XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ilk defa bir meddah ağzından dinlenmiştir." "Tayyarzâde" adını taşıyan hikâyede olay, IV. Murad zamanında (1623- 1640) geçer. Hikâye kahramanlarından Fazlı Paşa'nın kızı Gevherli (Mücevherli Hanım), Binbirdirek Sarnıcı'nın üzerindeki Fazlı Paşa Sarayı'nı bir batakhane haline sokmuş, buraya türlü hilelerle düşürdüğü İstanbul zenginlerini soyduktan sonra şâki olan uşaklarına öldürtmüştür. Pençesine düşen bedbahtları da öldürtünceye kadar cezahâne adı verilen, sarayın altındaki büyük, susuz sarnıçta hapsetmiştir. Bu meddah hikâyesi Koçu tarafından tekrar kaleme alınmış ve ifade ettiğine göre roman formunda işlenmiştir (İ A V, 2789- 2792).

Bu hikâyenin Koçu tarafından işlenmiş şeklinin özeti: IV. Murad devrinde Vefa'da oturan Kavas Veysel Ağa adındaki 65 yaşını aşkın, Fazlı Paşa'nın hizmetin-

de bulunan bir kişi vardır, 65 yaşına kadar evlenmemiştir. Veysel Ağa, Fazlı Paşa'nın Binbirdirek'teki sarayına yatar kalkar, barınırmış. Kavas Veysel Ağa'nın hizmetinde 10- 11 yaşlarında Bihruz adında bir uşağı vardır.

1623 yılında IV. Murad'ın cülus şenliklerinde "Cevâhirli Hanım Sultan" lakabıyla meşhur Esma Hanım Sultan, bu emektar kavası Zerefşan adında bir Çerkez kızıyla evlendirmek istediğini belirtir. Cevahirli Hanım o sırada 60'ını aşmış ve paşa koca eskitmiş azametli, hatta haşmetli bir duldur. Cevahirli denilmesinin sebebi mücevherlerinin hünkâr hazinesinde dahi bulunmamasındandır. Zerefşan on sekiz yaşındadır. Zamanla Bihruz ile Zerefşan mânâlı bakışmaya başlarlar. Ancak Kavas Ağa, Bihruz ile Zerefşan'ı hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Ancak Zerefşan bir gece evlerine giren gece hırsızı Yandım Ali'ye tutulur. Bundan sonra haftada iki gece buluşurlar. Zerefşan, Yandım Ali'ye para, altın, yüzük vs. verir. Zerefşan, Yandım Ali'den hamile kalır. Bir süre sonra Kavas Ağa ölür.

Bihruz, memleketine dönmek için izin ister, ancak Bihruz'u Cevahirli Hanım'ın Binbirdirek'teki sarayına Veysel Ağa'nın yerine kavas yaparlar. Bir süre sonra Zerefşan'ın hayatına Cellat Ali Ağa karışır. Bu adam hırsız güruhunu yakalayıp başlarını kesmektedir. Zerefşan'ın amacı bu adamı kafalayarak Yandım Ali'ye zarar gelmesine engel olmaktır. Yandım Ali, bir gün bir sipahiyi kalbinden bıçaklar ve kaçarken Arnavut Sinan'a yakalanır, ancak Arnavut Sinan, onu vermez. Bu adam Hacı Osman Ağa'nın bostanında çalışmaktadır. Bu bostanın özelliği içinde Bizans devrinden kalma küçük bir mahzen olmasıdır. Bu mahzenden Binbirdirek'e, Fazlı Paşa Sarayı'na uzanan bir yeraltı yolu vardır. Arnavut Zerefşan'ın gerçek durumu Yandım Ali'ye açıklanır: Zerefşan, Batakhane işleten çetenin dışarıdakı ellerinden biridir. Yandım Ali'yi de bu batakhanenin işlerine koşmuşlardır.

Cevahirli Hanım'ın başından geçen üç evlilik olmuştur. Babasından ve kocalarından çok büyük bir mirasa konmuştur. Kadın, genç ve pırpırı delikanlıların hemen hepsini ayağına getirmiş biridir. Benli Yusuf, IV. Murad'ı tebdil gezerken bıçaklamış, ancak Cevahir Sultan tarafından kurtarılmıştır. Dökmeciler Hanı'nda toplanan bir grup insan, zengin ailelerin mücevherlerini kaldırmak için anlaşırlar.

Tayyarzâde, ismini okumuş bir olduktan sonra almıştır. Arapça ve Farsça'yı ana dili gibi bilir. Tayyarzâde, hocasıyla birlikte Anadolu'ya gidemeyince İstanbul'un serseri güruhuna karışmıştır. Gümrükçü Hüseyin Efendi'nin hizmetine girer. Hüseyin Efendi'nin Tayyarzâde'ye olan güveni günden güne artmaktadır. Onu evlat edinmeyi düşünür. Tayyarzâdeye hazırlanan bayram bohçası karıştırılır.

Cevahirli Sultan bir aşk nâmesi yazıp Tayyarzâdeyi gönderir. Bu esnada yanlış bohça gelir ve Tayyarzâde, Gümrükçünün konağına dönmemeye karar verir. Bu arada Yandım Ali ve yandaşları, zenginleri ortadan kaldırmaya başlarlar, bunun üzerine Cevahirli Sultan, Benli Sultan Hikâyesi'ni bitirip Tayyarzâde hikâyesine hikâyesine başlar.

Gümrükçü Hüseyin, her yerde Tayyarzâde'yi arar. Olayın aslını sonunda öğrenir ve Cevahirli Hanım Sultan'dan Tayyarzâde'yi almaya niyetlenir. Yandım Ali, ona ulaklık yapacaktır. Onu yanına alır. Yandım Ali, zamanla, batakhaneden başka uşakları da Gümrükçü'nün konağına sokar amaçları hazinesini elinden almaktır. Yandım Ali, Gümrükçü'yü Fazlı Paşa Sarayı'na götürür ve onun imzasıyla bir mektubu, hazinesini almak üzere Hazinedar İbrahim Ağa'ya getirir. Birkaç gün geçer Gümrükçü Ali, konağa dönmez, sonra başka bir adam gelir ve Hüseyin Ağa'nın dört torba altın istediğini söyler, hazineyi Yandım Ali'ye teslim etmesini ister.

İbrahim Ağa, memleketine dönmeye karar verir, ancak kervanın yola koyulmasına on gün vardır. Üsküdar'da dolaşırken yolda Tayyarzâde ile karşılaşır. Tayyarzâde, konaktan ayrıldıktan sonra efendisinin yüzünü hiç görmediğini söyler, yaşanan olayları başından sonuna kadar nakleder ve Tayyarzâde, Hüseyin Efendi'yi kurtarmak için Fazlı Paşa Sarayı'na girmeye karar verir. Orada Hanım Sultan'ın güvenini kazanır. Hanım Sultan, onu Sahba Kalfa'ya emanet eder. Sahba Kalfa, Tayyarzâde'ye âşıktır. Onunla birlikte geçirdiği bir gece sonrasında Hanım Sultan'ın bir batakhane işlettiğini ve bu sarayın gizli köşelerini bir bir anlatır. Tayyarzâde, Sahba Kalfa'ya Gümrükçünün nerede olduğunu sorar, nasıl kandırıldığını öğrenir.

Esma Sultan, Tayyarzâde'nin elindeki yüzüğü beğenir. Tayyarzâde, bakırı altın, kalayı gümüş yapan bir tanıdığı olduğunu söyler, kadın şaşkına döner. Tayyarzâde, bu yolla dışarı ve hatta padişahın huzuruna kadar çıkar, her şeyi anlatır. Padişah kılık değiştirip taşları altın yapan Dede Sultan olur. Fazlı Paşa Sarayı'na giderler.

Hanım Sultan, Dede Sultan ile işret etmek ister. Hanım Sultan, Tayyarzâdeye kızarak parmağındaki yüzüklerden birinin içinde saklı toz zehiri yutarak intihar eder. Saray, bin yeniçeri ve beş yüz bostancı ile sarılmıştır. Tayyarzâde'nin pencereden salladığı çevreyle saray basılır. Tayyarzâde, IV. Murad'ın has nedimlerinden olur, Sahba ile evlenip Üsküdar'a yerleşir kalır, pek genç yaşında ölür.

Müstakil olarak meddah hikâyelerini konu edinmiş olan **Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş** kitabının ve **Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan** adlı eserin dışında **İstanbul Ansiklopesi**'nin konuya en fazla yer veren eserlerden olduğu görülmektedir. Koçu'nun eserlerinde geçen meddah hikâyelerini alfabetik olarak veriyoruz.

Arabacı Güzeli: "İlk olarak XVIII. asrın meddahlarından Sükkerî Salih Çelebi'den dinlenmiş eski bir İstanbul masalıdır" (İ A II, 919).

Âyine Yusuf İle Attarzâde Mehmet Hikâyesi: XVIII. asır İstanbul hayatını işleyen bir meddah hikâyesidir (İ A III, 1557- 1561).

Ayşe Reis Hikâyesi: İlk defa kim tarafından ve ne zaman söylendiği tespit edilememiş bir meddah hikâyesidir (İ A III, 1636- 1638).

Başmakçı Güzeli Ali Yahut Kadının Fendi Erkeği Yendi: Tanzim ve nakledenin adı ile tarihi tespit edilememiş bir meddah hikâyesidir. 1953 yılında Koçu tarafından *Hafta Mecmuası*nda "İstanbul Masallarının Güzel Kadınları" başlığı altında bir seri yazı olarak yayımlanmıştır (İ A IV, 2197- 2199).

Benli Binnaz Masalı: "İlk önce bir meddah ağzından dinlenmiş, daha sonra ağızdan ağza yayılarak eski İstanbul'un evlerinde kış geceleri sohbetlerinde söylenmiş bir masaldır" diye bu anlatmadan bahseden Koçu, kaynak da verir. İstanbul Üniversitesi tedris heyetinden Bay Recaî'nin büyük validesi eski Zagralı Fatma Hanım'dan derlenmiş bir anlatmadır. Koçu'nun üslubuyla tekrar kaleme alınmış ve *Hafta Mecmuası*'nda yayımlanmıştır. Mecmuadaki şekliyle "Benli Binnaz Masalı" ansiklopediye de alınmıştır (İ A V, 2506- 2508).

Benli Yusuf Hikâyesi: Kim tarafından söylendiği belli olmayan, XIX. yüzyıl meddah hikâyelerinden biridir. Koçu, meddah hikâyesini Üsküdar'da Toptaşı'nda oturan eski Zagralı Mehmed Bey zevcesi Fatma Hanım'dan derlemiştir (İ A V, 2511- 2512).

Bozacı Güzeli Karagöz Mustafa ile Serendibli'nin Kızı Dürdâne Hanım Hikâyesi: 1930'lu yılların sonunda Bulgaristan'ın eski Zagra kasabasında vefat etmiş İstanbullu Gülmen Hanım'ın ağzından derlenmiş bir meddah hikâyedir. Koçu bu hikâyeyi de nakletmiştir (İ A VI, 3046- 3050).

Bursalı Tanburî Ahmed Çelebi Hikâyesi: XVIII. yüzyılın namlı meddahlarından Sükkeri Salih Çelebi'nin anlattığı bir hikâyedir. Olayları II. Sultan Osman zamanında (1618- 1622) İstanbul'da geçer. Hikâyenin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Türkçe Yazmalar arasında bir risaledeki kısa nottan çıkarıldığı söylenir ve hikâyenin özeti verilir (İ A VI, 3146- 3147).

Cemal ve Celal Hikâyesi: XVIII. yüzyılın ortalarında yazılmış ve söylenmeye başlanmış bir meddah hikâyesidir (İ A VI, 3442- 3444).

Cevrî Çelebi Hikâyesi: XVIII. yüzyılda yazılmış meddah hikâyelerindendir (İ A VII, 3522).

Gül Fatma ile Kürkçüzade Hasan Çelebi Hikâyesi: XVIII. yüzyılın sonlarında yaşamış olan namlı meddahlardan Galatalı Sükkerî Salih Çelebi'nin anlattığı bir hi-

kâyedir. Hikâyenin kahramanlarından olan Bülbül İsmail, bir tulumbacı tipidir ve Koçu da tulumbacıları anlatırken bu hikâyeden bahseder. Bülbül İsmail'in XVII. yüzyıl ortalarında yaşatılmış olmasının tarihi gerçeklikle ters düştüğünü, henüz yangın tulumbasının icat edilmediği bir devirde yangın tulumbasından ve tulumbacı tipinden bahsedilmesinin doğru olmadığını ifade eden Koçu, bu hikâyenin özetini de verir (Tulumbacılar, 41).

Tayyarzâde Hikâyesi: Tayyarzâde hikâyesi hakkında müstakil olarak bilgi vermemiş olan Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**'nde "Çamaşır" maddesini anlatırken bu meddah hikâyesinden bahseder. Çamaşır bohçalarını önemini işlerken hikâyedeki fonksiyonunu da dile getirir (İ A VII, 3696).

Topuklu Çakal Bey Hikâyesi: Koçu tarafından "Bir İstanbul bıçkını tipi" olarak tarif edilen Çakal Bey, konusu tamamen kaybolduğu ifade edilen meddah hikâyelerinden biridir (İ A VII, 3658- 3659).

4. 1. 2. Meddah İsimleri

Bursalı Mustafa Cenânî: XVI. yüzyılın sonlarında yaşamış meşhur bir meddah, kıssahandır. Cenânî, anlattıklarını oradan buradan nakil ile anlatmaz, kendisi söylerdi. Bu nedenle ilgi odağı olurdu. Kıssahanlar, genellikle İslam tarihinden "Battal Gazi Menakıbı", "Ebu Muslimi Horasani Menakıbı", "Haccac-ı Zalim Fıkraları", "Binbir Gece Masalları" gibi eserlerden nakiller yaparlarmış. Mustafa Cenânî Çelebi orijinal mevzularını İstanbul'un günlük hayatından seçermiş: Meyhane, mesire âlemleri, zanparalık maceraları gibi. Anlattığı olaylar içine eski şark masallarının cin, peri, tılsım, büyü motiflerini kullanarak XVII. ve XVIII. yüzyılda yetişecek meddahlara öncü olmuştur (İ A VII, 3489- 3490).

Derviş Eğlence: XVI. yüzyılın sonlarında yaşamış bir meddahtır. III. Murad devrinde (1574- 1595) kıssahanlık yapmıştır (İ A VIII, 4504).

Emir Çelebi: XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış namlı bir meddahtır, aslen Bursalı'dır (İ A IX, 5090).

Galatalı Ahmed Çavuş: Hayatı hakkında adından başka hiçbir kayda rastlamadığını söyleyen Koçu, Galatalı Ahmed Çavuş'u XVIII. asrın namlı meddahlarından biri olarak tanıtır (İ A I, 343).

Galatalı Sükkerî Salih Çelebi: XVIII. yüzyılın sonlarında yaşamış olan namlı meddahlardandır. "Gül Fatma ile Kürkçübaşızade Hasan Çelebi" hikâyesi kendisine aittir (Tulumbacılar, 41).

Kız Ahmed: II. Mahmud devrinde (1808- 1839) yaşamış, İstanbul'un namlı meddahlarından; Musahib Meddah Nuri Efendi'nin çırağı ve Müsahib Meddah Piç Emin Ağa'nın da arkadaşı, Meddah Camcı İsmail'in de ustası olduğu yolunda bilgi verilmiştir (İ A I, 315).

Meddah Aşkî Efendi: XIX. asrın son meddah ve orta oyuncularındandır. Koçu'nun Sermet Muhtar Alus'tan naklettiğine göre kış geceleri Divan Yolu'ndaki Ârif, Beyazıt'taki Merkez, Veznecilerdeki Şems, Direklerarası'ndaki Fevziye Kıraathanelerinin kâh birinde kâh ötekinde meddahlık eder, yazın Kavuklu Hamdi'nin orta oyunlarında ve mesirelerde Acem taklidine çıkarmış. Eski meddahları dinlemiş olanlar Aşkî Efendi'yi beğenmezler (İ A III, 1171).

Piç Emin Ağa: XIX. yüzyılın başlarında, İkinci Sultan Mahmud devrinde (1808-1839) İstanbul'un ünlü meddahlarından biri idi. Müsahiplik ünvanı vardır. Keçecizâde İzzet Molla'nın bir kıt'asında da Kız Ahmed ile birlikte adı geçer:

Bahsü temyîzi iki meddahın
Etdi efsânei bezmi mümted
Dedi nâgeh zürafadan birisi
Piç Emin'i doğurur Kız Ahmed (İ A IX, 4546)

4. 1. 3. Meddahların Rekabetleri

Meddahlar ve kıssahanların anlattıkları hikâyelerde özgünlük beklenirdi, ama çoğunlukla böyle değildi. Özgün olanlar, yeni hikâyeler anlatanlar, duyulmamış olayları nakledenler, ya da anlatımı çok farklı olanlar, dinleyenler nezdinde daha fazla itibar görürdü. III. Murad devrinde (1574- 1595) yaşanmış bir meddah rekabetini bu durumu açıklamak üzere Koçu'nun, Refik Ahmed Sevengil'den aktardığını söylediği bilgileri naklediyoruz: " O zamanlar meddahların, kıssahanların anlattıkları hikâyeler öteden beri nakledilen, çok defa söylenilmiş, dinlenilmiş fıkralar, latifelerdi. Cenânî Çelebi kıssalarında ise bir seçkinlik vardı, onları şuradan buradan nakil ile anlatmaz, iddia ederdi; bu da kendisine rağbeti mucib olurdu. III. Murad, bir gün ondan, hiç işitilmemiş hikâyelerden mürekkep bir kitap yazıp vermesini istedi. Böyle bir siparişin karşılığında mühim bir ihsan alacağını bilen Cenânî, uzun müddet çalışarak böyle bir eser hazırladı, bir hattata güzelce yazdırdı ve padişaha arz edilmek üzere bir müzehhibe verdi, tezhip ettirip ciltlettirdikten sonra saraya götürüp takdim edecekti.

Sultan Murad'ın Derviş Eğlence adında bir kıssahanı vardı; fakat onun anlattıkları hep eski hikâyelerden ibaretti. Padişahın Bursalı Mustafa Cenânî'ye bir hikâyeler kitabı sipariş ettiğini haber alınca, fevkalade telaşa düştü ve hemen kitabı tezhibe başlamış olan müzehhibe koştu, bu adamla uyuştu, eseri okudu, içindeki hikâyelerin hepsini ezberledi ve gidip padişaha birer birer anlattı.

Cenânî, kitabın tezhip ve cilt işi bitince, onu büyük bir ümid ile saraya götürdü ve Kapıağası Gazanfer Ağa vasıtasıyla Sultan Murad'a takdim etti. Padişah, kitabı şöyle bir karıştırdı, her hikâyesini evvelce Derviş Eğlence'den dinlemiş olduğunu görünce:

- Biz ondan şimdiye kadar işitilmemiş şeyler istemiştik, bunlar bizim Derviş Eğlence'nin anlattığı şeyler!.. diyerek kitabı elinden attı.

Gazanfer Ağa tarafından ufak bir ihsan ile hatırı hoş edilmek istenilen Mustafa Cenânî, neye uğradığını bilemedi, meselenin aslı sonra meydana çıktı (İ A VII, 3489).

4. 1. 4. Meddah Hikâyelerinin Yasaklanması

Hicrî 1227 yılında (M. 1812) İstanbul'da büyük veba salgını gerçekleşmiştir. Bir buçuk ay içinde her gün 850- 900 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu sayı ramazan ayında 1200'e kadar, bayram ve bayramlaşma sonrasında da 3000'e kadar yükselmiştir. İnsanların toplu olarak bulundukları mekânların en önde gelenlerinden biri de kahvehanelerdi ve veba salgını yılında bekçilerin davul çalması, mâni, türkü okumaları yasağı ile birlikte kahvehanelerde tavla, dama ve satranç ve diğer oyunların oynanması, meddahların hikâye nakletmesi yasak edilmişti (Yasaklar, 41- 42). Bu yasakların içinde özellikle meddahlardan bahsedilmesi, XIX. yüzyılın başlarında meddah hikâyelerinin insanların ilgisini çektiği ve meddahları dinlemek için kahvehanelere pek çok kimsenin geldiği anlaşılmaktadır.

4. 2. KARAGÖZ

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun gölge oyunu olan Karagöz'ün çoğunlukla İstanbulla ilgili olan birkaç tipine Koçu'nun eserlerinde rastlanmaktadır.

4. 2. 1. Karagöz Tipleri:

Arab Hacı Fitil: "Yalova Sefâsı" oyununun sûretlerindendir (İ A II, 954).

Arnavud: Karagöz'de ve Orta Oyununda Arnavud tipi celep, bozacı, bahçıvan yahut kır bekçisi, korucu olur. Orta yaşın üstünde pos bıyıklı, kır sakallıdır. Gayet saf, son derece cahil, nazik olmaya çalıştığı halde kaba, daima vurmadan kırmadan, kesip biçmeden bahseden, her sözünün sonunda elini altı patlar piştovunun kabzasına atarak karşısındakini tehdide kalkan, bu hareketlerinden ötürü alaya alınan bir tiptir. Türkçe'nin kaba Arnavud ağzında telaffuz taklidi hüneridir (İ A II, 1037).

Beberuhi: Karagöz oyunlarında bir tipin adıdır. Kambur ve cüce, gayet iri ve gaga burun, büyük ağızlı ve dişlek; bazen elinde ve bazen de uzun sivri külahının tepesine

asılmış bir kâğıt veya muşamba fenerle dolaşır. Bu tip, İstanbul mahallelerinde daima rastlanan, şımarık, saf, meraklı, her işe burnunu sokan, her söze karışan bir aptal oğlan, ne kadar yaşlansa da çocuk kalmış sakallı bir bebektir. Bozuk düzen bâb-ı âli ağzıyla konuşur, bazen uşak olur, bazen nazenin nigârların sayısı zamparalarından biri olur. Karagöz'ü çileden çıkarmak için Hacivat tarafından iler sürülmüş olur, oyununa göre Karagöz'den, Bekri Mustafa'dan, Tuzsuz Deli Bekir'den dayak yer, cüceliğine kinaye "Altı Kulaç Beberuhi diye de isimlendirilir (İ A V, 2341- 2342).

Tuzsuz Deli Bekir: Karagöz ve orta oyunu tiplerindendir. Semtin, mahallenin sarhoş, gazaplı, celalli, korku ve dehşet saçan kabadayısı "Tuzsuz Deli" lakabı olunca Bekrîliğini hatırlatmak için de adı "Bekir" olmuştur. Tuzsuz Deli Bekir'in Karagöz ile orta oyununda bir yeniçeriyi yahut tersane levendini temsil ettiği söylenir. Bazıları da onu bu iki oyuna girmiş Bekrî Mustafa olarak görür. Koçu'ya göre bu tip bunların hiç birisi değildir. İstanbul mahallelerindeki gerçek benzerlerinin mübalağalı bir temsilidir. Sahneye daima nara atarak çıkar, konuşurken gürler, sağ elinde yalın pala, yatağan; sol elinde şarap testisi vardır, mahallenin uygunsuzlarını cezalandırır, mahalle namusunu korur gözetir. Zenneye sarkıntılık eden çapkınları dağıtır. Kanlı Nigârın soyduğu toy delikanlıların eşyasını kurtarır. Yakaladığı suçlulara amansız cezasını vermeden önce nasihatte bulunur. Özellikle keserim biçerimle başlayan celal ve gazabının sonu affetmek olur. Karagöz'de Tuzsuz Deli Bekir'e karşı kimse aksi cevap veremez, yalnız Karagöz onunla sert konuşabilir, hatta ona tokat atabilir (İ A V, 2423- 2424).

Uzun Efe: Karagöz'de "Karagöz'ün Evlenmesi" oyununda bir tiptir. Aydın ağzıyla konuşur (İ A IX, 4940).

4. 2. 2. Karagözcü İsimleri

Abdullah Efendi: Hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığı Abdullah Efendi (Yorgancı)'yi Koçu, İstanbul'un son Karagözcülerinden olarak tanıtır (İ A I, 48).

Aktör Fahri Bey: "Tiyatromuzun tulûat devri aktörlerinden ve son hayalcilerden, karagözcülerden. Karagözü "Şair Ömer" takma adı ile oynatırdı (İ A X, 5487).

Ali Ağa: Koçu'nun Ahmed Rasim'den nakline göre III. Selim (1789 – 1807) zamanında tımarhanede oynayan orta oyunu kolunun başıdır. Sultan Abdülaziz'in (1861 - 1876) karagözcüsü meşhur Rıza Efendi, bu Ali Ağa'nın oğludur(İ A II, 618).

Arap Cemal Efendi: XX. yüzyıl başındaki Karagözcü ve hayâlbazlardandır (İ A VI, 3439).

Arsen Efendi: XIX. asrın meşhur Ermeni Karagözcülerindendir (İ A II, 1055).

Berber Ahmed Efendi: Koçu, hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığını söylediği Berber Ahmed Efendi'yi 1930'lara kadar yaşamış en son Karagözcülerden diye anlatır (İ A I, 354).

Hayâlî Ali Bey: Reşad Ekrem Koçu'nun, Selim Nüzhet Gerçek'ten nakline göre tasvir yapımında ve hayal oyununda usta bir Karagözcüdür (İ A II, 630).

Hayâlküpü Emin Ağa: XIX. yüzyılın namlı Karagözcülerindendi. Özellikle Beyazıt kahvehanelerinde perde kurardı (İ A IX, 4545).

Kıbrıslı Agâh Efendi: Hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığı Agâh Efendi'nin son devir Karagözcülerinden olduğunu belirten Koçu, orta oyununda da kavukluya çıktığını anlatır (İ A I, 245).

Mevlevihânekapılı Ahmed Efendi: 1930'a kadar hayatta olan son Karagözcülerdendir (İ A I, 358).

Şerbetçi Emin: XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, İstanbul'un namlı Karagözcülerindendir. Sürûrî tarafından ölümüne tarih düşülmüştür (İ A IX, 4543).

Şeyh Fehmi Efendi: XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yaşamış namlı bir hayalci, Karagözcü'dür. Sultanahmet kahvehanelerinde Karagöz oynatmıştır (İ A X, 5607).

Uzundudak Ahmed Efendi: 1930'a kadar yaşamış olan en son Karagözcülerdendir (İ A I, 361).

Yemenici Andon: Abdülmecid devri (1839- 1861) sonlarıyla Abdülaziz zamanında (1861- 1876) Kadıköy ve civarı kahvehanelerinde hüner göstermiş olan bir Karagözcüdür (İ A II, 847).

4. 3. ORTA OYUNU

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun canlı oyunculara dayalı icra alanı bulan sanatlarından orta oyunu ve oyun kollarıyla ilgili olarak Koçu çoğunlukla Evliya Çelebi'ye bağlı kalarak bilgiler vermiştir. Reşad Ekrem Koçu'da yer alan orta oyuncu isimlerine bakıldığında ise hemen hepsinin XIX. yüzyılda yaşamış oyunculardan meydana geldiği anlaşılmaktadır.

4. 3. 1. Orta Oyunu Kolları

Reşad Ekrem Koçu, İstanbul'un bayram yeri olan Atmeydanı'ndan bahsederken oyuncu kolları hakkında da bilgi verir: Bayramlarda dört büyük oyuncu kolu, dört büyük çadır kurar. Türlü türlü ve rengârenk bayraklarla çadırlarını süslerler, kapılarında hokkabazlar, soytarılar ve davullu zurnalı çığırtkan dellallar ile hünerlerini gösterirler. Bunlar; Pehlivan Eyüp Kolu, Zümrüt Şah'ın Cevahir Kolu, Çelebi Kolu, Pehlivan Ahmed Kolu'dur (EİMMK, 82).

Ahmed Kolu: XVII. asır ortalarında İstanbul'un meşhur oyuncu kollarından biri olarak tanıtılır. Saray düğünlerinde bu kolda üç yüz kadar oyuncu toplandığı söylenir. Kol sahibi Pehlivan Ahmed, Pişekârları Dilşenk Hasan ile Boynukısa Hacı'dır. Bu takımın köçekleri arasında Mazlûm Şah, Küpeli Ayvaz Şah, Saçlı Ramazan Şah,

Küçük Şahin Şah, Memiş Şah kardeşi Bayram Şah pek namlı gençlerdir.En parlak zamanını Sultan İbrahim döneminde (1640 - 1648) yaşamış olan bu oyuncu kolu IV. Murad devrinde (1623 - 1640) bir ara diğer kollarla beraber dağıtılmış, kol sahibi ve köçekler küreğe atılmıştır(İ A I, 387).

Akide Kolu: XVII. asır ortalarında İstanbul'un namlı oyuncu kollarından biridir. Kol başı Pehlivan Eyüp, Koçu'nun Evliya Çelebi'den aktarmasına göre şair, kâtip, arif, zarif, hanende ve seyyah bir zatmış. Sultan İbrahim döneminde (1640- 1648) İstanbul halkının oyuncu kollarına düşkünlüğünü görüp üç bin riyal harcayarak bir kol düzmüş. İyi geçinmesini bilen ve nimeti bol bir adam olduğundan zamanın en üstün kolu olmuş (İ A I, 521).

Baba Nazlı Kolu: XVII. asır ortalarında İstanbul'un namlı oyuncu kollarından biridir. Kol sahibi Baba Nazlı, "Gemici Oyunu"nda şeytan-ı cihan imiş. Oğlu da Arnavut taklidinde eşsiz olup "Arnuvut Kasım" diye bir tip ortaya çıkarmış.

Baba Nazlı Kolu, zengin ve yüksek tabaka düğünlerinin hemen hepsinde bulunurmuş (İ A IV, 1745).

Cevâhir Kolu: XVII. yüzyıl ortalarında Laskara ismindeki biri tarafından kurulmuş, İstanbul'un en büyük oyuncu kollarından biridir. Bütün oyuncuları Ermeniler ve Rumlardan oluşur (İ A VII, 3518).

Çelebi Kolu: XVII. yüzyılın meşhur oyuncu kollarındandır (İ A VII, 3812; İ A XI, 5807).

Çifte Kamburlar Kolu: XIX. yüzyılın ortalarında İstanbul'daki dört büyük oyuncu kolundan biri olmuştur. Kolbaşının adı Kambur Mehmet Ağa'dır. Diğer üç kolun isimleri şunlardır: Süpürge Kolu, Han Kolu, Zuhurî Kolu (İ A VII, 3971).

4. 3. 2. Orta Oyuncular

Acem Ali: Koçu'nun Vâsıf Hoca'dan naklettiğine göre son orta oyunculardandır. Devrinin birinci sınıf şöhretleri arasına girememiş olmakla beraber hoş sohbet, zarif bir adam olarak anlatılır (İ A II, 607).

Acem Ali Efendi: XIX. asrın son orta oyuncularından ve namlı mukallidlerden olduğu nakledilir (İ A II, 646).

Arap Ahmed: Üsküdar'da Selâmi Ali Efendi Mahallesi bekçilerinden olup son orta oyunculardan olarak tanıtılır. Orta oyununda Şataret Kalfa tipini canlandırdığı söylenir. Kendisi beyaz tenli olmasına rağmen yüzünü, ellerini, kollarını karaya boyayarak oyuna çıkmasından ötürü "Arap" diye anıldığı rivâyet edilir. (İ A I, 299).

Âşir Efendi: Son orta oyunculardandır. Zenneye çıkardı (İ A II, 1152).

Çavuş Aziz Bey: II. Mahmud devrinin (1808- 1839) Enderun-u Hümüyûn ağalarından; orta oyununda namlı bir mukallittir (İ A III, 1700).

Hafız Cemal Efendi: XX. yüzyılın başında yaşamış son orta oyunculardır. Zenneye çıkardı (İ A VI, 3439).

Kavuklu Ali Bey: XIX. asır tulûat sahnesinin seçkinlerinden ve son orta oyuncuların en büyüklerinden biri olarak tanıtılır. "Kavuklu" lâkabını almadan evvel meddahlık da yapmıştır. Bu yüzden "Meddah Ali Bey" olarak da tanınır. Meddahlık zamanında söylediği en güzel hikâyelerinden biri: "Kadının fendi, erkeği yendi" dir(İ A II, 630).

Mak'ad Esad: XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir orta oyuncudur (İ A X, 5243).

Pehlivan Ahmed: Reşad Ekrem Koçu'nun Evliya Çelebi'den naklettiğine göre XVII. asır ortalarının namlı orta oyuncularındandır. Kendi adına nisbetle anılan Ahmed kolunu kurmuştur ve takımın da aynı zamanda Pişekârıdır (İ A I, 316).

Terlikçi Ahmed Efendi: XIX. yüzyılın son orta oyuncularındandır, Pişekar'dır (İ A I, 361).

Zenne Cevad Bey: XIX. yüzyılın sonlarında zenneye çıkan son orta oyunculardandır (İ A VII, 3513).

4. 3. 3. Zenneler

Orta oyununda "Zenne" (kadın rolü oynayan erkek) tipi her yaşta, her mizaçta, her sosyal seviyede, bazen kalabalık gruplar halinde, bazen bir iki kişiden ibaret olarak temsil olunur (Emeksiz, 2001: 60) . Reşad Ekrem Koçu, eserlerinde zenneye çıkmış olan bazı oyunculara yer vermiştir.

Bekçi Abdi: Son orta oyuncular içinde namlı bir sanatkâr olup zenneye çıkan Abdi (Bekçi) hakkında Koçu, şunları söyler: "Selâmsız semti bekçilerinden idi. Yakışıklı, zeki, hovarda bir gençti. Kavuklu Hamdi takımında oynardı; türlü işve ve nâz ile Hamdi'yi epeyce sarar, ona halkı kırıp geçirten nükteler sarfettirirdi (İ A I, 21).

Çilingiroğlu Ahmed Ağa: II. Mahmud devrinde (1808- 1839) Enderun-ı Hümayûn seferli odası ağalarından olduğu ve saray kolunun namlı orta oyuncularından, zenneye çıkan biri olarak tanıtılır (İ A I,319).

Dellak Edhem: Abdürrezzak Abdi Efendi tarafından himaye edilerek sefaletten kurtarılmış bir gençtir. Abdi Efendi, onu orta oyununu takımında zenne olarak değerlendirmiştir (İ A IX, 4898).

Kağıtçı Ahmed Efendi: Koçu, hayatı hakkında bilgi edinemediğini söyler ve zenneye çıkan son orta oyuncularından olduğunu söyler (İ A I, 357).

Kocakarı Âsım: Orta oyununda zenneye çıkan sanatkârlardan biridir. Kavuklu Hamdi ile birlikte oyunlarda yer almıştır (İ A II, 1102).

Mürekkepçi Ahmed: Reşad Ekrem Koçu, hakkındaki bilgiyi Ahmed Rasim'in, **Muharrir Bu Ya** isimli kitabından aldığını belirtir. Hayatı hakkında çok fazla bilginin edinilemediği Mürekkebci Ahmed'in son seçkin orta oyunu sanatkârlarından, meşhur zennelerden olduğu ifade edilir (İ A I, 315).

Tesbihçi Ahmed: Koçu'nun, Vâsıf Hoca'dan naklettiğine göre son orta oyuncular arasında zenneye çıkan sanatkârlardandır. Uzun boylu, ablak çehreli, sakallı bir adammış. Ferace ve yaşmak altında sakal ve bıyığını o kadar ustaca gizlermiş. Ve sesini o kadar kadın sesine benzetirmiş ki kendisini yakından tanımayan gerçekten kadın zannedermiş, diye anlatılmaktadır (İ A I, 317).

4. 4. TULUAT

Geleneksel Türk Tiyatrosu tarihinde orta oyunundan sonra ve batı tiyatrosunun etkisine açık olarak gelişmiş tuluat sanatının Koçu'nun eserlerinde bazı oyuncular dolayısıyla yer bulduğu görülmektedir.

4. 4. 1. Tuluat Oyuncuları

Koçu, hayatları hakkında bilgi olmasa da pek çok tulûat sanatkârından bahsetmekten geri durmamıştır. İstanbul folklorunun zenginliğini yansıtmadaki faydasını dikkate alarak biz de bu sanatçıların isimlerini veriyoruz:

Abdürrezzak Abdi: Koçu, Abdürrezzak Abdi'nin, XIX. asrın son komiklerinden olduğunu söyler. Öncelikle mahalledeki kahveden bozma tiyatrolarda göründüğünü daha sonra ise Şehzadebaşı'nda Direklerarasındaki tiyatrosunu, "Handehane-i Osmanî"yi kurduğunu belirtir (İ A I, 17). Abdürrezzak Abdi'nin yazın sanatını icra ettiği yerler olarak Koçu, Kuşdili, Göksu ve Mama'nın salaş tiyatrolarını sıralar. Kendi tiyatrosunun ise padişahın doğum ve yıl dönümü şenliklerinde, bayramlarda, Rama-

zan gecelerinde İstanbulluların gidilmesini şart bildikleri bir yer olarak anlatır (İ A I, 18). Ayrıca Koçu, kendisinin reklâmını şöylece yaptığını belirtir: "Hıdrellezdeki Kâğıthane Safalarında Abdürrezzak Efendi bir sandala biner, dereyi dolduran mahşerî kalabalığın arasına girer, kendisinin mevsimlik canlı reklâmını yapardı" (İ A I, 18).

Koçu, halk tarafından oldukça sevilen Abdürrezzak Efendi'nin 1895- 1896 yılları içinde saraya alıp *Mızıka-i Hümayun* kadrosuna dahil edildiğini ancak Abdi efendi'nin mecburi bir üniforma giymekten yıllarca azap çektiğini yazar (İ A I, 19).

Dönemin padişahı ile Abdürrezzak Efendi arasında geçen şöyle bir olayı naklederken Koçu, sanatkârların tenkitlerinin padişah için ne derece ehemmiyetli olduğunu göstermeye çalışır: "Bir oyunda uşak olan Abdi, efendisinin çizmesini çekiyormuş, çizme de bir türlü çıkmıyormuş, dudağına gelen nükte, sanatkâra padişah huzurunda oynadığını unutturmuş:

−Bu nasıl çizme… Memur maaşları gibi bir türlü çıkmıyor! deyivermiş!

Rivayet edilir ki, Abdülhamid Maliye Nazırı'na derhal emir vererek ertesi gün memurlara birer maaş dağıttırmış. "Bu olaydan sonra Abdi Efendi'nin bir daha saray sahnesine çıkartılmadığını belirten Koçu, Abdürrezzak Abdi'nin Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte tamamen hürriyetine kavuştuğunu ve kendi kumpanyasına geri döndüğünü söyler. (İ A I, 19).

Halk tarafından ne derece sevildiğinin ve özlendiğinin göstergesi olarak da Koçu şunları anlatır: "Devrin en çok satan mizah gazetesi "Karagöz" onun bu dönüşünü İstanbul halkına, çok şirin bir resmini koyarak 17 Mayıs 1909 (Rumi 4 Mayıs 1325) tarih ve 84 numaralı nüshasında haber vermiştir:

"Bir zaman zor ile ortadan çekilen Abdimiz kendini meydana atmak üzere olmakla çoktan beri gözlerde tüten bu uhdûke ahlâk, bâ kemali kelle ve kulak orta oyunu icrasına başlayacakmış…

Karagöz: −İlk müşterisi benim… Hem de inat için Küçük İsmail'in ta karşısına geçip oturacağım…" (İ A I, 20).

Koçu, Meşrutiyet devrinin politika gürültüleri, zincirleme girişilen İtalya, Balkan ve Birinci Cihan Harpleri'nin İstanbul halkında ağız tadı ve neşe bırakmadığını, büyük komiğin de bu insanlardan biri olarak ne eski coşkun rağbetini yakalayabildiğini ne de eski "Abdürrezzak-ı şîrin mezzak" olabildiğini belirtir. Sahneye sadece geçim kaygısıyla çıktığını hatta bir ara Kadıköy'de Altıyolağzı'nda bir muhallebici dükkânı açıp işletemediğini anlatır (İ A I, 20).

Âsım Baba: Tuluat tiyatrosunun büyük şöhretlerinden ve son orta oyunculardandır. İlk defa meşhur komiklerden Kambur Mehmed'in kumpanyasında sahneye çıktı. İlk oyununu da Fındıksuyu'nda oynadı. Kavuklu Hamdi ile Merdivenköyü'nde orta oyununa çıktı, bir ara saraya alındı. Uzun yıllar Abdi, Kel Hasan, Nâşit ve Dümbüllü ile çalıştı (İ A II, 1103).

Bayzar Hanım: Abdürrezzak'ın, Kel Hasan'ın, Küçük İsmail'in ve Şevki'nin kumpanyalarında oynamış, tuluatçılıkta bir eşi daha bulunmadığı ifade edilen Ermeni aktristir (İ A V, 2324).

Eleni: Tuluat tiyatrolarının kantocularındandır (İ A V, 2505).

Elmas: Abdürrezzak Abdi'nin kumpanyasında çalışmış Ermeni asıllı bir oyuncudur (İ A IX, 4526 -4527)

İsmail Dümbüllü: 1905 yılında Üsküdar'da doğmuştur. Tuluat tiyatrosunun son temsilcilerinden ünlü halk sanatkârıdır. Baba tarafından Dimetokalı olup, Dümbüllü adı dedesinden kalmadır. Komedyen oluşu bir heves ve tesadüften ibaret değildir. Yine dedesine bağlanan bir verasetten gelir. Dimetoka, tuhaf adam yetiştirmekle meşhur bir yer olarak bilinir. Dede Dümbüllü, arkadaşlarından Kumbüllü ile bir ikili olmuştur; tıpkı Pat ile Pataşo, Lorel ile Hardi ve Hacivat ile Karagöz gibi Dümbüllü ile Kumbüllü şeklinde birlikte anılmışlardır (İ A IX, 4818- 4120).

Kız Anastas: Tuluatın son devrinde ortaya çıkmış, oyuncu komiklerden (İ A II, 838).

Küçük Abdi: Tuluat sanatkârıdır, hayatı hakkında bilgi yoktur (İ A I, 21).

Virjini Hanım: II. Abdülhamid devrinin (1876- 1909) tuluatçılarındandır (İ A V, 2506).

4. 5. KUKLA

İstanbul'da, Osmanlı devleti döneminde XVI. yüzyıl sonlarından itibaren görülüp bugüne kadar devam ede gelen ve büyük şehirlerde, bilhassa İtalyan oyuncuların etkisiyle geliştirilen bir tiyatro türü olan kukla (Güzel-Torun, 2003: 230) hakkında Koçu'nun eserlerinde kuklacılara bağlı olarak sınırlı bilgi bulunmaktadır.

4. 5. 1. Kuklacılar

Ahmed Husûsi: Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Anadolu Ermenilerinden bir kuklacıdır. Önceleri Karagöz oynatırken sonra kuklacılığa başlamış; özellikle Üsküdar, Boğaziçi ve Kadıköy taraflarında ilk zamanlarında yanında lâterna, zilli lâterna ve üç dört kişiyle dolaşır, kukla perdesini mecidiyeden aşağıya kurmazmış. Ancak işleri bozulunca yanında lâterna gezdiremez, kukla sandığını sırtında taşır olmuş, yüz paraya bile oyun oynatır hâle gelmiş (İ A I, 373).

Dönme Ahmed

II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Ermeni'den dönme namlı bir kuklacı olarak tanıtılır. Bir gözünün şaşı olduğu ve huy olarak da sakin tabiatlı, her ne istenilse baş üstüne diyen bir kişidir. Bir oyununu bir çeyreğe oynattığı söylenir (İ A I, 307).

4. 6. Mukallitler, Hokkabazlar

Çiçekçioğlu: XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış bir Musevi hokkabazdır. Yasef'in Oğlu adındaki hokkabazın yardaklığında yetişmiştir (İ A VII, 3963).

Deli Ahmed Efendi: Koçu, hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığını belirttiği Deli Ahmed Efendi'nin son orta oyunculardan ve namlı mukallidlerden olduğu anlatılır (İ A I, 356).

Kanbur Esad: XIX. yüzyılın başlarında Sultan II. Mahmud devrinde (1808- 1839) namlı bir mukallit idi, sarayda hünkâr dalkavukluğu yapmıştır. Padişahın huzurunda devlet ricalinin taklitlerini yapardı (İ A X, 5243).

Sûreta Ahmed Çelebi: Reşad Ekrem Koçu'nun Evliya Çelebi'den nakline göre, XVII. asır ortalarında yaşamış namlı bir mukallid ve hokkabazdır (İ A I, 347).

4. 7. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU İLE İLGİLİ TABİRLER

Antika Taylan: Çoğunlukla tuluatta, oyun komedi veya dram olup da sahne bir kont veya baron şatosunu tasvir ediyorsa o kont, baron, ahbapları, uşakları Antika Taylan adı verilen kıyafete girerlerdi. (İ A II, 880).

Arabis: Tulûat tiyatrolarında feeri denilen oyunlarda bir arap–şarklı tipinin değişmez kıyafetine verilmiş isimdir (İ A II, 954).

Dükkân: Orta oyununda dükkân, dört bacaklı bir bodur iskemle ile iki cepheli, ön tarafı açık ve üstü yarım daire şeklinde bir tahta ile kapatılmış tezgâhçıktan ibarettir. Yenire göre bir dükkân veya çarşı boyunu temsil eder (İ A IX, 4810).

5. HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ FOLKLOR UNSURLARI

5. 1. DOĞUMLA İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR

Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerinde, hayatın geçiş dönemlerinden olan "doğum" ile ilgili olarak sarayda ve saraya bağlı gerçekleşen uygulamalar çoğunlukla, **Vilâdetnâme**'den aktarılan notlarla işlenmiştir.

XVIII. yüzyılın ortalarında yaşamış Haşmet adındaki şairin III. Mustafa'nın (1757- 1773) kızı Hibetullah Sultan'ın doğumu için düzenlenen donanma ve şenlikleri **Vilâdetnâme**'de şöyle anlatılır: III. Mustafa'nın çocuğunun doğumu yaklaşınca Bâb-ı Hümayun'un içi eşsiz kandillerle, aynalarla süslendi ve donatıldı. Sadrazam ve şeyhülislam konakları baştanbaşa donatıldı. Çarşı ve pazar dükkânları, kumaş bedestenleri rengârenk kumaşlarla süslendi (Vilâdetnâme, 9- 11). Şehrâyin de aynı eserde şöyle dile getirilmiştir: " … köşe köşe gönül kandırıcı köçekler ve yer yer hokkabazlar binlerce görülmemiş şeyler tertip ettiler… Geceleri sabaha kadar kandiller ve meşaleler yakıldı. Halk da kol kol sefasına baktı, hatıra zevkten başka bir şey gelmedi. Her bir esnaf sanatlarına mahsus ve uygun rengârenk elbiselerle nice garip ve gülünç şeyler icad ettiler. Değişik kıyafetlerle Alayköşkü tabir olunan kasrın altından geçtiler. Sadrazam sarayında ip cambazları ve pehlivanlar çeng ü çiğana, gecelerinde hayalciler saz ü söz ve mehterhane ile şenlik ve gulgulesi gökyüzünü tutuyorlardı. Bu oyuncular, birbiri arkasından bilhassa sadrazamın önünden hünerler gösterip bahşişlerini alıp giderlerdi. Zamanın şairleri tarihler tanzim edip sadrazama takdim ettiler (Vilâdetnâme, 15- 16).

Koçu, doğumla ilgili şenlikler çerçevesinde donanma günlerinde İstanbul külhanilerinin rolünü, farklı sahnelerle aktarır, bunlardan birisi şöyledir:

> "*Donanma günlerinde latifeci bir adam, başında kocaman bir destar, sırtında binbir renkte ve yırtık bir ferace, yüğrek bir eşeği acaip nakışlarla ve semer döşemesiyle Deccal'in eşeğine döndürüp üstüne binmiş, on*

beş, yirmi kadar da uzun boylu, elleri değnekli kimseler, başlarında kâğıttan yapılmış Yeniçeri keçesine benzer külahlar ile ikişer ikişer önünde ve yanında yürüyorlardı. Önünde bir herif terazi çekerek arkasında da bir başkası falaka değnek taşıyarak bu adam "Donanma muhtesibiyim!" diye ağır ağır etrafa selam vererek gidiyor, İstanbul sokaklarını taraf taraf gezip dolaşıyordu. bazı kalabalık olan dükkânlar önünde duruyor, arada bulunan seyircilere ekşi bir surat ile hitap ediyordu:

- Bakın adamlar, ben Donanma muhtesibiyim. Donanmanın muhtaç olduğu şeylerin noksan ve kusurunu gözler, teftişe çalışırım. Ben sizin için uyku ve rahatımı terk ettim. Gece ve gündüz at ve eşek boynuna düştüm. Bakayım zevk ve safanız tamam mı? Sakın ha zevklerinizden bir şey eksik işlemeyin, sonra pişman olursunuz" (Vilâdetnâme, 17- 18)

Lohusalık, Ana Gecesi: Yeni doğum yapmış kadına lohusa, doğumdan sonraki yedi veya kırk günlük döneme de lohusalık denir (TDK, Türkçe Sözlük, 2005: 1313). Eski İstanbul hayatında çocuk doğumu ile aile mürüvvetinin akrabalar, ahbaplar ve komşularla paylaşıldığı, lohusanın yataktan kalktığı, yedinci günün gecesine "Ana Gecesi" denir. Toplantıya çağrılacaklara davetnâme yerine şişeleri gaz boyamalarına sarılı gelin telleri ve kurdelelerle süslü kırmızı lohusa şerbeti gönderilir. Sadece kadınlar tarafından kutlanır. Yakın akrabalar, dostlar, yüz görümlüğü hediyeler getirip bebeğin kundağına takarlar (İ A II, 835).

Beşik alayı: Padişahların bir evladı dünyaya geldiğinde çocuğun beşiği ve beşik takımı, eğer hayatta ise Vâlide Sultan, Vâlide Sultan yoksa padişahın en büyük kız kardeşi, o da yoksa hânedanın en yaşlı kadını tarafından hazırlanır ve tantanalı bir alayla taht, şehir halkına gösterilir ve lohusanın odasına götürülürdü. Bu uygulamaya beşik alayı denilirdi (İ A V, 2561- 2562).

Koçu'nun hazırlayıp yayınladığı **Vilâdetnâme**'de "Beşik Alayı" hakkında şu bilgiler verilir: Padişahların çocuğu doğduğunda, doğumun yedinci günü çocuğun beşiğini Valde Sultanların göndermesi kadim saltanat kanunlarındandı. Doğumun yedinci günü kadim adet üzere, beşik büyük bir alay tertip edilerek Saray-ı Hümâyûn'a götürülürdü.

Alayın başına Divan-ı Âli çavuşları, arkasından samur erkân kürkleri ile vezir ağaları, arkasından gedikli zâim ağaları, onların arkasından sadrazamın silahtarı ile gedik ağaları ve beraberlerinde yüz nefer atlı Enderun ağaları, onların gerisinde helvacılar, kethüdalar, gerisinde bostancılar odabaşısı ağa, Sadrazam'ın selâm ağası, kapıcılar kethüdası ağalar, onların peşinden sedaret mektupçusu, birinci ve ikinci tezkereci efendiler, sonra çavuşbaşı ağa ve reisü'lküttap efendi, ardınca iki yüz tabla miktarı meyveler, çiçekler, dilber dudağından lezzetli helvalar ve türlü türlü şekerlemeler ile hademeler, sonra teker teker sultanın baş ağaları, onların gerisinden de beşik geliyordu.

Beşiği dört nefer uzun boylu çuhadar, birer elleriyle başlarının üstünde götürüyorlardı. Sağında ve solunda da kırk nefer beli gümüş kamçılı çuhadar yürüyordu. Beşiğin arkasından bütün debdebe ve ihtişamı ile sadaret kethüdası, onun arkasından mehterhâne takımı geliyordu (Vilâdetnâme, 22- 24).

5. 2. SÜNNET DÜĞÜNLERİYLE İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR

Koçu'nun eserlerinde saray sünnet düğünlerinin hazırlık safhasından sonuna kadar pek çok ayrıntıya yer verildiği, halkın sünnet düğünlerine ait uygulamaların da tulumbacılar vasıtasıyla nakledildiği görülmektedir.

5. 2. 1. Saray'ın Sünnet Düğünleri

Reşad Ekrem Koçu, sünnet düğünleriyle ilgili olarak bazı eserlerinde çok az bilgi verirken hazırladığı bir eserinde konuyu etraflıca işlemiştir. Sünnet düğünleriyle ile verdiği bilgiler çoğunlukla şehzadeler için tertiplenen görkemli ve geceli gündüzlü eğlencelerin yapıldığı düğünler olmuştur. Saray hayatından sahneler de sünnet düğünlerinin anlatımı yoluyla okuyucuya verilmiştir.

IV. Mehmed'in (1648- 1687) sünnet düğünü, cülûsundan iki sene sonra yapılmıştır. Sultanı, dokuz yaşında iken Cerrah Derviş Ağa sünnet etmiştir. Hanende-

ler, sazendeler, türlü gösteriler yapmış, sünnet düğünü bir hafta sürmüştür (THHSRM, 21- 24).

III. Murad'ın (1574- 1595) oğlu şehzade Mehmed için, ellibeş gün devam eden bir düğün düzenlenmiştir. İran Şahından Özbekler padişahına, Moskova Prensinden Fransa Kralına kadar pek çok devlet adamı sünnet düğününe davet edilmiştir. Hazırlıklar altı ay öncesinden başlamıştır. Büyük ziyafetler verilmiştir. Ziyafetler ve gösteriler elli beş gün boyunca devam etmiştir. Şehzadeyi Vezir Mehmed Paşa sünnet etmiştir (THHSRM, 25- 26).

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve devrinde şöhret bulmuş şair Seyyid Vehbi'nin **Sûrnâme** adlı eserine bağlı olarak Reşad Ekrem Koçu, Sultan III. Ahmed'in (1703- 1730) oğulları için yapılan, on beş gün, on beş gece devam sünnet düğününü etraflıca anlatmaktadır.

Sultan Üçüncü Ahmed'in dört şehzadesinin sünnet edilmesi hazırlık safhasından itibaren anlatılır. Şehzade Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Beyazıd'ın düğünleri Okmeydanı'nda yapılmıştır. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, iki ay öncesinden hazırlıklara başlamıştır. Sûr eminliğine Halil Efendi tayin edilmiştir. Şehzadelerle birlikte 5000 fakir çocuk da sünnet ettirilmiştir.

Sünnet düğünü hazırlıkları olarak, Eski Sarayın Beyazıt Camii avlusuna bakan bahçesinde çadırlar kurulmuştur. Sünnet hediyelerinin teşhir edileceği alanlar düzenlenmiştir. Usta şekercilere rengârenk şekerlerden yapılmış çiçeklerle çiçek bahçesi tanzim edilmiştir. Ziyafet ve gösteriler için, binlerce ördek, kaz, güvercin, tavuk ve hindi getirtilmiştir. 10.000 ağaç sini ve şeker ikramı için 100 tane büyük mevlit tablası yaptırılmıştır. Okmeydanı etrafına mahyalar kurmak için 15.000 kandil ve 10.000 kandil kutusu hazırlanmıştır. Sazende ve hanendelerden heyetler teşkil edilmiştir. Nedim, Seyyid Vehbi, Taib ve Raşid gibi şairler şarkılar, gazeller yazmışlardır. 5000 fakir çocuk için de elbiseler diktirilmiştir (Sûr, 7- 8).

Üçüncü Ahmed, oğulları için yapılacak sünnet düğününde herkesin az veya çok getireceği hediyeyi, onu sunacak olanın zevkine bırakmıştır. Osmanlı padişahları kızlarını evlendirir ve oğullarını sünnet ettirirken yaptıkları düğünlerde bütün devlet ricali, büyük memurlar, ecnebî sefirler hediyeler takdim ederlerdi. Düğünlerde "ordu alayı" denilen büyük esnaf alayları tertip edilir, her sınıf esnaf türlü kıyafetlerde ve hünerlerini, marifetlerini, sanatlarını göstererek padişahın ve halkın önünden geçtikten sonra, geline yahut sünnet edilecek şehzadeye hediyelerini sunarlardı.

Sünnet hazırlıklarının önemli işlerinden olarak düğün şenliklerinin yapılacağı yerler padişah ve sadrazamın otağının, vezir çadırlarının yerleri belirlenmiştir. Kâğıthane'den su getirecek sakalar ayarlanmıştır.

Üçüncü Ahmed'in otağı, ayın on beşinci günü on kurban kesilerek kurulmuştur. Aynı gün İbrahim Paşa'nın çadırı, yedi kurban kesilerek kurulmuştur. Ardından davetliler için iki oba, onlara bitişik olarak kahveci, şerbetçi, güllâbçı ve buhurdancı çadırları, sünnet çadırları, cerrah çadırları, tulumba çadırları, çengi ve köçek çadırları hazırlanmıştır (Sûr, 12- 13).

Sünnet günü sabahı Üçüncü Ahmed, muhteşem bir alayla tersane sarayından Okmeydanı'ndaki otağına gitmiş, sadrazam, vezirler ve diğer devlet erkânı ve yeniçeri ocağının büyük rütbeli zabitleri tarafından karşılanmış, otağa girdikten sonra, bayram divanlarında tatbik edilen teşrifata göre, bütün zevatı huzuruna kabul etmiştir. Bayram divanlarında olduğu gibi yeniçerilere bin tabla kadar pilav ve zerde dağıtılmıştır (Sûr, 15). Sadrazamın maiyetindeki askerlerden bir nefer ayak ciridi oynamıştır, kukla gösterileri gerçekleştirilmiştir. Cambazlar gösterilerde bulunmuşlardır, padişah, vezirlere ve devlet erkânına ziyafet vermiştir. Yemekten sonra kahveler, gülsuyu ve şerbetler ikram edilmiştir.

Âdete uygun olarak ilk gün ziyafetten sonra hediyeler sunulmuştur. İbrahim Paşa'nın, padişaha sunduğu sayısız ve kıymetli hediyeler arasında Bihzad tarzında minyatürleri bulunan müzehheb bir **Yusuf ile Züleyhâ** da vardı (Sûr, 15- 17).

Sünnetin ilk gününün gecesinde önce çadır fişeği, sonra fıskiye fişeği, ardından Çarkıfelek fişeği ve son olarak da birçok havai fişek atılmıştır (Sûr, 17).

Sünnetin ikinci ve üçüncü gününde çengiler, kılıçlı parende atan cambazlar, kılıç köprüden yalın ayak geçen cambazlar, şişebazlar hünerlerini sergilemişlerdir. Ulemaya ziyafet verilmiştir, hediye kabulleri devam etmiştir. Okmeydanı'nda kandil donanması boy göstermiştir (Sûr, 18- 21).

Sünnetin dördüncü ve beşinci günleri saz fasılları olmuş, cambaz Şahin'in zenbil hüneri seyredilmiş, ok müsabakası izlenmiş, güvercinler uçurulmuş, çarkıfelekli, sazlı köçekli sallarla, gece deniz donanması gerçekleştirilmiş. Bektaşi babası kılığında bir hokkabazın hünerleri takip edilmiştir. Sünnetler ve ziyafetler devam etmiştir (Sûr, 22- 24).

On beş gün devam eden sünnet düğününün diğer günlerinde de esnaf alayları geçit yapmışlar, müsabakalar, ziyafetler devam etmiş, yağlı güreşler olmuş, Bahçıvanoğlu ve Pehlivan Halil oyuncu kollarının oyunları seyredilmiş, on beşinci gün bütün İstanbul halkına ziyafet verilmiş, fişek şenlikleri, atlı cirit gösterileri, sünnet alayı olmuş ve Yeni Saray'a getirilen şehzadelerin sünnet ettirilmesiyle şenlikler son bulmuştur (Sûr, 28- 38).

5. 2. 2. Tulumbacıların Sünnet Düğünleri

Tulumbacılar, özellikle de Üsküdar tulumbacıları başka başka semtlerde sünnet düğünleri tertip ederlerdi.

Üsküdarlı Vasıf Hiç'in verdiği bilgileri Reşad Ekrem Koçu şöyle ifade etmiştir:

> *"Mahalleden sekiz on fakir çocuk bulunur, çocuklara birer kat esvap ile birer çift ayakkabı, bir kat çamaşır, bir fes alınır, giydirilir, (çocuklar) ikişer ikişer faytonlara oturtulur, her faytonda bir yaşlı tulumbacı çocukların karşısına, bir genç tulumbacı da arabacının yanına oturur; davul, zurna, çifte nekkareden mürekkep bir*

saz takımı ile iki Kıptî oğlan da bu araba katarının önüne geçer, onların önünde bayramlık mintan-formalarını giymiş, başlarında bayramlık fesleri, genç ve yakışıklı dört tulumbacının omuzunda tulumba sandığı, daha önde fenerci, o da bayram günümüş gibi giyimli bir alay düzülürdü. Davul zurna çalarak ve yolda köçek oynatarak çocuklar Acıbadem, Bağlarbaşı, Çamlıca gibi kibar ve rical köşklerinin, kâşânelerin bulunduğu yerlerde dört beş gün dolaştırılır, bahşiş toplanırdı. Bir gün de aynı dizi üzerine kayıklarla bir deniz alayı tertip edilir ve aynı cümbüşle ta Beykoz'a kadar Boğaz'a çıkılır, yalılardan bahşiş ve hediyeler alınırdı. Düğün yerine gelen halk da eli boş gelmezdi. Sünnet çocuklarına birer de sünnetlik entari yapıldıktan sonra her birinin eline azıcık da para verilir, toplanan bahşişlerden düğünün sair masrafları çıktıktan sonra geri kalan bahşiş ve hediyeler sandığın omuzdaşları arasında paylaşılırdı (Tulumbacılar, 93- 94).

5. 3. EĞİTİM VE ÖĞRETİMLE İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR

Reşad Ekrem Koçu, eğitime okul eğitimi ve okul dışı eğitim diye sınıflandırabileceğimiz iki ayrı şekilde yer vermiştir. Okul eğitimi kapsamında mahalle mektebi anlatılmış, okul dışı eğitimde ise cami dersleri ve usta- çırak eğitimi söz konusu edilmiştir.

5. 3. 1. Okul Eğitimi

Mahalle Mektebi

Koçu, mahalle mektebini anlatırken büyük ölçüde, Ahmed Râsim'in **Falaka** adlı eserinden faydalanmıştır. Biz de "Âmin ile Mektebe Başlanış, Âmin Alayı" maddesini ve bu maddeye kaynak olan **Falaka**'nın ilgili kısımlarını özetleyerek Osmanlı'da mahalle mekteplerinin durumunu vermeye çalışıyoruz:

Osmanlı'da eğitim mecburiyeti ilk olarak İstanbul'da 1824 yılında yayımlanan bir fermanla gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da eğitime, resmen mecburi olmadan önce de önem verilirdi. Tahsil ve terbiyenin ilk maddesi "Hocaya hürmet etmeyen

zelil olur." hikmetine bağlı olmaktı (Falaka, 145). Hoca, mahalleliden daima hürmet görürdü. İstanbul'un en eski mahalle mekteplerinden Küçükpiyale'deki Abdulkadir Çavuş Mektebi ve geceli mekteplerin ilklerinden biri olan Darüşşafaka mahalle mektepleri eğitim için en gözde mekteplerdendi (Falaka, 144, İ A I, 117).

Çocuk okula âdeta merasimlerle başlardı. Bu merasimlerin biri evde yapılırdı, biri de alay halinde ve toplu olarak gerçekleştirilirdi. Evde yapılan merasim "bed'i besmele" idi. Çocuğun okumaya başlatıldığı gün yapılan bir dua töreni idi. Çocuğun velisi tarafından kudretinin yettiği kadar, hoca efendiye uygun bir hediye, akrabaya, ahbaba, konu komşuya da bir ziyafet verilirdi. Eski konaklarda evin oğlu okuma çağına basıp da bir hoca tutulduğunda, "elif" diyerek ilk dersini aldığı gün hoca efendiye bir çamaşır bohçası hediye edilirdi (İ A V, 2367- 2368; İ A VI, 2937).

Bilhassa erkek evlat sahipleri için "bed'i besmele" sünnet düğünü gibi bir aile mürüvveti bilinirdi. Çocuk yeni elbiseler giydirilmiş, başında nazarlıklı, elmaslı bir nefes veya külah, takke vb. uygun bir başlıkla getirilir. Önce hocasının sonra babasının ve diğer davetlilerin ellerini öper, hocanın önünde diz çöküp oturur. Hoca efendi tarafından çocuğa zihin açıklığı dileyen kısa bir duadan sonra bir besleme çektirilir ve törene son verilir (İ A V, 2367- 2368).

Daha büyük coşku ve kalabalıkla, halkın birlikte katıldığı bir merasim alayı daha vardı. Buna "âmin alayı" denirdi. Çocuk mektebe başlamadan çarşı'ya gidilip alışveriş yapılır; yeni elbiseler, gıcır gıcır potinler alınır, altınlı, nazarlıklı fesler takılır, yan tarafına sırmalı cüz kesesi asılırdı. Çocuğun mektepte oturacağı minder de evden götürülürdü.

Âmin alayı yapılmadan bir gün önce çocuğun başlayacağı mektebin hocasına haber verilirdi, yine bir gün önce çocuk, hamama götürülüp yıkanırdı. Âmin alayı yapılacağı gün mektepte de hazırlıklar yapılır, âmin alayı için çocuklar yeni ve güzel kıyafetlerini giyer, o gün cüzler ve cüz keseleri getirilmez, âmin alayından sonra mektep paydos edilirdi. Âmin alayı kalabalık olurdu. Ahmed Rasim, kendisi için yapılan

âmin alayına en az yüz kişinin katıldığını ifade eder. Âmin alayında önce kalfa ve beraberindeki ilahiciler ilahi okur sonra âminciler bir hengâme koparırdı.

Âmin alayında okunan ilahiler genellikle Yunus'tan veya Niyazi-i Mısrî'den seçilen sâde dili olan ilahiler olurdu. Bazı çocuklar da programa uymayıp, özellikle de Tanzimat'tan sonra belli başlı harp veya halk şarkısı özelliği kazanmış

"*Ey gaziler yol göründü yine garip serime*"

veya

"*Sivastopol önünde yatan gemiler*
Atar nizam topunu yer, gök iniler"

gibi parçalar okurlardı.

Ardından hoca veya şeyh efendi dua eder, çocuklar üç defa âmin derdi. Âmin alayı bir semtte o zaman için bir temaşâ hadisesiydi. Bu durum aynı zamanda kadınlar ve kızlar için de sokağa çıkma bahanesiydi. Ayrıca insanlar hayırlı olacak çocukların âminlerinde meleklerin de bulunacağına ve âminde bulunmanın sevap olduğuna inanırlardı.

Mektebe yeni başlayan çocuğa mektepte üç gün diğer çocuklardan farklı davranılırdı. Çocuk kalfanın yanında oturur, dersini verdikten sonra diğer çocuklardan bir saat evvel öğle yemeği ve ikindi azadı için eve gönderilirdi. Kabiliyet ve isteğine göre eğitim hayatı mahalle mektebi sonrası da devam ederdi (Falaka, İ A, II, 783- 790).

5. 3. 2. Okul Dışı Eğitim

Câmi Dersleri

Büyük selâtin câmileri İstanbul'da İslâmi ilimler için birer yüksek okul olagelmişlerdir. Medreselerdeki derslere o medresenin talebelerinden başka kimse devam edemezken; câmi dersleri serbest kürsülerdir. İsteyen herkes bu derslere katıla-

bilirdi. Câmi müderrisleri devrin en seçkin, derin ve geniş bilgili simaları olurdu, çünkü medresede ders esnasında hocaya soru sorulmaz, müşkiller için kendisine sonra müracaat edilirdi. O da bu sorulara istediği zaman cevap verirdi, ancak câmi derslerinde konu dışına çıkmamak şartıyla hoca soru yağmuruna tutulup âdeta imtihan edilirdi. Sorulara yeteri kadar cevap verilemez ise cemaat, câmiyi terk ederdi. Câmi dersleri sabah, öğle ve ikindi namazlarından sonra verilirdi (İ A VI, 3356- 3357).

İstanbul'daki selâtin ve vüzera camilerinin hepsinde birer Sıbyan mektebi vardı (Seyahatname I, 50).

Çıraklık Eğitimi

Koçu, eski İstanbul'da şimdikinin aksine çırağının hallerinden ustaların sorumlu tutulduğunu söyler, kendi devrindeki durumdan şikâyet eder (İK, 43).

5. 4. EVLENMEYLE İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR

Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerinde evlenme merasimleri, hazırlık safhasından başlamak üzere etraflıca anlatılır. Hem sarayın hem halkın evlilikle ilgili âdet ve uygulamalarına yer verilirken hangi sosyal değişimlerin yaşandığına da temas edilir.

5. 4. 1. Saray Düğünleriyle İlgili Âdet ve Uygulamalar

Reşad Ekrem Koçu, saray düğünlerinin nasıl olduğunu kendine has üslubu ile **İstanbul Ansiklopedisi**'nde şöyle anlatır:

> "*Osmanlı saray düğünleri bir gelenek olarak yedi gün yedi gece sürerdi. Tarih kaynaklarımızın kaydına göre bu düğünlerin en muhteşemi Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520- 1566) sadrazamı Damad Makbul İbrahim Paşa'nın düğünü olmuştur. Padişahlar ve şehzadeler cariyelerle yatmışlardır, cariyeler gebe kaldığı zaman da, doğacak çocuğun meşruiyeti için nikâh kıyılmış, cariye "Haseki" unvanını almıştır; nikâh merasimi de saray muhitinde kal-*

mıştır. Şehzâdelerin düğün mürüvveti, yedi gün yedi gece hatta onbeş gün onbeş gece süren tantanalı ve muhteşem düğünler olmuştur. Osmanlı hanedanında tek sima olarak Sultan İbrahim, Hümâşah adındaki bir kızla düğün yaparak evlenmiş, sevgilisini telli duvaklı gelin olarak görmüş ve bundan ötürü de bu kadın tarihimizde "Telli Haseki" lâkabını almıştır. Osmanlı vak'anüvislerinin kaydettikleri saray evlenme düğünleri padişah ve kız kardeşleri sultanların düğünleridir" (İ A X, 5417).

Sultan Üçüncü Murad'ın Kızının Düğünü

Vezir İbrahim Paşa ile Sultan Üçüncü Murad'ın (1574- 1595) kızının düğününde İbrahim Paşa'nın sağdıcı Kılıç Ali Paşa olmuştur. O zamana kadar sultan kızlarının nikâhı 1000 altına kıyılırken; Hoca Sadeddin Efendi, sultan kızının nikâhını 3000 altına kıymıştır. Nikâh kıyıldıktan sonra düğün ziyafetleri verilmiştir. Nikâhın üçüncü Perşembe günü de gelin alma alayı yapılmıştır. İbrahim Paşa Sarayı'nda öğle ziyafeti olmuştur (THHSRM, 26- 30).

Ayşe Sultanın Düğünü

III. Mustafa'nın (1757- 1773) kız kardeşi Ayşe Sultan ile devrin vezirlerinden Silahtar Mehmed Paşa'nın düğünü de Koçu tarafından nakledilen düğünlerdendir (İ A III, 1638- 1639).

5. 4. 2. Halk Düğünleriyle İlgili Âdet ve Uygulamalar

Saray düğünlerinin dışında **İstanbul Ansiklopedisi'**nde halkın düğün âdetleriyle ilgili bilgilere de rastlamak mümkündür. Koçu, eski düğünlerde hazırlıkların haftalar öncesinden başladığını bildirir, salon düğünlerin nasıl yapıldığı hakkında etraflıca anlatımlarda bulunur (İ A X, 5413- 5415).

"Gelin Hamamı", ansiklopedide şöyle işlenmiştir: "Bilhassa İstanbul'da artık terkedilmiş gibidir çok eski bir milli gelenek idi; bir kızın, gelin olması münasebeti

ile ve bir törenle hamama götürülmesidir. Hamamda ayrıca, düğüne tekaddüm eden, kadınlar arası bir eğlence tertip edilirdi. Gelin hamamı Salı günü olurdu, Perşembe de zifaf, düğün olurdu. Gelin hamamına kız ve oğlan taraflarını bütün akraba ve ahbapları, mahalle ve semt komşuları davet edilir, kadın saz takımları, hanendeler, çengiler tutulurdu. Gelin kız bir hala yahud teyze hanımın yanında önceden gider, hamamda davetlileri karşılardı" (İ A XI, 6084).

Üsküdarlı Deli Mehmet Kaptan'ın düğünü evlenme merasimine örnek olarak anlatılmıştır. XIX. yüzyıl yeniçeri zorbalarından olan kalyon kaptanı Deli Mehmet ve zorbalıkla yaptığı düğün şöyle olmuştur: "Esnaf ve tüccar haracı ile bağ bahçe, han, hamam, konak sahibi olmuş ahlaksız bir adamdı. Üsküdar'da Bursalı Haraccızâde Esa Efendinin güzellikleri dillere destan olmuş bir oğlu ile bir kızı vardı. Deli Mehmed önce bu adamın oğlunu baştan çıkarıp ocağa civelek yazdırdı ve yanına aldı. Sonra da kızına musallat oldu, bir gece yarısı haytalarını peşine taktı, Esad Ağa'nın konağını bastı, güzel kızı pala zoru ile çıkarıp aldı, civardaki bir mescidi açtırarak evinden alınan imam efendiye yine bıçak zoru ile nikâh kıydırdı. Sonra Üsküdar yeniçerileri ile eclafından mürekkep beş yüz kişilik bir kafile ile kayıklara doldular, gece yarısı, davullar, zurnalar, meşalelerle denizde bir düğün alayı yaparak gelin kızı Kasımpaşa'ya götürdüler (İ A X, 5415- 5416).

Meselâ İstanbul'un Yalova Kazası'nın Kılıçlı Nahiyesi köylerinden Çukur Köyü aşağı mahallesine 1926'da Bulgaristan'ın Aydos Kasabası'ndan gelerek yerleşen Aydos'lu göçmenlerin düğün davetleri şöyle anlatılır: "Yenge adı verilen bir yaşlı kadın kapı kapı dolaşarak davetiye yerine üzümlü çöreklerle birkaç sap gelin teli dağıtır. Bunları alanlar da telleri hemen başına iliştirir ve çörekten de bir parça koparıp ağzına atar" (İ A VIII, 4173, 4175).

"Evlenme Düğünleri" ansiklopedi maddesinde İstanbul düğünlerinde meydana gelen değişimler dile getirilirken gelenek hakkında da bilgi verildiği görülmektedir:

> "*Memleketimizde ve bilhassa İstanbul'da evlenme düğünleri, uzak ve hatta yakın geçmişe nazaran çok değişmiştir. Şer'i nikâhın yerine medeni nikâhın kaim*

olması, müslümün Türk kızının örtü altından çıkması, müstakil çatı aile meskenlerinin yerlerini apartman dairelerine terk etmesi, günlük türlü ictima ve iktisadi değişiklikler evlenme düğünlerinde pek çok örf ve âdeti terk edilmesine sebep olmuştur. Artık bir sandık odası yoktur; dolayısı ile bir kız çocuğunun dünyaya gelmesi ile o odaya konulan ve içi düğününe kadar geçecek on üç on beş yıl boyunca çeyizle doldurulacak olan bir çeyiz sandığı da yoktur; moda yenilikleri ayak takımına varınca takip edilmektedir, kumaşların renkleri, desenleri, hatta isimleri durmadan yenilenmekte, değişmektedir. Çeyiz bir mağazada satılamayarak kalmış "Tapon Kumaş" olacaktır. Artık kızla oğlan tanışıp, görüşüp ve sevişip evlenmektedir. Kıza koca, oğlana zevce bulan kılavuz kadınlar, görücüler yoktur…zamanımda ev düğünleri İstanbul civarındaki köyler ile İstanbul içinde çok dar gelirli aielelerin muhitinde kalmıştır (İ A X, 5413- 5414).

6. SOSYAL HAYATLA İLGİLİ FOLKLOR UNSURLARI

6. 1. MESLEKLER VE MESLEKLERLE İLGİLİ ÂDETLER VE UYGULAMALAR

Meslek gruplarına ait olan ayrıntılar şehrin kültürel kimliğini ortaya çıkarmamız açısından değerlidir. Çünkü meslekler para kazanmanın ötesinde insanların kimliği haline gelir ve sosyal dokuyu şekillendirirler.

Esnaflar, İstanbul'un sosyal hayatında zannedildiğinden daha etkin rol oynamışlardır. İnsanların çoğu zaman farkında olmadıkları eksiklerini seyyar esnaf, kendilerine has tekerlemelerle, seslenmelerle halka duyurmuşlardır. Berber esnafı berberlik dışında diş çekimi başta olmak üzere tedavi işlerini de üstlenmiştir. Mahalle bekçileri, güvenliğin ötesinde mahallelinin ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

Ticaret hayatı sabit mekânlara bağlı olarak genellikle çarşılarda şekillenmiştir. İstanbul'da ticaret hayatının en canlı olduğu yerler çarşılardır. Bu çarşılardan bir çeşidi bedestendir. Bedestenler genellikle üstü kapalı çarşılardır, çoğunlukla satılacak mallar belli bölümlerde isimlendirilerek satılır, bez satılan bezzaz mahalli, kumaş satılan yer, silah satılan yer, mücevher satılan yer ayrıdır. İstanbul'da bedesten ismi altında üç büyük tarihi kapalı çarşı vardır: Cevâhir Bedesteni, Sandal Bedesteni, Galata Bedesteni. Reşad Ekrem Koçu, bedestenlerin krokilerini vermiştir, her bedestende kaç dükkân olduğunu ve toplam metrekarelerinin ne kadar olduğunu belirtmiştir (İ A V, 2345- 2362).

"Eski toplum hayatımızda geçim yolunu devlet kapısı dışında arayarak ticaret ve zanaat ile meşgul olmak, bir dükkân açmak, imalathane kurmak serbest değildi. Gedik denilen bir sınırlamaya tâbi idi ve her sınıf esnaf ve sanat erbabı XVII. yüzyıl sonlarına kadar "Tarîki Fütüvvet" (Mertlik, yiğitlik tarikati) yahut "Tarîki Hirfet" (Esnaflık, zanaatkârlık tarikatı) kurmuşlar XVII. yüzyıl başında da onların yerine

“Esnaf Loncaları” kurulmuştur. Fütüvvetnâmelerde herhangi bir işin ve zanaatın önce kimin tarafından icra ve Peygamberimizin zamanında ilk İslam toplumu içinde işlerin ve zanaatların eshabı kiramdan kimin tarafından işlendiği yazılmıştır. İşte eshaptan o kimseler memleketimizde “Pîr” olmuştur. İstanbul’da Müslüman Türklerin dükkânlarında, atölyelerinde, dükkânın, atölyenin en şerefli yerinde beyit bir levha halinde mutlaka bulunurdu. Meselâ berber dükkânlarında :

Her sabah beslemeyle açılır dükkânımız
Hazreti Selman Pâkdir pîrimiz üstâdımız

levhası olurdu (İ A X, 5314- 5315).

6. 1. 1. Meslek Dalları

Tarihte İstanbul Esnafı, bütünüyle esnafları anlatan bir eserdir. Bu eserinde Koçu, şu başlıklar altında esnaflar hakkında bilgiler verir: Gedik Tarik, Lonca, Pir s. 11, Tarik-i Fütüvvet, Hirfet Şeyh, Nakip Duacı, Çavuş Kâhya s. 15, Lonca Sandık, Han ve Çarşılar s. 19, Lonca Vakıfları ve Esnaf Kıyafeti s. 23, Eski Müslüman Türk Esnafının Makbul Ahlakı s. 27, Mehterler ve Çökürcüler s. 31, Çengiler s. 39, Berberler s. 47, Çiçek ve Çiçekçiler s.61, Esirler ve Esirciler s. 71, Bakkallar s.83, Çöp ve Çöpçüler s.93, Dilenciler s. 101, Araba ve Arabacılar s. 111, Bekçiler s. 123, Ahlak Zabıtası s. 133, Cellatlar s. 145, Dayak s. 153, Bekâr Uşaklar s. 161, İstanbul’a Çalışmaya Gelen İşçilere Dair s. 187, Yalın Ayaklılar s. 197, İşçi Statüsü s. 205, Esnaf Nizamı s. 211, Çırak Çıkarma s. 215, Narh Defterleri s. 221, Esnaf Teftişi ve Cezaları s. 227, Ordu Esnafı s. 231, Saray Düğünlerinde Esnaf Alayları ve Esnafın Düğün Hediyeleri s. 237, Esnafın Yeniçeri Civanları ve Şehrengizler s. 247, Esnaf Türküleri s. 251, Esnaf Kantoları s. 259, Şahane Bir Fıkra s. 263, Yeniçeri Taslakçısı İki Esnaf Gencinin Hikâyesi 267, Doğramacı Çırağının Altın Saat Hikâyesi s. 271.

Ayrıca Reşad Ekrem Koçu, hazırlamış olduğu **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**’nin birinci cildinde “İstanbul ve Civarında Bulunan Asker ve Esnaf Hicri 1048 (Miladi 1638) Ordu Alayı” başlığı altında esnaflarla ilgili olarak ayrıntılı bilgiler verir (Seyahatname I, 103- 176).

Biz bu eserlerinin dışında kalan, esnaflarla ilgili dağınık bilgileri alfabetik olarak verip bir bütünlük sağlanmasını amaçlıyoruz.

Alacacılar: Koçu'nun Evliya Çelebi'den nakline göre XVII. asrı ortasında İstanbul'da 70 dükkânda 100 nefer alacacı yer alırmış. Esnaf alaylarında alaca dokuyucular peştemalciler, dimiciler, bezciler arabalar üzerinde kurulmuş tezgâhlarda alaca dokuyarak geçerlermiş (İ A I, 570).

Asesler: Ases'in lügat mânâsı gece bekçisi, geceleyin kol gezendir. İstanbul'un zabıta amirlerindendir. Aslında Yeniçeri Ocağı'nın bölük ortalarından 28. ortanın çorbacısıdır (İ A II, 1097).

Bakıcılar: Falcı, ceffar, remmal değildirler, İstanbul'un günlük halk hayatında aranan, işleri yasaklandığı halde, aynaya, evlerindeki kuyunun ayna gibi yüzeyine, yaktıkları tütsünün dumanına, içirdikleri kahvenin fincanda kalan telvesine, yaydıkları iskambil kâğıtlarının diziliş şekillerine, serptikleri kuru baklaların yayılışına bakarak gelecekten haber veren, kaybolmuş ve çalınmış mücevherlerin, paraların yerini ve hırsızının eşkâlini söyleyenlerdir (İ A IV, 1887).

Arziye Hocahanım: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarının bakıcılarındandır. Üfürükçülük ve büyücülüğü yoktur, yalnız bakıcılık eder, çıkınından beş yüzlük tesbihi, saplı tütsülüğü ve küçük bir kutudaki dolama baharını andırır tütsüyü çıkarır, çanağa ateş koyar, bakacağı kişiyi karşısına oturtup adını, babasının anasının adlarını sorduktan sonra ateşe bir tutam tütsü atarak tesbihi çeke çeke gözleri havada söyler dururmuş (İ A II, 1078).

Aynalı Bakıcı: XX. yüzyılın başlarında İstanbul'un meşhur bakıcı ve büyücülerindendir. Kendisine müracaat edenlere bir karış boyunda bir aynaya bakarak istikbâlden ve gaipten haber verirdi (İ A III, 1608- 1609).

Berberler: Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520- 1566) kahvelerin açılmasıyla birlikte berber esnafı bir kahveci yamağı olarak kahvelerin bir köşesine yerleşmiştir. IV Murad devrinde (1623- 1640) kahve içmek yasak edildiğinden kahveler bir süreliğine kapatılınca berberler müstakil esnaf haline gelmişlerdir. II. Abdülhamid devrinden (1876- 1909) itibaren Avrupaî tarzda berber dükkânları açılmıştır. Bu yeni berberler kendilerini eski usul berberlerden ayırmak için "perûkâr" adını almışlardır.

Eski narh defterleri ile esnaf nizamnâmelerinde berberlerin berberlikle birlikte sünnetçi, dişçi, hacamatçı oldukları belirtilir. Kellik, uyuz, sıraca, egzama gibi cilt hastalıklarına ilaçlar ve merhemler de yaparlarmış (İ A V, 2514- 2520).

Berber civanlarının güzellikleriyle dillere destan olduklarını Koçu, şu fıkra yoluyla anlatır:

Mahbubdost bir adam İstanbul'a gelir, çarşı ve pazar dolaşırken bir berber dükkânında güzel bir çırak görür. Çocuğu bir müddet yakından temaşa için dükkâna girer. Baş tıraşı olur, saçlarını kazıtır. Oradan çıkıp beş on adım atınca başka bir dükkânda birincisini gölgede bırakan başka bir güzel görür. Oraya da girer sakalını kestirir. Kırk yıllık sakalı, beş on dakikalık göz zevkine feda eder, fakat on adım sonra üçüncü dükkân, öbürlerinden dilber bir berber civanı, oraya da girer, bıyıkları gider. Dördüncü dükkânda kaşlarını kazıtır, fakat İstanbul'da ne berber dükkânı biter, ne de berber güzeli. Nihayet bir beşinci dükkânda bir peri peyker görür ki, gözleri kapıda müşteri bekler. Oraya da girer. Genç ve güzel berber buyurun der, peykeye oturur. Boynuna peşkiri bağlar, adamın başını dizine alıp tıraş edecek, fakat görür ki ne saç, ne sakal, ne bıyık, ne kaş var, cascavlak bir kelle. Adam zarif kişiymiş. Gencin hayretini görünce:

-Oğul! Bu hâle sizin yüzünüzden geldim, kanım sana helal olsun, hazır ustura elindeyken, sen de boynumu vur, beni halâs eyle, der (İ A V, 2522).

Çömlekçiler: Topraktan çanak çömlek, desti, sürahi, bardak, kâse, küp, saksı satan esnaftır. Çömlekçi dükkânları İstanbul'un büyük çarşı boylarında eskiden beri dağınık durumdadır. Evliya Çelebi'nin nakline göre XVII. yüzyılın ortalarında

Ayvansaray ile Eyüp arasında "Çömlekçiler Mahallesi" vardır. Bu çömlekçiler Kâğıthane ve Sarıyer'den getirdikleri çamur ile maşrapa, sürahi ve desti imal ederlermiş. XVIII. yüzyılda İstanbul'a gelmiş olan P. Ğ. İncicyan, [**18. Asırda**] **İstanbul** adlı eserinde bu çömlekçileri 40 imalathane olarak anlatır. Ayrıca bir dönem Beyazıt'ta bir sıra çömlekçi dükkânı bulunduğu söylenir (İ A VIII, 4119- 4120).

Değirmenciler: İstanbul'da elektrik motoru, mazot veya gaz motoru ile işleyen değirmenler kurulmadan önce birkaç yel değirmeni dışında bütün değirmenlerinin at ile döndürüldüğü anlatılmaktadır. Su değirmenleri de hep şehir dışındaydı. İnsanların temel gıdası olan ekmek üretiminde çalışan değirmencilerin 9800 nefer olduğunu söyleyen Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılın ortalarında İstanbul'da 925 at değirmeni bulunmaktaydı (İ A VIII, 4350).

Eğrekçiler: Eğrek, hayvan sulanan yer, gölcük anlamındadır, tarlada suyun akması için açılan çizgi, hendek anlamında da kullanılır. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ortalarında Sultan IV. Murad zamanında (1623- 1640) İstanbul'da 800 eğrek olduğunu kaydeder, "Eğrekçi" adı verilen amele ve ırgat takımı hakkında bilgi verir (İ A IX, 4959).

Ekmekçiler: İstanbul'un günlük iaşesinde ekmek en başta gelen gıda maddesidir. Yüzyıllar boyunca İstanbul'un buğdayı, unu ve dolayısıyla ekmeği hükûmetin üzerinde dikkatle durduğu en önemli işlerden olmuştur. Evliya Çelebi'den Ekmekçi esnafıyla ilgili olarak nakledildiğine göre; "Pîrleri Hz. Adem'dir, yer yüzüne indiğinde Cibrili Emin'in tâlimi ile buğdayı un idüb hamur yapub ekmek pişirdi. Peygamberimiz zamanında Amr bin Umran ekmekçilere ikinci pîr olmuştur…Ekmekçi esnafının dükkânaları 999 olup 10.000 neferdir." Evliya Çelebi, yaşadığı devirde Galata'nın has francala ekmeği ile Tophane'de İsa Çelebi adında bir ekmekçinin çıkardığı ekmekleri övmektedir. Tophane ekmeği için: "Bu kârhânenin sahibi İsâ Çelebi'ye ehli dilden dervişin biri dua idüb bir vefk (tılsım) vermiş, ondan sonra ekmeğinin şöhreti cihana yayılmış, Acem şahlarına bu Tophâne somunundan götürülmüş, İstanbul'dan Isfahan'a üç ayda varabildiği halde bozulmamıştır (İ A IX, 4973).

Eskiciler: Eski ayakkabı yamalayıp tamir eden kunduracılardır. Bir kısmı dükkân sahibidir, bir kısmı da çarşı boyu bir yerde kendisini yağmurdan ve güneşten koruyacak münasip bir köşe bulup açıkta çalışırlar. Bunlar, kunduracı sanatkârlarının en fakiridirler. Eskiden İstanbul Çarşı Hamamlarının erkekler kısmının kapılarında muhakkak bir eskici bulunurdu, ayak takımından hamama gelenler sökük, delik papuçlarını eskiciye verirler, hamamdan yıkanıp çıkıncaya kadar papuç da tamir edilirdi (İ A X, 5282).

Falcılar: "Fal, Arapça asıllı bir kelime olup uğur, güzel baht, iyi tâli anlamındadır; baht ve talii anlamak için bir takım garip vasıtalara müracaat etme, atılan boncuk ve baklaya, tesadüfen açılan bir kitabın bir satırına ve sair bunlar gibi şeylere bakarak mâna çıkarma; falcı: Fal açan, fala bakan." Fal çeşitleri olarak **İstanbul Ansiklopedisi**nde Kitap Falı, El Falı, Bakla ve Çakıltaşı Falı hakkında bilgi verilir. "Falcı Çingene Karısı" ve "Çingene Kızı" tuluat sahnesinde kantolarda adları geçen tipler haline de gelmişlerdir (İ A X, 5506).

Kâğıthaneköylü Âfitab: II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) İstanbul'un namlı falcılarından bir çingene karısı olarak tanıtılır. Koçu'nun nakline göre Âfitab, Şehzade Abdülhamid'in Kâğıthane çayırındaki bir gezintisi sırasında falına bakmış: "Üç ay sonra tahta çıkacaksınız." demiş, dediği gibi de olmuş, üç ay sonra, Abdülâziz, arkasından Sultan Murad tahttan indirilip Abdülhamid padişah olmuş (İ A I, 227; İ A X, 5506).

Fırıncılar: Koçu, Evliya Çelebi'den naklederek Sultan IV. Murad (1623- 1640) devrinde yapılmış ordu esnafı alayını anlatırken fırıncı esnafından şöyle bahseder: Ekmekçi (fırıncıların) pîri Hazreti Âdemdir. Buğdayı un ve hamur yaparak pişirdi. Peygamberimiz zamanında Amr İbni Umran bu esnafa ikinci pîr oldu, kabri Medine'dedir. İstanbul'da 999 fırın dükkânı vardır, neferâtı 10.000'dir. Esnaf alayında arabalar üzerinde dükkânların kurup kimi hamurkârlık yapar, kimi pişirir, seyircilere ekmek üleştirirler. Üstü çörekotlu hamam kubbesi kadar ekmekleri de arabalar üzerinde camuslarla çeker götürürler, ama böyle büyük ekmekleri fırında pişirmek

mümkün olmayıp yeri hendek gibi yarıp üstüne kül döküp dört tarafına ateş ederler, görmeye muhtaçtır (İ A X, 5758).

Mahyacılar: Mahya, Ramazan gecelerinde, camilerde iki minare arasına gerilen ipler üzerine kandil veya elektrik ampülleriyle yazılan yazı veya yapılan resimdir (TDK, Türkçe Sözlük, 2005: 1329). Mahyacı da mahya yapan kişiye denilir.

Abdüllâtif Efendi: Eski mahyacılar arasında bu sanatı ıslah edip ilerleten bir sanatkâr olarak meşhurdur. Yaşadığı devir tespit edilememiştir (İ A I, 123).

Kaymakçılar: Eyüp'te kadimden beri kaymak ve kaymakçı dükkânları meşhurdu. Civarında pek çok mandıra bulunması dolayısıyla, buralardan sağlanan hâlis süt ile yapıldığından Eyüp Kaymağı çok şöhretli idi. "…bir XVI. asır vesikası Eyyubdaki kaymakçı dükkânlarının uygunsuz kadınlarla erkeklerin buluşma yerine getirildiğinden bahsetmektedir." Bu konunun halledilmesi ve kadınların bu dükkânlara girmekten men edilmeleri için Divan-ı Hümayun'dan Eyüp Kadılığı'na ferman gönderilmiştir (İ A X, 5459).

Kebapçılar: Bilhassa Eyüp Sultan civarında sıralanmış kebapçılar meşhurdu. Eyüp kebapçılarının bir aşçılık ocağı halinde kebap etini terbiye etmeyi bilmeleri, kebaplarına şöhret getirmişti. Bu kebapçılarda müşteriye kebaplar tabak ile değil,bir gelenek olarak kapaklı yuvarlak bakır kebap lengerleri ile arz edilirdi (İ A X, 5459).

Mahalle Bekçileri: İstanbul'un günlük hayatında çarşı ve mahalle bekçileri, genel hizmetler arasında dirlik ve güveni sağlarlardı. Anadolu'dan gelen, sağlam vücut yapısına sahip namusuna düşkün, mahallenin malı olmuş ve mahalleye bir bekâr uşağı olarak yerleşmiş, arada sılaya giden, yerine kefili olan birini bırakan, mahallenin beslediği, malını, canını, ırzını kalp huzuruyla emanet ettikleri güvenilir kimselerden olurlardı. Ellerinde ucu demirli ağır bekçi sopaları yegâne silahlarıydı. Yatsıdan sonra mahalle mahalle büyük şehir onların olurdu. Kaba taş döşenmiş sokaklarda sopalarını aralıklarla vura vura gezerlerdi, böylece şehre güven verirlerdi, bazen de gür sesleriyle yangını haber verirlerdi. Bunların dışında matbaanın ve gazetelerin

bulunmadığı devirlerde hükümet emir ve yasaklarını mahalle halkına ilan etmek veya bu maksatla halkı mescide davet etmek, ölüm, doğum, düğün olan evlerin hizmetlerinde bulunmak, evlerin ve konakların kış odununu kesmek, sakalık, yazın sayfiyeye gidenlerin evlerini beklemek, kiralık evlere kiracı bulmak onların yaptıkları işler arasındaydı.

Ramazanlarda davul çalıp mâni söyleyerek halkı sahura kaldırırlardı, çoğunlukla yanlarında bir yardımcıları olurdu. İstanbul edebiyatında bekçi hatıraları pek çoktur (İ A V, 2411- 2412).

Oyuncakçılar: "Geçen asrın sonlarında Avrupa'nın fabrika yapısı pek çekici çocuk oyuncakları gelinceye kadar yüz yıllar boyunca İstanbul'da çocuk oyuncakları el ile işleyen san'atkârlar tarafından, adeta bir iş ocağı halinde Eyyubda yapılmıştır ve Türkiyenin her tarafına "Eyyub Oyuncağı" adı ile yayılmışdır." Koçu, bu oyuncakların neler olduğu konusundaki bilgileri Muallim Ahmet Ağa'dan aldığı notları yayımlarken verir: "…Küçücük çocuk destileri, desti şeklinde sulu düdükler, küçücük davullar, çocuk trampetleri, tahtadan arabalar, tahtadan beşikler, küçük defler ve darbukalar, kaynana zırıltısı, fırıldak, dönme dolap, topaç, hacı yatmaz, çocuklar için yapılmış Hacivat ve Karagöz tasvirleri." (İ A X, 5461- 5462)

Eyüp oyuncakları yüzyıllar boyunca Eyüpte oyuncakçı dükkânlarında ve İstanbul'un her semtinde attarlarda, ayrıca sokak sokak dolaşan ve çoğunluğu "külhanbeyi döküntüsü" olan seyyar satıcılar tarafından satılmıştır.

Seyyar oyuncakçıların oyuncak satmaları şöyle dile getirilmiştir: "Külhanbeyi, bu düdüğü ne güzel çalar, yeni türküleri ne de kıvrak ara nağmelerine boğardı: Felek bana neler etti, nane suyu nane şeker…gibi şarkılar gırla giderdi… Çocuklar, marifet çalanda değil de, düdükte imiş gibi ondan muhakkak alır, fakat ilk üfleyişte hayâl sukutuna uğrarlardı." (İ A X, 5462)

Oyuncakçı Affan Efendi: Bir Mevlevi dervişi olan Affan Efendi, İstanbul'un artık benzeri kalmamış bir mahalle attarı olarak tanıtılır (İ A I, 223).

Rüya Tabircileri: Rüyaları yorumlayan kimselere rüya tabircisi denilir, bu işi meslek haline getirenler olmuştur.

Hafız Ali Efendi: Abdülaziz devri ile II. Abdülhamid (1876- 1909)'in ilk yıllarında yaşamış İstanbul'un meşhur muabbirlerinden olarak tanıtılır. Her gün Tophane'de Kılıçalipaşa Camii avlusunda oturur ve müşterilerinin rüyâlarını dinleyerek yorumlarmış (İ A II, 648).

Sandalcılar: İstanbul'da ulaşımın çoğu kere mecburi ve en çok başvurulan yollarından biri deniz yoludur. Buna bağlı pek çok meslek grubu meydana gelmiştir, biri de sandalcılardır. Koçu'nun eserlerinde yer verdiği sandalcılar:

Arap Abdurrahman: XIX. asır sonlarında Kanlıca İskelesi'nin en namlı ve meraklı sandalcılarındandır (İ A I, 154).

Diyojen Ali Bey: 1914-1915'li yıllarda yaşamış Moda ve Kalamış taraflarının şöhret sahibi ayyaş ve kalender bir sandalcısıdır (İ A II,).

Küçük Ahmed: XIX. asır sonlarında Kanlıca İskelesi'nin en güzel piyadelerinden birine sahip namlı bir sandalcı olarak tanıtılır (İ A I, 315).

Sandalcı Ali: Reşad Ekrem'in Vâsıf Hoca'dan nakline göre; Birinci Cihan Harbi'nden önceki on beş, yirmi sene içinde Üsküdar İskelesi'nin şehir uşağı sandalcılarının en namlılarındandır. Kardeşi Sandalcı Mustafa ve Üsküdar'ın şehir uşağı sandalcılarından Bekir, Fevzi, Arab Salâhaddin, Bahri ve Sarı Muzaffer gibi şöhretleriyle beraber o zamanlar yapılan Moda deniz yarışlarında Üsküdar'ın yüzünü ağartan delikanlılardandır (İ A II, 615).

Seyyar Satıcılar: Koçu, ayak seyyar satıcıları için ayak esnafı tabirini kullanılır ve onları İstanbul'un tuzu biberi olarak görür, bu esnafın seslerinin zengin bir edebiyat vücuda getirdiğini belirtir. Koçu'nun ayak esnafı ile ilgili düşünceleri şöyledir: "Bizleri çarşılarda, pazarlarda dükkân dükkân dolaşmaktan kurtaran, dolaşmış olsak dahi kolaylıkla bulamayacağımız bin çeşit her şeyi yolumuzun üzerine seren hatta idrak edemediğimiz ihtiyaçlarımızı hatırlatan insanlardır. Bu girişken, atılgan, yorulmak bilmeyen ve müşterisini kendisi arayıp bulan esnafa her büyük şehir muhtaç ve minnettardır" (İ A III, 1387- 1388).

Meddahlar, hikâyelerine yer yer ayak esnafı ve satıcılarını sokarlar ve onların ağzından nükteler söylerlerdi. Satıcıların sesleri, halk nüktelerine, satıcı sözleri halk musikisine girmiş, bazıları üzerine de kantolar yazılıp bestelenmiştir. Örnek:

Dondurmam şekerli kaymak
İnanmazsan tadına bak
Mini mini hanımlara
Çıtı pıtı beylere
Parasını almadan tattırmam

Ayak satıcıları arasında günlük olayları takip ederek malını bu olaylarla alay ederek satanlar olmuştur. Meselâ, Meşrutiyet'in ilanında bir ketenhelvacı:

Çamaşıra koydum soda
Yaptırdım iki oda
Üfürükçüdür Ebü'l-Hüdâ
Vay ne güzel keten helvam (İ A III, 1388- 1389).

Alcı – Balcılar: XIX. asırda tamamen yok olmuş, İstanbul'un kendine mahsus seyyar satıcıları olarak tanıtılır. Koçu'nun Evliya Çelebi'den nakline göre; balmumunu bal ile ezerek macun kıvamına getirdikten sonra içine biraz yeşil boya katarak tutukuşu yaparlar, cami avlularında kurulan ramazan sergilerinde, bilhassa bayram yerlerinde, çocuklara "Aliciğim!.. Balçık!.." diye satarlarmış (İ A II, 585).

...Alıyorum!... : İstanbul sokaklarındaki seyyar esnaftan eski ve hırdavat alıcılarının kendilerine ses olarak kabul ettikleri bir kelime olduğu anlatılır. Koçu, "alıyorum!" dan önce hemen akla gelen her ismin konulabileceğini söyler ve sözünü şöyle devam ettirir:

−Eskiler alıyorum:

−Eski paltolar, mantolar, elbiseler alıyorum!

−Yün alıyorum, pamuk alıyorum!

−Şişeler alıyorum!... (İ A II, 606).

Reşad Ekrem Koçu, eskiden sadece Yahudi olan bu alıcıların son zamanlarda İstanbul'un yerlisi ayak takımı, memleketinin ayak takımı Antepli, Arabgirliler ve özellikle çok miktarda kıptîden olduğunu nakleder (İ A II, 606).

İstanbul'un sıkıntılı günler geçiren ailelerinin, ellerinde avuçlarında kalmış son ufak tefeği hiç insaf ve merhameti bulunmayan bu alıcılara sattıkları anlatılır(İ A II, 606).

Reşad Ekrem, İstanbul'da 1940'tan sonra başlayan kağıt buhranında, bu alıcı esnafının şehrin sokaklarına derhal:

−Eski gazeteler, mecmualar, kitaplar alıyorum!... diye atıldıklarını söyler.

Yine İkinci Cihan Harbi yıllarında, İstanbul'da karaborsacılık ve vurgunculuğun bütün dehşetiyle alıp yürüdüğü zamanda yeni bir sınıf alıcı esnafının türediğini, bunların da serbest satışı men edilen yalnız memurlara, dul ve yetimlere verilen erzak vesaire fişlerine el attıklarını, en faal merkezlerinin Mısır Çarşısı içi, Haseki Hamamı arkası, Yerli Mallar Pazarı önü olduğunu nakleder (İ A II, 607).

Aparak: XVII. asır ortalarında yaşamış ünlü bir seyyar helvacı ve pidecidir (İ A II, 885).

Arayıcı Esnafı: İstanbul esnafının ayaktakımındandır. Semt semt, sokak sokak, süprüntü yığınlarını, enkaz molozlarını, deniz kenarlarını, deniz kenarlarında lağım ağızlarını eşeleyip araştırarak bulabildikleri hırdavat ile geçimini sağlayan insanlardır (İ A II, 970).

Arinacılar: Arinacılar, Meşrutiyetten önce, kapı tokmaklarını, bakır ve tunç mangalları, semaverleri ve sair madeni eşyayı temizlemek için kül ve kum kullanan esnaflardandı (İ A III, 1390).

Ayak berberleri: Arkalarında takım taklavatlarının bulunduğu zenbil, ellerinde küçük bir iskemle ile çarşı pazarları, selâtin cami avlularını, mahalle aralarını gezen esnaftır. (İ A III, 1391).

Bir çift ayakkabıcılar: İstanbul'un tipik külhanileridir. Kunduraya bir çivi çakmasını bilmedikleri halde, bellerine meşin önlük bağlayıp bir kunduracı kalfası kılık ve kıyafetinde bilhassa akşamları ayak takımının uğrağı olan meyhanelerde ellerinde bir çift ayakkabı ile dolaşırlar. "Ismarlama bunlar! Ayağı sıktı, satıyorum!" diyerek gezerler ve mağaza fiyatından daha pahalıya ellerindeki ayakkabıları satmaya çalışırlar (İ A III, 1394).

Çerçiler: Attarların seyyar olanlarına verilen isimdir. Bunların bir kısmı tek başına dolaşır, bir kısmı da salaş tezgâhını her gün bir başka yerde kuran pazarcı attarlardır (İ A VII, 3849).

Denizin seyyar esnafları: Eski İstanbul hayatında denize bağlı olarak yaşayan pek çok meslek grubu oluşmuştur. Bu esnaf grubu, denizin sadece ulaşımda, avlanmada değil, alış verişte de etkin olarak kullanıldığını gösterir.

Deniz aşçıları: Limanda sandal ile dolaşan seyyar esnaftır. Biri patron-aşçı, öbürü çırak-kürekçi, mutlaka iki kişidir. Ustası da kürekçisi de istisnasız külhanbeyi meşrep genç adamlardır. Müslüman Türklerdendirler. Kayığın içinde bir kara saç mangal içinde balık ve köfte kızartarak bunları satan deniz aşçılarının müşterileri çoğunlukla

vapurların ikinci mevki yolcuları, ayak takımından kimseler, askerler ve bazı avare gençlerdir (İ A VIII, 4411).

Deniz bakkalları: Hemen hepsi Rumlardan olurdu. Cumhuriyet'ten önce yaşayan deniz bakkalları, çeşitli bayraklar çekmiş gemiler arasında bir çifte veya iki çifte kayıklarla dolaşır her nevi bakkaliye eşyası satarlar bu arada Yunanlı, İtalyan, Maltız, Fransız ve İngiliz kaptanlarla, gemicilerle meyhanecilik ve muhabbet dellalığı hizmeti görürlerdi (İ A VIII, 4412).

Destan Satıcıları: İstanbul'un seyyar gazete satıcılarının öncüleridir. İstanbul'un ilk gazeteleri sucu ve tütüncü dükkânlarında satılırken destancılara Galata Köprüsü'nün üstü, köprünün iki başındaki meydanlar, Yenicami'nin arkası, Mahmutpaşa Yokuşu, Kapalıçarşı'da Bitpazarı kalmıştır. Destan satıcılarının nasıl satış yaptıklarıyla ilgili şu örnekler verilebilir: "- İmam efendiye gönül verip kırk yıllık karısından ayıran, Dızgallı'ya çatır çatır varan, dokuz kocadan arta kalmış yengemin destanı… on para!...", "Üç otuzundan sonra, komşunun delikanlı oğluna abayı yakan, kara sevda getirip kendini Kızkulesi'nden denize atan kaynanamın destanı… on para!" (İ AV III, 4523- 4524).

Gazete Dağıtıcıları, Satıcıları: Gazete dağıtıcı ve satıcıları genellikle çocuklardan olurdu. İstanbul'da çocukların gazete satıcılığı yapması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'un işgal altında bulunduğu yıllarda (1918- 1919) başlamıştır. Bu yıllarda çıkan Türk gazeteleri işgal kuvvetlerinin sansürü altında tutulmuştur. Yasak edilen haberleri ve makaleleri İstanbul halkına duyurmak ve okutmak isteyen gazeteler kapanmaya göze alarak bunları yayınlamışlar ve cezaî ehliyeti olmayan çocuklara sattırmışlardır.

Bu çocukların bazıları büyük ana caddeler üzerinde bir kısmı ise gazete okuyan küçük semtlerde, meydanlarda, bir kısmı da günün her saatinde gazete alıcısı bulunan köprünün vapur iskelelerinde, Sirkeci, Haydarpaşa Garları'nda ve Rumeli yakası ara trenin diğer istasyonlarında dolaşırlarmış (İ A VIII, 4075- 4076).

Gazete dağıtıcısı ve satıcısı olan bazı çocuklar:

Bedri: 1944 senesinde İstanbul sokaklarının yalın ayaklı gazete satıcılarından on dört, on beş yaşında bir çocuktur (İ A V, 2374).

Tazı Ali: 1935 yılında henüz on dört yaşlarında bulunan her gün sabahın ilk saatlerinden gece yarılarına kadar İstanbul sokaklarını, meydanlarını, vapur iskelelerini, vapurları ve tramvayları çıngıraklı sesleriyle dolduran ve çoğu yalın ayak, pırpırı kıyafet koşup çırpınan gazete satıcı çocuklardan biridir (İ A II, 615).

Varnalı Ali: II. Abdülhamid devrinin (1876- 1909) son yıllarıyla Meşrutiyet devrinde Üsküdar'ın namlı gazete dağıtıcılarından olduğu söylenmektedir. Atpazarı ve civarındaki evlerde birçok aboneleri vardır. Buralara sabah gazetelerini veresiye dağıtır, paralarını da aybaşında toplardı. Ayrıca Atpazarı'nda Kızlarağası'nda Dutlu Kahve'nin yanında bir de küçük esrar kahvesi işletirdi; fakat esrarkeşleri kahvesinde oturtmaz: "Geldi, gitti!" diye bağırıp nargileyi çekene yol verirdi. Kendisi de esrar kullanır, doldurtulan nargilelerden birer nefes çeker ve: "Hizmete mukabil!" derdi (İ A II, 618).

Diğer Seyyar Esnaflar: Koçu'nun eserlerinde kimisi hakkında ayrıntılı bilgi verilen, kiminin sadece adının geçtiği pek çok seyyar esnaf bulunmaktadır. Bu seyyar esnafların isimlerini veriyoruz:

Ağızlıkçılar (İ A III, 1390), Aşçılar, Aşureciler (İ A III, 1391), Ayak Fotoğrafçıları / Dakikalıkçılar, Vesika Fotoğrafçıları (İ A III, 1391- 1392), Ayak Fotoğrafçıları / Şipşakçılar, Aynacı, Tarakçı, Firketeciler (İ A III, 1392), Balıkçılar, (İ A III, 1393), Badanacılar (İ A IV, 1784- 1786), Baca Süpürücüler (İ A IV, 1784), Baharatçılar (İ A, IV, 1841- 1842), Bakırcılar (İ A IV, 1888- 1891), Baltacı, Odun Yarıcılar (İ A IV, 2075- 2076), Basmacılar (İ A III, 1393), Başçı Esnaf, Başçılar (İ A IV, 2175- 2176), Bayram Tebrikçileri (İ A III, 1393), Bileyiciler (İ A III, 1394; İ A V, 2770- 2771), Bohçacı Çocuklar, Bohçacı Kadınlar (İ A VI, 2938- 2942), Boyacılar, Kundura Boyacıları (İ A VI, 3026- 3029), Bozacılar (İ A III, 1394- 1395; İ A VI, 3044- 3045), Börekçiler (İ A III, 1395; İ A VI, 3085- 3087), Ciğerciler, Paçacılar (İ

A III, 1395- 1396), Ciğer Kebapçılar (İ A III, 1396), Çeyrekçi Kasaplar (İ A VII, 3887- 3888), Çıracılar, Çiçekçiler (İ A III, 1396; İ A VII, 3930 3931, İ A VII, 3954-3958), Çorapçılar (İ A III, 1396- 1397), Defterciler, Zımbalı Defterciler, Kalemciler, Demirhindici (İ A III, 1397), Destancılar (İ A III, 1397- 1398; Dondurmacılar (İ A III, 1398; İ A IX, 4702), Don Fanilacılar (İ A III, 1398), Dutçular (İ A III, 1398-1399; İ A IX, 4787), Ekmekçiler, Elma Şekerciler, En'am-ı Şerifçiler, Yasin-i Şerifçiler, Abdest Namaz Surecileri (İ A III, 1399), Eski Alıcılar (İ A III, 1399- 1400), Fodulacılar, Fodlacılar, Gözlemeciler, Halı Seccadeciler (İ A III, 1400), Hallaçlar (İ A III, 1400- 1401), Hassacı, Patiskacılar, "Hatıra Bunlar!"cılar (İ A III, 1401), İzmaritçiler (İ A III, 1401- 1402), Kadayıfçılar, Kâğıthelvacılar (İ A III, 1402), Kahveciler, (İ A III, 1402- 1403), Kasaplar, Kebap Kestaneciler, Unnabcılar, Kayıklı Satıcılar (İ A VI, 2885), Keten Helvacılar, Kınacılar, Damla ve Çam Sakızcılar (İ A III, 1403), Kokucular, Koz Helvacılar, Köfteciler (İ A III, 1404), Kömürcüler (İ A III, 1404- 1405), Kuş Lokumcular, Revaniciler, Leblebiciler (İ A III, 1405), Macuncular (İ A III, 1405- 1406), Mahallebiciler (İ A III, 1406- 1407), Makaracı, İğneciler (İ A III, 1407), Manavlar (İ A III, 1407- 1411), Mısır ve Kestaneciler (İ A III, 1411), Midye Dolmacıları, Midye Tavacıları (İ A III, 1411- 1412), Ocak Süpürücüler (İ A III, 1412), Oynar Oynar Balıkçılar (İ A III, 1412- 1413), Palamut ve Torik Tavacıları, Pekmezciler, Tahin Pekmezciler, Peynirli Pideciler (İ A III, 1413), Pilavcılar, Kuskusçular (İ A III, 1413- 1414), Sakalar, Sakız Leblebiciler (İ A III, 1414), Simitçiler, Pideciler (İ A III, 1414- 1415), Sucular (İ A III, 1415- 1416), Sülükçüler, Sütçüler (İ A III, 1416), Şam İşi Tatlıcı ve Kurabiyeciler (İ A III, 1416- 1417), Şarkı ve Kanto Satıcıları (İ A III, 1417), Şekerciler (İ A III, 1417- 1418), Şemsiye Bastoncular (İ A III, 1418), Şerbetçiler (İ A III, 1418- 1419), Tahin Helvacılar, Taze Cevizciler (İ A III, 1419), Tefarikçiler (İ A III, 1419- 1420), Tenekeciler, Turşucular (İ A III, 1420), Yoğurtçular (İ A III, 1420- 1421), Yumurtacılar, Zerzavatçılar (İ A III, 1421).

6. 1. 2. Esnaflar ve Alış Verişle İlgili Tabirler

Alay Çavuşları: Reşad Ekrem Koçu'nun Evliya Çelebi'den naklettiğine göre İstanbul'da yapılan büyük esnaf ve ordu alaylarında, alayın düzeninden sorumlu alay çavuşlarıdır. Alay günleri, üzerine ziller dikilmiş sırmalı kemerlerle süslenmiş kühey-

lân atlara binerler, kendileri sırma işlemeli esvaplar giyerek alayın geçeceği yolların iki kenarına dizilirlermiş. Önlerinden geçen esnafın çeşitli güzel sözlerle gönlünü alırlar, onları alayda gösterdikleri hüner ve marifetlerinden ötürü teşvik ederlermiş (İ A II, 581).

Avarız Sandığı: Eski esnaf loncalarında bir kaza, bela ve yardım sandığı idi. Sermeyesi esnafın teberru ve adaklarından sağlanırdı. Herhangi bir iş teşebbüsünde sermayesi yetişmeyenler az bir faiz ve uzunca bir vadeyle avarız sandığından para alırdı. Günlük esnaf hayatında oynadığı rol o kadar büyüktü ki yalnız esnaf arasında kalmamış, ayni isimle mahallelerde de birer sandık kurulmuştur. Avarız sandıkları 1877 Rus harbine kadar varlığını sürdürmüş, bu dönemde ekonomik sıkıntılar sebebiyle hükümet esnaf loncalarının ve mahallelerin avarız sandıklarını el koymuştur ve bu müessese ortadan kalkmıştır (İ A III, 1343- 1344).

Bahşiş: Belli bir ücret karşılığı görülen işten hoşnut kalınarak o işi görene gönülden verilen para demektir. Eski mahalle tulumbacıları, bayram bahşişlerini güzel elbiselerini giyip çifte nekkâre, klarnet ve darbuka gibi bir çalgı ile mahallelerinin kapılarını dolaşıp bahşişlerini fenerin veya borunun içine toplarlarmış. Toplanan parayı aralarında paylaşırlarmış. Ramazan gecesi sahur vakti davulcular bahşiş ve hediyelerini kapı kapı dolaşarak mâni okuyarak toplarlarmış. Örnek:

Nâlesin gör cân ü tenin
Bir bülbülüyüm gülşenin
Ben ne gedâyım sultanım
Söyleten lütfundur senin

Metheylerim her dem seni
Kıldım feda can ü teni
Budur niyazım sultanım
Bahşişle mesrur et beni

Olalım bu söze kail

Lutf-u Hüdaya yok hail
Bekçi kulun bekler beyi
Olmağa ihsana nail

Bekçi su gibi akıyor
Fenere mumlar yakıyor
Bahşişi gelir daim
Bekçi yollara bakıyor

Bekçinin ağırdır başı
Ayağı görmüyor taşı
Bahşiş diye baka baka
Bekçiniz de oldu şaşı

Gülşen-i dehrin gülüdür
Bağ-ı cihan sünbülüdür
Lütfunu ümit eylemiş
Bekçiniz ihsan kuludur

Hane-i dil mamur olsun
Daim gönül mesrur olsun
Yarın otuz sohbet baki
Bu kadarca mazur olsun (İ A IV, 1876- 1880)

Ayrıca, eski yaz Ramazanlarında küberâ ve ricâl, yalılarında bulunduğu için Boğaziçi köylerini, ayak takımı delikanlılar, çocuklar iftardan sonra yaya veya kayıklarla dolaşırlarmış. Ud, keman, kemençe, darbuka, def ile bir saz takımı düzüp içlerinden güzel sesliler, şarkılar, gazeller, mâniler, semaîler okurlar, yalı sahibiyle iftara gelmiş misafirlerinden bahşiş toplarlarmış (İ A IV, 1879).

Balık kırgını: Kışın şiddetli zamanlarında gün doğusu rüzgârı saniye on yirmi metre hızla eserse boğazın kanal cereyanı, düzenini kaybeder ve kanalın ılık dip sularına

sahillerin soğuk suları karışır; dip sularına çekilmiş olan balıklar cansız bir halde denizin yüzeyine çıkar, boğaz balıkçıları buna balık kırgını derler (İ A IV, 2015).

Bozmacı: Eski palto ve pardösülerden ceket, büyük elbiselerden çocuk elbiseleri, artık kullanılmayacak elbiselerden yıpranmış yerlerini keserek kasketlik kumaş ayıranlara, ayrıca kuyumcu esnafının en alt kademesinden olup tüccar kuyumculardan veya mezattan aldıkları modası geçmiş mücevherlerin kıymetli taşlarını çıkararak altını da eritip külçe haline getirenlere denilir (İ A VI, 3072).

Çığırtkan: Herhangi bir şey üzerine ilgi toplamak ve müşteri çekmek için yüksek sesle bağırtılan adam. İstanbul'da en başta çarşı pazar boylarında esnaf, mağaza çığırtkanları, balıkçı, manav ve çarşı içi lokantalarının çığırtkanları vardır. Bunların kendilerine mahsus cinaslı cümleleri, argo tabirleri ola gelmiştir (İ A VII, 3893-3894).

Çırak: Bir sanat öğrenmesi için usta yanına verilen çocuğa denilir. Kelimenin aslı Farsça olup "Çerağ"dan bozmadır. Bir sanat öğrenmek için aşk ile yanmak, o sanatın yolunda, mum gibi, kandil gibi yana yana tükenmek anlamından kullanılır. Esnaf gediklerinin ve loncalarının bulunduğu devirde hangi iş ve sanatta olursa olsun bir çırak oğlan, iş ve sanat öğrendikten sonra o camia içinde an'anevi bir imtihandan sonra kabul edilir ve diploma yerine merasim peştemali kuşatılırdı. İstanbul'da çırak çocuklar, sanatı öğreninceye, yani peştamal kuşanıncaya kadar çok küçük bir gündelik ile genellikle boğaz tokluğuna çalışmışlardır (İ A VII, 3939).

Dua Meydanı: Eskiden Müslüman esnaf, dükkânını bir dua okuyup öyle açarmış. Çarşı boylarında ise bu sabah duası esnaf tarafından toplu olarak yapılırmış. Duayı içlerinden salih kimse olarak tanınmış birine okuturlar ve ona "Duacı" derlermiş. Kapalıçarşıdaki dua meydanı Zenneciler Sokağı, Feraceciler Sokağı, Fesciler Caddesi ve Yağlıkçılar Caddesi'nin kavşak noktası olan yerdir (İ A IX, 4742).

Esnaf Alayı: Ordu sefere çıkacağı zaman, şehzadelerin doğumlarında ya da sünnetlerinde esnaf alayları tertip edilirdi. **Vilâdetnâme**'de anlatılan esnaf alayını naklediyo-

ruz: "…evvelâ her bir esnafın dükkânının ziyneti ve kırmızı şallar ve al mintanlarla ortalığı kızılca kıyamete döndürüp… Sultanahmet'te alay tertibi için toplandılar. O serv ü hıramanlar saf saf durdular. Ustaları da bayramlık esvaplarını giymiş olarak önlerine düştü. Diba ve zerbafttan bayraklar açıldı, telakatli duacılar tedarik edildi.

Her esnaf sınıfı, bir tahtı revan üzerinde san'at ve işlerini teşhir etmişlerdi, her sınıfın sonunda bir mehter takımı bulunuyordu, bu suretle esnaf birbirinden ayırt olmuşlardı. En önde çiftçiler bulunuyordu. İçlerinde çiftçi eline düşmüş doğana benzeyen bir mehpare ziraat alât ve edevatını taşıyordu…çiftçilerden sonra ekmekçiler geliyordu. Bir araba üzerine fırın kurmuşlardı; önünde bir fırıncı dilberi ekmeklerini teraziye koymuştu. arkalarından kasap gürûhu geliyordu… öküz kadar koçları, altın teller ve mücevher sorguçlarıyla süsleyerek küçük kasap çırağı çocukların kimi kaval çalarak geliyordu. Arkalarından bakkallar geliyordu. Fıstık dudaklı, badem gözlü bakkal güzelleri, işve satarak ayakdaşlarıyla yağlı ballı sohbet ederek omuz omuza, mükemmel tertipli olarak geçtiler. Arkalarından berberlerin gümüş sineli, âyine yüzlü dilberleri geçtiler. Sonra okçular ve yaycılar esnafının kirpikleri ok, kaşları yay güzellik ve letafet meydanının tozkoparanları yaydan kurtulmuş ok gibi geçtiler. Arkalarından simkeşlerin sırma perçemli ve gümüş tenli, yasemin bedenli güzelleri… sonra meyvacılar ve çiçekçiler, arkasından kebapçılar, bunlar bitince şekercilerin tatlı dilli şâkirdânı geçtiler. Arkasından mumcular esnafı, cevahir bedestanı sermayedarları, sipahi pazarı esnafı, yorgancıların müsellah ve müzeyyen şehlevendleri Hind ve İran kıyafetleriyle Valde hanı ve Vezir hanı tüccarları, mücellitler, kâğıtçılar, Mısır Çarşısı bezirgânları, ketenpazarı esnafı …vb. Her esnaf arkasından bir saz takımı geliyordu (Vilâdetnâme, 25- 27).

Esnaf kâhyalıkları: Esnaf kâhyalıklarının bazı entellektüel adamları korumak için düzenlendiğini belirten Koçu, esnaf loncasının zenginliği nispetinde verilecek kâhyalığa da o derece sevilen, hürmet edilen adam arandığını söyler. Örnek olarak da Buhûrizâde Itrî' Efendi'ye İstanbul'da esnaf loncaları içinde en zengin loncalardan birisi olan "Esirciler Loncası", "Esirci Tüccarlar Loncası"nın kâhyalığının verildiğini belirtir (İ K, 54).

6. 2. ULAŞIM

6. 2. 1. Kara Ulaşımı

Develer: XX. yüzyıldan önce bilhassa tüccar kervanlarının en makbul nakil vasıtası develerdir. Ayrıca, İstanbul civarında kömürcülükle geçinen köylerde deve beslenir ve kömürün hayvan yüküyle satıldığı devirde İstanbul piyasasına kömürler, develerle getirilirdi. Koçu'nun ifadesiyle "Boyunlarında kocaman çanlarıyla kömürcü develerinin geçmesi, eski İstanbul sokaklarının zamanımızda kaybolmuş seslerindendir". Ayrıca, Tanzimat'tan önce, taşra defterdarlıklarından İstanbul'a yollanan paralar, İstanbul'dan da seferdeki ordulara gönderilen paralar, büyük meşin torbalar içinde develere yüklenirmiş, devlet parası taşıyan bu develere "Hazine Devesi" denilirmiş (İ A VIII, 4529- 4530).

Faytonlar: "Aslı Fransızca'dan, Phaeton (Faeton); körüklü açık binek arabası. Dört tekerlekli, ön tekerlekleri küçük, arka tekerlekleri büyük, tek oklu ve çift at koşulur, öndeki arabacı yeri yüksektedir…dört kişilik arabadır, iki kişi yüzleri gidiş istikametinde arkaya sabit yere, iki kişi de onların karşısına bakan bir yere oturur.

Fayton Sultan Abdülmecid devrinde (1839- 1861) önce konak ve saray arabası olarak girmiş, Sultan Abdülaziz devrinde (1861- 1876), kira faytonları kullanılmaya başlanmıştır. O devirlerde İstanbul'un tek nakil vasıtası atlı binek arabaları olup biri körüklü ve açık araba olan faytonlar, diğer ikisi de kapalı arabalar olan "Lando"lar ile "Kupa"lardı (İ A X, 5585).

Kira Beygirleri: İstanbul'da, 1908'den önceki nakil vasıtalarından biri kira beygirleridir. Halk arasında "Sürücü Beygiri" denilir. Beygir sürücüleri çoğunlukla bekâr uşaklarıdır. Bunun yanında bir sanata girememiş, haylazlık yoluna sapmış, İstanbul'un ayak takımı gençleri de beygir sürücülüğü yapmışlardır. Sürücü beygirlerinin İstanbul'un muhtelif semtlerinde ahırları ve müşteri bekledikleri belli noktaları vardı. Bir yere çabuk gitmek isteyenler, kira arabası tutamazsa durak yerinden veya bir

ahırdan beygir tutardı. Sürücü, müşteriyi yerine ulaştırınca yolda başka müşteri bulamazsa hayvana kendisi biner, durak yerine geri dönerdi. Son devirlerde beygir sürücülerinin en belli durak yerleri Unkapanı, Aksaray, Eminönü, Yenikapı, Balat, Ayvansaray, Eyüp, Edirnekapı, Yedikule, Samatya, Kumkapı, Galata'da Çeşmemeydanı, Salıpazarı, Tophane, Kuledibi, Kasımpaşa, Hasköy, Beşiktaş, Beyoğlu'nda altıncı belediye dairesi civarı, Taksim, Üsküdar, Beykoz ve Kadıköy'dür. Bazı ahırlarda cins atlar beslenir, bunları da Kâğıthane'ye veya Çamlıca'ya gitmek için güzel takımlı atlar olarak kullanırlardı (İ A V, 2634- 2636).

Sedyeler: Bir kapısı, iki yanında penceresi bulunan bir koltuk odacık olup pehlivan yapılı iki uşak hamal tarafından taşınan XIX. yüzyılda İstanbul'da yalnızca Beyoğlu'nda kullanılmış Avrupakârî binek sedyeleridir. Bu sedyeler, kira faytonlarının kupalarının kiralandıkları yerlerden peylenir, ücreti çorbacıya verilirmiş. Koçu, sedyeleri taşıyanları şöyle anlatır: "Piyano hamalı kıyafetinde mosmor fesli, camadanlı, galibarda yün kuşaklı, yumurta ökçe şipidikli palikarya uçarılarıdır. Ücrete gelince kısacık yüz adımlık mesafeye sarı lirayı koparırlarmış. Ayrıca bahşiş de isterlermiş. Sedyeleri genellikle gayr-i Müslimler kullanmıştır (İ A V, 2717- 2720).

Dolmuş Otomobiller: Taksimetre ile çalışan otomobillerden bazıları taksimetrelerini açmayarak semtler arasında tespit edilmiş ücretlerle dolmuş usulü yolcu taşıyan otomobillerdir (İ A IX, 4683- 4684).

6. 2. 2. Deniz Ulaşımı

XIX. yüzyılın ortalarına kadar İstanbul'da deniz ulaşımında tek nakil vasıtası kayıklardır. Tanzimat devrine kadar büyüklerin ve devlet adamlarının Boğaziçi'nde oturmaları bir nevi teşrifattı (İ A VI, 2891). 1840'tan sonra ilk buharlı gemiler Boğaziçi'nde kullanılmaya başlanmıştır. Buharlı gemilerin ulaşımda kullanılması kayıkların varlığını ortadan kaldırmamıştır, hatta iyi havalarda vapurlar tenha olur, soğuk havalarda tercih edilirlerdi (İ A VI, 2892). I. Dünya Savaşı yıllarında vapur seferlerinde aksamalar olmuş, Cumhuriyet'in ilanından sonra seferler eski canlılığına tekrar

kavuşmuştur. Cumhuriyet devrinde karayollarının ıslahı, genişletilmesi ve yeni yollar açılmasıyla deniz yolu ulaşımından bir miktar vazgeçilmiştir. (İ A VI, 2896).

Kayık Çeşitleri

Kayıklar, "Piyâde" ve "Pereme" isimleriyle anılırlardı. Peremeler, piyadelerden biraz daha kaba olup kira kayıkları ve bütün dolmuş kayıkları pereme çeşidindendir (İ A VI, 2889). Zamanla kayıklar bu adlarla anılmaktan vazgeçilmiş ve kullanıldıkları yere ya da kullanan kişilerin durumuna göre isimlendirilmiştir.

Biz de bunları Koçu'da yer aldığı şekliyle veriyoruz.

Pazar Kayıkları: XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Boğaziçi'nde yazlı kışlı oturanlar, Boğaziçi köylerinin balıkçı ve bahçıvan halkıdır. Tuttukları balıkları veya bağlarla bahçe ve bostanlarının meyvelerini sebzelerini İstanbul pazarına kendi kayıklarıyla ve Boğaziçi köylerinin mescitlerinin vakfından olan Pazar kayıkları ile götürürlerdi. Pazar kayığı, köy mahsüllerini İstanbul pazarlarına götüren kayık demektir. Bir köyün Pazar kayığı her sabah köyden kalkar, İstanbul'a gider, köye dönerdi. Şehirde işi olan köylüler de bu kayıkla gider gelirlerdi (İ A VI, 2888).

Özel Kayıklar: Yalı sahibi olan devlet ricali ya da İstanbul zenginleri ilkbaharın ortalarında yalıya göç ederler, sonbaharın ortalarında da şehirdeki konaklarına dönerlerdi. Yalı sahiplerinin hemen hepsinin kayıkhanelerinde yalıda kaldıkları müddetçe Boğaz'da kullanabilecekleri birkaç tane kayıkları olurdu (İ A VI, 2888).

Kira Kayıkları: Boğazda yalısı bulunmayıp her hangi bir iş için kayık kullanması gerekenler, İstanbul İskelelerinden kayık tutarlardı. Buna kira kayığı denirdi. Bu kayıklar aynı zamanda dolmuş seferleri yaparlardı. Kira kayıklarını dolmuş fiyatları İstanbul Kadılığı'nca kayıkların büyüklüğüne göre ayrı ayrı tespit edilirdi (İ A VI, 2888- 2889). Dolmuş kayıklarını kadınlarla erkeklerin karışık olarak binmeleri, tüysüz oğlanların yabancı erkeklerle kayığa binmeleri şiddetle yasaktır. Görüldükleri zaman, bundan peremeciler sorumlu tutulurdu (İ A VI, 2889).

Çifteler, Çifte Kayıklar

Beş Çifte Kayık: İstanbul'da vapur işletmeleri kurulmadan önce büyük şehrin günlük hayatında denizin kayıklarla aşıldığı devirlerde beş çifte kayık devlet erkân ve ricaline tahsis edilmiştir. Beş çifte kayıkların hemen hepsi, altın yaldız bordürlü, çiçek süslemeli birer kuğu kuşuna benzetililerdi. Döşemeleri sırma işlemeli atlastan olurdu, her manâsıyla lükstür. Hamlacıları eli ayağı düzgün, boylu poslu erkek güzeli gençlerden seçilirdi (İ A V, 2560- 2561).

Biniş-i Hümâyun: Yaz ve bahar mevsimlerinde padişahların Haliç ve Boğaziçi'ndeki kasr-ı hümâyun veya has bahçelerden birine yahut meşhur bir mesireye denizden saltanat kayığı ile günü birlik gidip gelmesine biniş-i hümâyun denilirdi. Biniş-i hümâyunlar önde bostancıbaşının "Kancabaş" denilen dokuz çifte kılavuz kayığı, arkada padişahın yüzer kasır halinde saltanat kayığı, onun arkasında dizi halinde maiyetini taşıyan kayıklarla tantanalı bir görüntü verirdi (İ A V, 2798- 2799).

Deniz Dolmuş Motorları: İstanbul'da iskeleler arasında dolmuş usulüyle yolcu taşıyan motorlardır. 9 Şubat 1955'te düzenlenen bir protokol ile nelere riayet etmeleri gerektiği kayıt altına alınmıştır. Reşad Ekrem Koçu, bu şartların neler olduğu, süratleri, kat ettikleri mesafeler, sayıları ve yola göre alacakları ücretleri ayrıntılı olarak anlatmıştır (İ A VIII, 4432- 4433).

6. 3. HABERLEŞME VE İLETİŞİM

Bu başlık altında, bugün hemen hiçbirisi kullanımda olmayan haberleşme, iletişim vasıta ve yollarından örnekler veriyoruz. Koçu'nun eserlerinde doğrudan bir başlık altında ele alınmasa da yer bulan iletişim vasıtaları, muhataba ulaşmanın, onunla doğrudan bağlantı kurmanın zor veya imkânsız olduğu durumlarda çıkış yolunu bulduran vasıtalardır. Muhatap padişah olabilir, halk olabilir, veya uzaktan uzağa sevilen, beğenilen bir kimse olabilir. İletişim kurulacak kişi ya da kişilere göre kullanılan yöntemin de değiştiği görülmektedir.

Ateş İstidası: Görülen haksızlık ve zulümden bizzat padişaha şikâyet edebilmek için, huzura çıkamayanlar son çare olarak padişahın sahilsaraylardan birinde pencere önünde oturmasını gözler ve hemen bir kayık ile denize açılarak içinde saman, talaş, hasır parçaları ve ziftli paçavralar bulunan bir kabı baş üstüne koyup tutuştururlar. Bu, "Padişahım, her taraftan gördüğüm haksızlık ve zulüm ile artık başımda ateş yanıyor. Son ümidim sendedir, sana sığınıyorum, fakat beni senin yanına sokmuyorlar" demektir (TGV, 11).

Cami Tembihi: XIX. yüzyılın ortalarına kadar camiler ve mescitler vasıtasıyla ibadet için toplanan halka hükümet emirlerinin ve önemli olaylar karşısında hükümet açıklamalarının yapılmasına halk arasında "cami tembihi" denilirdi. Bir haberin halka bildirilmesinde mahalle imamları memur edilirdi, imam efendiler de akşamdan bekçileri çıkartırlar, bekçiler sokaklarda ucu demirli ağır sopaları vura vura:

-Komşular… Komşular!.. Bu gece camiye buyurun, tembih var diye bağırırlardı. Halk cami ve mescitlerde toplanır, hükümet tebliği imamlar tarafından okunurdu (İ A VI, 3358- 3359).

6. 3. 1. Kadın- Erkek Arası İletişim

Reşad Ekrem Koçu, yer yer Ahmed Rasim'in hatıralarından aktarmalar yaparak İstanbul'da telgraf, telefon, mektup vb. haberleşme vasıtaları dışında, canlı muhabbet vasıtalarından bahseder. Bunlar: Sütniniler, kalfalar, her eve girip çıkan bohçacı kadınlar, hanende ve sazende kadınlar, bildik hamam ustaları, hamam natırları, evdeki beslemeler, dışardan gelen kolacı, gömlekçi, terzi dudular, vaktiyle başından aynı haller geçmiş muhibbeler, sır açılan hemşireler, siyah bacılar, işgüzar komşu hanımlar, büyücü, okuyucu, komşu kadınlar, çarşı içinde bu işlerin ustası dükkân sahipleridir (İ A III, 1175).

Koçu'nun **Esircibaşı** eserinde de kadınların erkeklerle nasıl iletişim kurdukları şöyle anlatılır:

“ İstanbul’un hemen her semtinde beş on tane gönül tellâlı, safa bezirgânı acûzeler vardı. Kaymakçı güzeli, helvacı güzeli, turşucu güzeli, hamurkâr güzeli, balıkçı güzeli, bahçıvan güzeli, berber güzeli, bir tüysüz nevcivan oğlan görüp gönül kuşunu yuvadan uçuran kadın, soluğu çoğu yeşil başörtülü bir hacı hatun olan bu kadınlardan birinin evinde alırdı. Kocasının kudretine göre hediyesini sunar, evini tarif eder, kocasının sokakta bulunduğu zamanları söylerdi. Arası çok geçmez, gelir, feracesini arkasına alıp o sokaktan geçen hacı hatun’un sancıları tutar, güya rastgele bir kapı çalar, içeri dalardı. Gelin kızın feracesinden alı al moru mor bir helvacı güzeli çıkıverirdi” (Esircibaşı, 1944: 37- 38).

Bohçacı Kadınlar: “Bohça” maddesinde verdiği bilgilerle Koçu, haberleşme vasıtalarından birinin de bohçacı kadınlar olduğunu söyler. Bohçacı kadınlar, kapı kapı dolaşarak satış yapmalarının dışında her gittikleri evde, evlenecek çağda kız olup olmadığını anlamaya çalışırlardı. O zamanın bohçacı kadınları bir evlenme vasıtası kabul edildiğinden evlerin kızları da onlara gözükmeden edemezlerdi. Hatta bohçacı kadınların evler arasında aşk mektupları getirip götürdükleri de bilinmektedir (İ A VI, 2941).

6. 3. 1. 1. Aşk Haberleşmeleri

XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul’da bulunmuş İngiliz elçisinin eşi Lady Montagu, Londra’daki dostlarına gönderdiği mektupta Osmanlı’da aşk haberleşmelerinin nasıl olduğu ile ilgili renkli bilgiler verir. Bunlara örnekler:

İnci : Sensin güzellerin genci

Karanfil : Karanfilsin kararın yok
Gonca gülsün tımarın yok
Ben seni çoktan severim
Senin benden haberin yok

Pul : Derdime derman bul

Kağat : Bayılırım saat saat

Armut : Ver bana bir umut

Sabun : Aşkınla oldum zebun

Kömür : Ben öleyim size ömür

Gül : Ben ağlayayım sen gül

Hasır : Olayım sana esir

Çuha : Üstüne bulunmaz baha

Tarçın : Sen gel, ben çekeyim senin harcın

Çıra : Aşkınla oldum çıra

Sırma : Gözünü benden ayırma

Saç : Başıma sensin taç

Üzüm : A benim iki gözüm

Tel : Ölüyorum tez gel

Biber : Bana yok mu bir haber (Montague, 1939: 36- 37; İ A III, 1174).

Galatalı Hüseyin Ağa'nın **Destan Mecmuası**'nda "İşmar" konusu işlenmiştir. Buradan örnekler aktarıyoruz:

Var ise başında anın çiçeği
Çevir gel yoldan o dilber köçeği

Gül ise taktığı nazlıyım demek
Yok ise altunun boşuna emek

Oğlan başında ger kızıl karanfil
Kanludur o afet yolundan çekil

Var ise başında bir saf sünbülü
Bir tabur yiğittir seven o gülü

Şebbusu var gice gelirim demek
Rakip ola gayetle dikkat gerek

Benevişli garip yetim uşaktır
Hediyesi filar nim ten kuşaktır

Varsa ger mahbubun serinde fulya
Ayağın öpmeye bin altın saya

Varsa ger mahbubun serinde zerrin
Manası mecliste bade isterin

Varsa ger serinde yasemin dalı
Bil ki ol mahbubu ziba baltalı

Ger lale var ise mahbup başında
Çak işmarı bekle sokak başında (İ A IV, 2165)

Çapkınlık İşaretleri

İşmar üzerine zengin bir lûgatçe olduğunu söyleyen Koçu (İK, 49), **İstanbul Ansiklopedisi**'nde "Çapkınlık İşaretleri" maddesinde çapkınlığın nasıl yapıldığını ve işaretlerini örnekleriyle verir: "Türk ve Müslüman kadın ve kızlarının örtü altında bulunduğu devirlerde de erkek ile kadınlar arasında gönül oyunları olagelmiştir… Buluşmalardan önce karşılıklı görüp beğenme, beğendikten sonra duyguları birbirine bildirme şart olduğuna göre piyasa yerlerinde mesirelerde konuşmak suretiyle anlaşma imkânı olmayınca uzaktan uzağa manalı bir takım işaretler tespit edilmiştir. Bunlar matbaa vasıtasıyla basılıp satılamayacağı için elden elden kopye edilerek dağıtılır, kızlar, hafif meşrep kadınlar, kız kadın peşinde dolaşan erkeklerle o vadilerde yeni yeni dolaşma hevesinde toy delikanlılar tarafından bir pandomima dili olarak ezberlenir, öğrenilirdi.

Gençler için bir mahrem arkadaş eliyle bir "Çapkınlık İşaretleri" anahtarı, lügatçesi büyük muvaffakiyet sayılır, evde büyüklerin eline geçmemesi için dikkatle saklanır, gizlenir, geceleri yatakta okunarak ezberlenirdi" (İ A VII, 3740).

Koçu, çapkınlık işaretlerinin neler olduğuna örnekler de vermiştir. Bunların bir kısmının insan uzuvlarıyla gerçekleştirildiği ve bir kısmının da kıyafet ya da başka eşyalara bağlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İnsan uzuvlarının kullanılmasıyla yapılan işaretleşmeler şunlardır:

El ile İşaret: Erkek, uzaktan işaret ederken başka bir kimsenin gördüğünü hisseden kız, yüzünü siler. Eğer uzaktan erkek ve kız birbirleriyle işaretleşirlerken bunlardan biri elini kalçasına koyarsa "Bana oyun ediyorsun." demektir.

Göz ile İşaret: Erkek yahut kadın ilk defa gördüğünde hangisi işaret ederse, muhatabından hoşlandığını bildirir. Bir kimse sağ gözüyle işaret ederse gözüne girdiğini bildirir. Erkek veya kadın iki gözünü hafifçe kapayıp, başını da yukardan aşağıya hafifçe eğerse, "Sevildiğini anladım." demektir (İ A VII, 3740).

Baş ile İşaret: Erkek veya kadın birbirlerine bakarlarken büyükçe büyükçe nefes alırlarsa “Hiç aklımdan çıkmıyorsun.” demektir. Erkek veya kadın dudağını ısırırsa “Senin için yanıyorum.” demektir (İ A VII, 3741).

İşaretleşmelerin, insan uzuvlarının dışında, eşyalara bağlı olarak gerçekleşmesine örnekler:

Şemsiye İşareti: Bir kız, şemsiyesini kapayıp ona dayanırsa “Uzun zamandan beri verem hastalığına uğradım ve senin için ölüyorum.” demiş olur. Erkek yahut kadın, birlikte gezerken kadın şemsiyesini soldan sağa doğru çevirirse “Haydi gidelim.” demektir veya elin işaretine göre sağdan sola doğru şemsiyesini indirirse “Bir miktar daha oturalım.” demektir.

Tesbih İşareti: Erkek veya kadın tesbih çevirirse “Seni parmağa takmak kısmet olsun.” demektir. Eğer tesbihi koparır gibi bir harekette bulunursa “Sabır ve tahammülüm kalmadı.” demektir.

Mendil ile İşaret: Erkek veya kadın, mendiliyle ayağının yüzlerini silerse “Biraz bekle.” demektir. Bir erkek, ayağını kadına karşı uzatarak ayakkabısının tozunu mendil ile silecek olursa aşağılama anlamına gelir.

Peçe ile İşaret: Eğer, kız peçesini düzeltirse temenna demektir. Eğer kadın peçesini kapayıp tekrar açarsa “Yatsıdan sonra gel.” demektir.

Fes ile İşaret: Erkek, fesini tutup birkaç defa başına koyup çıkarırsa “Ağırlık veriyorsun, bu kadar naz yeter.” demektir. Erkek, fesini yahut kâkülünü düzeltirse, temenna demektir.

İskemle ile İşaret: Erkek, iskemlede oturur da ellerini kenetleyip başparmağını döndürürse “Artık lutfetmeyecek misin?” demektir. Erkek otururken yanına bir iskemle daha alırsa ve kızın da yüzüne bakarsa “Beraber oturalım.” demektir (İ A VII, 3740).

6. 4. İSTANBUL KÜLTÜRÜNDE BAZI TİPLER

İstanbul gençliği üzerinde özendirici etkiye sahip tulumbacılık, bir meslek olmaktan daha başka fonksiyonlar göstermiş ve o dönemin nesli üzerinde etkili olan tulumbacı tipini ortaya çıkarmıştır. Tulumbacılar, kıyafetleri, naraları, yangına gidişleri, çalgılı kahvehanelerdeki, meyhanelerdeki etki ve tavırlarıyla gençliği cezbetmişlerdir. Biz de bu sebeple tulumbacılara meslek grupları içinde değil; İstanbul folklorunda yer edinmiş tiplerden külhanbeyleri ve kabadayılar arasında yer vermeyi uygun bulduk.

6. 4. 1. Tulumbacılar

Tulumbacılar, İstanbul'un gündelik hayatında, sözlü ve yazılı edebiyatında çok etkin rol oynamışlardır. Yangın söndürme işlerinin dışında çalgılı kahvehanelerde anonim edebiyat ürünleri ve âşık edebiyatı eserlerini icra etmeleriyle de dikkat çekerler. Bu icraları çoğunlukla mâni ve destan türlerindedir. Ayrıca tulumbacılık, yaşadığı devirde en gözde sporlardan biri olarak da değerlendirilebilir.

Reşad Ekrem Koçu'nun **İstanbul Tulumbacıları** adı ile konuyu etraflıca ele alan müstakil bir eseri vardır. Biz çalışmamızda bu eseri ve **İstanbul Ansiklopedisi**'ni esas alarak ve Koçu'nun eserlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak kendilerinden bahsedilen tulumbacıları tanıtmaya çalışacağız.

İstanbul, Türkler tarafından fethedildiğinden Cumhuriyet devrinde Vali Haydar Bey tarafından itfaiye teşkilatı kuruluncaya kadar şehri fazlasıyla tahrip eden yangınlara, afetlere maruz kalmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Damat İbrahim Paşa tarafından Yeniçeri Asker Ocağı'na bağlı olarak kurulan "Yangın Tulumbacıları Ocağı" yangınlara karşı ilk koruyucu kurumsal tedbir olmuştur. İstanbul'da yangınlara karşı ilk yangın tulumbasını yapan ve bunu bir Tophane yangınında bizzat kullandıktan sonra büyük faydasını bilfiil gösterip ispat eden Davut Gerçek Ağa adında bir Fransız mühtedisidir. Damat İbrahim Paşa da bu icat üzerinde emniyetle durmuş ve Yeniçeri Ağalığı'na bağlı olarak Yangın Tulumbacıları Ocağı'nı kurarak bu teşkila-

tın başına da “ağa” ünvanıyla Davut Gerçek Ağa’yı tayin etmiştir. 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılınca İstanbul halkı tarafından her semte, mahalleye bir yangın tulumbası tedarik edilmiş ve mahalle tulumbacılığı doğmuştur (Tulumbacılar, 13- 22).

Sandıklarda Takımlar ve Yangına Gidiş: İstanbul’da kullanılagelmiş yangın tulumbaları, icadından kaldırıldığı zamana kadar daima dört kişinin omzunda taşınmıştır. Yangın tulumbası sandıklarında sandığı taşıyan dört uşak bir takım olurdu ve her sandığın birkaç takımlık uşağı vardı. Dört takımlık bir sandık, kalabalık, büyük sandık sayılırdı. Böyle bir tulumba birinci reis, ikinci reis, borucu, fenerci, hortumcu ve kökenci ile 22 tulumbacıya sahip demektir. Tulumba takımları isimlendirilmişti ve İstanbul’un bütün takımlarında bu isimler kabul edilmişti. 1. takıma “beygirci”, 2. takıma “muşlu”, 3. takıma “karakaçan” ve 4. takıma da “zeybek” denilirdi (Tulumbacılar, 81- 82).

Tulumba sandığı, yangına yolda takım değiştire değiştire gider gelirdi. Birinci reis asla değişmez, yangına mutlaka bir at üstünde üzerinde üniforması, elinde kırbacı, takımların sağ tarafında giderdi. Yangın, köşklüler tarafından koğuşlara haber verildikten sonra uşakların koğuşta toplanması, soyunup fanila ve dizliklerini giyerek emre hazır olmaları en geç on dakika sürerdi. İkinci reis takımları düzdükten sonra:

- Fatiha!.. derdi.

Herkes ölmüşlerin ve şühedanın ruhlarına bir fatiha okur ve tulumba sandığı alınarak yola koğuştan çıkılırdı. Takımları her yangına gidişte ikinci reis belirlerdi, her takımın sabit uşakları yoktu (Tulumbacılar, 82- 83).

6. 4. 1. 1. Yangın Tulumbası Sandıkları

Balat Yangın Tulumbası Sandığı:

Eski mahalle ve semt tulumbacılığı âleminde Balat Sandığı ikinci sınıf takımlardan sayılırdı. Balat Tulumbacılarının ekseriyetini Yahudiler teşkil ederdi. Fıstıkçı Nesim, Davit Reis, Balat Tulumbacılarının meşhurlarındandı (İ A IV, 1977- 1978).

Beşiktaş Daireliler: İstanbul Belediye Daireleri Yangın Tulumbacı teşkilatıdır (İ A V, 2579).

Beylerbeyi Yangın Tulumbası Sandığı: Bu tulumba sandığı çapraz iki top namlusu, iki kılıç, ikişer sancak süngüsü ve baltaları ve ortada üstte şemsesi, göbeğinde ay yıldızlı bir arması olan, askeri motiflerden oluşan sarı pirinç tepeliği bulunan bir sandık idi. Biz buradan Beylerbeyi Sandığı'nın bir karakol sandığı olduğunu anlayabiliriz. Üsküdarlı Vâsıf Hoca, bu sandığın yetiştirdiği birkaç ismi sayar: Çımacı Mehmet, Sandalcı Mehmet, Kazandibi tatlısını İstanbul'a tanıtmış muhallebici Arnavut Nazif Ağa, Muammer Mümtazdır (İ A V, 2699).

Boğazkesen Tulumba Sandığı: Tophane ile Beyoğlu arasında bu adı taşıyan semtin mahalle yangın tulumbası sandığıdır. Boğazkesenliler, tulumbacılar arasında aşırı haşarılık ve haytalık ile kabadayılık taslamalarıyla tanınmışlardır (İ A VI, 2935-2936).

Bülbüldereliler (Üsküdar) Tulumba Sandığı: Eski tulumbacılık âleminde Üsküdar Yangın Tulumbası Sandığı ve takımlarından biri. Kâh kapanır, kâh açılır, hemen sadece bu mahallenin bekçisi gibi bir sandıktı. Reisleri Beygirci Arap Hançik Mehmed idi. Geçit yerlerinde nâralarını "Etrafı gül bülbül, bülbüldereli" diye atarlardı (İ A VI, 3167- 3168).

Cibalikapusu Sandığı: İstanbul'un ikinci sınıf yangın tulumbası sandıklarındandı. Osman Cemal Kaygılı'nın 1938'de Koçu'ya verdiği nota göre Cibalikapılılar en parlak zamanlarını 1902- 1903 arasında Borucu Hasan'ın sandıkta bulunduğu zamanda yaşamışlardır. Reisleri de Arap Ziver'di. Cibalikapuluların nâraları: "Yıldızı bol Cibalikapulu" imiş (İ A VII, 3551).

Çengelköyü Tulumbacıları: Çengelköyü'nde biri Türklerin, diğeri Rumların olmak üzere iki yangın tulumbası sandığı vardır. Türkler "Çengel Camililer!", Rumlar da "Çengelköy Kiliseliler!" diye nâra vurarak koşarlardı (İ A VII, 3838).

Çeşmemeydanı Yangın Tulumbası Sandığı: İstanbul'un birinci sınıf sandıklarındandır. Galata'nın en işlek yerlerinin hamallıklarını bu tulumba sandığı mensupları yapar. Gündelik kazançları altın para zamanı yarım lirayı bulurdu. Çeşmemeydanlıların nâraları "Er meydanı, Çeşmeydanı!..." (İ AVII, 3880).

Çiçekpazarı Yangın Tulumbası Sandığı: Tulumba teşkilatının ikinci derece sandıklarındandır. Tulumbacıları, Eminönü civarının, Balık Pazarı'nın esnaf gençleri ile hamalları ve kayıkçılarıdır (İ A VII, 3967).

Defterdar Yangın Tulumbası Sandığı: İstanbul'un en şöhretli tulumba sandıklarındandı. Kâhya İsmail'in reisliği zamanında en parlak devrini yaşamıştır. Yangın yollarındaki nâraları "Hak yolunda semender Defterdar İskeleli" idi. Reisleri Kâhya İsmail, ikinci reisleri İnekçi Asaf Bey idi. Uşaklarının bazıları şunlardı: Tatar Süleyman, Makinist Tayyar, Tilki Hüseyin, Kara Hasan, Çiroz Ali, Kaptanın Çerkes Reyhan (İ A VIII, 4347).

Divitçiler Yangın Tulumbası Sandığı: Üsküdar sandık takımlarından biridir. Mahallenin namına izafetle "Kadıaskerli" diye nâra atarlardı. Reisleri "Yıkıcı İshak" isminde seksenlik bir pirdi. Yangınlara gitmez, koğuşta yatıp kalkardı. Sandığı delikanlılar idare ederlerdi (İ A IX, 4628).

Doğancılar Yangın Tulumbası Sandığı: Üsküdar yangın tulumbası sandıklarından biridir. Semt halkı zengin olduğundan çocukları ve gençleri arasından tulumbacılığa hevesliler çıksa da, sandık reisleri onları kabul etmezlerdi. Gençler semtlerinin tulumbacı omuzdaşı olup ailelerinin itibarını düşürmezlerdi. Bundan dolayı semt halkı maddi olarak bu sandığa destek olmuşlardır (İ A IX, 4645).

Edirnekapı Yangın Tulumbası Sandığı: İstanbul'un ikinci sınıf yangın tulumbası sandıklarındandı. En parlak devirleri Arap Hüseyin Reis'in zamanı olmuştur. Nâralarını "Zemini yüksek kapulu" diye atarlardı (İ A IX, 4937).

Eğrikapı Yangın Tulumbası Sandığı: İkinci sınıf yangın tulumbası sandıklarındandı. Uşakları mektepli, yarı mektepli bir sandıktı (İ A IX, 4967).

Fethiye Yangın Tulumbası Sandığı: İkinci sınıf sandıklardan biriydi, en kalabalık olduğu devirde kadrosu iki takımı geçmemiştir. "Bayram bahşişi üzerine en şirin hatıra da bu sandıktadır. Türk dostu Fransız edibi Pierre Loti, İstanbul'a geldiğinde Birinci Belediye Dairesi yangın tulumbasının ağası olan zatın Fethiye Camii civarındaki evinde misafir olmuş. Bir misafirliği de bayram gecesine rastlamış. Fethiyeliler de bayram sabahı bahşişe gelmişler. Loti'nin misafir olduğunu bilen polisler Fransız edibini rahatsız ederler endişesi ile tulumacıları önlemiş evin bulunduğu sokağa sokmak istememiş. Fakat ev sahibinden tulumbacıların bahşişe geleceklerini öğrenmiş olan Pierre Loti bir pencere önünde merak ile beklemekte imiş. Mütevazi bir Türk efendisinin laubali ev kıyafetiyle, başında gecelik takkesi, sırtında gecelik entarisi, çıplak ayaklarında şıpıtık mercan terlikleri ile kapıya koşmuş ve eliyle işaret ederek polislerden tulumbacılara engel olmamalarını reca etmiş. Borunun içine de bahşiş olarak bir Fransız altını atmış. Fethiyeliler bu altını hatıra olarak tulumbalarının sandığına mıhlamışlar. Aynı sandığın uşaklarından yorgancı kalfası Ayvaz Mustafa da bu Fransız edibinin on beş gün kadar hizmetinde bulunmuş ve hizmetindeki nezaket ve gayreti ile Pierre Loti'yi öyle memnun etmiş ki ünlü muharrir memleketine döndükten sonra Fransa'ya davet edilecek kadar iltifata nail olmuş (İ A X, 5719).

Firuzağa Yangın Tulumbası Sandığı: Saraçhanebaşında, Kırkçeşme Firûz Ağa Mahallesinin sandığı idi. iki takım uşağı olan küçük bir sandıktı (İ A XI, 5799).

Galata Sarayı Yangın Tulumbası Sandığı: "İstanbul'un eski yangın tulumbacılığı âleminde Beyoğlu tarafının namlı sandık ve takımlarından biriydi (İ A XI, 5950).

Gedikpaşa Yangın Tulumbası Sandığı: Sandığın uşaklarının çoğu Ermeni gençleriydi. Erzurumlu Âşık İbrahim'in bu sandığın tulumbacılarından bir Ermeni genç için yazdığı şiir vardır (İ A XI, 6080).

6. 4. 1. 2. Tulumbacıların Sandık Naraları

Tulumbacıların yangına gidişlerini Koçu, Üsküdarlı Vasıf Hiç'ten nakletmiştir. Tulumbacılar arasında uzun zaman bulunmuş olan Vasıf Hiç, tulumba sandıklarının yangına gidişleri ve naraları ile ilgili olarak şu bilgileri verir: "Her naracı edep ve terbiye dairesinde seslenirdi. Tekrar edeyim, sandıkların bir klişe şeklinde muayyen bir naraları yoktu. En namlı naracılardan işitip de hafızama nakşettiğim, bugün de onların arasından hatırlayabildiğim tulumbacıların sandık naraları şunlardır:

Zindanarkalılar	: Düşmana kelepçe vuran minimini Zindanlı!
Birinci Daireliler	: İstanbul bir, Daire bir!
Fatihliler	: İstanbul bir, Daire iki!
Cibalikapulular	: Her yerde metin Cibalikapulu!
Çeşmemeydanlılar	: Er meydanı Çeşmemeydanı!
Hasköy Musevîleri	: Adı yaman Tersanekapulu!
Üsküdar Daireliler	: Aşk elinden dâd, işte Bağdad Daireli!
Üsküdar Karakollular	: Düşmana kan kusturan bahtiyar Karakollu!
Üsküdar Mahkemeliler	: Hakkına şeriat kesen Mahkemeli!
Doğancılarlılar	: Dillere destan yaldızı bol Karakuş Tepeli!
Toygartepeliler	: Zemini yüksek Toygartepeli!
Üsküdar Bülbüldereliler	: Çevresi gül Bülbüldereli!
Karacaahmetliler	: Virdimiz Rahman Karacaahmet Sultan Türbeli!
Üsküdar Yeniçeşmeliler	: Gece gündüz hu çeken Bodrum Kaleli!
Anadoluhisarlılar	: Yıldırım Bayezid Kaleli!
Yeldeğirmenliler	: Zemini yüksek Yeldeğirmen Tepeli!
Çengelköy Türkleri	: Çengelköy Camii!
Çengelköy Rumları	: Çengelköy Kilisesi! (Tulumbacılar, 89- 90)

6. 4. 1. 3. Tulumbacı İsimleri

Reşad Ekrem Koçu, isimlerini verdiği tulumbacıların varlığını ve onlar hakkındaki bilgiyi çoğunlukla sözlü kaynaklardan elde etmiştir. Kahveci Nusret'in **Zin-**

dan Şiirleri isimli antoloji-hatıra türündeki eser dışındaki kaynaklar, şahıslardır: Vâsıf Hoca, Kâhya İsmail, Merdivenköylü Kemal Reis, Bitlisli Ali Çamiç Ağa, Merdivenköylü Tevfik Karkan, Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey ve Saraç Kadri Bey. Tulumbacılarla ilgili olarak elde bulunan ve aktarılan bilgilerin "…mahalle ve belediye yangın sandıklarının yüz yıllık tarihçesinde bu isimler deryada bir katredir." şeklinde verildiğine dikkat çekmek isteriz (Tulumbacılar, 131).

Koçu, tespit edilebilmiş tulumbacı isimlerini liste olarak vermiştir (Tulumbacılar, 132- 142). Bazı tulumbacılar, hayatları ve şiirleri hakkında bilgiler verilerek daha etraflı olarak tanıtılmıştır. Bu isimler şunlardır:

Ahmed (Kazdağlı), Ali (Çiroz); Defterdarlı, Ali (Martdokuzu), Ali (Yerebatanlı); Doğancılarlı, Anber Reis (Arap); Karacaahmetli, Angilidis (Deligâvur); Ayvansaraylı, Artin (Kız), Bahaeddin (Mahzun); Gedikpaşalı, Basri (Mektepli Kız); Çeşmemeydanlı, Bedri, Bedri (Kafesçi Ahmed); Gedikpaşalı, Behçet (Destancı); Şehreminili, Bekir (Kürt); Beyoğlu Daireli, Bekir (Yelkenci Laz); Çeşmemeydanlı, Besim Ölü (Toygartepeli), Bilâl (Bülbül); Çeşmemeydanlı, Bilâl (Yorgancı) Hayreddin İskeleli), Cemal (Köçek), Defterdarlı, Cemal (Topuklu) Galata Mengeneli, Cemil (Haddehaneli); Çeşmemeydanlı, Cevdet (Çingene); Ayvansaraylı, Cezmi (Kara); Kadırgalı, Çuhaciyan (Vahan); Kadırgalı, Çulhayan (Dikran); Kumkapı Kiliseli, Daniyal (Balıkçı); Çengelköylü, Daniyal (Kayıkçı Laz); Üsküdar Daireli, Davud (Arap); Kasımpaşa Kaptanpaşalı, Davud (Çatmacı); Üsküdar Karakollu, Derviş (Mızıkalı); Çeşmemeydanlı, Dilaver (Hamamcının); Divitçilerli, Dilaver (Kayıkçı Laz); Cibalili, Dimitri (İnce); Kuruçeşmeli, Dimitri (Trabzonlu Laz); Galata Hendekli, Edhem (Destancı), Emin (Çingene), Kadırgalı, Emin Bey (Tunuslu Paşazade); Gedikpaşalı, Esad (Bahriyeli Arap); Hasköylü, Eşref Ağa, Haçik (Benli), Halil (Razgradlı); Mevlevîhanekapulu, Hasan (Arap); Zeytinburnulu, Hıdır (Poladhaneli); Davutpaşa İskeleli, Hidayet (İngiliz); Galata Mengeneli, Hristo (Sandalcı); Arnavutköylü, Hurşid Reis (Çerkez); Üsküdar Karakollu, Hüseyin (Digo); Üsküdar Daireli, Hüseyin Reis (Eyüplü); Eyüp Camii Kebirli, Hüseyin Reis (Kanlıcalı), Hüsnü Reis (Arap), İsmail (Kâhya); Defterdarlı, İzzet (Zil); Zeytinburnulu, Küpeli Beyoğlu; 6. Daireli, Mehmed (Benli); Zeytinburnulu, Mehmed (İnce Arap); Cihangirli, Mehmed (İncebacak); Üsküdar Paşakapulu, Mehmed (Kabalak), Mehmed (Pançik); 1. Daireli, Mehmed (Sivri); Merdivenköylü, Mehmed (Susurluk-

lu); Gedikpaşalı, Mehmed (Topuklu); Toygartepeli, Mıstık Reis (Beygirci); Doğancılarlı, Murad (Faytoncu); Merdivenköylü, Mustafa (Edirneli Boyacı); Üsküdar Yeniçeşmeli, Mustafa (Hopalı Çakır), Mustafa (Rizeli); Gedikpaşalı, Mustafa (Yangıncı); Eyüp Camii Kebirli, Numan (Sorguççu); Kasımpaşalı, Nusret (Kahveci Gürcü); Hasköylü, Ramazan (Borucu); Davutpaşa İskeleli, Rasim (Terlikçi); Çeşmemeydanlı, Reşid (Gürcü); Cibalili, Reyhan (Çerkez); Defterdarlı, Sadık (Arap); Vezirtekkeli, Saffet (Sarı), Salih Reis (Kopan); Üsküdar Yeniçeşmeli, Sami (Balıkçı); Vezirtekkeli, Selim (Edirneli Helvacı), Sırrı Bey; Galatasaraylı, Süleyman (Karabiber); Kazlıçeşmeli, Şahin Bey (Barutçuzade); Gedikpaşalı, Şahbulad (Canbaz); Çeşmemeydanlı, Tahir (Kozlucalı), Üsküdar Bülbüldereli, Tufan (Kara), Veysel (Arabacı Deli), Yusuf Şah (Tulumbacılar, 142- 377).

Biz de, bazıları yukarıdaki listede bulunmayıp Koçu'nun diğer eserlerinde yer alan isimlerin de yer aldığı tulumbacılara örnekler veriyoruz:

Ahmed Reis: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Üsküdar'ın namlı tulumbacılarındandır (İ A I, 461).

Ali Bey: Abdülaziz devrinde (1861- 1876) ve II. Abdülhamid (1876- 1909)'in ilk yıllarında yaşamış Üsküdar'ın namlı tulumbacı kabadayılarındandır (İ A II, 626).

Arap Abdi: Koçu, son tulumbacılardan olan Arap Abdi'yi şöyle tanıtır: "Cihan Harbi arifesinde esmer yakışıklı bir çocuktu, çok güzel nâra atardı. Bir ara ayaklı mâni söylemeye merak sarmış, kendisini çekemeyen ayakdaşları da hakkında şu mâniyi düzmüşlerdi:

İki tekerlek bir dingil olur mu araba şık
İki mâni söylemekle olur mu Arab âşık (İ A I, 20- 21)

Arap Ahmed: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Galata'nın namlı kabadayı tulumbacılarındandır (İ A I, 299).

Arap Anber Reis: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamıştır. İhtiyarlığında Üsküdar'ın Karacaahmet Tulumbacı Ocağı'na reis olmuştur (İ A II, 842).

Bahriye: II. Abdülhamid devrinin (1876- 1909) ilk yıllarında yaşamış, Langalı bir kadındır. Ayyaş ve işsiz güçsüz bir babanın kızı, hırsızlık yapan bir erkek çocuğunun kardeşi idi. On yedi on sekiz yaşlarına kadar tulumbacılık yapmıştır. Anadolu'dan gelen bir saka ile evlendikten sonra evine kapanmıştır (İ A IV, 1863).

Bahriyeli Arap Esad: XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış okur yazar tulumbacılardandır. Üçüncü sınıf sandıklardan Hasköy Sandığı'nın uşaklarındandır. Vâsıf Hiç'in, kendisinden almış olduğu, destan tarzındaki yedi dörtlükten oluşan şiir, ansiklopedide yayımlanmıştır. İlk dörtlüğü şöyledir:

Geceler ah gecer, geceler ah geceler
Saati dakikası yâr adını heceler
Uyku haram gözüme girdikde döşeğime
Ben kıvranım durayım yârime eğlenceler (İ A X, 5242)

Borucu Ayı Ferhad: XIX. yüzyılın sonlarınının namlı tulumbacılarındandı, Üçüncü Daire Sandığı uşaklarındandı (İ A X, 5662).

Bülbül Bilal: 1860'ta Sürmene'de doğmuş, 1946'da Üsküdar'da ölmüştür. Büyük şehrin ayak takımından bir sima idi. Gençliğinde sesinin ve yüzünün güzelliği ile muhitinin şöhretlerinden idi. 1875'te on beş yaşında kimsesiz bir çocuk iken memleketinde bir kahvecinin çırağı olmuş, kahvehanede yatar, barınır ve boğazı tokluğuna çalışır iken Kara Mehmet Kaptan adında bir gemici tarafından kandırılarak bir köle muamelesi görmüş, hatta kaçmaması için baş altı ambarına zincirle bağlanıp kapatılmıştır. Bir gün kendisini denize atmayı başarmış, bir temmuz gecesi boğazdan Karadeniz'e çıkarken ölümle pençeleşmiş ve sonunda boğazın Rumeli yakası ağzında öreke taşı denilen kayaya çıkmayı başarmıştır. Balıkçı tayfalığı, kahvehane çıraklığı yapmış, uşaklar arasına katılmış, tulumbacılık âleminin türlü cilveleri arasında mâni, semaî, koşma ve divan okumaya heves etmiştir.

Sesinin güzelliğinden dolayı bülbül, vücut yapısının düzgünlüğü ve yüzünün güzelliği sebebiyle de kahveci güzeli lakabını almıştır. Alman ressam Hubert tarafından başında fesi, mintan ve yeleğiyle resmedilmiştir (İ A VI, 3166).

Çeşmemeydanlı Bekir: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) tulumbacılarındandır. Üsküdarlı Vâsıf Hoca, bu genç şanında Huriye isminde bir kadının ağzından bir divan yazdırmıştır. Bu divan, eski tulumbacılık hayatı üzerine kıymetli bir vesikadır (İ A V, 2421).

Çiroz Ali: XIX. asır sonlarında İstanbul'un tulumbacılık âleminde en büyük şöhretlerden biri olarak tanıtılır. Yanık sesiyle semai ve mani okumada eşsizdir. Cesur ve mert, tatlı dilli, güler yüzlü, güzel bir gençtir. Henüz on sekiz yaşında bir nevcivan iken veremden ölmüştür. Babasından birkaç aylık iken yetim kalmış, on, on iki yaşlarında da annesini kaybettikten sonra kendisinden on yaş kadar büyük bir mahalle delikanlısının, Saraç İsmail'in kahvesine çırak olmuştur. İsmail, o tarihte Defterdar sandığının reisi namlı bir tulumbacı, Defterdar kayıkçılarının da kâhyasıdır. Kâhya İsmail, çırağı Ali'yi kahvehanesinin üstündeki odalardan birine yerleştirir. Böylece Çiroz Ali'nin tulumbacılık hayatı da hemen bu yaşlarda başlar. Bir ara kayıkçılığa heves eder. Dedesinden kalma malı satarak yirmi iki altına iki çifte, beyaz boyalı ve altın yaldızlı bir kayık yaptırır. Ali, Çiroz lâkabını bilmeyen İstanbullular arasında "Defterdarlı Kayıkçıgüzeli" diye tanınır (İ A II, 610- 611).

Çuhacıyan: Koçu'nun ifadesiyle; 1875 ve 1880 yılları arasında güzelliğiyle İstanbul'da şöhret bulmuş bir Ermeni gencidir, Kadırga Meydanı Sandığı'nın uşaklarındandır. Âşık Razi'nin her biri onar beyit halinde ayrı ayrı beş olay çerçevesinde Çuhacıyan'ı anlattığı bir manzumesi vardır. Beşinci bölümü yarım bırakılmış olan bu manzumeye de **İstanbul Ansiklopedisi**'nde yer verilmiştir (İ A VIII, 4157- 4158).

Davud Gerçek Ağa: İstanbul yangın tulumbacılarının pîridir. Aslen Fransız'dır, sonradan Müslüman olmuştur. Lale Devri diye de anılan, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı zamanda Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kurucusudur. Osmanlı'da ilk tulumbayı o yapmıştır. Çıkan yangınlara bu tulumba ile birlikte

kendi başına gitmiştir. Tophane yangınındaki müdahalesi sayesinde Sadrazam İbrahim Paşa'nın dikkatini çekmiştir. İbrahim Paşa da Yeniçeri Ocağı'nda acemi oğlanlarına yamak olmak üzere bir Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kurulmasını padişahtan istemiştir, müsaade alınınca Davud Ağa, tulumbacılara ağa tayin edilmiştir (İ A VIII, 4287- 4289).

Derunî Ahmed: Reşad Ekrem Koçu'nun, Osman Cemal Kaygılı'nın Semaî Kahveleriyle ilgili eserini kaynak göstererek hakkında bilgi verdiği Derunî Ahmed, İstanbul'un namlı semaicilerinden ve tulumbacılarındandır. Balat'ta kahvecilik eden semai ve koşmacılardan meşhur Çarkçı Edhem'in ustasıdır (İ A I, 307).

Emin Şah: Vâsıf Hiç'in verdiği bilgilere göre, 1892 ile 1895 yılları arasında Mektebi Harbiye tabelerindendi. İstanbul'un çalgılı tulumbacı kahvehanelerinin namlı mânicilerindendi. Çok güzel sesi vardı. Mâni, semâî ve destan okumada kendisine has bir tavrı ve edası vardı. Şehremini'de Saray Meydanı'nda Pehlivan'ın çalgılı kahvehânesinde bir ayaklı mâni yarışmasında devrin ustalarından Üsküdarlı Kâtip Hakkı Bey'in karşısına çıkmış, çığırtkanın attı ayaklar üzerinde 16 beyit tamamlamış ve Hakkı Bey gibi bir ustanın karşısında mat olmamıştır (İ A, IX, 5084- 5085).

Çığırtkan Arif'in attığı ayaklar üzerine, Hakkı Bey ve Emin Şah'ın mâni atışmasına örnekler:

Arif - Adam aman…"dikeni"
Hakkı - Olur derler muhakkak her gülün bir dikeni
Emin - O gül gonce yârime yaşatmam göz dikeni

*

Hakkı - Bıçkın şıkırdımlara gösterme pek keseni
Emin - Çok gördük para için âşıkını keseni

*

Hakkı - Kömürcü güzeline dedim birkaç arka yık
Emin - Nâz ile güldü dedi çoktan boşaldı kayık

*

Hakkı - Aşk hastası hanımın lokmanı arap bacı
Emin - Oynaşı da muhakkak kayıkçı arabacı

*

Hakkı - Hak nazardan saklasın adın nedir güzelim
Emin - Emin Şah derler bana anlı şanlı güzelim

*

Hakkı - Şu şahım bir hediye ister bugün arife
Emin - Bayramlık bir kat esvâp almak gerek Arif'e

*

Arif - Adam aman…"arife"
Hakkı - Âferinler Emin Şah senin gibi ârife
Emin - Asıl âferin size erbâbı meârife…(İ A IX, 5085)

Eşref Ağa: II. Abdülhamid devrinin (1876- 1909) namlı tulumbacılarındandır. XX. yüzyılın ilk yıllarında Üsküdar Karakolluların reisi idi (İ A X, 5379).

Haddehaneli Edhem: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında İstanbul'un çalgılı kahvehanelerinde mâni, semai, destan okuyucularından, tulumbacılıkta şöhretli bir gençti. Kesmekaya'lı idi. Ailesi onun meşhur olduğu zamanlar Balat'ta oturduğu için Balatlı Edhem diye de anılırdı. Bahriye Çarkçı Mektebi'ni bitirdiği için Çarkçı Edhem diyenler de olmuştur. Edhem'in söylediği mânilerden biri şudur:

Adam aman…dı köye…
Arzuladık ihvanı biz geldik şu Kadıköye
Müftü haraç keserken ne yapar kadı köye (İ A IX, 4900)

Horhorlu Abdullah Kaptan: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Horhorlu Abdullah Kaptan'ı Koçu, kendi adıyla anılan bir kahvehane işleten namlı tulumbacı olarak tanıtır. "Kaptan" unvanını tersaneden çıkma olmasından ötürü aldığını fakat en çok "Horhorlu" diye tanındığını belirtir (İ A I, 49).

Galatalı İnce Arap: XIX. asrın sonlarında "Çalgılı Kahve" ve "Semai Kahvesi" denilen tulumbacı kahvelerinde en iyi mâni, semai, koşma, destan ve kalenderî söyleyen Mengene sandığının tulumbacılarındandır. Bir yangında duvar altında kalarak ölmüştür. Bu gençler hakkında on sekiz kıtalık bir destan yazılmıştır (İ A II, 901).

Kafesçi Ahmed Bedri: XIX. yüzyılda Gedikpaşa Sandığı'nın uşaklarındandır. Güzel koşma ve semaî okuduğu nakledilir. İçkiyi fazla kaçırdığı bir gece Kasap'ın Meyhanesi'nde kendisini bıçaklamış, intihar etmiştir. Bu olay üzerine Remzi adlı bir şair tarafından yazılmış 32 kıtalık destan vardır. Bu destan *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yayınlanmıştır (İ A V, 2375- 2377).

Kadırgalı Kara Cezmi: 1840 yılında İstanbul'da doğmuş, 1890'da Sinop Zindanı'nda ölmüştür. Tulumbacı şairlerdendir. Efendisinin oğlu Nedim Bey'i öldürdükten sonra İstanbul'dan müebbet hapse mahkûm edilerek Sinop Zindanı'na sürülmüştür. Zindan'da "Temenna Baba" adını almış, 20 yıl kadar hiç kimseyle görüşmeyerek derin bir pişmanlık içinde yaşamıştır. Aynı zindanda yatan Kahveci Nusret'ten okuma yazma öğrenerek pek çok divan, koşma, semaî ile duygularını kaleme almıştır. Bu bakımdan Kadırgalı Kara Cezmi'ye zindana girdikten sonra bir halk şairi olmuştur denilebilir. Kahveci Nusret'in "Zindan Şiirleri" adlı mecmuasında başta semaîleri olmak üzere pek çok şiiri kaydedilmiştir (İ A VII, 3502; İ A VII, 3539- 3540).

Bir koşmasına örnek veriyoruz:

Güzel severiz hasbeten lillah
Bizde maksudun yok beyim yok yok
Dilber seçeriz kudreten lillah
Hüsünde hududun yok beyim yok yok

Nakşitme bilmem böyle muamma
Sultansın cihan içre sen amma
Sözüm harbidir istemez ima

Kes bizden umudun yok beyim yok yok

Temenna Baba uzlette, yaklaşma gayri
Sen de tefrik et hayr ile şerri
Âlem ider iken hayretle seyri
Depretme haydudun yok beyim yok yok (İ A VII, 3540)

Kafesçi Arif: XIX. asrındır sonlarında yaşamış, koşma, semai, destan ve mâni okumada usta tulumbacılardandır (İ A II, 977).

Kafesçi Bedri: Gedikpaşa Yangın Tulumbası Sandığı uşaklarından, hakkında destan yazılmış namlı bir tulumbacıdır (EİMMK, 57-58).

Karagümrüklü Koltukçu Akif Ağa: XIX. asır sonlarındaki eski semaî kahvelerinin en namlı simalarından; destan mâni ve sema okumakta hüner sahibi tulumbacılardan olarak tanıtılır (İ A I, 522).

Kuruçeşmeli İnce Dimitri: XIX. yüzyılın sonlarında semtinde şöhret olmuş Kuruçeşme Rum Kilisesi Yangın Tulumbası Sandığı uşaklarından Rum bir gençtir (İ A VIII, 4587).

Küpeli Beyoğlu: Beyoğlu'nun palikarya tulumbacılarındandır. Gayr-i Müslim ayak takımı arasında şöhret bulmuştur. 1870 büyük Beyoğlu Yangınında bir mahzenin içinde diri diri yanmaya mahkûm beş kişiyi kurtardığı için Sultan Aziz (1861- 1876) tarafından nişan ile taltif edilmiştir (İ A V, 2711- 2712).

Kürt Bekir: II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) Beyoğlu altıncı daire tulumba sandığının koşu yıldızlarından bir hamaldır. Beyoğlu'nu en işlek yerlerinde hamallık yapardı (İ A V, 2421- 2422).

Mart Dokuzu Ali: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Üsküdar'ın mektep görmüş namlı tulumbacı kabadayılarından olduğu söylenir. Reşad Ekrem Koçu, Vâsıf Hoca'nın onu şöyle tarif ettiğini belirtir:

> *"Diyebilirim ki zamanın en kuvvetlisi ve en sabırlısı, ve mütehammili idi; ama manda gibi bir adamdı; vurdum duymaz denilse yeri vardı; bir defa bir öküz arabasını tekerleklerinden tutunca iki üç arşın aksi tarafa çevirmişti. Bir defa da, o zamanları idrâk etmiş bütün Üsküdarlılar bilir, kömür yüklü bir manda arabası üstüne devrilmiş, pamuk torbasının altından kalkar gibi doğruluvermişti. Fazla yağmurlarda selin ortasında manda gibi oturur ve uzanırdı. Hatta yine böyle yağmurlu bir gece, daire tulumbacılarından Kara Mehmed, Martdokuzu 'nu kasığından yaralamış, rahmetli hemen Toptaşı Bayırı'ndan inen suların ortasına oturmuş, kuşağından rakı şişesini çıkarıp: "Kırılmamış be!" diye çekmeğe başlamış. Kevser şarabı nasib olsun."* (İ A II, 614).

Mızıkalı Derviş: XIX. yüzyılın sonlarında Çeşmemeydanı Sandığı tulumbacılarındandır. Arnavut Mestan adındaki biri, Mızıkalı Dervişe iftira atarak onun hapse mahkûm olmasına sebep olmuş, Mızıkalı Derviş de hapishanede intihar etmiştir. Âşık Razi tarafından bu gencin macerası şiir diliyle de anlatılmıştır (İ A VIII, 4492- 4494).

Sırıkhamamlı Kürt Dilaver: 1897 ile 1900 yılları arasında Cibali Yangın Tulumbası Sandığı uşaklarındandır (İ A VIII, 4565- 4566).

Soğancı'nın Aziz: II. Abdülhamid devri (1876 - 1909) sonlarında yaşamış Üsküdar'ın en uçarı tulumbacılarından (İ A III, 1696).

Tatar Bekir: Abdülmecid ile (1839- 1861) Abdülaziz devirlerinde (1861- 1876) ağır çardaklı yangın tulumbalarını kullanmış olan bir tulumbacıdır (İ A V, 2422).

Tersaneli Ahmed Reis: XIX. asır sonu İstanbul'unun en uçarı tulumbacılarından ve namlı manici, semaici, destancılarındandır. 1937'de hâlâ hayattaydı (İ A I, 461).

Uzun Ahmed: Koçu'nun Vasıf Hoca'dan naklettiğine göre II. Abdülhamid'in (1876-1909) son devirlerinde çalgılı kahvehane yapmış namlı tulumbacılardandır. Ve kahvehanesi de şehrin şöhretlerinden olarak anlatılır (İ A I, 318).

Yangıncı Feridun: "Kabir taşı kitabesinden anlaşıldığına göre yirmibeş yaşında, herhalde bir cinayetle suçlanarak idam edilmiş bir tulumbacıdır" (İ A X, 5681).

Yerebatanlı Küçük Ali: Reşad Ekrem'in Vâsıf Hoca'dan nakline göre: Doğancılar sandığı tulumbacılarından ve Üsküdar'ın en namlı oltacı balıkçılarındandır (İ A II, 618).

6. 4. 1. 4. Tulumbacıkla İlgili Tabirler

Ateş Kayığı: Eski büyük ahşap İstanbul'da yangın afetine karşı yeniçeriler görevli idi. Yangın tulumbacılığı kurulduktan sonra, tulumbacı ocağı yeniçeri ocağına yamak olarak bağlanmıştır. Galata tarafı tulumbalarını İstanbul'a, İstanbul tulumbalarını Galata'ya geçirmek için "Ateş kayığı" denilen büyük kayıklar vardı. Tulumbacılara özel kayıklardı. İki yangın tulumbası ile yirmi nefer kadar tulumbacıyı alacak büyüklükteydi, dört çifte bir kayıktı (İ A VII, 3749; Tulumbacılar, 405- 407).

Balık sırtı: Bir yangın tulumbası sandığında, yangına giderken ve yangından dönerken, sandığı taşıyan dört omuzdaştan ibaret takımın, genellikle iki kısa veya orta boylu uşak öncü (sandığın ön kolları altına girenler), iki uzun boylu uşak da artçı (sandığın art kolları altına girenler) olurdu; dolayısıyla sandık hafifçe öne meyilli olarak giderdi. Bazı reisler bu yerleşmiş kaideyi bozarak iki kısa veya orta boylu uşağı ya sağ veya sol kollarının altına verirler, o zaman da sandık ya sağa veya sola meylederek giderdi. İşte böyle sandığın bir yana meyledecek şekilde tertip edilen takıma "balık sırtı" denirdi (İ A IV, 2036).

Borucu: Sandıklarda birinci reis tarafından tayin olunan ve uşakların hemen hemen hepsi tarafından kabul edilen sandık kadrosunda yukarıdan aşağıya payeli beş tulumbacıdan dördüncüsüdür. Borucunun vazifesi yangına su sıkmaktır (İ A VI 2964).

Çifte kardeş, Çifte kardeşlik: Koçu'nun, Vâsıf Hiç'ten naklettiğine göre; iki sandık arasında, ağır başlı reislerin yol göstermesiyle kurulmuş dostluklar vardı. Bunlar üç kademeydi: Misafirlik, Soba Birliği ve Çifte kardeşlik. En kuvvetli dostluk çifte kardeşlik idi. iki sandığın uşakları yangına tek sandık ile giderlerdi. Örneğin Merdivenköylüler, Kaptanpaşalılar ile çifte kardeşlik tutmuşlarsa, yangına ya Merdivenköyü Sandığı ile veya Kaptanpaşa reislerinin idaresinde Kaplanpaşa Sandığı ile giderlerdi (İ A VII, 3972).

Fenerci: İstanbul'un eski yangın tulumbacılığı teşkilatında gece yangınlarına giderken tulumba sandığının önünde fener çeken tulumbacının unvanıdır (İ A X, 5631).

Soba Birliği: "Çifte kardeşlik" derecesinde olmasa da soba birliği tulumbacılar için önemli bir değerdi. İki sandık arasında beslenen iyi duygulara reislerin şahsî dostlukları da eklenince o iki sandık arasında karşılıklı söz verme ile bir nevi ittifak anlaşması yapılırdı. Buna "Soba kardeşliği" denilirdi. Soba kardeşliği olan sandıklar birbirlerini kovalamazlar, yolda birbirlerine yardım ederlerdi (Tulumbacılar, 95- 96).

Misafirlik: Afet halini alan büyük yangınların dışında devlet, tulumbacıların denizaşırı yangına gitmelerini yasak etmişti. "Tulumbacılığa sevda dedik ya, faraza Üsküdar'da bir yangın çıkar. İstanbul'daki tulumbacı da yerinde duramaz olur, artık sözü ayağına geçer, hemen bir vapura atlar, Üsküdar'da bir kahvehanede soyunur, orada tanıdık bir sandığın omuzdaşları arasına misafir olarak katılırdı, yangın yerini ölçer, dönerdi. Buna divanelik diyecek olanlar çoktur. Fakat unutulmamalıdır ki yalınayak, bir fanila bir dizlik, tiril tiril, karda tipide, yağmurda, sağanakta, çamurda, batakta, taşta, buzda yangına koşmanın ilkbaharda, ağaçların bazısı çiçekte, bazısı da yapraklanmaya yüz tutmuş bağçelerde gezmek gibi gelen tulumbacıya devlet yasağı karşısında bu zahmete katlanmak basitin basiti bir iştir" (Tulumbacılar, 95- 96).

Tulumbacı Takım Adları: Yangın tulumbası sandığını uşak denilen dört tulumbacı taşırdı. Bu dört tulumbacı bir takım teşkil ederdi. Her mahallenin sandık fertleri, o mahallenin büyüklüğüne, şenliğine göre yangına giderken üç dört takım oluştururlardı. Yangın dönüşü takım değiştirilirdi. Takımlar birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü takım diye değil de tulumbacı zevkine göre bulunmuş isimlerle anılırdı. "Beygirci" tabiri birinci takımlara verilmiş bir isimdir. İkinci takıma "Muşlu", üçüncü takıma "Kara Kaçan", dördüncü takıma "Zeybek" isimleri verilmiştir. Beygirci ismi ilk defa Üsküdar tulumbacılarından çıkmıştır (İ A V, 2634).

Yangıncı: Yeniçeri yangın tulumbacılarının kaldırılmasından sonra mahalle tulumba sandıkları kurulmuştur. Bu devrede yangın tulumbası sandıkları etrafında toplanan gençlere yeniçerileri hatırlatan "tulumbacı" yerine "yangıncı denilmiştir. "Deligâvur" lakaplı Angeli Angelidis de babasının "Yangıncı Angeli" diye tanındığını ifade etmiştir (Tulumbacılar, 38, 67).

6. 4. 2. Kabadayılar ve Külhanbeyleri

Aksaray, Cumhuriyet inkılâbına kadar kabadayı ve külhanisinin çokluğu ile tanınmıştır. "Yeniodalar" denilen İstanbul'daki en büyük yeniçeri kışlasının Aksaray'da kurulmuş olması bu atmosferin teşekkülüne ve asırlarca yaşamasına kâfi sebep olarak gösterilmektedir. Ocak disiplininin gevşediği XVII. asır ortasından itibaren ve özellikle de XIX. asrın son yarısında "Yeniodalar" bozulmuş ve Aksaray gençliği kabadayılık, külhanilik, ve uçarılık âleminde ölçüyü aşmıştır denilir (İ A I, 536).

Aksaray'ın dışında Alacahamam, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı tarihe gelinceye kadar İstanbul'un "haşerât yatağı" semtlerinden olarak tarif edilir. Alacahamam'da dükkânlar ve kahvehâneler üzerindeki odaların birer batakhaneden farksız olduğunu nakledilir. Buradaki kabadayı ve külhanilerin durumlarını ortaya koymak için şöyle bir olay anlatılır: Bir gece, dört kabadayı serseri, Alacahamam fırınını açtırmışlar, fırın sandığındaki bin beş yüz kuruşu gasbettikten sonra fırıncıyı

da karnından bıçaklamışlar. Fırıncı, zabıtanın bütün ısrarına rağmen bu işi kimin yaptığını söylememiştir. Dükkân komşularına ise "Bilirim ama söyleyemem, korkarım, beni helâk ederler." demiştir (İ A I, 572).

6. 4. 2. 1. Kabadayılar

Aynacı Bekir: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) kabadayılarındandır. Üsküdar'ın Doğancılar semtinden, günde en çok 40- 50 kelime ile konuşan tütün kaçakçısı bir kabadayı idi (İ A V, 2420).

Balıkçı Deli Ahmed: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında ayak takımı arasından sivrilmiş, Üsküdar'ın namlı kabadayılarındandır (İ A I, 300).

Cemil Bey Pehlivan: II. Sultan Abdülhamid devrinde (1876- 1909) Üsküdar'ın okumuş yazmış kabadayılarındandır. 1900 ile 1905 yılları arasında sürüldüğü Sivas'ta beline saplanan bir kama ile öldürülmüştür (İ A VII, 3480- 3481).

Çerkes Ârif Bey: 1900'lü yıllarda Beyoğlu'nun tanınmış kaldırım kabadayılarından ve meşhur Fehim Paşa'nın adamlarındandır (İ A II, 985).

Çeşmemeydanlı Sandalcı Basri: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) azılı külhanilerindendir. 1885- 1890 arasında Galata ve Çeşmemeydanı'nı bıçağı ile sindirmiş, zabıta kütüklerinde sabıka rekoru kırmış bir suçludur (İ A IV, 2156).

Esvabcıbaşının Alâeddin Bey: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Üsküdar'ın okur- yazar kabadayılarından ve Selimiye'de Çiçekçi kahvesinin gedikli müşterilerinden olduğu nakledilir. Koçu'nun Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca'nın İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlardan nakline göre: Alâeddin Bey, Esvabcıbaşının oğlu ve Cemil Pehlivan'ın arkadaşlarındandı. Cemil Bey kadar cesur olmamasına rağmen boylu boslu, Cemil Bey renginde, bir söyleyip beş dinleyen, hoş meşrep, akşamcılığını kimseye sezdirmeyen –varlıkla beraber sehavetin galebesin-

den- kahve parasına herkesten evvel davranan, en sıcak havalarda bile pardesüyü sırtından atmayan bir tip olarak tarif edilir (İ A I, 575).

Evkaflı Ali Bey: XIX. asır sonlarında yaşamış Üsküdar kabadayılarından; tam külhanbeyi değil de mektep görmüş çapkınca beylerden olarak tanıtılır (İ A II, 627).

Fenâyi Baba: Âşık Râzi'den aldığı notlara bağlı kalarak Vâsıf Hiç, Fenâyi Baba'yı şöyle anlatır: "1310 etrafında (M. 1880- 1885) yaşı altmışın üstünde bir meczub idi; yaz ve kış başı açık, yalın ayak, üstünde iç çamaşırı ve esvab adına belinde bir kuşakla bağlanmış bir entari ve onun üstüne de bir Bektaşi abası atarak dolaşırdı. Son külhanbeylerinden imiş…Kırım Harbi'nde başından kurşunla yaralanmış, o yaranın tesiriyle kendisine cezbe gelmiş ve tarif ettiğimiz kılıkla sokaklara düşmüş… Ayasofya Çarşısı esnafı tarafından beslenirdi. Bir güzel genç görünce koynunda taşıdığı kâğıd parçalarından birine bir şeyler yazar ve o gence :

- Al.. fenâfillah muskasıdır!...derdi.

Birgün Fenâyi Babaya Yemiş İskelesi'nde rastladım, çıplak ayaklı ve mühmel kılıklı fakat eşbehlerin dilberi bir kayıkçıya da böyle bir kâğıt verdi. Meczubun ne dediğini anlamayan oğlana bir mecidiye verip kâğıdı satın aldım." Vâsıf Hiç, Âşık Razi tarafından tashih edildiğini tahmin ettiği kıt'aları yayımlar, biz de ilk dörtlüğü veriyoruz:

Ülfet etme ayakdaşın yabanla
Aç kayığın iskelesin tabanla
Halvet olub bu kalender babanla
Fener değil İstanbul'dan kaçalım (İ A X, 5613).

Hendek Kahvecisi Fâik Bey: II. Abdülhamid devrinin (1876- 1909) namlı Galata kabadayılarındandır. Aslı Aksaraylı idi. Hendek Kahvehanesini almış ve yıllarca işletmiştir. "… O âlemlerin icabı yanında şorulusu ile gelenlere aldırış etmezdi, bir hoş tarafı da var idi ki mezellet çirkine düşmek üzere olan dilberin gariplerini para yardımı ile kurtarmaya çalışır, bu yüzden Galata eşirrası tarafından hiç sevilmezdi" (İ A X, 5493).

İngiliz Ahmed: II. Mahmud devrinde (1808- 1839) doğmuş, gençliği Abdülmecid devrinde (1839- 1861) geçmiş ve Sultan Abdülaziz zamanında (1861 - 1876), saçı sakalı ağardığı halde Galata ve Tophane'nin ele avuca sığmayan kabadayı külhanilerinden idi, diye tanıtılır. "İngiliz" lâkabını, gençlik çağlarına rastlayan Kırım Harbi yıllarında, İstanbul külhanilerinin "donsuz asker" dediği İskoçyalılarla düşüp kalkarak bu milletin dilini kulaktan dolma öğrenmiş olmasından aldığı söylenir (İ A I, 311).

Kadayıfçı Ali: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Fatih'in namlı kabadayılarından, meşhur onikilerden biri olarak tanıtılır. Delikanlılık çağlarında Fatih çarşısının kadayıfçı esnafından iken işi kabadayılık ve tulumbacılık yoluna dökmüş biri olarak anlatılır (İ A II, 613).

Kayyum Ali Bey: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında yaşamış Üsküdar'ın mektep görmüş, okur- yazar takımı namlı kabadayılarındandır (İ A II, 631).

Köşklü Ahmed: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarının namlı kabadayılarından; semtine nispetle "Avratpazarlı" diye de anılan, Aksaray'ın Onikileri'nin ikinci derece ayakdaşlarından olduğu söylenmektedir (İ A I, 315).

Kürd Ali: II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) yaşamış İstanbul'un namlı kabadayılarından, Galata tiyatrolarının kantocu kızlarına vurgun sevdâzedelerden, içki, kadın, civan yüzünden bıçak oynatmış sabıkalılardan olarak anlatılır (İ A II, 614).

Oduncu Bahri Bey: XIX. yüzyılın ikinci yarısında Üsküdar'ın okumuş yazmış, kişizade kabadayılarındandır. Doğancılar ahalisindendir, kimseye zararı dokunmamıştır, bilakis herkese elinden gelen yardımı yapmış biri olarak tanıtılır (İ A IV, 1862-1863).

Tophaneli Fevzi: XIX. yüzyılın sonlarında Galata'nın batakhane tiyatrolarının devamlı müşterilerinden bir kaldırım kabadası idi (İ A X, 5728).

Sürtükoğlu Ali: II. Mahmud saltanatının (1808- 1839) ilk yıllarında, yeniçerilerin azgınlık devirlerinde, Galata'nın ele avuca sığmayan baldırı çıplaklarından, vurucu, kırıcı kabadayılarındandır (İ A II, 615).

Şeyhcamili Tabak Ahmed: Koçu'nun Vasıf Hoca'dan aldığı nottan naklettiğine göre XIX. asrın sonlarında Üsküdar'ın namlı kabadayılarından; okuma yazma bilmez, gençliğinde tabakhanede çalışmış, ceket omuzda, kiraz ağızlık ensede sokulu, havlu omuzda, fiyakası yerinde ve gayet cesur olduğu halde iş bilmez, birçok kişiden yara almış, yüzü ekmekçi çetelesine dönmüş bir kabadayıdır (İ A I, 316).

Tığlının Ali: XIX. asır başlarının en zorlu kabadayılarından biridir. Elli dokuzuncu Yeniçeri ortası yoldaşlarındandır. Üsküdar'da Toygartepesi'nde bir kahvehanesi vardır. Bütün yeniçeri kahvehaneleri gibi bu kahvehane de aslında bir batakhane ve esrar yeri olarak anlatılır (İ A II, 617).

Veli Eroğlu: 1966 yılında Tophane'de kaldırım kabadayısı bir oğlandır. "Kabadayının binbir çeşidini yetiştirmiş İstanbul'da yaş küçüklüğü ile rekor kırmış bir çocuk; Tophane'nin hezele, hayta güruhu arasında "Kara Veli" yahut "Külhanbey Veli" diye tanınmıştır." (İ A X, 5209).

Vidinli Ali: II. Abdülhamid (1876- 1909)'in son yıllarıyla Meşrutiyet devrinde yaşamış, Üsküdar'ın ayak takımı kabadayılarından olarak tanıtılır (İ A II, 618).

Zâkir Basri: Abdülaziz devrinde (1861- 1876) Aksaray'da Oğlanlar Tekkesi'nde bir yanaşma uşaktır. Zikir halkasına katıldığı için zâkir diye anılmıştır. Bir ara külhanilere ve kaldırım kabadayılarına ayak uydurmuş, sonunda bir cinayetin kurbanı olmuştur (İ A IV, 2160).

Zehir Ali: Mütareke yıllarında yaşamış İstanbul'un ayak takımı kabadayılarındandır. Boğazkesen'de kahvecilik yapmaktadır (İ A II, 618).

6. 4. 2. 2. Külhanbeyleri

Koçu, külhanbeyliğin bugünkü gibi serserilik, çapkınlık, bıçkıncılık anlamında olmadığı üzerinde durur. XVII. asır ortalarından Abdülmecid zamanına (1823-1861) kadar devam eden bir "Apaşlar Tarikatı" (veya Tarîkat-ı Layhariye) olarak külhanbeylerini tanıtır, adabı, merasimi, kendi içinde teşkilatları, inzibat zabitleri, mutfakları olan, tekkelerin, büyük çarşı hamamlarının külhan dairelerinde yaşayan, kendi içinde lehçeleri ve argoları olan bir topluluk olarak ele alır (İK, 39). O dönemde İstanbul'un ilk temizlik amelesi olduklarını ve dağıtan, düzeni bozan, etrafa zarar veren tipler olmayıp sokakların temizlik işlerini külhanbeylerinin üstlendiklerini belirtir (İK, 40).

Aksaraylı Baha: Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında İstanbul'un On İkiler diye anılan fiyakacı külhanbeylerinin meşhurlarından. On İkilerin başı Arap Abdullah'ın müsahip ve hizmetkârıdır (İ A IV, 1826).

Celâlin Esad: XIX. yüzyılın sonlarında Üsküdar'ın gazete dağıtıcılarından bir külhanbeyidir. Bilhassa **Servet** ve **Mâlumat** gazetelerini dağıtırdı (İ A X, 5243).

Çakır Bey: II. Mahmud'un (1808- 1839) ilk saltanat yıllarında, Tophane hamamlarından birinin külhanbeylerindendir. Reşad Ekrem Koçu, Derviş Vahdet adında bir kalenderinin, Çakır Bey hakkında bir manzume yazdığını ifade eder, ama ardından destan formunda yedi dörtlükten oluşan bu şiirin Âşık Razi tarafından, Derviş Vahdet'in ağzından yazılmış olabilmesi ihtimalini dile getirir (İ A VII, 3673).

Dinikuru Laz Ali: II. Mahmud devrinin (1808- 1839) ilk yıllarında, Üsküdar'ın namlı kabadayı külhanîlerinden bir yeniçeridir (İ A II, 612).

Karacaahmedli Âsaf: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Üsküdar'ın ayak takımı arasında sivrilmiş kabadayılardan ve ayarsız takımından bir külhanbeyidir (İ A II, 1088).

Kazasker Ahmed: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Aksaray'ın meşhur Onikileri'nden bıçkın bir külhanbeyi olarak tanıtılır. Lâkabını Şeyhülislâm kapısındaki memuriyetinden ötürü aldığı belirtilir (İ A I, 313).

Kız yahut Sarı Ali: Meşrutiyet devrinin namlı bir külhanisi olarak tanıtılır. Haseki'de Paşmak-ı Şerif yahut Bayrampaşa Tekkesi denilen Kadirî Dergâhı'nın postnişini Baba Efendi'nin torunudur. Gençlik çağında güzelliği ile dillere destan olarak kız lâkabı ile şöhret bulur ve uygunsuz takımı ile düşüp kalkar, güzel sesi ve ud çalması işret meclislerinde dolaşmasına sebep olur ve henüz çok gençken vurucu, kırıcı bir kaldırım kabadayısı olup çıkar (İ A II, 613).

Pirûze Davud: Hamam külhanında yetişmiş bir delikanlıdır. 1835 ile 1845 yılları arasında yazıldığı anlaşılan bir mecmuada aşk macerasının kahramanı olarak ismine rastlandığını Koçu söyler (İ A VIII, 4281).

Samurkaş Ali: II. Mahmud devrinin (1808- 1839) ilk yıllarında, yaşamış Üsküdar'ın namlı külhanilerinden bir atlı hammalı, aynı zamanda Üsküdar'ın muhafazasına memur yeniçeri ortalarından elli dokuzuncu bölüğün yoldaşlarındandır.Türlü vakalarıyla Üsküdar'ın gözünü yıldırmış olan bu serseri, Alemdar Mustafa Paşa Sadaretinde Üsküdar'ın ustası Bekir Ağa tarafından Kömürcü Hüseyin adında bir ayakdaşıyla beraber yakalanıp Samurkaş Balıkpazarı'nda, Kömürcü Hüseyin de Parmakkapı'da asılarak idam olunmuştur (İ A II, 614-615).

6. 5. GİYİM- KUŞAM- SÜSLENME

İstanbul Konuşmaları'nda, eski devirlerde günlük hayat içinde sıradan bir insanın kıyafetindeki ayrıntıların bile ehemmiyet arz ettiğini belirten Koçu, "Saçların büklümlerinin isimleri ayrı, boyalarının isimleri ayrı, etekler, yüzükler, küpeler hepsi ayrı…" şeklinde bunu örneklendirir (İK, 36).

Koçu, İstanbul folklorunda ayağa giyilen bir çorabın, başa sarılan yazma yemeninin, yemeninin etrafındaki oyanın başlı başına bir anlamı olduğunu söyler. "Me-

selâ bir delikanlının ayağına güllü bir çorap giymesi, hadisedir efendim. Delikanlı ayağına güllü çorabı giydi mi, âşık olduğunu ilan eder muhitine: 'Ben yanıyorum, yakılıyorum.', diye…" (İK, 51- 52).

Koçu'nun **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü** adlı kitabı, giyim kuşam konusunda üzerinde başlı başına çalışma yapılabilecek bir eserdir. Alfabetik olarak düzenlenmiş sözlükte maddeler, bazıları karikatür tarzında olmak üzere resimlerle desteklenmiş ve pek çok madde kılık kıyafetle ilgili şiirlerle zenginleştirilmiştir. Biz de bu sözlük başta olmak üzere Koçu'nun eserlerinde geçen giyim-kuşam-süslenme unsurlarına İstanbul ile ilgisi ve folklorik değeri ölçüsünde alfabetik olarak örnekler veriyoruz:

Akarsu: Altın ve platin üzerine yalnız bir sıra pırlanta ile yapılan modası geçmez bir nevi sâde gerdanlığın ismidir. Akarsu ile ilgili bir ayaklı mâni:

> Adam aman… akar su
> Gelin kızlar gerdanına pek yaraşır akarsu
> Deli gönül her güzele gürül gürül akar su (Giyim, 10)

Bahâriye: Kıştan bahara çıkılırken İstanbullular, ev ve konaklarında kışlık kalın perdelerini, kapı perdelerini kaldırır, yerine yazlık perdeler takarlar, halılar kalkar, kilimler, hasırlar, hasırların üstüne yer patiskaları serilir, ev ve konak halkının kışlık elbiseleri kaldırılır, yerine baharlıklar giyilirdi (İ A IV, 1843- 1844).

Başı açık gezmek: Şapka devriminden evvel, Hıristiyanlara benzememek için bütün erkekler konumlarına göre değişik çeşitte başlıklar takarlardı. Memur veya serbest meslek erbabı, tüccar, esnaf, amele, ırgat, işinin başında dahi, fes, kalpak, kavuk, külah, barata, üsküf, takke, bunlardan birini tedarik edemeyecek kadar düşkün ise başına bir tülbent, çevre sarar, sokakta başı açık dolaşmazdı. Hatta evlerde sokak serpuşu çıkarıldığında mevsimine göre başa bir takke geçirilirdi. Sokakta başı açık dolaşmak bir Müslüman Türk'ün serserilik alameti sayılırdı ve başlıksız olanlar zabıtaca yakalanırdı (İ A IV, 2181).

Bazubend: Koçu, bazubend hakkında "İçinde nusha (muska) veya kimlik nişanı, yahut da altın ve mücevher bulunan bir mahfaza olup adı üstünde kolun bâzu kısmına bağlanıp taşınır. Taşıyanın ictimai mevkiine göre sahtiyandandan, sudan müteessir olmaz kumaşlardan, gümüşten ve altından bazubendler olmuştur." Bilgisin ardından arşivinden meddah hikâyelerindeki bazubendli şehzade-prens tipinin resimli örneğini de vermiştir (Giyim, 30- 31).

Bindallı: İpekli, kadife kumaşların, üzerleri iri yapraklar ve dallar işlenmiş olanlarına denir. Bindallılardan genellikle entari kesilir. Esnaf takımı, esnafın da gençleri giyerdi. Galatalı Hüseyin Ağa'nın konuyla ilgili şiiri de vardır (İ A V, 2793; Giyim, 39).

Biniş: Eski milli kıyafetimizde yüksek tabakanın ve bilhassa ulemâ efendilerin giydiği bir nevi cübbenin adıdır. Avamın giydiği cübbeden farkı bedeninin daha geniş ve kollarının da daha bol ve uzun olması idi (Giyim, 39).

Bohça: Basmadan ve diğer kumaşlardan yapılıp içine eşya konulan büyükçe sargıdır. Bohçalar, yapıldıkları kumaşa ve içlerine konulan eşyalar ile gördükleri hizmete göre ad alırlardı. Şal bohça, Ahmediye bohça, basma bohça, yazma bohça, parçalı bohça isimleri yapıldıkları kumaşa göre isimlendirilmeleriyle ilgilidir. Mendil bohçası, çamaşır bohçası, esvap bohçası, hamam bohçası da gördükleri hizmete göre ve içine konulan malzemeye göre aldıkları adlardır.

Bohçaların ağır kumaştan olması zenginlik alameti sayılırdı. Zamanında Türk evlerinde dikilmiş, dikilmemiş bütün eşyalar bohçalar içinde muhafaza edilip sandıklara konulurdu. Evlenen kızlar, kayınbaba, kaynana, kayın ve görümceye vardıkları erkeğin yakınlarına, içlerini giyim eşyasıyla donattıkları birer bohça gönderirlerdi. Alanlar da bu hediyenin altında kalmayıp mukabele ederlerdi. Eski zamanlarda elinde bohça olmadan sokağa çıkan bir kadını, yeniçeriler havai meşreptir diye kaldırırlardı. Namuslu kadının ya elinde bohçası ya kucağında çocuğu olurdu. Çarşılarda

elbiselik kumaş satanlar, sattıkları kumaşı kâğıda sarmadıkları için, alışverişe giden kadının yanında mutlaka bir bohçası bulunurdu.

Eski İstanbul konaklarında dini bayramlarda ayvaza, külhancıya, seyise varıncaya kadar bütün bendegâna mevkilerine göre birer çamaşır bohçası hazırlanırdı (İ A VI, 2936- 2937). Bu bohçanın içinden bir kat çuha elbise çıkması efendinin gönderdiği kişiye aşırı iltifatı olarak bilinirdi (İ A VIII, 4149- 4150).

"Yaşlı, dul, zengin ve erkek canlısı İstanbul yosmaları, yalın ayak ve yarım papuçlu, fakat kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün ve bıçkın meşrep ayaktakımından delikanlıları oynaş olarak elde etmek için onlara bir elmas gül yüzük, gümüş yahut altın bir koyun saati bağışlarlar, bir kat da çuha esvab yaptırırlardı; bu üç şey o yollara sapmış olanlar arasında adeta an'aneleşmişti ki, İstanbul'un aşk ve muhabbet masallarında teferruatıyla anlatılmıştır" (İ A VIII, 4150).

Boyun bağı: Kravat. Koçu, kravat yerine boyun bağı demeyi tercih eder, Tanzimat devrinde kullanılmaya başlandığını, bir şıklık ve alafrangalık alameti olduğunu söyler (İ A VI, 3043).

Cezayir Kesimi: III. Selim'in (1789- 1807) son zamanları ile IV. Mustafa (1807- 1808) ve II. Mahmud devrinde (1808- 1839) yeniçeri asker ocağını kaldırdığı 1826 tarihine kadar İstanbul havai meşrep gençleri arasında moda olmuş, İstanbul halkının Cezayirli gemicilere özenerek kullandıkları kıyafete Cezayir kesimi adı verilir. Gençler arasında başa sarık, bele kuşak sarılır, serince ve soğuk havalarda omuza bir Cezayir bornozu atılır, bel şalına da bir yatağan ile tabanca yerleştirilir, bel şalının bir ucu yere sarkıtılır, o şal topuk ardınca yerde sürünür, sırta bezden yahut bürümcükten bir gömlek giyilir, gömleğin yakası asla iliklenmez, hatta önü açılır, gömleğin üzerine gencin kudretine göre som sırma işlemeli veya sade kaytanlı bir câmedan, fermene, cepken giyilir, altına aynı kumaştan, aynı işlemelerle diz çağşırı giyilirdi. Yaz ve kış asla çorap giymezlerdi. Bu kıyafet İstanbul gençlerini öylesine sarmıştı ki ayak-

takımı ve orta tabaka dışında en kibar, en asil ailelerin evlatları bile Cezayir kesimi kılığı ile İstanbul sokaklarında dolaşmışlardı (İ A VII, 3531- 3535; Giyim 52-55).

Civelek peçesi: XVII. yüzyılın ikinci yarısında devşirme kanunu kaldırılıp Yeniçeri Ocağı'nın kapısı halkın ayak takımına açılınca yeniçeri olmaya hevesli gençler çok fazla olduğu için kadro ihtiyacının üzerinde müracaatlar gerçekleşmiş ve bunun üzerine bir "namzed defteri" açılmıştır. Ocakta yer açılıp acemi nefer kaydedilinceye kadar bu namzetlere de yeniçeri nazarıyla bakılmış, yalnız "ulûfe" denilen asker gündeliği bağlanmakla kalmamış, bu namzetler de asıl neferler gibi kışlalarda yatıp kalkmışlar, hangi ortaya (tabura) ayrılmışlarsa o ortanın sofrasından yemek yemişlerdir. Yaşları 15- 18 arasındaki bu gençlere "Civelek, Yeniçeri Civeleği" denilmiştir. İşte bu yeniçeri civeleklerinin bir de peçeleri vardı. Koçu bunları şöyle açıklar:

> "*Ocak disiplininin bozulduğu devirdi yeniçeriler kışlalarında yatmamaya başlamışlar, bekâr odalarında, hanlarda, kahvehanelerde mekân tutar olmuşlardı. Civelekler de müstakbel yoldaşlık yakınlığı ile namzedi olduğu ortanın pençeli bir kabadayısını kendilerine hâmi bilerek onun koltuğu altına sığınmış, onun odasında yatıp kalkmış, uşağı olmuş ve "falan ağanın, beşe'nin, çorbacının civeleği" diye anılmışlardı. Civelek hâmisi yeniçeriler de hepsi ayak takımından ve büyük ekseriyetle kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün gençler olan civeleklerini, sözde kötü kişilerin gözlerinden korumak için, yüzlerine hasır püskülden yapılmı birer peçe takmışlardı. Bu peçeli delikanlı tuvaleti de elli yıldan fazla devam etmişti. Peçeli civelekler 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırılmıştır* (Giyim, 56).

Çentiyan: İnce bezden yapılan şalvardır. Paçaları ayağa, topuğa kadar inmez, incik kemiğinin üzerinde kalır. Zenne şalvarı olarak da anılır (İ A VII, 3847).

Çılgava: Kızıl keklik postudur. Cılgava da denilir. Eski İstanbul'da esnaf ve avamın giydiği kürkler bu posttan yapılırmış. Sarayda payeleri aşağı ağalar taltif edilecekleri zaman onlara bir çılgava kürk giydirilmiş (İ A VII, 3905).

Çiçekli: Üzerinde çiçek şeklinde motifler olan giyim eşyası, halk ağzında çiçekli adını almıştır (İ A VII, 3958).

Çitari: İpekle karışık pamuk ipliğiyle dokunmuş, sarı ve kırmızı çubuklu bir kumaştır (İ A VIII, 4037).

Dalfes: Üzerine tülbent veya çember sarılmamış festir. Türkler fesi, Cezayirli gemicilerden görerek kullanmışlardır. II. Mahmud devrinde (1808- 1839), bahriyeliler için resmi başlık kabul edilmiş ve yeni kurulan "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" ordusunda da ordu mensuplarına giydirilmiş ve buradan da yavaş yavaş halk arasına yayılmıştır (İ A VIII, 4205- 4206).

Dalkavuk: "Dal" sıfatı ile "Kavuk" isminden oluşan bir mürekkep isimdir. Sözlük anlamı itibariyle değerlendirildiğinde "üzerine tülbent, yemeni, çenber gibi her hangi bir şey sarılmamış kavuk" anlamındadır. Dilimizde olumsuz anlamlı bir sıfat olarak "kendi çıkarı için bir zengine veya devlet kapısında yüksek mevki sahibine yardakçılıkta bulunan adam" anlamında kullanılan "dalkavuk" eski kıyafet nizamından gelmektedir. Reşad Ekrem Koçu'nun dalkavuk ile ilgili verdiği bilgileri kendi üslubuyla aktarıyoruz:

> *Toplum hayatımızda Tanzimatdan önceki devirde loncaları kâhyaları ve "dalkavuk" adı ile bir sınıf esnaf vardı, işleri zenginleri eğlendirmek olan bu esnaf gayetle zelil bir tabaka bilinirdi. Yine o devirde başa ya külah, ya kavuk giyilirdi. Külahı ve külahın çeşidini ayak takımı ile esnaf ve asker ocaklarındaki efrad giyerlerdi. külahın üzerine işe veya mesleğe göre beyaz dülbend yahut renkli bir çenber, veya bir şal sarılırdı; bazı gençler de, bilhassa askerler dal külâh olurdu, yani külahını üzerine hiçbir şey sarmayarak giyerdi. Kavuk ise tüccarın, memurun, kibarın, ricalin, ulemanın serpuşu idi, ve kavuk, istisnasız üzerine mutlaka bir sarık sarılarak giyilirdi; sarığın çeşidi ve sarılış şekli de, kavuğu giyenin toplum hayatındaki durumunu, sınıfını gösteren bir alâmet-i farika idi.*
>
> *İşleri başkalarını yardakçılık ile eğlendirmek olan ve bir esnaf loncası kurarak zelilâne bir yaşama yolu tutmuş bir takım adamlar da başlarına, ya külah ya kavuk, bir serpuş giyeceklerdi. Külah giyemediler, çünki sarıklı veya dal külah, her çeşidi*

halkın başında idi; onun içindir ki bu adamların, üzerine sarık sarılmamış bir kavuk giymeleri uygun görüldü. Böyle bir kavuk da, toplum hayatımızın eski kıyafet nizâmında onların alâmet-i fârikası, nişanı, damgası oldu (Giyim, 85- 86).

Destigül: Kollu salta ile uzun cüppeye verilen isimdir. Mevlevi dervişlerin hücrede bulundukları zaman giydikleri bir kıyafettir. Bektaşilerin de benzer bir kıyafetleri vardır (İ A VIII, 4527- 4528).

Destimâl: El silecek şey, el bezi, yağlık, peşkir. Pamuk, keten veya ham ipekten dokunur. İki ucu kullanacak şahsın yaşına göre, âşıkane, rindane, dindarâne beyitler, mısralar, türlü motiflerde nakışlar ile süslenirdi. Eski toplum hayatında sevgiliye hediye olarak gönderilen eşyalardandır (İ A VIII, 4528- 4529).

Dört peşli: Kadınların giydiği bir entari çeşididir. Bir basit entarinin gövde kısmının ön ve arka kısmı iki parça halinde kesilerek yandan birer dikişle eklenirmiş, belden aşağı kısmını bolca yapmak için iki yan dikiş arasına kendi kumaşından "Peş" denilen üçgen şeklinde parçalar eklenirmiş (İ A IX, 4731).

Dövme: Dilimizde eski adı ile "Veşim", vucuda çıkmaz boya ile yapılan şekillere, nişanlara, yazılan yazılara verile gelmiş isimdir. Dövme yaptırma işi, tarihten önceki çağlardan gelmiştir. Osmanlı toplumunda da tersaneliler ve bilhassa yeniçeriler arasında dövme yaptırmak yaygındı. Özellikle yeniçerilerde, ocaklarına bağlılığın bir göstergesi olarak yapılan ve 196 ortanın (taburun) ayrı ayrı simgesi durumunda olan dövmeler vardı. Bazıları şunlardır: "Arslan", "Çadır", "Çatal uçlu kılıç (Zülfikâr)", "Hilâl", "Hurma Ağacı", "Kartal", "Ok", "Top", "Tuğ", "Tüfek", "Yay", (Giyim, 95- 96).

Elif, Alın Ortasına Elif Yazma: Arap alfabesinin ilk harfi olan Elif, "Allah" isminin de ilk harfi olduğu için yüzyıllar boyunca kutsal bir kıymet taşımıştır. Çocuk iken veya çok genç yaşta tahta oturtulan padişahların "Cülûs" denilen tahta oturma törenlerinde alınlarının ortasına ve iki kaşın arasına koyu siyah mürekkeple bir Elif harfi yazılırdı, böylece Allah adının ilk harfi ile o gün kendisine sadakat yemini verecek

devlet ve ordu erkânına heybetli, celâlli görüneceğine inanılırdı (Giyim, 101). Padişahların dışında halktan kimselerin de alınlarına elif çektikleri olmuştur. Bir Bektaşi babasının:

Elif çekdim yârimin
İki kaş ortasına
Gören didi aşk olsun
Babanın baltasına

ifadeleri sevgilinin kaşları arasına "elif" çekildiğinin örneğidir (İ A IX, 4511- 4512)

Enfiye Mendili: XX. yüzyılın başlarına kadar enfiye çekme tiryakiliği çok yaygındı, çalışır iken zihni açar ve uykuya, uyuklamaya mâni olur denildiği için mektepli gençler ve özellikle medrese öğrencileri genç yaşlarında alışır, enfiye tiryakisi olurlardı. Enfiye, insanı her çekişte hapşırttığı için enfiye çekenler "Enfiye Mendili" denilen koyu lacivert ya da siyah renkli gayet büyük mendiller taşırlardı, bu mendiller özel olarak yapılır ve satılırdı (Giyim, 102).

Geysû: Uzun saç, zülüf, kâkül, saç örgüsü. Başın iki tarafında omuzun üzerine dökülen saç. Aslında kadın, kız saçı şeklidir, genellikle saç örülerek başın iki yanından iki kolan halinde bırakılır. Eski toplum hayatında kadın ve kızlar gibi saç uzatmış tarîkat şeyhleri, Melâmi dervişler, kalender âşıklar görülmüştür onlara da "Geysûdar" denilmiştir (Giyim, 123).

Hil'at: Osmanlı devletinde padişahlar ve vezirler tarafından birine hürmet ve mükâfat yerine giydirilen kaftan; hil'at-i fâhire (Giyim, 130).

İstanbulin: Sivil memurların Avrupalı gibi giyinmeye mecbur tutulduğunda Sultan Abdülmecid zamanında (1839- 1861) "Redingot"un yerine kabul edilmiş ve Sultan Abdülaziz devrinde (1861- 1876) de giyilmiş bir ceketin adıdır (Giyim, 134).

Kartal Kanadı: XV., XVI. yüzyıllarda ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Türk akıncıları omuzlarına bir çift kartal veya karakuş kanadı takarlardı. At üzerinde dolu dizgin giderken bu kanatlar heybet ve haşmetle açılırdı (Giyim, 146).

Kavuk: 1828'de Sultan II. Mahmud (1808- 1839) tarafından "Fes"in kabulüne kadar yüzyıllar boyunca giyilmiş serpuşların en çeşitlesi ve en yaygını kavuktu. Kavuk, içi boş, kof anlamında kav kökünden yapılmış bir isimdir. Kavuk, mutlaka sarık sarılarak giyilmiştir. Kavuklar, genellikle şekillerine ve üzerlerine sarılan sarıklara göre isimlendirilmiştir: Kallâvi, Mücevveze, Horasâni, Selimî, Yusufî, Örf, Kâtibî, Molla Kakvuğu, Tâc gibi.

Kuş Yuvası: Bkz.: Argo kelimeler ve tabirler

Oya: "Kadın çamaşır ve esvablarının ve sâir bazı şeylerin (boy yemenilerinin, çevrelerin) kenarına iğne ile yapılan veya yapılmış hazır alınarak dikilen ipek veya iplikten örgü, oymalı süs, renkli ibrişimden iğne ile çiçek veya yaprak şekillerinde örülen işlemenin adı, esvap ve baş yemenisi kenarlarına süs olarak dikilirdi."

Oyalar, bazen motiflerinin isimleriyle anılırdı: "Biber Oya", "Karanfil Dişi" "Sünbül Oya" şeklinde, bazen benzerlik yoluyla sembolik isimler alırdı: "Çarkı Felek", "Kirpik Oya", "Komşu Çatlatan" ve "Oğlan Perçemi" gibi, bazen de yer adına bağlı olarak "Bursa Oyası" ya da "Selanik Oyası" diye isimlendirilirdi (Giyim, 182).

6. 6. HALK HEKİMLİĞİ

Attarlar

Güzel kokular, tıbbi ecza, misk ve bahar dâhil olarak iğneden ipliğe her türlü şey satan esnafa "attar" denirdi, halk ağzında da "aktar". Eczaneler yokken attarlar eczanelerin yerini tutardı, eczaneler ortaya çıktıktan sonra da attarlar var olmaya devam etti. En vukuflu ve zenginleri Mısırçarşısı'ndaydı. Küçük attarlarla kökçüler de mallarını Mısırçarşılılardan tedarik ederlerdi. Zamanla Beyazıt, Çemberlitaş ve Kapalıçarşı civarında yer bulan pek az sayıda erbap kalmıştır. Eski attarlar ilaç tertip

ederlerdi. İlaç yapılacak ot, kök ve yaprakları çok iyi tanırlar, bunların toplanma, kurutulma ve muhafazaları hakkında sağlam bir bilgi ve ihtisas sahibiydiler. Şuruplar, macunlar, merhemler, kokulu ve devalı sular, tiryaklar, haplar, afrodizyak ilaçlar yaparlardı. Dardağan darısı, yılan suyu, yılan gömleği, hamâmiye, tamâmiye, safayı mülk vesaire gibi hastanın sadece maneviyâtını kuvvetlendiren hazır yapılmış ilaçlar da bulundururlardı.

Mahalle attarlarında ev ilaçları, boyalar, hatta çocuk oyuncakları da satılırdı. XX. asrın başlarından itibaren memlekette doktorluk ve eczacılık yayılmaya başlayıp eczanelerin yanı başında açılan makyaj malzemesi satan parfümeriler çoğalınca attarlık bir dönem kârlı bir meslek olmaktan çıkmıştır (İ A III, 1326- 1327, 1329). Attarlarla ilgili fıkralar da anlatılmıştır[1].

Hastalıkların tedavisi için ilaç tertiplerine örnekler:

Mide için macun: On beş dirhem sinameki, yedi dirhem günlük, beş dirhem turbit, beş dirhem râvendi çinî, beş dirhem mahmudiye, beş dirhem çöp çini, üç dirhem sakız, iki dirhem topalak, bir dirhem ceviz bevva, bir dirhem zencefil, bir dirhem kakule, bir dirhem fülfül-i ebyaz, üç dirhem süzülmüş bal. Bunlar dövülüp bal ile macun yapılır, sabahları birer kahve kaşığı yenilir.

Yaralar için tertip: Beşer dirhem göz taşı, kükürt, sakız, rakı, zeytinyağı merhem yapılır, yaraya sürülür.

Romatizma için tertip: Yirmi beş dirhem kırmızı turp suyu, otuz dirhem ispirto, yirmi beş dirhem kâfuru, yirmi beş dirhem afyon. Bunların hepsi birbirine karıştırılır, romatizma olan yere sürülür (İ A III, 1330).

[1] Attar İmad Çelebi'nin konu olduğu fıkra örneği için çalışmamızda, Halk Edebiyatı bölümü, Fıkralar kısmına bakınız.

6. 7. HALK TAKVİMİ

Eskiler yılı, “Kasım Günleri” ve “Hızır Günleri” diye ikiye ayırmışlardır. Kasım 180, Hızır ise 186 gündür. Kasım, Kasım ayının 8. günü girer, Kasım’ın 46’sında 40 gün manasına gelen “Erbaîn”, 86’sında 50 gün anlamına gelen “Hamsîn” girmiş olur ki bu suretle kışın en şiddetli zamanları sayılan 90 gün geçmiş olur. Kasım’ın yüzü “Geldik yüze, çık düze”, yüz ellisi ise “Yüz elli, yaz belli” sözü ile karşılanır (İ A VII, 3486).

Aya Andon Fırtınası: Eskilerin “Şiddet-i sermâ” dedikleri, Ocak ayının 26. veya 27. günü, kışın en şiddetli zamanıdır. Bu günün ertesinde İstanbul ikliminin sayılı fırtınalarından biri kopar. Halk, Aya Andon’dan bozma olarak Ayandon Fırtınası der. Bu ayın 29. günü, Hıristiyanların Mısırlı Saint Antonius namına bir yortuları vardır. Ayandon fırtınasından bir veya iki gün sonra “Erbain” denilen ve kırk gün süren soğuklar kırılır, “Hamsin” başlar (İ A III, 1363).

Bâhur Günleri, Eyyâm-ı Bâhur: Senenin en sıcak günü için şark takviminde kullanılmış bir tabirdir. Bâhur kelimesi Arapça olup şiddetli hararet manasına gelir. 19 Temmuz ile 26 Temmuz arasındadır (İ A IV, 1883- 1884).

Berdelacûz: Eski İstanbulluların ağzındaki takvim tabirlerindendir. Rumî şubatın 26’sından Rumî mart’ın 4’üne kadar süren soğuklara denilir. Berd: Soğuk, soğukluk, berd-i acûz: kocakarı soğuğu demektir (İ A V, 2531- 2532).

Cemreler

Eski takvimde, havanın, suyun ve toprağın ısınmaya başladığı zamanları gösterir. Kasım’ın yüz beşinde (19- 20 Şubat) birinci cemre havaya, yüz on ikisinde (26- 27 Şubat) ikinci cemre suya, yüz on dokuzunda (5- 6 Mart) üçüncü cemre toprağa düşer. Yani bu tarihlerde önce havanın, sonra suyun, sonra da toprağın ısındığı kabul edilir.

İstanbul halkı cemreleri, üç cemre yıldızların oğlu üç kardeş kabul ederler ve şöyle bir tekerlemesi vardır:

Üç biraderler
Kevâkibzâdeler
Biri meşrebi havâî
Biri deryâde yüzer
Biri hâk-i pâye yüz sürer

Kadınlar cemreye "Cemile Hanım" derler ve : - "Birinci cemre benim, ikinci cemre filanın, üçüncü cemre de falanın…" diye bu günleri benimseyerek havanın iyi veya fırtınalı oluşuyla kime ait ise onun huyu arasında bir ilgi bularak eğlenirlerdi (İ A VII, 3485- 3486).

6. 8. İNANIŞLAR

Ayasofya'ya bağlı inanışlar

Terler Direk: Temelinde tılsımlı bir define olduğuna inanılan terlek direk şifa kaynağı olarak da değerlendirilmiştir. Baş ağrısına tutulan kimsenin direğin terinden alıp başına sürmesiyle ağrının kaybolacağına inanılır (Seyahatname I, 32- 33)

Ayasofya Kuyusu: "Bir adam yürek oynamasına ve hafakan marazına tutulsa üç cumartesi Ayasofya içindeki kuyunun suyundan seher vakti aç karnına üçer kere nûş etse kurtulur." (Seyahatname I, 33)

Altın Top: Unutkanlık çekenlerin, duyduklarını hatırlarında tutamayanların Ayasofya kubbesinin ortasında asılı duran top altında yedi kere sabah namazı kılıp her vakitte yedişer siyah üzüm yemesiyle şifa bulacaklarına inanılırdı (Seyahatname I, 33)

Aşure Baklası: Aşure yenilirken kaşığa gelen ilk bakladır, ağızdan yalanıp çıkarılır, sofradan kalkınca güzelce yıkanır ve kurutulduktan sonra para kesesine bereket tılsımı olarak atılırmış (İ A III, 1178).

Aşure parası: Aşure pişirilirken birkaç tane delikli gümüş para, kepçenin ağız dibine bir ibrişimle bağlanır, aşure piştikten sonra bu paralar yıkanır ve para keselerinin dibine bereket tılsımı olarak dikilirmiş (İ A III, 1178- 1179).

Beyazıt Meydanı'ndaki Dut Ağaçları: Koçu'nun Evliya Çelebi'den nakline göre Beyazıt Camii'nin etrafı ve Beyazıt Meydanı ulu ağaçlarla süslenmiştir ve bunların birçoğu dut ağacıdır. Koçu, o devrin İstanbul'unu romanlaştırarak anlatma yolunda bir deneme yaptığını belirtir ve şu satırları kaydeder:

> *"İstanbul halkı Beyazıt Camii Şerifine ruhaniyetli camidir derdi, etrafı da çarşı olduğundan beş vakitte cemaati fevkalade kalabalık, cemaat-i kübrâ olurdu. Meydanın etrafını fırdolayı dut ağaçları çevirmişti. Bu ağaçların yemişlerine de bir ruhaniyet sinmişti, abdestsiz ele alınmaz ve ağza atılmazdı. Ağaçlar her sabah merasimle silkilirdi ve ağaçlara herkes binip silkemezdi.*
>
> *Beyazıt meydanının dutları, üç dört yaşına bastığı halde konuşamayan dili bağlı çocuklara, korkudan dili tutulmuş hastalara, kekemelere şifa niyetine yedirilirdi… Ağaçların yalnız meyvalarında değil, dallarında dahi dertlere derman hassalar olduğuna inanılırdı. Kulunçtan muzdarip olanlar Cuma sabahları Beyazıt Hamamı'na gelir, sırtlarını, çıplak ayakları dut ağaçlarının dallarına basmış küçük hafızlara şifa niyetine çiğnetirlerdi"* (İ A IX, 4788).

Can Kuyusu: Eyüp'ün kuzeyinde bir mesire yerindeki kuyudur, bir ayazma olduğu da söylenir. Akrabasını, evladını veya bir yakınını veya herhangi bir eşyasını kaybetmiş kişiler, abdest alıp kuyunun kenarındaki musalla üzerinde iki rekat namaz kılıp sevabını hazreti Yusuf aleyhisselamın ruh-ı şeriflerine hediye ettikleri bir fatiha okuyarak şöyle derlerdi:

- Ey sahibi pir!... Hazreti Yusuf Sıddık aşkına olsun, benim filan akrabam, yahut filan evladım, yahut kaybolan şu türlü eşyam nice oldu?!.. diye kuyunun ağzından aşağıya bağırırlar.

Derhal, sorduğu kimse hayatta mı, veya kaybolan eşya, isim ve resmiyle nerede ise, veya kim çaldı ise açıktan açığa ince bir ses ile bildirildiğine inanılırdı.

Can kuyusu ile ilgili inanışları Evliya Çelebi'den nakleden Koçu, Çelebi'nin bu kuyu ile ilgili tecrübesine de yer vermiştir: " Hakir bu hâceti birkaç kere müşahede ettim; görmezden evvel inanmazdım, hatta bir kere kuyudan: - Osman dayım hayatta mıdır?... diye sordum. Kuyudan : - Aydıncık şehrinde un alıyor, yakında gelir!... cevabı geldi. On üç gün sonra Osman dayım gelince: - Şaban'ın yedinci pazar günü neredeydiniz ve ne yapıyordunuz diye sordum. –Aydıncık şehrinde un alıyordum!.. diye yemin etti" (İ A VI, 3376).

Eyyâm-ı Bâhur ile İlgili İnanışlar: Bâhur günlerinde İstanbul halkı denize girmemeye dikkat eder, eğer denize girilecek olursa insanın eli, ayağı, yüzü ve gözünün alaca bulaca leke olacağı ve bu lekelerin de asla giderilemeyeceğine inanırdı (İ A IV, 1874).

6. 9. BÜYÜ

İstanbul'da halk arasında büyüyü yapanın da yaptıranın da kâfir olduğuna inanılır, fakat bir kadının kocasına, bir erkeğin karısına, bir adamın malına göz koyanlar daima bulunmuş, aile geçimsizlikleri, akrebe benzetilmiş akraba, hatta bazen siyasi ihtirasların esirleri, kadın veya erkek ricalden ve kibardan ve ayaktakımından büyü yaptıranın kâfir olacağını unutmuşlar, büyücü aramışlar ve aradıklarını İstanbul'un bir köşesinde her zaman için bulmuşlardır. Öyle ki bu büyücü tipi meddah hikâyelerinde yer almış, hayal oyunlarında geçmiştir.

İstanbul'daki halk inanışına göre büyücü Müslüman ise yaptığı büyü çözülebilirmiş, ancak büyücü Hıristiyan ise yapan ölüp de eli toprakta çözülmedikçe çözülmezmiş. Koyun veya sığırın kürek kemiği büyü için kullanıldığından İstan-

bul'daki kasaplar müşterisine kürek kemiğini parçalamadan vermezlermiş (İ AVI, 3186- 3189).

Büyü ile ilgili inançlardan söz eden Koçu, "Eshar Nüshası" hakkında şu bilgileri verir: "Eshar, seherler, sabahlar. Geçen asrın ikinci yarısında İstanbul Cezaevi'nde mahkumlar arasında kullanılmış bir büyü nushasıdır ki bir bardak su içine atılarak seher vakti suyu içilir ve bu yedi sabah tekrarlandığında aşk ile kara sevda getirenlere (ağır melankoli hastalarına) şifalı olduğuna inanılırdı (İ A X, 5268).

6. 10. YATIRLAR

Beşir Gazi: İstanbul'un fethinden önce Bizanslıların eline düşmüş bir delikanlı imiş. Konstantin'in Sarayı'nda bahçıvanlık yapmış, Konstantin'in kızı, delikanlıyı görür görmez âşık olmuş, bir gece, oğlanın yattığı odaya giderek koynuna girmiş, fakat genç onu reddetmiş. Bunun üzerine kız, aşkını kine çevirerek babasına Beşir'in kendisine kötü gözle baktığını söylemiş, Konstantin de Beşir'i idam ettirmiş. Fetihten sonra defnedildiği yere bir taş konularak kabri şehit makamı olmuştur. İdam faslı dışında *Yusuf ile Zeliha*'dan esinlenerek oluşturulmuş bir anlatmadır (İ A V, 2602).

Deryâ Ali Baba: Yedikule dışında Kazlıçeşme'de bir yatırdır. Türbesi, bilhassa o civarda halkının türlü dileklerle ziyaret ettiği bir yerdir. Rivayete göre Derviş Ali Baba, Fâtih Sultan Mehmed'in (1451- 1481) İstanbul muhasarası cenginde bulunmuş bir derviş olup "o deryâ misal askeri kırbasındaki asla tükenmez su ile sular" sakalık yaparmış. Eski tulumbacılık devresinde Kazlıçeşme Yangın Tulumbası Sandığı uşakları bir yangına giderken bu türbenin önünde mutlaka durup dua eder, kazasız belasız yüz akı ile dönmek niyaz ederlermiş (İ A VIII, 4516).

Durmuş Dede: XVII. yüzyılın ilk yarısında Rumelihisarı'nda yaşamış cezbe sahibi bir derviştir. Akkirman beldesinde yaşarken bir gün gemilerin biriyle İstanbul'a gelip Rumelihisarı yakınındaki bir tekkede şeyh olan hemşehrisi Ali Baba adındaki zatın yanına yerleşmiştir. Gelip geçen gemilerden Durmuş Dede'yi bilenler hediye olarak tekkeye erzak verir ve Dede'nin duasını alırlarmış. Zamanla bu gemiciler arasında

bir an'ane olarak yerleşmiş. Gemiciler, bir sefere gidecek olsalar Durmuş Dede'ye sorarlar ve Dede'nin tayin ettiği yere giderlerse selamet ve ganimetle geri dönerlermiş, men ettiği yere giderlerse zarar görür ya gelir ya gelmezlermiş (İ A IX, 4769-4770).

Düğümlü Baba: 1780- 1790 arasında Amasra'da doğmuştur, asıl adı Mustafa'dır. Medresede okuyup hafız olmuştur. İstanbul'a geldikten sonra bir kahvehanenin çırağı Kerem adında bir gence âşık olmuştur. Mâşuku Kerem on yedi yaşında iken ölmüş ve bunun üzerine Hafız Mustafa sevdiği genci teneşir tahtasında görünce aklını yitirmiştir, o günden sonra tek işi yaz ve kış yalın ayak, başı açık, saçı sakalına karışmış olarak Kerem'in kabrine giderek saatlerce Kur'an okumak olmuştur. Kimse ile konuşmamıştır, ara sıra ağzından dökülen sözler keramet olarak değerlendirilmiştir. Bir meşgalesi de eline bir ip alıp, yahut şerit halinde yırttığı bir bez parçası alarak ona durmadan düğümler atmak olmuş, bundan dolayı halk arasında "Düğümlü Baba" diye şöhret bulmuştur, onun düğümlü ipleri, bezleri halk arasında aşk ve sevda hastalarına şifalı bilinmiştir. Sultanahmed Camii'nin karşısında bir Nakşî dergâhının haziresine defnedilmiştir ve daha kendisi hayatta iken bile bu Nakşî dergâhı "Düğümlü Baba Tekkesi" olarak anılmıştır (İ A IX, 4806).

Edhem Dede: Topkapı ile Edirnekapı arasında kale duvarının iç yüzü boyunca uzanan meşhur Sulukule Çingene mahallesinde bir yatırdır. Kimliği bilinmemektedir. Fatih Sultan Mehmed'in sakalarından olduğu rivayet edilir. Sokaklarda göbek atarak dolaşan bir meczup olduğu anlatılır. Sulukule adı verilen yerde bir oba çingeneyi yerleştirirek meşhur çingene mahallesini bu zatın kurduğu rivayet edilir. Özellikle bir muradı, hâceti olan kadınlar tarafından ziyaret edilir. Makamın bakıcısı hep Sulukuleli yaşlı kadınlardan olagelmiştir. Ziyarete gelenler Çingene çocuklarına sadaka dağıtır, bakıcı kadına türbenin ihtiyaçları için para verirler. Madde yazarı E. Kocatürk, Edhem Dede'ye nasıl adakta bulunulduğunu şöyle anlatmaktadır:

> *"En az yüz yıldan bu yana halk arasında yayılmış şu sözlerle garip bir adakta bulunulur:*
>
> *Edhem Dede Edhem Dede*
> *Gömleği keten dede*

Murâdım hâsıl olsun
(beş) göbek atam dede

Göbek atma adağının sayısı muhayyerdir. On, otuz kırk göbek adayan olur. Murâdı hâsıl olan kadın Edhem Dede'yi tekrar ziyaret eder ve adağı üzre kabrin önünde göbek atar…Edhem Dede'ye göbek atma adağı belki de bir çingene kurnazlığından doğmuş olacaktır. Yıllar boyu göbek atarak İstanbul halkını eğlendiren çingeneler, hususî otomobillerle Edhem Dede'yi ziyarete gelen ve alenen göbek atan kürk mantolu hanımefendilerden böylece intikam alıyorlardı (İ A IX, 4908- 4909).

Eğerli Baba: Merdiven Köyü'nde Şahkulu Bektaşi Tekkesi canlarından bir baba idi. Ne zaman yaşadığı tespit edilememiştir. Kabrinde eğer biçiminde bir taş bulunduğundan derviş bu isimle anılmıştır, keramet sahibi oluğnuna inanılmıştır. Çağı geldiği halde yürüyemeyen çocuklar bu Bektaşi babasının kabrine götürülür, eğer biçimindeki taşa oturtulur, babanın ruhuna bir fatiha okunur, çocuğun yürümesi için dua edilerek himmet istenir ve tekkedeki canlara da para veya ziyafet adanırdı (İ A IX, 4958).

Elekçi Dede: XVII. yüzyılda yaşamış ve zamanının şöhretlerinden olmuş bir meczuptur. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre dilsiz idi. Elek yerdi. Elekçi Dede'nin mezarı Silivrikapı'nın dışındadır. Daima elek yer ve çingenelerin peşinde dolaşırdı. Öldüğünde herkes cenazesine koşmuş, rüyalarına girdiğini ve kendisinden kefen isteğini söyleyen büyük bir kalabalık oluşmuş ve Elekçi Dede'nin, Allah'ın veli kullarından olduğuna inanılmıştır. Elekçi Dede için bir türbe yapılarak üzerine elek asılmıştır. Türbesinin şifa yeri olduğuna inanılmış, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmiştir (İ A IX, 4998).

Ganem Dede: "XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir Mevlevî dervişi; asıl adı bilinmiyor, Galata Mevlevihânesi'nin beşinci şeyhi Mesnevî şârihi Ankaralı İsmail Dede Efendi'nin dervişlerinden; İsmail Dede'nin şeyhliği Hicrî 1041 (M. 1631-1632) Şeyhine coşkun bir aşk ile bağlanmıştı ve "Ganem" (Koyun) lakabı şeyhi tarafından takılmıştı.

İsmail Dede'nin ümitsiz hasta olarak yattığı günlerde Ganem Dede: "Ben onsuz yaşayamam. Allah hû.." demiş ve ölmüş. Galata Mevlevîhânesi'ndeki kabri, son zamanlara kadar, mâşuk ve mâşukalarına kavuşmak isteyen âşıkların ziyâretgâhı olmuştu (İ A XI, 5982).

7. EĞLENCE HAYATI

7. 1. DİNÎ BAYRAMLARLA İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR

Yılda iki dini bayram (Ramazan / Şeker Bayramı, Kurban Bayramı) kutlanırdı. Ayak takımından âyan ve eşrafa, en mütevazi çatı altından saraylara, kâşanelere, kadın erkek, yaşlı genç, bu dini bayram günlerinin kutlamasına haftalarca önce hazırlanırdı. İstanbul'un en garip sakininin bile bir bayramlık tertemiz elbisesi bulunmuştur.

Ramazan'ın yirmi dokuzuncu akşamı, Şevval hilâli görülürse ertesi günün bayram olacağı mahalle bekçilerinin çaldığı davulla ilan edilir, eğer hilal görünmezse Ramazan'ın otuzuncu günü ikindi vakti, toplar atılıp ertesi günün bayram olduğu halka bildirilir. Bayramın üçüncü günü ikindi vaktine kadar namaz vakitlerinde top atılmaya devam edilirdi.

Bayram gecesi selâtin camilerin minarelerine kaftan giydirilir ve mahya olarak da bir hat yol çekilir, bununla Ramazan'ın yolculuğu kastedilirdi. Bayram gecelerinde İstanbul'un hamamları sabaha kadar açık bulundurulurdu, bayramı temiz karşılamak adet olduğundan hamamlar dolardı. O gece kalabalık olan bir de şekerci dükkânlarıydı.

Bayram gecesi sabaha karşı mahalle bekçileri, davullarının tantanasıyla halkı uyandırırlar, sonra atılan toplarla sabah namazı vakti ilan edilirdi. Bayram namazına yoğun ilgi gösterilir, çocuklar da babalarıyla birlikte namaza giderlerdi. Camide bayramlaşma olurdu. İstanbul'da bayram namazından sonra yakınların kabirlerini ziyaret etmeye çok dikkat edilirdi. Sur dışındaki mezarlıklarda bayram sabahları epeyce bir kalabalık görülürdü. Evlere gelinince çocuklar büyüklerin ellerini öper, mahalledeki komşuların ellerini de öpüp dua ile beraber bayramlık mendil alırlardı.

Bayramın ilk günü, ilk tebriğe gelenler mahalle bekçileridir. Ramazan boyunca çaldığı davulunu o gün de gümbürdeterek her kapıdan bahşiş toplarlardı. Verilen bahşiş para olursa bekçinin cebine girerdi, mendil ve basma gibi şeyler ise yanındaki yardımcısının elindeki sırığa bağlanırdı. Mahalle bekçisini tulumbacılar takip ederdi. Ellerinde çifte nekkâre ve zurna olduğu halde her kapıdan bahşiş toplarlardı, onların ardından belediye süprüntü arabacıları gelirdi. Bunlar diğer günlerde hiç uğramadıkları sokaklara ve evlere bile uğrarlardı.

Ziyarete hısım akrabadan gelenler ve yazma mendile sarılmış şeker ve yemiş getirenler olurdu. Bayram günleri eskidikçe tebriğin ehemmiyetinin azalacağı düşünülür ve büyüklerin tebriği geciktirilmemeye çalışılırdı. İkram olarak önce şeker, sonra kahve verilmesi âdetti.

Ramazanlarda bütün meyhaneler bir ay kapalı kalır, bayramın birinci günü akşamı açılır, İstanbul akşamcıları için katmerli bayram olurdu (İ A IV, 2284-2288).

Osmanlı sarayında padişah bayram günü sabah namazını sarayda Hırka-i Saadet Dairesinde kılar, namazdan sonra sırasıyla Kızlarağası, Silahdar Ağa, Has Odalı Ağalar, Musahip Ağalar, padişahın bayramını tebrik ederler. Padişah oradan “Revan Odası”na geçer. Bu odaya sonraları “Sarık Odası” denilmiştir. Orada merasim elbisesini giyer. Bayram sabahı Hazine Kethüdası ile Hazine Ağaları, Hazine-i Hümayun’dan bayram tahtını çıkarırlar, Bâbüssaade önüne geniş saçak altına koyarlar. Padişahın bayramını tebrik edecek, isimleri tespit edilmiş kişiler sabah namazını Ayasofya Camii’nde kılıp namazdan sonra hemen saraya gelip Kubbealtı’nda toplanırlar. Devlet geleneğine göre bayramlaşma gerçekleşir (İ A IV, 2292- 2296).

7. 1. 1. Ramazan ve Bayramla İlgili Tabirler

Akşam Piyasaları (Ramazan’da Direklerarası): Koçu, Ramazan akşamlarında İstanbul halkının üzerinden bir sel gibi akıp geçen en canlı mekân olarak yakın geçmişin çayhaneleriyle meşhur Direklerarası’nı (Bugünkü Şehzadebaşı’nda Vezneci-

ler'den Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sebili'ne kadar olan kısım) tarif eder (İ A I, 556).

Araba Piyasası (Ramazan Akşamlarında): Kira arabalarının en temizleri ve en güzelleri, bu piyasaların düşkünü beyler ve nazenin hanımlar tarafından tutulup Ramazan ile Kandillerde başlıca piyasa mahalleri olan Divanyolu, Bayezit Meydanı, Vezneciler ve Direklerarası'nda dolaşılırmış (İ A II, 923).

Arife Çiçeği Böceği: Çocuklar, ailelerinin maddi durumlarına göre dikilmiş bayramlıkları giyinirler, yeni elbiseleri içinde masumane bir gurur ve övünmeyle dolaşırlardı. Bayramın bir gün öncesinden giyinip kuşanmış olanlara "Arife Çiçeği Böceği" denirdi (İ A IV, 2285).

Baklava Alayı: Kanuni Sultan Süleyman zamanından (1520- 1566) kalma bir âdet olarak Ramazanların on beşinci günü hırka-i saadet ziyafeti vesilesiyle İstanbul'da bulunan Yeniçerilerle diğer asker ocaklarına on nefere bir tepsi üzerinden saray baklavası ikram edilirdi. Yeniçerilerin baklava alayı her sene İstanbul halkının eğlencelerinden birini teşkil ederdi. Tepsilerin geçeceği yollar, halk ile dolardı, son baklava alayı 21 Nisan 1826'da yapılmıştır (İ A IV, 1939- 1940).

Bayram Topu: Ramazan ve kurban bayramlarının ilanında ve bayram günleri beş namaz vaktinde atılan toplardır. İstanbul'un fethinden beri kullanılmaktadır. İstanbul'da kesin olarak bilinmemekle birlikte beş bayram topu olduğu söylenmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Üsküdar'da Selimiye'de, Dolmabahçe'de ve Beyazıt'ta Üniversite bahçesinde bulunanlardır (İ A V, 2310).

Bayram Yerleri: Koçu, En eski bayram yerlerini, Fatih'te Karaman Çarşısı boyu, Vefa Meydanı ve Atmeydanı olduğunu XVII. yüzyıl şairi Şeyhü'l-İslâm Yahya Efendi'nin gazelinden aktararak söyler. Eski bayram yerlerinin en rağbet gören eğlencesi büyük dönme dolaplardır. II. Abdülhamid devri (1876- 1909) bayram yerleri ise, Fatih, Sultanahmet, Şehzadebaşı, Yenibahçe, Cinci Meydanı'dır. Daha yakın

zamanlarda ise diğer küçük bayram yerleri olarak Şehremini'nde Hastane Çayırı, Edirnekapısı'nda Kale Dışı, Unkapanı Meydanı, Kasımpaşa'da Beyoğlu Yamacındaki Arsa, Beşiktaş'ta Köyiçi Yakınındaki Arsa, Üsküdar'da Doğancılar Meydanı, Kadıköy'de Mısırlıoğlu'ndaki Arsa'yı Sermet Muhtar Alus belirtmektedir (İ A V, 2310- 2315).

Çocukların Yer Mahyaları: XX. yüzyılın başında İstanbul çocuklarının Ramazan gecelerindeki hoş ve şirin bir eğlencesidir. Çocuklar, topladıkları büyük midye kabuklarının içlerine biraz zeytinyağı koyarak pamuktan da fitil yapıp bunları birer kandilcik haline getirirler ve bu kandillerle cami ve mescit avlularına çiçek, gemi, top gibi şekillerle yer mahyaları kurarlardı. Bu mahyacı çocukların başı teravih namazına gelenlerden "Yağ parası, mahya bahşişi" toplardı (İ A VIII, 4084).

7. 1. 2. Direklerarası Eğlenceleri

Özellikle XIX. yüzyılın sonlarında Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası Ramazan eğlencelerinin başlıca mekânı olmuştur. Tiyatrolardan "Hayalhane-i Osmani", "Eğlencehane-i Osmani", "Handehane-i Osmani" başta olmak üzere ilk tiyatrolar buradaydı. İlk sinemalar da burada idi.

Direklerarası yolunun kahvehaneleri ve çayhaneleri meşhurdu. At canbazları eğlencelerin cazip olanlarından biriydi. Karagöz, kukla, hokkabaz gösterileri, pehlivan güreşleri, kahvehane ve çayhanelerdeki çalgılı eğlenceler Direklerarasını şenlendirirdi. Yakınında bulunan Acemioğlanlar Kışlası ve Eski Odalar denilen yeniçeri kışlalarına yakın olması Direklerarasının eğlence merkezi olmasında önemli rol oynamıştır (İ A VIII, 4602- 4603).

Dönme Dolap: Büyük şenliklerde ve bilhassa bayramlarda, bayram yerlerinde kurulan eğlence vasıtalarından biridir. İki ayak ortasına diklemesine yerleştiririlmiş iki çarktan ibaret olup çarklar arasına konulmuş salıncak koltuklara oturularak çark döndükçe aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya dönülerek eğlenilen bir alettir. Koçu, kendi devrinde kullanılan elektrikli dönme dolaplardan önce tahtadan yapılmış ve

insan gücüyle döndürülen dönme dolapların bulunduğunu da kaydeder (İ A IX, 4722- 4723).

7. 1. 3. Ramazan Sergileri

İstanbul'un büyük camilerinin şadırvanlı iç harem avlularında her yıl Ramazan ayı boyunca kurulan sergilerdir. Eyüp Camii, Fâtih Camii, Beyazıt Camii, Ayasofya Camii, Yenicami, Kasımpaşa'da Kaptan Paşa Camii ve Tophanede Kılıç Ali Paşa Camilerinde bu sergilerin kurulmuş olduğunu anlatan Koçu, kendi devrinde sergilerin kalmadığını belirtir (İ A IV, 2235- 2239).

7. 2. AÇIK EĞLENCE MEKÂNLARI

7. 1. 2. Mesire Alanları

Reşad Ekrem Koçu, Evliya Çelebi'den naklederek İstanbul'da bulunan mesire yerleri, bağ ve bahçeleri anlatır. Padişahlara mahsus olanlar: "Evvela Sarayburnu'nda Has Bahçe, yer yüzünde eşi ve emsali yoktur. Halicin karşısında Tersane Bahçesi, Karaağaç Bahçesi…Kâğıthane Mirgûn Bahçesi, Halkalı Bahçesi, Siyavuş Paşa Bahçesi, Fitneköy Bahçesi, Davud Paşa Bahçesi, Silivri Bahçesi, Haramidere Bahçesi, İskender Çelebi Bahçesi, Dolmabahçe, Büyükdere Korusu, Anadolu tarafında Tokat Bahçesi, İstavroz Bahçesi, Üsküdar Bahçesi, Çamlıca Bahçesi, Fener Bahçesi, Haydarpaşa Bahçesi şeklinde sıralanır. Bunların dışında herkesin gelip gidebileceği yerler olarak da : " İstanbul içre Etmeydanı, Ağa çayırı, Yenibahçe, Baruthane, Vefa, Bayezid, Süleymaniye, Fatih, Atpazarı, Arabacılar, Selimiye, Kadırga Limanı, Şehzade, Yedikule, Valide Camii, Ayasofya Meydanları, Lânga, Lâlezar Bağları ve Eminönü, Odunkapısı, Ayazma Kapısı, Büyük Ayazma İskelesi, Eyüp Kapısı, Kumkapı, Lânga Kapısı Meydanları ve Lânga Denizi Hamamı ve Samatya, Davutpaşa Kapısı Meydanları; İstanbul dışında Süleyman Sahrası, Yenikapı Mevlevihanesi Tekkesi Mesiresi, Bayrampaşa, Kasım Ağa Bağları, Topçular, Otakçılar, Yavedud İskelelesi, Defterdar İskelesi Meydanları, Eyüp Haremi, İdris Köşkü

Meydanı, Cirid Meydanı, Alibey Köşkü Mesiresi, Lâlezar Mesiresi, Emîrahur Kasrı Mesiresi, Kâğıthane Mesiresi'ni zikreder (Seyahatname I, 98- 99).

İstanbullular, özellikle esnaflar her yıl şehirden uzakta bir namlı mesireye gitmeyi âdet edinmişlerdi. Esnaflar, bunu bir lonca geleneği olarak devam ettirirler, Kâğıthane, Göksu, Büyükdere Çayırı, Sultaniye Çayırı, Beykoz Çayırı vb. mesire yerlerine usta, kalfa ve çıraklarını alıp çadırlarla birkaç gün kalmak üzere giderlermiş. Her esnaf grubu mesire yerlerinden birini benimsemiştir. Mesela Kuyumcular Kâğıthaneyi, Terlikçi esnafı Beykoz Çayırı'nı tercih edermiş. Bu esnada saz, söz, çengi, Karagöz, orta oyunu, canbaz, yeme içme ve sohbetle eğlenirlermiş. Gençler ve çırak çocuklar arasında mesleki müsabakalar yapılır, güreşir ve yerine göre derede veya denizde yüzerlermiş (İ A V, 2645- 2646).

İstanbul'un belli başlı mesire yerleri olarak Koçu'nun kaydettikleri şunlardır:

Akbaba Mesiresi: Beyaz kiraz ve kestane mevsimlerinde Beykoz'dan gidenlerin rağbet ettikleri bir mesire yeridir (Seyahatname I, 102).

Alemdağı, Alemdağı Korusu: Koçu, Alemdağ'ın İstanbul'un Anadolu yakasında namlı bir mesire yeri olduğunu söyler. İstanbul'un en ünlü menba sularından Taşdelen suyunun Alemdağ'dan geldiğini belirtir (İ A II, 590).

Alemdağı Mesiresi'nin en revaçta olduğu devir, II. Mahmud (1808- 1839) devridir. Çünkü bu hükümdarın kendisi de Alemdağı ve Taşdelen'in meftunlarındandır. Sık sık gelmesi halkta da buraya karşı bir alâka uyandırmıştır. II. Abdülhamid devrinin (1876- 1909) gazeteleri ise Alemdağı ve civarında pek sıklaşmış olan şekavetten bahsederek mesirenin halk gözünden düştüğünü belirtir (İ A II,591).

Reşad Ekrem Koçu, Sermet Muhtar Alus'un İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarına göre:

"Üsküdarlılar yazın mehtaplarda, ayın on dördüncü, on beşinci gecelerinde, koçulara, öküz arabalarına dolarak kuzular, dolmalar, helvaları da beraberlerine alarak kafile halinde Üsküdar'dan Kısıklı, Dudullu, Sultançiftliği tarikiyle Alemdağı'na giderlermiş…" şeklinde İstanbul halkının buraya olan ilgi ve alâkasını anlatır (İ A II, 591).

Âli Bahadır Bağları: Reşad Ekrem'in, Evliya Çelebi'den naklettiğine göre: halk ağzında "Abladır" denilen İstanbul'un eski ve namlı mesire yerlerinden biridir. Anadolukavağı ile Anadolufeneri'nin gerilerine düşer (İ A II, 625).

Ayaspaşa Havuzu Mesiresi: XVII. asır ortalarında Tophane'nin üstündeki sırtta Ayaspaşa Mezarlığının yanındaki mesirelerdendir (İ A III, 1488).

Bağlar: İstanbul'da bağ denilince ilk akla gelen yerlerin şunlar olduğunu söyler: 1. Çamlıca ve Yakacık Bağları, 2. Topkapı Maltepesi'ndeki bağlar, 3. Nümune Bağları, 4. Boğaziçi köylerindeki bağlar. Bunların dışında da Kızıltoprak, Göztepe, Kozyatağı, Merdivenköy, Erenköy'de de mükemmel bağlar vardı. En büyüğü Validebağı idi. Beylerbeyi, Çengelköy, Rami, Topkapı, Otakçılar ve Şişli cihetinde de tek tük göze çarpan bağlar vardı (İ A IV, 1790).

Baltalimanı Çayırı: Baltalimanı Camiinin gerisinde aynı ismi taşıyan derenin geçtiği çınar ağaçlarıyla gölgelenmiş bir çayırdı. Civar boğaz köyleri halkı kayıklarla gelirdi. II. Meşrutiyet'ten sonra unutuldu (İ A IV, 2079).

Bamya Tarlası: Edirnekapısı dışında bir mesire yeridir. Akşamları bazı rintler, sevgilileriyle burada buluşurlarmış (İ A IV, 2099).

Baruthane Çayırı: Anadolu Hisarı'nda Göksu Deresi kenarında meşhur değirmenin yanındaki çayırın adıdır. XIX. yüzyılın sonlarında Cuma ve Pazar günleri incesaz ve meşhur hânendelerin geldiği olmuştur (İ A IV, 2131).

Belediye Bahçeleri: İstanbul Belediyesi'nin "şehremâneti" adını taşıdığı devirde tanzim edilmiş bahçelerdir. İsimleri şunlardır: Büyükçamlıca Belediye Bahçesi, Sultanahmet Belediye Bahçesi, Tepebaşı Belediye Bahçesi, Taksim Belediye Bahçesi, Bakırköy Belediye Bahçesi, Tophanelioğlu Belediye Bahçesi (İ A V, 2454- 2458).

Bentler Mesiresi: Belgrat Ormanı içinde yedi tarihi bent ve büyük havuzlarıyla meşhur bir mesire yeridir. Uzak ve ıssız olduğu için ancak kalabalık gruplarla gidilip eğlenilecek bir yer olduğu söylenir (İ A V, 2501- 2503).

Beykoz Çayırı: İstanbul'un fethinden bu yana boğazın en şöhretli mesiresidir. Geniş vadiyi doldurmuş ulu çınarlarla bezenmiş bir çayırdır. Boğaziçi'nde nakil vasıtalarının kayıklar, Pazar kayıkları, küçük yelkenliler olduğu devirde Beykoz Çayırı'na üç beş günlüğüne ve çadırlarla gidilir, birkaç gece kalınırmış (İ A V, 2645- 2646).

Bezirgânbaşı Bağı: XVII. yüzyılın ortalarında Haliç Sütlüce'de deniz kenarında bir bahçedir (İ A V, 2730).

Can Kuyusu Mesiresi: Eyüp'ün kuzeyinde, içinde bir kuyu bulunan mesire yeridir. Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**'sinde bu mesire yerini sur dışındaki mamureler faslında anlatır (İ A VI, 3376).

Cenderecikôyü Mesiresi: İki yüz haneli, bir camili, bir hamamlı teferrüçgâhtır. Suyu ve havası latif, gölgeli çınarları bulunan bir lalezardır (Seyahatname I, 101).

Çaybaşı Mesiresi: Koçu'nun Evliya Çelebi'den aktardığına göre Kâğıthane'ye akan bir nehrin başındadır (İ A VII, 3796). "Gizlice sohbet etmek isteyen ehli ırz tayfası atlar, arabalar ile gelip bundaki ağaçların gölgesinde iyş ü nûş ederler" (Seyahatname I, 101).

Çekmece Gölleri Mesiresi: Kayıklarla gelenlerin pisi balığı tuttukları bir mesiredir (Seyahatname I, 102).

Çırağan Âlemleri: Çırağan'da mumlarla kandillerle yapılan gece donanmalarıdır. Eskiden bazı vezirlerin yalıları ve selâtin lâle bahçelerinde kaplumbağalar, sırtlarına mumlar dikilerek çiçeklerin arasında dolaştırılırdı. Lâleler arasına türlü renklerde şekerler konulur, sazende ve hanendelerle eğlenilirken cariyeler, kahkahalarla şekerleri kapışmak için birbirleriyle yarışa girişirlerdi (İ A VII, 3932).

Çırçır Suyu ve Mesiresi: Sarıyer civarının kaynak başlarındaki mesirelerinden biridir. Çırçır suyunun şifalı olmasından dolayı çok tercih edilen bir mesire yeri olmuş, insanlar hem şifa bulmak hem de eğlenmek için uzak, yakın yerlerden buraya gelmişlerdir (İ A VII, 3946- 3947).

Çırpıcı: Silivrikapı dışında Davutpaşa ile Bakırköy arasında bir mesire ve iş yeridir. Çırpıcı kelimesi "Çırpmak" kökünden bir isimdir. Çırpıcı, boyalı şeyleri çırpıp suya vuran anlamında kullanılır. Bu iş için inşa edilmiş havuzlarda halı, kilim, tülbent, keçe vb. eşya temizlenirmiş, çırpma işini meslek edinmiş olanlara çırpıcı denilmiştir ve bu meslek grubu, mesire alanına adını vermiştir. Burada çiftlikler ve bağlar vardır (İ A VII, 3949- 3950).

Çırpıcı Çayırı: İstanbul'un en namlı mesire yerlerindendir. Hıdırellezin ilk haftasından itibaren şehir halkı Cuma günleri buraya gelirler, kır âlemleri yaparlardı. Çırpıcı Çayırının bir an'anesi vardı. Her sene mayıs ve haziran aylarında halk tarafından "Arapların düğünü" denilen İstanbul zencilerinin kendilerine has oyunları icra edilirdi. Halk, bu oyunları seyretmek için Cuma günleri Çırpıcı Çayırı'na giderdi, hatta gazetelere ilan verilirdi (İ A VII, 3951).

Çubuklu Bahçesi: İncirli'ye bitişiktir. "Burada çıkan kızılcık bir yerde çıkmaz. Her biri beşer dirhem gelir." (Seyahatname I, 92).

Dede Bostanı: XVII. yüzyıl ortalarında Kasımpaşa'nın meşhur mesire yerlerindendi. Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin kurucusu ve ilk şeyhi Abdi Dede tarafından ihya edilmiştir (İ A VIII, 4328).

Dilburnu Mesiresi: Büyükada'nın batısında adanın mesirelerinden biridir, denize doğru dil şeklinde uzanmıştır, üzeri çam ormanı ile kaplıdır. Kuzey kıyısında dikçe bir patika ile inilen bir ayazma bulunmaktadır (İ A VIII, 4571).

Dolayıbağı Mesiresi: Kanlıca ile Anadoluhisarı arasında eski ve meşhur bir bağ ve mesire yeridir (İ A IX, 4666).

Emirgûne Bahçesi Mesiresi: "Dördüncü Murad, Revanı fethedip Revan Hânı bulunan Mirgûne Yusuf Hânı İstanbul'a getirip bu çimenzar yerde bir bahçe inşa ederek Emirgûne Han'a ihsan eyledi. İbrahim Hanın cülusünde Kara Mustafa Paşa, ihtimal ki Aceme firar eder diye Mirgune Hanı katleyledi. Sonra bu bahçe de padişahlara mahsus oldu" (Seyahatname I, 101).

Eyüp Mesiresi: Kâğıthane yolu üzerinde Küplüce Ayazma namıyla denize nazır yüksek tepe üzerinde ağaçlıklı bir safa yeridir. "…Ayazmasının suyu âb-ı hayattan nişan verir. Ağaeskisi Mesiresi şehrin nihayetinde Kâğıthane yolu üzerinde mükemmel bir at meydanıdır ki her cuma binlerce süvari cindiler gelüp silahşorluk ederler. Acîb temaşa yeridir. Kalamış Mesiresi nice yaranı safa kayıklara binerek bu cezirelere gidüp kayabalığı avlarlar. Bu balıklar bir diyarda bulunmaz"(Seyahatname I, 67).

Eyüpsultan'da Fulya Tarlası Bağı: Eyüp'ün eski meşhur bir mesiresidir. "Eyyubda Gümüş Suyunun bulunduğu vâdi etrafındaki tepeler tarlalar halinde çiçek bağçeleri idi; gül, sünbül, lâle, zerrin ve fulya yetiştirilir, Cuma günleri de Eyyubun Oyuncakçılar Çarşısında büyük bir çiçek pazarı kurulurdu, bu çiçek bahçelerinin tümü Fulya Tarlası diye anılır bir mesire idi" (İ A X, 5451).

Göksu Mesiresi: "Âbı hayat misali bir nehirdir ki Alemdağı'ndan akıp gelir. İki tarafları yüksek ağaçlarla müzeyyen bağlardır. Halıcızade bahçeleri ve un değirmenleridir. Bu nehir üzerinde bir tahta köprü var. Cümle uşşakan kayıklar ile bu nehirden ferahfezâ köylere varıp ağaçlar altında zevk ve sohbet ederler. Bu yerden bir çeşit toprak çıkar ki destici ustalar çeşid çeşid saksı ve destiler yapıp satarlar" (Seyahatname I, 93).

Haliç: “Haliç’in yüzü daima temizdir, en büyük tüccar gemilerini alabilecek kadar da derindir. Liman, gerisine doğru ilerledikçe daralıyor, nihayetinde de bir küçük dere var. Orada köşkler yapılmış, ağaçlar dikilmiş. Her Cuma Türkler kafile kafile geliyorlar. Ulu bir çınarın altına kilimler yayıp yemek yiyorlar, kahve, tütün içiyorlar” (1786’da, 13).

Istranca Dağları Mesiresi: “Bir ucu Alaman Dağları’nda nihayet bulur. Bir oda yeniçeri avcıları vardır. Bir Bektaşi Tekkesi de vardır ki cümle hademeleri can ve baş ile hizmet ederler. Bunlar, karaca avlayıp Padişah için pastırma yaparlar. Karadeniz Boğazı’nı da korurlar (Seyahatname I, 101).

Kâğıthane Mesiresi: “İstanbul’un bütün eşraf ve âyanı ve mirasyedi hoppa çelebileri ve Kâğıthane kazasında üç bin miktar münakkaş çadırlarla vadiyi zeyn edip her gece çadırları nice kerre bir kandiller ve balmumları ve fanuslar ile çereğan ederlerdi. Her âyan çadırlarında her gece hânende ve sazende, mutrıplar, Ahmed Kolu, Cevahir Kolu, Nazlı Kolu, Garibanî Kolu, Akide Kolu, Zümrüt Kolu, Postalcı Kolu, Batakoğlu Kolu, Haşona Kolu, Samurkaş Kolu…” (Seyahatnâme IV, 127)

Kandilli Has Bahçesi: “Bir bağı iremdir ki Üçüncü Murad binasıdır. Havasını sevdiğinden ekseriya burada zevk ederdi” (Seyahatname I, 93).

Kasımpaşa Mesireleri: Reşad Ekrem Koçu, “Dede Bostanı” mesiresini Evliya Çelebi’den naklederek anlatırken, Kasımpaşa’nın diğer mesirelerini de sıralamıştır:
Atıcılar (Okmeydanı) Tekkesi, Boşnak Bağı, Divitdar Çeşmesi, Hacı Ahmed Bostanı, Hasan Karlığı, İyne Ayazması, Kurd Çelebi Bağı, Piyalepaşa Tekkesi, Pota Yeri, Söğütçük Ayazması (İ A VIII, 4328).

Kuleli Bahçesi: “Papas Korusuna yakındır. Bu bahçede Birinci Selim Şehzadesi Süleyman’a gazap edip öldürülmesi için Bostancıbaşıya teslim etmiş, Bostancıbaşı da aldıkta Süleyman’ın yerine bir çocuğu itlaf ederek gömmüş, Süleyman’ı üç sene müddet teblidi kıyafet bu Kule bahçesinde muhafaza etmiştir. Sonra Selim Han Mısır

fethinden gelip de yavaş yavaş ahiret kokularını duymağa başlayınca : "Ah Bostancıbaşı! Mazlum Süleyman için büyük hata ettim! İşte şimdi oğulsuz ölürsem bu devlet kime kalır?" deyince Bostancıbaşı yeri öpüp giderek Kule Bahçesinden Süleymanı getirip yüz sürdürür. Sultan Selim de Süleymanı bağrına basar. Üç sene kalıp çabaladığı bahçede bilâhare Süleyman müzeyyen bir kasır yaptırır. Her katında fıskiyeler ve fevvareler müteaddit hücre vardır ki hâlâ Kule Bahçesi derler. Bu bahçenin meyvası, alelhusus inciri meşhurdur (Seyahatname I, 93).

Kuyumcular Teferrüçgâhı: "Bu Kâğıdhane çimenzarında kırk senede bir kuyumcular esnafı toplanıp Süleyman Han kanunu üzre yirmi gün sohbet ederler. Memleketin bütün kuyumcuları bu teferrüce yardım ederler. On iki bin kadar her mezhepten halife ve postnişinleri bir cemiyeti kübra teşkil ederler" (Seyahatname I, 100).

Okmeydanı Mesiresi: "Bir tirandaz tekkesi bulunup cümle sanat erbabı orada teferrüç eder (Seyahatname I, 102).

Su Kemerleri Mesiresi: "Kemerlerin dört etrafındaki korular mamurdur. Cümle uşşakan anda zevkü sefa ederler" (Seyahatname I, 101).

Sultaniye Bahçesi: Beykoz'un güneyinde deniz kenarındadır. Sultan Beyazıt tarafından yaptırılmıştır. Ulu selvileri vardır (Seyahatname I, 92).

Sultan Selim Mandırası Mesiresi: "Birinci Selim, Mısır'ı fethettikde çeşid çeşid alaca sığırlar getirip bu dağa koymuştur. Bunları muhafaza eden acemi oğlanlar iki yüzü metecavizdir. Buradaki her bir sığırın bir ismi vardır. Kırk ellişer okka süd verirler. Bu âsitanede dahi misafire gayet riayet ederler." (Seyahatneme I, 102).

Terkos Gölü Av Yeri: Şahin ile gölden kaz ve ördek avlanan camili çarşılı bir mesire yeridir (Seyahatname I, 102).

Tersane Bahçesi: "Bu Hasköy kurbunda deniz kenarında Tersane bahçesi vardır ki padişahlara mahsustur. Müteaddit hücreler, sofalar, havuz ve şadırvanlar yapılmıştır.

Satrançvarî on iki bin selvi ağacı dikilmiştir ki bu bağa güneş tesir etmez. Hele kuşlarının, bülbüllerinin sesleri insanın ruhuna ruh katar. Bu bağın sulu şeftalisi ve kaysısı pek methedilmiştir. Deniz kenarında istiridye çıkar…rakı içenler zeytinyağı ile pişirip yahut limon ile çiğce yerler…bahçe ustasına istiridye avcuları senevî on bin akçe avaid verirler." (Seyahatname I, 71- 72).

Tokat Bahçesi: Beykoz İskelesi'nden içeridedir. Burada bir kasır, bir havuz ve bir şadırvan yaptırılmıştır. Şadırvanın kubbesinde altın tas vardır. Bahçenin bir ustası ve yüz adet bostancı neferi vardır. Padişahlar sürgün avına çıktıklarında bütün hayvanları bu Tokat Bahçesi'ne tıkıp seyrederlerdi. Sultan IV. Murad (1623- 1640) burada cirit oynardı (Seyahatname I, 91).

7. 2. 2. Panayırlar, Festivaller, Kutlamalar

Arnavudköyü Panayırı: Temmuz'un son pazartesisinden çarşambasına kadar üç gün süren Boğaziçi'nin eski panayırlarındandır. Bu panayırın sonuncusu, İstanbul'un İtilâf Devletleri işgali altında kaldığı yılların sonuna doğru kurulmuştur (İ A II, 1046).

Bahar ve Çiçek Bayramı: İstanbul valisi ve belediye başkanı Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay'ın 1950 yılında İstanbul'un orta ve dar gelirlilerinin çocuklarıyla birlikte eğlenmeleri için Gülhane Parkı'nda düzenlenen sergi ve panayırdır. Bu panayıra İstanbul halkının ilgisi çok yoğun olmuştur, halk en uzak köşelerden parka eğlenmeye gelmiştir. Büyük dönme dolaplar, büyük fırıldaklar, dolambaçlı tren, salıncaklar, açık hava tiyatroları, Sulukule Çengileri, büyük yolun iki kenarında kurulmuş, yiyecek içecek satan barakalar, kahvehaneler, büyük ilgi görmüştür (İ A IV, 1858-1860).

Balkan Festivali: 1935 yılında Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın katılımıyla Büyükada'da Yat Külüp'te yapılan Balkanlı milletler şenliğidir. Her milletin milli oyunları oynanmıştır. Ertesi gün lunaparkta milli elbiselerini giymiş festival ekipleri resmi bir geçit düzenlemiştir. Ayrıca milli oyunlar oynanmış-

tır. Gece, meşalelerle ateş oyunları düzenlenmiştir. İstanbul radyosunda her grup konser vermiştir. 14 Eylül-23 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan festivalin son gününde İstanbullular için bir eğlence tertip edilmiştir (İ A IV, 2052).

Boza Günü: XX. yüzyılın başlarından itibaren İstanbul liseleri yılda bir günü, okullarının tarihçesini kutlama günü kabul etmişler, son sınıf öğrencileri, mezunlar, eski ve yeni öğretmenler mütevâzi bir okul sofrası etrafında toplanır olmuşlardır. Bunun ilki Galatasaray Lisesi "Pilav günü" ile başlamıştır. Daha sonra Pertevniyal Lisesi "Aşure günü" ve Vefa Lisesi "Boza günü" yapmışlardır (İ A VI, 3045).

Bulgurlu'da Arap Bacıların Bahar Bayramı: Arap bacılar, esir ticareti ile Afrika'nın bir köşesinden küçük yaşlarında İstanbul'a getirilmiş siyahi kızlardır. Bu Arap bacılar her yıl mayıs ayında bir gün Kâğıthane'de bir gün Çırpıcı Çayırı'nda, mayısın onuncu günü de Bulgurlu'da Aziz Mahmud Efendi çilehanesi önünde toplanırlar ve yılda üç gün bahar bayramı yaparlar (İ A VI, 3119).

Çatalca Panayırı: Çatalca'da her yıl 5 Ekim'den 10 Ekim'e kadar devam eden bir panayırdır. Panayır yeri Çatalca Tren İstasyonu yakını ile kasaba arasındaki geniş bir çayırdır. Eşya ve bilhassa büyük baş hayvan panayırıdır. Altı gün boyunca salaş meyhaneler ve aşçılarla Çatalcalılar için bir zevk ve safa vesilesi olur. Lotaryacılar, nişan attırıcılar da bu panayırda yerlerini alırlar (İ A VII, 3777).

Çıfıtburgaz Köyü Panayırı: Çıfıtburgaz Köyü, Bakırköy ile Kavas Köyü arasında gösterilir. Zamanımızda Esenler adını taşımaktadır. Balkan Harbi'ne gelinceye kadar her yıl Ağustos ayının 25, 26 ve 27. günlerinde İstanbul civarında kurulan büyük ve şenlikli panayırlardan biridir (İ A VII, 3889).

7. 3. KAPALI EĞLENCE MEKÂNLARI

7. 3. 1. Kahvehaneler, Kıraathaneler

"Galata ve Serasker Kulelerinin tepelerinde, vapurlarda, mezarlıklarda, berber dükkânlarında, hamamlarda, çarşı içinde ve her yerde kahve vardır ve içilir" (Amicis, 1938: 24) İçimi bu kadar yaygın hale gelen kahvenin mekânı kahvehaneler de şehrin içinden sahillerine değin yayılmıştır. İşletmecisine, müşterisine, bulunduğu yere, açık ya da kapalı mekânda bulunmasına göre farklı adlar ve fonksiyonlarla kahvehaneler İstanbul sosyal hayatında çok önemli ve hareketli merkezler olagelmiştir.

Türkiye'de XVI. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520- 1566) ilk kahve açılmıştır. 1554'te İstanbul'a Halep'ten Hakem ve Şam'dan Şems adındaki kişiler tarafından Tahtakale'de kahvehane açılır. Kahvehaneler İstanbul'da süratle yayılır. Önceleri kahvehanelere gidilmemesi için camilerde, mescitlerde vaazlar, nasihatler verilmiştir. Ancak kahvehâne yârenliğinin tadı halkın damağında kalmıştır. Mahalle aralarında, ara sokaklarda, çıkmaz sokaklarda, bazı dükkânların art kısımlarında gizli koltuk kahveleri açılmıştır ve kahvehane yasağı kalkmıştır. IV. Murat zamanında (1623- 1640) tütün ve kahvehane yasağı gelmiştir. Kahvehaneler, ancak bu padişahın ölümünden sonra açılabilmiştir. II. Mahmud (1808- 1839), yeniçeri taraftarlarının toplantılarına engel olmak için kahvehaneleri kapatmıştır. Ortalık yatıştıktan sonra kahvehaneler birer ikişer açılmış ve bir daha da yasak görmemişlerdir (TGV, 29- 34).

Ârifin Kahvesi: XIX. asrın başlarında Divanyolu'nda meşhur bir kahvehanedir. Kış mevsimlerinde ya mükemmel bir ince saz ya da meddah veya karagöz bulundurduğu aktarılmaktadır (İ A II, 1007).

Koçu, Çaylak Tevfik Bey'in 1880 yıllarında İstanbul'da seksene yakın Gedikli meyhane adı saydığını ve bu sayının çok yetersiz kaldığını nakleder (EİMMK, 21- 22). Ona göre Tevfik Bey, Haliç'in karşı yakasına geçmez, hele Galata'ya hiç

uğramaz, Kadıköy, Üsküdar ve Boğaziçi'nin iki yakası da bilgisi dışındadır. Reşad Ekrem aynı tarihlerde İstanbul'a gelmiş olan Erzurumlu Âşık İbrahim'in "Balıkpazarı Meyhaneleri Destanı"nda, Çaylak Tevfik'in saymadığı meyhanelerin de isimlerini sıraladığını söyler (EİMMK, 21-23) . Bu destandan meyhane isimlerinin verildiği iki dörtlüğü örnek olarak alıyoruz:

…
Biri "Taşmerdiven" biri "Topuklu"
Birinin adı "Altınoluklu"
Lonca sokağıdır "Hançerli" yolu
Ardında "Zindan"ı hem "Cellad"ı var

"Kafesli", "Camekân", "Yahudi", "Folluk"
Balıkpazarı'na mahsus bu bolluk
On beşten fazladır gedikli, koltuk
"Mecnun"u var hem dahi "Ferhad"ı var (EİMMK, 23)

Avurzavurun Kahvehanesi: II. Mahmud devrinde (1808- 1839) İstanbul Balıkpazarı'nın meşhur bir kahvehanesiydi. Sahibi Avurzavur, son yeniçeri zorbalarındandı, asıl adı unutulmuş ve lâkabıyla şöhret olmuştu (İ A III, 1363).

Bakırköy Balıkçı Kahvehanesi: 1937- 1940 yıllarında köyün tek balıkçı kahvehanesiydi, sonradan adı Yalı Çayhanesi'ne dönmüştür. Kahvehanenin gedikli müşterileri balıkçılardır (İ A IV, 1897).

Balaban İskelesi Kahvehaneleri: Üsküdar'da Balaban İskelesinde bulunan dört kahvehanedir. Müşterileri kayıkçı, hamal, seyyar manav, fırın ve hamam uşakları, Tophane, Tersane ve Nizamiye neferleri, onbaşı ve çavuşları, belediye tulumbacıları, kalem kâtipleri ve kişizade beylerdir (İ A IV, 1953).

Balıkçı Kahvehaneleri: Balıkçı kahvelerinin özelliği, hemen hepsinin leb-i deryada, hatta denize çakılmış kazıklar üstünde altları deniz olarak kurulmuş olmalarıdır. Ko-

çu, XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra balıkçı kahvehanelerinin çok azaldığını söyler. Anadolu Kavağı, Rumeli Kavağı, Karipçe, Poyraz, Rumeli Feneri, Anadolu Feneri gibi balıkçı köylerinde bile balıkçı kahvelerinin kalmadığını belirtir. Şehir içinde Kumkapı, Yenikapı ve Samatya'daki balıkçı kahvelerinin yıkıldığını ifade eder. Pendik'teki balıkçı kahvesi örneğinde olduğu gibi bazılarının da içkili lokantaya dönüştüğünü anlatır (İ A IV, 2003- 2004).

Bayraklı Kahvehane: Küçük Mustafa Paşadadır. I. Dünya Savaşı'nda kahvehanenin sahibi Kafkas cephesinde bulunmuştur. Bu sırada da kahvehane İstanbul'dan Anadolu'ya gizlice silah ve cephane sevk eden bir yer olmuştu. 1960 yılında yerinde bir tornacı dükkânı açılıncaya kadar hizmet vermiştir (İ A IV, 2283- 2384).

Beykoz Çayırı Kır Kahvehanesi: İstanbul'un en büyük kır kahvehanelerinden biridir. Beykoz Çayırı'nın Yalı Köyü tarafındadır. XVIII. yüzyılda yaşamış Gümrük Emiri İshak Ağa'nın yaptırdığı çeşmelerden biri de kır kahvesinin hemen kapısı önündedir (İ A V, 2647).

Beykoz Yalıköyü Balıkçı Kahvehanesi: Yalıköyü İskelesi'nin önünde Balıkpazarı'nın yanında deniz içine çakılmış kazıklar üstünde küçük bir kahvehanedir. Müşterileri dalyan tayfaları ve Beykoz'un hemen bütün balıkçılarıdır (İ A V, 2669).

Beylerbeyi İskele Kahvehanesi: Beylerbeyi İskelesi yanındadır. Bu kahvehaneye şöhretini kazandıran eski tarihi namazgâhtır. Bu namazgâh İstanbul'un fethinden bir asır evvel kurulmuş bir ibadetgâhtır. (İ A V, 2685).

Bostan İskelesi Kahvehaneleri: Eyüp'te Bostan İskelesi'nin hemen sağında deniz kenarındaki kahvehanelerdir. Koçu, burada Bostancıbaşı defterhanelerinden aldığı bilgilere dayanarak dört veya altı tane kahvehane bulunduğu söyler. III. Selim'in (1789-1807) annesi Mihrişah Sultan'ın vakfındandır (İ A VI, 3012- 3013).

Bulgurlu'da Çınar Kahvehanesi: Bulgurlu'da köyün meydanında yaşları beş asrı doldurmuş iki ulu çınarın kanatları altında bulunan yedi kahvehaneden biridir (İ A VI, 3119- 3120).

Burunsuz Mustafa'nın Kahvehanesi: Yeniçeriliğin son devrinde Galata'da büyük bir yeniçeri kahvehanesidir. Sahibi tersane çavuşlarından Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa Ağa da o devrin en namlı yeniçeri zorbalarındandı. Bu kahvehane bütün emsali gibi bir bekârhane idi, geceleri peykelerinde yatanlar olurdu. Burunsuz Mustafa Ağa, gördüreceği işler için burada bir sürü eli bıçaklı şehir haydutu beslerdi. Burunsuz Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa tarafından ibret-i âlem olsun diye kahvesinin önünde idam edilmiştir (İ A VI, 3151).

Büyükçekmece Balıkçı Kahvesi: Köyün hemen göbeğinde havuzbaşı meydanında Sultan Abdülhamid Çeşmesi ve havuzun karşısındadır (İ A VI, 3220- 3221).

Cibali Çalgılı Tulumbacı Kahvehanesi: II. Abdülhamid döneminin (1876- 1909) tulumbacı kahvelerindendir. Ramazanlarda çalgılı kahve olurdu. Cibali Vapur İskelesinin yanında idi. Vâsıf Hiç tarafından çalgılı kahvehane olarak düzenlenmiş, daha sonra Deli Harun adında bir Gürcü tarafından işletilmiştir. Deli Harun'un çırağının adı da Reşid olduğundan kahvehaneye, müşterileri tarafından usta ile çırağın adı birleştirilip "Harun Reşid Kahvehanesi" denilmiştir (İ A VII, 3549).

Cimbok Ali'nin Kahvehanesi: II. Abdülhamid döneminin (1876- 1909) tulumbacı kahvelerindendir. Aksaray'da Murat Paşa ile Yusuf Paşa arasındadır (İ A VII, 3577).

Civeleğin Kahvehanesi: 1808 yılında Galata'nın muhafazasına memur edilmiş altmış dördüncü yeniçeri ortası yoldaşlarından "Civelek" lakabıyla anıla gelmiş bir kabadayının bıçağı kuvvetiyle açıp işlettiği bir kahvehanedir. Karaköy'dedir (İ A VII, 3594).

7. 3. 1. 1. Çalgılı Kahvehaneler

"*Çalgılı kahvehanelerde duhuliye, mâdeni para zamanında 20 para idi. fakat yirmi para veren, koca kahvehanede yirmi kişi çıkmazdı. O zamanın örf ve âdeti veçhile, yirmi para bırakmak ayıp sayılırdı. Bir kuruş, ikilik, çeyrek bırakanlar çok olurdu. Hatta bir semtten toplanıp birkaç kişi gelenler üç beş gümüş mecidiye bırakıp çıkarlardı ki bu da, kanaat ile çok para idi"* (Yasaklar, 15)

Vâsıf Hiç çalgılı kahvehanelere dair bu bilgileri verdikten sonra devrinin şöhret bulmuş kahvehanelerini de sıralar:

"*Yarım asır evvelki çalgılı kahvelerin en meşhurları şunlar idi: Defterdar İskelesindeki Kâhya İsmail'in Kahvehanesi, Balat Tulumbacı Kahvehanesi, Küçükmustafa Paşada Tulumbacı Kahvesi, Cibalide Tulumbacı Kahvesi, Unkapanı Kahvehaneleri, Bayezidde Köşklülerin Kahvehanesi, Direklerarasında Çalgılı Kahvehaneler, Gedikpaşada Arabacılar Tulumbacı Kahvehanesi, Çukurçeşmede Taşhan Kahvehanesi, Yusufpaşada Cimbon Ali'nin Kahvehanesi, Şehremininde Saray Meydanında Pehlivanın Tulumbacı Kahvehanesi, Mevlevihane Tulumbacı Kahvehanesi, Karagümrükte Uzun Ahmed'in Kahvehanesi, Kasımpaşa'da Kâtip Ömer'in Kahvehanesi, Horhorda Abdullah'ın Kahvehanesi, Uzunyol'da Tosun'un Kahvehanesi, Çeşmemeydanı'nda Hurşid'in Kahvehanesi, Yüksekkaldırımda umumhanelerin karşısında Yüksek Kahvehane, Hendek Tulumbacı Kahvehanesi, Beşiktaş'ta Paşa'nın Kahvehanesi, Samanpazaı Kahvehanesi, Üsküdar İskelesi Meydan Kahvehanesi, Pangaltı'da Kalfa'nın Kahvehanesi* (Yasaklar, 15- 16; Tulumbacılar, 110- 117, İ A VII, 3683- 3687).

Çardak İskelesi Yeniçeri Kahvehanesi: İstanbul'un en büyük ve mükellef yeniçeri kahvelerindendir. Bu kahvehanenin iyi bir geliri vardır, Galatalı Hüseyin Ağa, uzanca bir müddet bu kahvehanenin gelirinden faydalanmıştır. Kalender adında bir şairin bu kahvehaneyi tasvir eden yirmi kıtalık bir destanı vardır (İ A VII, 3746-3748).

Çardaklı Kahvehane: XVIII. yüzyılda Kadırga Meydanı'ndaki büyük ve meşhur kahvehanedir. Cevri Çelebi Hikâyesi'nde bu kahvehanenin ismi geçmektedir (İ A VII, 3752).

Çavuşun Kahvehanesi: Abdülaziz (1861- 1876) ve Abdülhamid (1876- 1909) devirlerinde Aksaray'da bir kahvehanedir. Yeşiltulumba Meydanı'ndadır. Yeşiltulumba, Koska'dan Aksaray'a inerken Laleli Cami'ni geçince sağda küçük bir meydandır (İ A VII, 3795).

Çemberlitaş Kahvehaneleri: Çemberlitaş Divanyolu'nda bir kısmı hamam sırasında on kadar kahvehane idi. hepsi masasız, iskemlesiz, tahta peykeliydi. Müşterileri ayak takımıydı, hem saz çalar, hem okur saz şairlerinin uğrak yerlerinden olduğu için âşık kahvehaneleri olarak da anılırdı (İ A VII, 3820).

Çınaraltı Kahvehaneleri: İstanbul'un bazı semtlerinde bahçesinde veya önünde bulunan bir veya birkaç ulu çınar ağacına nispetle "Çınaraltı" adıyla şöhret bulmuş kahvehanelerdir. Bu kahvehanelerden bazıları şunlardır: Emirgân Kahvehaneleri, Beylerbeyi Kahvehanesi, Çengelköy Kahvehanesi, Kozyatağı Kahvehanesi, Bulgurlu Kahvehanesi (İ A VII, 3910- 3911).

Çiçekçi Kahvehanesi: Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı civarında çok eski ve ünlü bir kahvehanedir. Bu kahvehanenin en baştaki müdavimi, kendini Topkapılı Osman Ağa diye tanıtarak halkın dertlerini dinleyen III. Osmandır (1754- 1757). Edebiyatçıların, sanatçıların, kalem efendilerinin tercih ettiği bir yerdi, sohbetler edebiyat ve sanat üzerine olurdu (İ A VII, 3960- 3962).

Çukurçeşme Taşhan Kahvehanesi: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Aksaray'ın vurucu kırıcı kabadayılarının ve ele avuca gelmez külhanilerinin toplandığı bir tulumbacı kahvehanesi olarak anlatılır. Ramazanlarda çalgılı kahvehane olurdu (İ A VIII, 4171).

Çukurçeşme Tulumbacı Kahvehanesi: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarının tulumbacı kahvehanelerindendir. Çukurçeşme Hamamı'nın tam karşısındadır (İ A VIII, 4171).

Davud Paşa Bahçeli Kahvehanesi: Davutpaşa Camii Sokağı'nın karşısındadır. Bu kahvehanede yaz geceleri bahçede, kış geceleri içeride Karagöz oynatılırdı. Özellikle Hayâli Usturacı Mustafa ile Hayâli Abdullah Efendi burada oyun vermişlerdir. 1910-1912 yılları arasında burada çalışmış bir çırak olan Hafikli Mehmed'in etkisiyle kahvehane "Hafikli'nin Kahvesi" olarak da anılmıştır (İ A VIII, 4291).

Defterdar Tulumbacı Kahvehanesi: İstanbul'un en namlı tulumbacı kahvehanelerinden biriydi. Ramazan ayında çalgılı kahvehane olurdu. Zamanının en şöhretli tulumbacı reislerinden olan sahibine nispetle "Kâhya İsmail'in Kahvehanesi" diye de anılırdı. İki katlı büyük, ahşap bir bina olan bu kahvehanenin üstünde on sekiz bekâr odası bulunmaktaydı ve "Kahveci Güzeli" diye meşhur olmuş, semaî, divan ve mâni okumada şöhret bulmuş Çiroz Ali'nin de aralarında olduğu pek çok bekâr genç bu odalarda kalırdı (İ A VIII, 4345).

Degustasyon İtalyan Kahvehanesi ve İçkili Lokantası: Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi'nde Çiçek Pasajı'nın köşesindedir. Sultan II. Abdülhamid'in (1876- 1909) saray sütçübaşısı Hristaki Efendi tarafından yaptırılmıştır (İ A VIII, 4350- 4351).

Dervişin Kahvehanesi: XIX. yüzyılın sonlarında Ahırkapısı'nda kale duvarı dışında deniz kenarında bir kahvehane idi. Bir kumar kahvesi idi (İ A VIII, 4505).

Divanyolu Kahvehaneleri: Ayasofya Meydanı'ndan Beyazıt Meydanı'na kadar uzanan Divanyolu üzerindeki kahvehanelerdir. Ramazan gecelerinde ve kış gecelerinde Karagözcülerin, kuklacılar, meddahların uğrak yerleridir. 1865'teki büyük Hocapaşa Yangını'ndan sonra Divanyolu kahvehanelerinden büyük bir kısmı yıkılmış, ancak dört büyük kahvehane kalmıştır (İ A IX, 4526).

Dizdarın Kahvehanesi: Üsküdar Ayazma'da denize nazır bir kahvehanedir (İ A IX, 4533).

Doğancılar Meydan Kahvehanesi: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Üsküdar'ın en meşhur kahvehanelerinden biridir. Bir, han kahvehanesidir. Bahçesin-

de ulu bir at kestanesi olması dolayısıyla ve ayrıca kahvecisi de güler yüzlü ve tatlı dilli olduğundan müşteriler çok rağbet ederdi. (İ A IX, 4644).

Doktorun Kahvehanesi: Tophane'de Yamalıhamam Sokağı'ndadır. Müşterileri ayak takımıdır. Kahveciye doktor lakabının takılmasının sebebi halden anlar adam olmasından dolayıdır. Kahvehane gündüzleri kapalı durur, ortalık kararınca açılır, gün ışıyana kadar işlerdi (İ A IX, 4657- 4658).

Dominocular Kahvehanesi: Topkapı dışında bir kahvehanedir. Domino oyununun düşkünlerinin uğrak yeridir (İ A IX, 4687).

Dutlu Kahve: Üsküdar'ın meşhur kahvehanelerinden biridir. Esnaf ve ayak takımının uğrak yeridir (İ A IX, 4790).

Edirnekapusu Dışı Kahvehaneleri: "Sur dışında idi, ikisi bu satırların yazıldığı sırada, 1967, yine kahvehane olarak durmakta, biri işkembeci dükkânı olmuştur. Üçü de bahçeli olan bu kahvehanelerin geçen asır başlarında, yeniçerilik devrinde de mevcut olduğunu tahmin ediyoruz (İ A IX, 4928- 4929).

Efenin Kahvehânesi: II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) tulumbacılığın en revnaklı zamanında Gedikpaşa tulumbacılarının kahvehanesiydi. Divanyolu'nda idi (İ A IX, 4945).

Esir Pazarı Kahvehaneleri: XIX. yüzyılın sonlarında Çenberlitaş civarında eski Esir Hanı ile Esir Pazarının yerinde üç büyük kahvehane vardı, saz şairleri buralarda toplanır, hatta peykelerde gecelerdi (İ A X, 5279).

Esrar Kahvehaneleri: İstanbul'un en izbe köşelerinden en mûtena, parlak caddelerine varıncaya kadar pek çok yerde mevcuttu, hatta şehir etrafındaki surların yıkık kovukları içinde bile esrar kahvehanesi, tekkesi vardı.

Esrar çekmenin bir yolu nargileden geçerdi. “Esrarkeş nargilenin neşesi geçtikten sonra öteye beriye kafa tutmaya başlar, kendi aralarındaki bu hâle de “Harman” denilir. Harman halindeki bir esrarkeşe yaklaşmak tehlikelidir” (İ A X, 5355).

Fevziye Kıraathanesi: Şehzadebaşı Caddesi’nde idi. Sultan İkinci Abdülhamid devrinde (1876- 1909) adeta bir musiki mahfili olmuştur. İçi gayet genişti, müşterisi kibar ve münevver tabakadan idi (İ A X, 5727).

Fıskiyeli Kahvehane: XIX. yüzyıl sonlarında Kadırga Meydanında büyük ve meşhur bir kahvehane idi. Avram adında bir Musevî tarafından işletilirdi (İ A XI, 5768).

Firuzağa Tulumbacı Kahvehanesi: Kırkçeşmelerde Bozdoğan Su kemeri dibinde Firûzağa Mescidi’nin yanında yangın tulumbacılarının kahvehanesi idi (İ A XI, 5799).

Flâm Kahvehanesi: II. Sultan Abdülhamid devrinde (1876- 1909) Beyoğlu’nun en namlı gazino-kıraathanelerindendi (İ A XI, 5807).

Giyikli Kahvehane: XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında, hatta Cumhuriyet devrinin ilk yıllarına kadar Galata’da rıhtım boyunda gayet büyük bir kahvehane idi. ayak işleri yapan simsarların, komisyoncuların, otel çığırtkanlarının, gemicilerin uğrayıp oturdukları bir yerdi. Adını, duvarlarının birine konmuş bir çift geyik boynuzundan dolayı almıştı. Erzurum Âşık İbrahim’in bu kahvehaneyi anlatan şiirinin ilk dörtlüğü şöyledir:

Galata’da meşhurdur Giyikli Kahvehâne
Güzeller saydı için kahve olmuş bahâne
Anda cem olur cümle dilberânı mühmelân
Muhabbetler cümbüşler levendâne şûhâne (İ A XI, 7042)

Piyer Loti Kahvehanesi: 1880 yılında kurulmuştur. İlk adı "Râgıp Ağa'nın Kahvehanesi"dir. Karyağdı Bayırı'nın üstünde Haliç'in bitimine hâkim bir tepededir. "Kahvehane Râgıp Ağa'dan Seyfullah'a, ondan Kanbur Halid'e, ondan Yakub'a, Yakub'dan da Hâşim Dağdeviren'e kaldı. Hâşim'e geçişi 1926 yılındadır." Koçu, 1951 yılında *Milliyet* gazetesinde bu kahvehaneyi anlatan yazılar yazmıştır, o yazılardan alınan notları aktarıyoruz: "Hasır üstünde yatıp pâdişah rüyası görmek isteyenler, bir yaz gecesini Pierre Loti Kahvehanesi'nin üstündeki sundurmada geçirmelidir. Ay ışığı olmayan bir gece…" (İ A X, 5453- 5456).

Uşaklar Kahvehanesi: Direklerarası'nda idi. Çoğunluğu Kastamonu'dan ve bir kısmı da Sivas'tan uşakların mekânı olmuş bir kahvehaneydi (İ A VIII, 4604- 4605).

7. 3. 2. Çayhaneler

Kahvehanelere göre içinde iskambil kâğıdı oyunları, tavla oynanmayan sadece gazete ve dergi okunan, ağır başlı sohbet erbabının gelip oturdukları yerlerdir. Çay evi olarak da adlandırılırlar. İstanbul'da çayhanelerin en fazla rağbet gördüğü devir II. Abdülhamid devridir (1876- 1909). En mükellef çayhaneler Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nda bulunurdu. Hacı Reşid Ağa'nın Çayhanesi de bunlar arasında edebî mahfil olması dolayısıyla tercih edilen bir mekândı (İ A VII, 3796).

7. 3. 3. Meyhaneler

Koçu, meyhanelerin nasıl çeşitlendiği hakkında bilgi verdikten sonra ayrıntılı olarak meyhane hayatının unsurlarını işlemiştir.

İstanbul'un fethinden Tanzimat devrine, ilk gazinoların açıldığı devre kadar geçen dört yüz yıl içinde İstanbul'da zaman zaman içki yasakları çıkmış ve büyük şehrin şöhretli meyhaneleri kapatılmıştır. Sultan II. Selim zamanında (1566- 1574) bir ferman yayınlanmıştı, 1567'de yayınlanan bu fermanın hükmü on yıl bile sürmemiştir. İstanbul'un gördüğü son içki yasağı milli mücadeleden sonra İstanbul'un kurtuluşundadır (EİMMK, 137- 139). Ne kadar yasaklansa da meyhaneler her devirde

varlığını sürmüştür. Biz meyhanelerin genel sınıflandırmasında “Gedikli”, “Koltuk” ve “Ayaklı” meyhaneler hakkında bilgi verdikten sonra alfabetik olarak İstanbul’un meşhur meyhanelerini sıralıyoruz.

Gedikli Meyhaneler

İşleten sahiplerinin elinde devletten alınmış ruhsatname, bir berat bulunan meyhanelerdir. “Gedik” orta çağdan kalmış ve iş hayatını, ticareti sınırlayan bir usuldür. Mesela İstanbul’da 100 meyhane varsa bu ne 101 olabilir ne de 99 olabilir. Gedik, babadan evlada kalır, yahut ustadan çırağa, kalfaya devredilir, yahut işten çekilen sahibi tarafından loncasının muvaffakiyeti ile bir başkasına satılır. Gedik kâğıtlarında ruhsatnamelerinde alındığı devrin padişahının tuğrası bulunduğu için Gedikli meyhanelere “selâtin meyhane” adı da verilir (EİMMK, 15).

Gediklilerin müşterileri ikindi ile akşam arası esnaf kalfaları, çırakları ve gençler imiş. Akşam ile yatsı arası da yeniçeriler, kalyoncular, topçular, esnaf kâhyaları “âşık”lar, (halk saz şairleri), okur - yazar takımının kalenderleriydi. Yaşını başını almış adamlardı (EİMMK, 16) . Akşam ile yatsı arası da tezgâh başı, meyhanenin mevkiine göre yaşını başını almış bahçıvan, ırgat, uşak, kayıkçı, gemici, tulumbacı takımına kalırdı (EİMMK, 33).

Koltuk Meyhaneler

Bunlar ruhsatnâmesiz, kaçak meyhanelerdir. Adamın elinde bakkal gediği vardır, yolunu bulur bir fıçı şarap, birkaç damacana rakı atar dükkânının köşesine, ancak güvendiği kişilere, akşam kerahet vaktinde dükkânın kepengini indirip gizli gizli meyhanesini işletir. Elbet ki zaptiyenin bekçinin “Görme beni” ücretini verir.

Koltuklara, evine içki sokamayan, yahut sokmak istemeyen kibar takımı uğrardı. Yâr ve ağyâr gözlerinden saklı, iki üç kadeh rakısını, bir iki bardak şarabını içer, ağzını siler, evinin yolunu tutardı (EİMMK, 15- 16).

Ayaklı Meyhaneler

Bunlar içkinin seyyar satıcılarıdır. Hepsi istisnasız Ermeni'den olurdu. Bellerine ucu musluklu ve içi rakı yahut şarap doldurulmuş uzun bir koyun bağırsağı sararlar, sırtlarında cübbeye benzer bir üstlük, iç cebinde bir kadeh, omuzlarında da alâmet-i fârika olarak bir peşkir atarlardı. En çok Bahçekapı dışında, Yemiş İskelesi civarında, akşam karanlığında kayık iskelelerinde dolaşırlardı. Müşterileri yalın ayaklı, yarım pabuçlu kayıkçılar, hamallar, yanaşmalar, uşaklar… (EİMMK, 16; İ A III, 1425- 1426).

Meşhur Meyhaneler

Altımermer Meyhaneleri: XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un en namlı gedikli meyhanelerinden biridir. Altımermer semtinde birkaç gedikli meyhane vardı (İ A II, 732).

Altunoluk: XIX. yüzyılın sonlarında Samatya'nın en ünlü gedikli meyhanelerinden biri (İ A II, 754).

Anastas: XIX. yüzyılın sonlarında Cibali'nin ünlü gedikli meyhanelerinden biri (İ A II, 838).

Asmaaltı Meyhaneleri: Şehrin en kalabalık ticaret merkezlerinden Asmaaltı'ndaki büyük gedikli meyhanelerin toplandığı bir yer (İ A II, 1123).

Aynalı Meyhaneler: Tophane'ye giden tramvay caddesindedir. Aynalı Meyhane adını almalarının sebebi, duvarlarında çepeçevre aynaların bulunmasıdır (İ A III, 1617).

Bağçeli Meyhane: Eski Gedikli meyhanelerden biri olarak bahsedilir, yeri tartışmalıdır (İ A IV, 1797).

Bahriye, Yeni Bahriye Lokanta Meyhanesi: Galata'da Rıhtım Caddesindedir (İ A IV, 1875).

Balat Meyhaneleri: İçkicisi çok olan Balat semtinde yer alan meyhanelerdir. Sahiplerinin ismine veya bulundukları yere göre adlar almışlardır (İ A IV, 1974).

Balıkpazarı Meyhaneleri: Gedikli-selâtin (ruhsatlı) yahut koltuk (ruhsatsız, kaçak, gizli) balıkpazarı meyhanelerinin şöhreti Fatih Sultan Mehmed devrine (1451- 1481) kadar uzanır. Dönem dönem içki yasaklarına bağlı olarak kapanmış ve tekrar açılmışlardır (İ A IV, 2029).

Bayrakdar: Balat'ta sur dışında bir gedikli meyhane idi (İ A IV, 2281).

Büyükçekmece Balıkçı Meyhanesi: Sultan Süleyman köprüsünün hemen başında, köprünün göl tarafında yer alan bir meyhanedir (İ A VI, 3221).

Büyük Kuleli: Samatya'da kendi adına nispetle isimlendirilmiş büyük Kuleli Sokağı'nda İstanbul'un en eski ve şöhretli bir gedikli meyhanesi "Selâtin Meyhanesi"ydi. Burayı işleten Barba Vasili'nin ölümü üzerine 1944 sonbaharında kapanmıştır (EİMMK, 125).

Cibali Meyhaneleri: Bekâr uşağı ve pek çok avâmın bulunduğu Cibali Semti meyhaneleriyle meşhurdur. Müşterileri tulumbacılar, beygir ve araba sürücüleri, fırın hamurkâr ve tablakârları, kayıkçılar, gemiciler, kalafat ameleleri, bıçkın meşrep ve külhani tıynet kimselerdir. Bu meyhanelerin en büyüklerinden biri Haleplioğlu'nun meyhanesidir. Koltuk meyhaneleri de pek çoktur. Gedikli meyhane olarak beş büyük şöhretli meyhane vardır: Haleplioğlu Meyhanesi, Laşko'nun Meyhanesi, Kasavet, Anastas'ın Meyhanesi, Yahudi Ayoda'nın Meyhanesi (İ A VII, 3552).

Çakaloz Meyhaneler: İstanbul'da ayak takımının ve uygunsuz hayta güruhunun devam ettiği meyhanelerdir. Çakaloz meyhaneler çoğunlukla Beyoğlu'nun ara sokaklarında, Galata'da ve Tophane'dedirler. Koçu'nun bildirdiğine göre bu meyhanelere "Çakanoz" diyenler de vardır, bilhassa Ahmed Rasim, bu şekilde kullanırmış. Çakanoz'un iki ayrı menşeinden bahsedilir. Birincisi bu meyhanelerde yaşantısı kötü

kimselerin bulunmasından ötürü “Çağanos”a (Yengeç) benzetilmiştir. İkincisi içki sofrası âlemine çakmak, çakıştırmak denildiğinden bu meyhaneler için “Çakanos” tabiri kullanılırdı (İ A VII, 3665).

Çavuşbaşı: Eminönü civarında Asmaaltında bulunan İstanbul’un eski, büyük, gedikli meyhanelerinden biridir (İ A VII, 3789).

Çengelköyü Meyhaneleri: Halkının önemli bir kısmını Rumların teşkil ettiği Çengelköyü’nün meşhur meyhaneleridir. Ayıntaplı Aynî Efendi ve Âşık Razi bu meyhaneyi şiirlerinde konu edinmişlerdir (İ A VII, 3836- 3837).

Çiçekçi: Beyoğlu’nda Çiçekçi Sokağında bir koltuk meyhanesinin halk ağzındaki adıdır (İ A VII, 3960).

Çilingir: XIX. yüzyılda Galata’daki gedikli meyhanelerden biridir. Galata’nın Lüleci Hendek semtindedir. Âşık Razi tarafından bir manzume ile övülmüştür (İ A VII, 3983).

Çingene Müsellim: Balat’ta Kalekapısı dışında meşhur bir meyhanedir. Sahibinin adıyla anılır (İ A VII, 4006).

Dimo’nun Meyhanesi: XIX. yüzyılın ilk yarısında Galata’nın meşhur meyhanelerinden biri. Bu meyhane üzerine Âşık Razi’nin 150 kıtalık bir destanı vardır (İ A VIII, 4596- 4598).

Dülgeroğlu: Balat’ın meşhur yedi gedikli meyhanesinden biridir (İ A IX, 4816).

Edirnekapı Meyhanesi: Edirnekapıda, Ayios Yeoryios Rum Kilisesi’nin yanında idi, büyük bir gedikli meyhane idi, Hançerli adıyla meşhurdu (İ A IX, 4930).

Eftalipos: Galata’da Topçular caddesinde Kapı İçi Hamamı’nın karşısında bir yerde idi. En eski gedikli meyhanelerdendi, ancak XIX. yüzyılın ortalarında meyhaneden

gazinoya çevrilmiştir. İstanbul'un düşman kuvvetleri tarafından işgal altında bulunduğu yıllarda İngiliz ve Fransız askerlerinin ve bilhassa bahriyelilerin akşam ve gece karargâhı olmuştur. bu dönemde Eftalipos'a fesli bir Türk giremezdi, girerse kendisine hizmet edilmezdi (EİMMK, 117- 118).

Eftimin Meyhanesi: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Kadıköy'de efendiden kişilerin huzur içinde demlendikleri bir meyhane idi. İttihat ve Terakki Fırkası erkânından Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın da devam ettiği bir meyhane idi (İ A IX, 4948).

Ekonomos: XIX. yüzyılın meşhur meyhanelerinden biridir. Necati Bey caddesinde idi (İ A IX, 4981).

Ekserci Mişon: XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul'un eski gedikli meyhanelerinden biri idi (İ A IX, 4987).

Ekserci Nesim: XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul'un eski gedikli meyhanelerinden biri idi, Balat'ta idi (İ A IX, 4987).

Elhamra: 1880- 1900 yılları arasında Beyoğlu'nun sazlı sözlü ve içkili gece eğlence yerlerinden biri idi. İstanbul'da yaşayan Avrupalıların ve onlara özenenlerin devam ettiği bir yer idi (İ A IX, 4910).

Fener Meyhaneleri: Kadimden beri Rumların toplu olarak oturduğu Fener'de dört büyük gedikli meyhane vardı: Sukiyas, Gümüş Halkalı, Kanburoğlu ve Tanaşaki (İ A X, 5640).

Fertek Meyhanesi: Eminönü Balıkpazarı'nın namlı bir meyhanesi idi. En parlak devrini 1890 ile 1908 yılları arasında yaşamıştır. Büyük bir şarap ve rakı deposu idi (İ A X, 5696).

Galata Balıkpazarı Meyhaneleri: Müşterileri kayıkçı, mavunacı, araba sürücüsü, beygir sürücüsü, hamal, dellak gibi esnaf takımı olan bir meyhane idi (İ A XI, 5886).

Galata Meyhaneleri: Tarihte halkının çoğunluğu Rumlarla Frenklerden oluşan ve Avrupalı yabancıların tercih ettiği Galata, her devirde meyhanelerinin çokluğu, büyüklüğü ile şöhret bulmuştur. Evliya Çelebi, Galata'yı anlatırken, meyhaneleri hakkında şunları söyler : "…kat kat harâbathaneler, meygedeler vardır ki her birinde beşer altışar yüz fâsik iyş ü işret idüp hanende ve sazendegân ile bir hay ve huy iderler ki dillerle tarifi mümkün değildir. Harabât ehli arasında meşhur olan Taşmerdiven Meyhanesi'nde, Kefeli'de, Manyalı'da, Mihalâki'de, Kaşkaval'da, Sünbüllü'de, Kostantin'de, Saranda'da lâl renkli katresi haram türlü türlü misket şarapları, Ankona, Sakoza, Mudanya, Edremid, Bozcaada şarapları vardır…" (İ A XI, 5916).

Gedikpaşa Meyhaneleri: İstanbul'un Gedikpaşa semti yüzyıllardır nüfus yoğunluğu ile tanınmıştır ve halkın çoğunluğunu Ermeniler oluşturmuştur, sokak aralarında pek çok "Koltuk Meyhane" vardı (İ A XI, 6075).

Gemici Meyhaneleri: "Zamanımızda İstanbul'da Gemici Meyhanesi değil, meyhane kalmamıştır; yakın geçmişe kadar, müşterilerinin çoğunluğunu kayıkçıların ve gemi tayfalarının teşkil ettiği meyhaneler bilhassa Galata ve Beyoğlu'nda Kalyoncu Kolluğu'nda toplanmıştı, ayak takımının yerleriydi (İ A XI, 6091).

Karakulak Hanı Meyhanesi: Beyazıt'ta Karakulak Hanı'nın içinde rahat rahat iki yüz kişi alabilen bir meyhanedir. Son divan şairlerinin toplantı yeri olmuştur. Leskofçalı Mustafa Galip Bey'in etrafında Hersekli Arif Hikmet Bey, Kâzım Paşa, Nâmık Kemal, Sadullah Paşa gibi isimler toplanmıştır (EİMMK, 53).

Küplü: Galata'nın eski büyük meyhanelerinden olan Küplü'nün özelliği içkilerinin dev fıçılar yerine dev küpler içinde bulunmasıydı, adını da oradan almıştır. II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) bu meyhaneden bahseden yazarlar, ağız birliği

etmişçesine “Galata’nın en büyük, fakat en süflî meyhanelerinden biriydi…” derler (EİMMK, 121).

Madam Bela’nın Oteli ve Meyhanesi: II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) Galata’nın haşarat yatağı otel ve meyhanelerinden şeklinde anlatılır (İ A V, 2452- 2453).

Saraç Hanı Meyhanesi: Çemberlitaş’ta Vezir Hanı’nın karşı tarafına rastlayan Tavukpazarı’nda Saraç Hanı içindeydi. Tavukpazarı Çarşısı’ndaki kasapların hepsi Eğinli Rumlardı ve Saraç Hanı Meyhanesini de onlardan biri işletirdi. Bu yüzden “Kasabın Meyhanesi”, “Kasapların Meyhanesi” diye anılırdı (EİMMK, 57).

Taş Hanı Meyhanesi: II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) en parlak halini yaşamıştır. Makasçılardan geçerek meşhur poğaçacı fırınının yanındaki meyhanedir (EİMMK, 101).

Vasil’in Meyhanesi: Topkapı Edirnekapı’daki Tokmaktepe’de yer alır. Külüstür bir meyhanedir. Trabzonlu Nebil Bey’in bu meyhaneyle ilgili çok şiiri vardır. (EİMMK, 97, 99).

Vezir Hanı Meyhanesi: Gedikli meyhanelerin en büyükleri hanlar içindeki meyhanelerdi. Onların en büyüğü de Çemberlitaş’ta Vezir Hanı Meyhanesiydi. Bu meyhaneyi gören Üsküdarlı Vâsıf Hoca şöyle anlatır: Meyhane, en parlak zamanını 1880 ile 1890 arasında yaşar. Müşterileri son divan şairleri, basın mensupları, kalemlerde mümeyyizler, başkâtipler, beyden efendiden kimseler.

Vezir Hanı meyhanesini Türkçe olarak anlatmış olan Ermeni saz şairi Harabat Haçik’in sazı bu meyhanenin bir duvarında asılıymış, Haçik, son günlerini de burada geçirip bir peykenin üzerinde ölmüştür (EİMMK, 51). Erzurumlu Âşık İbrahim’in de bu meyhane ile ilgili şiirler söylediği anlatılır (EİMMK, 52).

7. 3. 3. 1. Meyhanede Hizmet Verenler

Köçekler

İstanbul'un en namlı köçekleri, eski, büyük gedikli meyhanelerde oynatılırmış ve köçek oğlan, evvela Kıpti ve Rum sonra Ermeni ve Yahudi olagelirmiş. Köçeklik için vücut yapısı düzgünlüğü ve yüz güzelliği muhakkak ki şarttır. Çok çetin talimlerle yetiştirilirlerdi. Kendi isimlerini muhafaza eden köçek çok azdı, mutlaka bir lakap alırlardı, bir de anonim lakapları vardı: "şah" Tarihi kaynaklarımızda İstanbul köçeklerinden bahseden en eski eser, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'dir (EİMMK, 61- 62). Köçeklik için çağ, 18- 19 yaşlarında başlar, 22- 23 yaşlarına kadar sürerdi (EİMMK, 63).

Âfitabî: XIX. asır başında yaşamış namlı köçek oğlanlarındandır (İ A I, 227).

Ahu: XVIII. asır sonlarında İstanbul'un namlı meyhane köçeklerindendir (İ A I, 493).

Altuntop: XIX. asır başında İstanbul'un namlı Ermeni köçeklerinden biridir (İ A II, 754).

Arslan Şah: XVII. asır ortalarından İstanbul'un namlı oyuncu kollarından Cevahir Kolu'nun en meşhur Rum Köçek oğlanlarındandır (İ A II, 1061).

Benli Ali: II. Mahmud'un ilk saltanat yıllarında (1808- 1839) İstanbul'un namlı köçeklerinden bir çingene genci olduğu nakledilir. Galatalı Hüseyin'in yazdığı bir destanda, ince yapılı, uzun boylu, aslı Dimotokalı ve ırkının kişmiri derisi üzerinde nadir rastlanan sarı saçlı bir delikanlı olduğu anlatılır. Oyuna, ayağında dallı çiçekli bir şalvar, sırtında bürümcüklü bir gömlekle çıktığı, uzun saçlarını gümüş gelin teliyle ördüğü, ayak bileklerine altın halhal taktığı, eline de zilleri altından bir tef aldığı söylenir (İ A II, 608).

Köçek Ali Efendi: Koçu, hayatı hakkında çok fazla bilgi edinemediği Köçek Ali Efendi'nin son orta oyunculardan ve namlı zennelerden olduğunu söyler (İ A II, 651).

Köçek İbo: XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı söylenen ünlü köçek can İbo Şah'ın maceralı hayatının hikâyesi ilk defa olarak 1711'de Edirne'de Aynalı Kahvehane'de ünlü meddah Burnaz Ali'nin ağzından dinlenmiştir. Hikâye tam bir ayda bitmiştir (EİMMK, 75).

Küçük Andon: XIX. asır başında yaşamış İstanbul'un meyhane köçeklerinden bir Ermeni gençtir (İ A II, 846- 847).

Loncalı Köçek İsmail: XVIII. yüzyıl sonlarında İstanbul'un en namlı meyhane köçeklerindendir. Haliç Yalısı'nda Ayvansaray arkasında "Lonca" adıyla meşhur çingene mahallesindendir. Enderunlu Fâzıl Bey, bu köçek için **Defter-i Aşk** isimli eserinde oldukça etraflı şekilde bahseder (EİMMK, 67).

7. 3. 3. 2. İçki ve Meze Çeşitleri

Antepli Aynî Efendi, mesnevi tarzında yazdığı uzun manzumede içki ve meze çeşitlerinden bahseder: ceviz, kestane, badem, fıstık, fındık, şekerli leblebi, kiraz, armut, ayva, nar, çilek, incir, kavun, karpuz, kızılcık, şeftali, elma, hurma, kurabiye, akide şekeri, badem şekeri ve hubbü'l-leziz ile ağız miski.

Sakiden meze istemesi ve şarabın nasıl içileceğini Aynî Efendi'den örnek vererek aktarıyoruz:

…
Sığır dili, kavurma, kuş kebabı
Söğüş büryan ile nûş it şarabı

Ver ey sâki şarab-ı nâbı evvel
Akabinden meze ihsan eyle gel (EİMMK, 41- 42).

…

7. 3. 3. 3. Meyhane Kültürü ile ilgili Âdetler, Tâbirler

Akşamcı / Akşamcılar: İstanbul argosunda, akşamları işini gücünü bitirdikten sonra bir veya birkaç meyhaneye uğrayanlara verilen isimdir (İ A I, 551).

Ateş oğlanı, pedimu: Gedikli meyhanelerde kurulan sofralara şamdan getiren ve müşterilen çubuklarına ateş koyan meyhane uşaklarına da "ateş oğlanı" denilirdi, yaşları on, on sekiz arasındaki pedimulara (EİMMK, 39). "**Ateşçi**" de denilirdi (İ A III, 1269).

Barba: Meyhanecilerin unvanları, akşamcıların ağzında genellikle ya Rumca ya da Rumca'dan bozulmuş bir kelime olurdu. Meyhane patronuna verilen isim de barbadır (EİMMK, 37).

Baloz: Baloz adı "Balo"nun İtalyancası oyun yeri, oyun için topluluk manasına "Ballo" kelimesinden bozmadır. Balozlar İstanbul'un ilk barlarıdır. Buraların müdavimleri ayak takımı, kibar evlatları, genç ve toy mirasyediler olmuştur ve bunların da başına buralardaki kötü arkadaşlıkları sebebiyle türlü felaketler gelmiştir (İ A IV, 2065- 2066).

Görme Bizi: "Gedikli meyhanenin tavanını tutan direklerden birine iri bir çıngırak asılırdı. Kapatma saati gelip de müşterilerin keyfi tamam olmamış ise kapı örtülür, kapının önüne de bir çırak oğlan kol gözcüsü çıkarılır, o da çıngırağın ipini eline alıp çıkardı. Kol göründü mü, ipi birkaç kere çeker, çıngırak çalınca da müşteriler kola hürmeten seslerini alçaltırlar, kol çavuşu da "görme bizi" harcını alınca:

-Gördük, görmezlendik… Var haber ver, akşamcılar bizden emin ve keyiflerinde olsunlar" derdi (EİMMK, 39).

Hacıbey: Rum meyhanecinin lakabıdır. Hacıbey, vakti gelince meyhanenin iç bölmesine oturur. Tıpkı bir müşteri gibi şişesini ısmarlar. "Veresiyeleri unutmak, verilmiştir diye tezgâhtara haber yollamak" gibi kibarlıkları vardır (EİMMK, 102).

Mastori: Tezgâh başında duran kişiye denilir (EİMMK, 37).

Muğbeçe: Hizmet eden, sakilik yapan uşak. 18 yaşında hizmet etmeye başlayıp 22-23 yaşlarına kadar çalışan muğbeçelerin çoğu Sakız Adası'ndan gelen Rumlardı (EİMMK, 38).

Palikar: Koçu, meyhanede hizmet eden gençlerin yeni yeni tüylenmişlerine veya taze karanfil diye tarif ettiği bıyıklılarına palikar denildiğini nakleder (EİMMK, 38).

Unutma Bizi Dolması: Meyhaneler yılda bir ay, Ramazanlarda kapatılırdı. Barba, çok hatırlı müşterilerinin evlerine bayramın ilk günü birer büyük kayık tabak içinde midye dolması gönderirdi. Bu dolmanın adı "Unutma bizi dolması" idi. "Meyhaneniz açıldı, bekleriz efendim" şeklinde bir davetnane… (EİMMK, 46- 47).

7. 3. 4. Meşhur Birahaneler

Anadolu Birahanesi: II. Abdülhamid'in mabeyincilerinden Eğribozlu Ragıp Paşa'nın mülküdür (İ A II, 801) .

Auziere Birahane ve Lokantası: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Galatasaray Lisesi'nin karşısındaki namlı yerlerden biridir. Sahibi Fransızdır, Fransız yemekleri ve şarapları mevcutmuş (İ A III, 1342).

Bertoli: XX. yüzyılın başlarında Beyoğlu'nun alafranga lokanta-birahanesidir (İ A V, 2554).

Bizans Birahanesi: 1897 ile 1908 arasında Galata'nın ünlü birahanelerindendir. Karaköy Palas'ın tam karşısındadır. Gündüz bir lokanta olarak işler, akşamları bira düşkünlerinin toplandığı bir yer olur (İ A V, 2829).

Bosfor Birahanesi: Galata'da eskiden domuz kasapları bulunan ve bu sebeple domuz sokağı denilen sokaktadır. İkramı çok bir birahaneydi (İ A VI, 2966- 2967).

Çatalsakal Birahanesi: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Sirkeci'de meşhur bir birahanenin halk ağzındaki adıdır. Sahibinin sakal kesimine göre böyle adlandırılmıştır (İ A VII, 3781).

Gambeta Birahanesi: Karaköy'de eski Karaköy Caddesi üzerinde idi. Balkan Harbinde Bulgar Ordusunun Çatalca'ya doğru ilerlediği sıralarda Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya devletleri İstanbul Limanı'na birer harp gemisi göndermişlerdi, Fransız Zırhlısının adı "Léon Gambetta" idi. Fransız gemicilerini gazinosuna çekebilmek için Rum gazinocu hemen "Gambeta" adını yazıp kapının üstüne asmış ve bundan sonra da gazino bu adla anılmıştır. Türkler arasındaki adı ise gazinonun bir garsonunun adı olan "İstefo"dur (İ A XI, 5980).

Gambrinos Birahanesi: XIX. yüzyıl sonunda Beyoğlu'nun meşhur birahanelerindendir. Eski bir meyhaneden çevrilme değil, doğrudan alafranga birahane olarak açılmıştır (EİMMK, 129).

Kafkas Birahanesi: İstanbul'un en eski birahanesiydi. Sirkecideydi. (EİMMK, 133).

7. 3. 5. Meşhur Gazinolar

Andriko'nun Gazinosu: 1880- 1990 yıllarında Anadolu Demiryolu boyunda Maltepe İstasyonunda devrin meşhur bir gazinosudur (İ A II, 851).

Arkadi Gazinosu: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Galata'da bu isimle anılan sokak üzerinde, Galata'nın eski hovardalık âlemlerinin meşhur içki yeridir (İ A II, 1012).

Arnavudköyü Vapur İskelesi Gazinosu: Vapur İskelesi'nin hemen yanı başındadır. Tavla ve kâğıt oyunları oynatmak için ruhsatı vardı (İ A II, 1047).

Bebek Bahçesi ve Gazinosu: Boğaziçi'nde Bebek'te vapur iskelesinin hemen yanındadır. Her sınıf halkın eğlence yeridir (İ A V, 2331).

Belvü Gazinosu ve Oteli: Kadıköy'de müzikli, cazlı, danslı gazino ve oteldir. Kalamış, Moda, Marmara, Fenerbahçe karşısında plaj burnunun dibinde olduğu için sandalla da gelenler olurdu (İ A V, 2489).

Beyaz Park Gazinosu ve Deniz Banyosu: Topağaçlar'dadır. II. Abdülhamid zamanında (1876- 1909), Cuma günleri Büyükdere halkına konser vermek üzere gönderilen bir askeri bando, burada çalarmış. Yazın Niko adında ihtiyar bir Rum, tahta kulübeden bir kahve ocağı kurar, ağaçlar altına da üç beş iskemle atarmış (İ A V, 2623-2624).

Binbirçiçek Gazinosu: II. Abdülhamid devri (1876- 1909) sonlarında Şişli'de bir gazinodur (İ A V, 2786).

Büyükçekmece Çardak Plajı ve Gazinosu: Marmara kıyısında Büyükçemece Gölü'nü denizle birleştiren, İstanbul tarafında küçük bir gazino-plajdır. Müşterileri genellikle Çatalcalılardır. Her gün öğleden sonra bir otobüsle ve yemekleriyle gelirler, ayrıca cumartesi ve pazar günleri iki üç otobüs dolusu Çatalcalı gelirmiş (İ A VI, 3221).

Caddebostanı Gazinosu: Dimitri adındaki bir Rum vatandaşla beyaz Rus olan diğer bir şahıs tarafından ortak olarak 1926 senesinde kır kahvesi şeklinde işletmeye açılmıştır. Semt sakinleri gençlerin rağbet ettiği bir gazino olmuştur. Sağ tarafında Orhan

Uluevren'e ait plaj, sol tarafında da kayıkhaneler ile Caddebostanı Vapur İskelesi bulunmaktadır (İ A VI, 3324- 3325).

Cevâhircizâdeler Bahçesi ve Gazinosu: 1885- 1890 arasında Boğaziçi'nde Sarıyer Yenimahallesi'nde Pazarbaşı mevkiinde bir yazlık bahçeli gazinodur (İ A VII, 3518).

Çiftlik Gazinosu: XIX. yüzyılın sonlarında, Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda meşhur yazlık bir gazinodur. Yani adında bir Rum tarafından işletilirdi. Gazinoda tiyatro kumpanyalarının geldiği bir de sahne vardı. Meşhur Hamdi Efendi Kumpanyası, yazları özellikle burayı tercih ederdi (İ A VII, 3977- 3978).

Çubuklu Gazinosu: Çubuklu'da Vapur İskelesi'nin hemen karşısındadır. Anadolu yakasının en lüks bahçeli gazinosudur. Seçkin saz toplulukları ve tiyatro toplulukları gelir, gündüz hanımlara, akşam beylere çok şatafatlı âlemleri olur (İ A VIII, 4145- 4146).

Çubuklu Mesiresi Gazinosu: Çubuklu mesire alanında bulanan bir gazinodur. Zamanla kahvehaneye dönüştürülmüştür (İ A VIII, 4148).

Dimitri'nin Gazinosu: Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876- 1909) büyük şöhret yapmış yerlerden biridir. Pangaltıda idi, her türlü içkinin ve mezenin bulunduğu Pazar ve Cuma günleri sazların ve piyasa hânendelerinin sanatlarını icra ettikleri bir yerdi (İ A VIII, 4591).

Dodi'nin Gazinosu: 1875- 1885 yılları arasında Galata'nın meşhur meyhanelerinden biridir. Birinci sınıf bir mutfağa sahip olmasına rağmen müşterileri ayak takımı idi. 1885 yılında II. Abdülhamid tarafından (1876- 1909) bir daha açılmamak üzere kapattırılmıştır (İ A IX, 4639- 4640).

Eftalipos Gazinosu: 1918- 1922 yılları arasında Galata'nın en meşhur birinci sınıf gazinosu idi. havyara, şampanyaya varıncaya kadar her çeşit meze ve içki bulunur ve süslü bir yerdi (İ A IX, 4946).

Fener İskele Gazinosu: XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Haliç Feneri Vapur İskelesi'nin hemen yanı başında Haliç yalısının en büyük gazinosu idi (İ A X, 5633).

Fırıldak Bahçesi: Yukarı boğazda Rumeli Yakası'nda Yenimahalle'de, aynı adı taşıyan tepede bulunan bir gazino bahçe idi (İ A X, 5758)**.**

Filip'in Gazinosu: XIX. yüzyılın sonlarında Karaköy'de ana cadde üzerinde ve köprü başında meşhur bir gazino idi. "Kibar uğrağı yer" olmakla tanınmıştı (İ A XI, 5790).

SONUÇ

Reşad Ekrem Koçu'nun hayatının, özellikle yazı hayatının şekillenmesinde babası Ekrem Reşad Bey ile hocası Ahmed Refik'in büyük etkisi olmuştur. Koçu'nun, sayısı yüze yaklaşan eseri İstanbul folkloru bakımından değerlendirildiğinde görülmüştür ki;

İslâm ansiklopedisine yazdığı "Hekimoğlu Ali Paşa" ve "Sürmeli Ali Paşa" maddeleri ile **Osmanlı Muahedeleri** ve **Bostancıbaşı Defterleri** eserleri diğer eserlerine nispetle daha ilmî muhtevalı, akademik seviyedeki çalışmalarıdır.

Koçu'nun akademik olmak yerine popülerliği tercih ettiği anlaşılmaktadır. Reşad Ekrem'in hangi alanlarda ve nasıl çalışmalar gerçekleştirdiğine ana hatlarıyla baktığımızda;

* Tarihi ve edebi şahsiyetleri ele alan monografik denemeleri vardır.
* Yabancı dillerden çeviriler yapmıştır.
* Arap harfli yazma yahut basma eserlerden Latin alfabesine doğrudan veya kısmen aktarmalarda bulunmuştur.
* Tarihi kaynaklardan beslenerek kendi üslubuyla hikâyeler ve romanlar telif etmiştir.
* Çocuklara tarih bilgi ve bilinci vermek üzere eserler vermiştir.
* Sözlük mahiyetinde veya ansiklopedik düzende çalışmalar yapmıştır.

Reşad Ekrem Koçu, akademik bir düzende ve tam künye halinde olmasa da eserlerini oluştururken faydalandığı kaynakları zikreder. Biz bu kaynakların sözlü ve yazılı olmak üzere iki grupta toplanabildiğini gördük. Koçu'nun sözlü kaynaklardan yaptığı derlemeler ve aldığı bilgilerin temelde üç konuda yoğunlaştığı söylenebilir: Destan, Meddah Hikâyesi ve Tulumbacılık. Koçu'nun sözlü kaynaklarının başlıcaları şunlardır:

Angeli Angelidis (“Deligâvur” lakabıyla tanınmıştır. Tulumbacılık konusunda kendisinden faydalanılmış bir kaynaktır.), Bitlisli Ali Çamiç Ağa, Celaleddin Çalpala (Davutpaşa Mahallesi Muhtarı Emekli Subay olarak tanıtılır.), Gülmen Hanım, (1930’lu yılların sonunda Bulgaristan’ın eski Zagra kasabasında vefat etmiş İstanbullu bir hanımdır. Gülmen Hanım’dan meddah hikâyeleri derlenmiş ve anlatılmıştır.), Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey, Kâhya İsmail, Merdivenköylü Kemal Reis, Merdivenköylü Tevfik Karkan, Saraç Kadri Bey, Üsküdarlı Vâsıf Hoca (Destanlar başta olmak üzere edebiyatla ilgili pek çok konuda kendisinden faydalanılmıştır.), Zagralı Fatma Hanım (“İstanbul Üniversitesi tedris heyetinden Bay Recaî’nin büyük validesi, Üsküdar’da Toptaşı’nda oturan eski Zagralı Mehmed Bey’in zevcesi olan” şeklinde tanıtılan Zagralı Fatma Hanım’dan “Benli Binnaz Masalı” ve “Benli Yusuf Hikâyesi” derlenmiştir.).

Koçu’nun faydalandığı ve alıntı yaptığını kaydettiği yazılı eserlerin bir kısmı yazma yahut matbu risaleler, mecmualardır. Bunların hakkında etraflı bilgi ve hatta bibliyografik künye verilmeden sadece adlarının zikredildiği de olmuştur, kısaca tanıtıldıkları da görülebilmiştir. “Mesmuat” başlıklı müellifi bilinmeyen bir risale, içeriği hakkında hiç bilgi verilmemiş bir mecmua, **Burhan- ı Kat’ı** tarzında sözlükler veya **Halk Bilgisi Haberleri** vb. süreli yayınlar bu kaynaklar arasındadır. Bunlar dışında belli konularda Koçu’nun sürekli müracaat ettiği başlıca kitaplardan referans kitabı niteliğinde olanlar arasında **Selanikî Tarihi,** Nureddin Rüşdü Büngül’ün, **Eski Eserler Ansiklopedisi**, **Türk Ansiklopedisi**, Osman Nebioğlu’nun, **Kim Kimdir Ansiklopedisi**, M. Zeki Pakalın’ın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü** ile Ferit Devellioğlu’nun Argo sözlüğü sayılabilir.

Koçu için belirli konuların belirli kaynakları vardır: Camiler ve tekkelerle ilgili olarak Ayvansaraylı Hüseyin Efendi’nin **Hadîkatü’l- Cevâmi** adlı eseri, Üsküdarlı Ahmed Münib Bey’in, **Mecmua-i Tekâyâ**’sı **Tezkiretü’l- Bünyan**, Tahsin Öz’ün, **İstanbul Camileri;** düğünlerden bahsedilirken **Surnâme**’siyle Seyyid Vehbî, balık ve balıkçılık söz konusu ise Deveciyan, mânilerden bahsederken Muhtar Yahya Dağlı’nın**, İstanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mâni Katarları** ile, Ruşen Eşref’in**, Ayrılıklar**’da yer verdiği, davulcular ve mâni fasılları ile ilgili yazıları.

Selim Nüzhet Gerçek, Karagöz'ü, Sermet Muhtar Alus, Geleneksel Türk Tiyatrosu'unu işlerken, Osman Cemal Kaygılı'nın **İstanbul'da Semaî Kahvehaneleri ve Meydan Şairleri** eseri de "Çalgılı Kahvehaneler" ve buralardaki icracılar anlatılırken müracaat edilen kaynaklardır. Enderunlu Vâsıf'ın, **Hûbannâme-i Nevedâ**sı, İbrahim Hilmi Tanışık'ın, **İstanbul Çeşmeleri,** Mehmed Ziya Bey'in, **İstanbul ve Boğaziçi** adlı eseri, P. Ğ. İncicyan'ın, [**18. Asırda**] **İstanbul** adlı çalışmaları sıklıkla olmasa da faydalandığı kaynaklar olarak sayılabilir. Bunlar dışında eğlence hayatı büyük ölçüde Refik Ahmed Sevengil'in **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?** kitabına bağlı olarak, esnaf türküleri Sadi Yaver Ataman'ın çalışmalarından alınarak ve Eyüp oyuncakları Muallim Ahmet Ağa'nın naklettiklerine dayanarak anlatılmıştır.

Ahmed Râsim, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Refik, Çaylak Tevfik, Evliya Çelebi, Kahveci Nusret, Üsküdarlı Âşık Razi ile Vâsıf Hiç kitap olarak ya da notlar halinde dağınık bulunan yazılı malzemeleriyle Reşad Ekrem Koçu'nun en çok başvurduğu ve kaynaklarının temelini oluşturan kişiler olarak dikkat çekmektedirler.

Reşad Ekrem Koçu'nun, ele aldığı konuları işlerken, kaynakları kullanılırken tenkitçi bir bakış da gösterdiği olur. Mesela, "Abdüsselâm Mescidi"ni anlatırken bu mescidin, **Hadikatü'l- Cevâmî**'de Hasköy'de gösterildiğini oysa Halıcıoğlu'nda bulunduğunu kaydeder. İstanbul Ansiklopedisi'nde kendisinin de camiyi Hasköy'de gösterdiğini belirtir.

İstanbul Ansiklopedisi'nin bütün eserleri arasında en çok müracaat edileni olması ve diğer eserlerinde işlenen konuları toparlayıcı özelliği dikkat çekmektedir. Ansiklopedi yarım kalmıştır, ama ansiklopedi maddeleri alfabetik olarak düzenlenirken, kimi madde başlıklarına şahısların mahlasları da dikkate alınarak yer verildiği için yalnızca on bir cildi ve "G" harfine kadar olan kısmı basılıp yayımlanabilen ansiklopedinin sonraki ciltlerde yer alabilecek maddeleri daha önceki ciltlerde madde başı olabilmiştir. Bu sayede alfabetik düzendeki ansiklopedinin "G" harfine kadar olan maddeleri dışında da bilgilenme imkânı doğmuştur.

Koçu, ansiklopedide konuları işlerken çoğunlukla şahıslara bağlı kalmıştır, bir semt ya da mahalleden bahsederken de belli bir düzeni vardır. Bir semtten bahsederken, o semtin camiini, caddesini, fırınını, iskelesini, kayıkhanelerini, bekâr odalarını, cinayet vak'alarını, yangınlarını, kendine ait yiyeceklerini ve daha pek çok ayırt edici özelliğini aktarır.

İstanbullu olsun olmasın İstanbul kültürü içinde yer edinmiş olan her unsur ansiklopedide yer bulmuştur, mesleği, meşrebi, dini, milliyeti ne olursa olsun her kesimden insan, ayrım yapılmadan ansiklopediye alınmıştır. Bazı konular, ansiklopedinin başka madde başlıkları altında kendi başlığından daha fazla yer bulmuştur. Kimi bilgiler, madde başlığıyla hiç de ilgili görülmeyecek konular işlenirken verilebilmiştir. Reşad Ekrem Koçu, sadece ele almakta olduğu ya da anlattığı konu ile sınırlı bilgiler vermekle kalmamıştır. Meselâ "Çamaşır" maddesinde meddah hikâyesiyle ilgili bilgiler aktarabilir, aktarmıştır. Beylerbeyi Yangın Tulumbasını anlatırken kazandibi tatlısını İstanbul'a tanıtmış olan muhallebicinin Arnavut Nazif Ağa olduğunu bildirmiştir.

Bazı konular ya da şahıslara ansiklopedide daha geniş veya daha az yer veriliyor olması Koçu'nun ilgi ve merakının etkisine bağlıdır. "Erenköy'ün Sivrisinekleri" veya tavuk hırsızlığı yapan bir kadını anlatan "Tavukkaldıran Ayşe" gibi kolay kolay hiçbir çalışmanın konusu olamayacak başlıklara rastlamak Koçu'nun eserleri söz konusu olunca şaşırtıcı değildir. O'nun için padişah da cariye de, selâtin câmi de gedikli meyhane de, tarihi kahraman da çocuk çetesi de yazı konusudur.

Yayımlanmış kitaplarında ele aldığı konuları çalışmamızın bölümleri bakımından ele aldığımızda dikkat çekici özellikler olarak şunları söyleyebiliriz. Hayatın geçiş dönemleri anlatılırken, sünnet ve evlenme düğünleri çok daha geniş ele alınmış, "ölüm" konusu, destan konusu olarak dolaylı şekilde yer almasının dışında neredeyse işlenmemiştir, meslek dalları içinde "Tulumbacılık" baş tacı edilerek çeşitli ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir.

Âşık edebiyatı başlığı altında verilen pek çok ismin anonim edebiyat çerçevesinde değerlendirilen mâniler de yazdıkları, söyledikleri anlaşılmaktadır. Özellikle tulumbacılık mesleğinde bulunanların hemen hepsinin mâni, semaî ve destan söylemiş, yazmış olmaları kayda değer bir çalışma alanıdır. Âşıklar içinde İstanbullu olanlara da Urfalı olan Bozyörük Oğlan, Sivaslı olan Âşık İbrahim ve benzerleri gibi İstanbul'a gelip bir müddet kalmış ya da İstanbul'da tutunmaya çalışmış ama mutlaka İstanbul'a dair eser vermiş âşıkların da Koçu'nun eserlerinde işlendiği görülmüştür. Destanların teşekkülü, para karşılığında sipariş destan yazılması, konu çeşitliliği, yazanlardan satanlara kadar destanlarla ilgili pek çok konu, ilginç ayrıntılara dikkat edilerek Reşad Ekrem Koçu'nun eserlerinde yer almıştır.

Geleneksel Türk Tiyatrosu kapsamında, tiyatro ile ilgili olmaktan çok metin halinde meddahlık konusuna yer veren Reşad Ekrem, pek çok meddah hikâyesini kendi üslûbuyla yeniden kaleme alırken, Karagöz, Orta Oyunu, Tuluat vb. alanlara pek ilgi göstermemiş, bu konuları en genel çerçevede vermiştir.

Halk Edebiyatı konularından – tulumbacılarla ilgisinin de etkisiyle- mâniler ve bunun dışında türküler, ortaya çıkma sebepleri, icracıları, icra ortamları hakkında bilgiler de verilerek yer alırken, fıkra, bilmece, tekerleme konularının yüzeysel olarak geçildiği fark edilmektedir. Atasözleri ve deyimler de Koçu'nun eserlerinde dolaylı olarak yer bulan konular sınıfına dâhil edilebilir; bunun yanında argo kelime ve deyimlerin, aynı başlık altında olmasa da atasözleri ve deyimlere nispetle daha geniş yer bulduğu söylenebilir. Açıklamalarıyla verilen pek çok deyim, birçoğunun günümüzde kullanılmıyor olması ve deyim kitaplarında yer almamış olmaları dolayısıyla daha önemli haline gelmektedir. Koçu'nun eserlerinde tespit edilenler de dahil olmak üzere, çok daha geniş ve kolektif bir deyim, tabir tarama faaliyetiyle yapılacak çalışmalarının Türk dil ve kültür varlığına zenginlik katacağı söylenebilir.

Eğlence hayatına ait unsurlar, gerek açık eğlence mekânları (mesireler, panayır, festival alanları vb), ve gerekse kapalı mekânlar (kahvehane, meyhane, birahane, baloz vb.) eğlence zamanı, yeri, organize edilmeleri, sosyal hayattaki yerleriyle, şahıslarıyla ve buralarda yaşanan olaylarla birlikte anlatılmıştır.

Dinî mekânlar ana hatlarıyla, ama çok sayıda mekân adı zikredilerek bahis konusu olmuştur.

Gündelik hayatla ilgili inanışlar, ulaşım, iletişim- haberleşme unsurları, halk hekimliği, halk takvimi, İstanbul tipleri, müziği, sporla ilgili unsurlar aynı sınıflandırma ile değilse de Koçu'nun eserlerinde yer bulmuştur.

Çalışmamızı yürütürken tespit ettiğimiz problemler ve karışıklıklar da olmamış değildir. Söz gelimi "halk hikâyesi" karşılığında "masal" kelimesinin kullanıldığı olmuş, aynı ya da benzer metinler farklı terminoljilerle– bazen bir birinin yerine kullanılmak üzere- karşılanabilmiştir. Biz, Koçu'nun eserlerinde yer verdiği adlandırmayı değil; halkbilimi terminolojisine uygun adlandırmayı tercih etmeye çalıştık. Özellikle şiir metinleri söz konusu olduğunda dış yapı özellikleri, biçim ve türü belirleyen özellikler hakkında yeterli ve ayrıntılı sınıflandırma yapılmadan, "manzume" adlandırmasıyla destan, koşma, ağıt vb. metinler verilebilmiştir.

İstanbul Ansiklopedisi'nde fazlaca örneği karşımıza çıkan ve çalışmamızın ilk bölümünde eserler tanıtılırken ayrıntılarını verdiğimiz sayfa numaralandırmasındaki karışıklıklar, özellikle şahıs isimlerinin tespitinde araştırmacıların işini güçleştiren dizgi hataları, metin aktarımında görülen yazım yanlışları çokluğu dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak; Reşad Ekrem Koçu'nun, XIX. yüzyıl gazetelerinden toplayıp defterlere geçirdiği malzemeye dayanan, bazı polisiye olaylara dair ve hamamlarla ilgili arşivi, Vasıf Hiç ve Üsküdarlı Râzi kaynaklı destan başta olmak üzere edebî ürünlerle ilgili malzemeleri, sözlü ve yazılı kaynaklardan yaptığı alıntılar, ömrü vefa edip de bütün eserlerinde tamamen işlenememiştir; ama sadece İstanbul folkloru açısından baktığımızda bile Reşad Ekrem'in, yayımlanmış çalışmalarında ortaya koydukları, Türk dili, edebiyatı, folkloru ve sosyal tarihi bakımından önemli malzemeler vermektedir.

Çocuk kitaplarında doğruluk, dürüstlük, devlet ve millet sevgisi, tarih şuuru kazandırılmanın hedeflendiği ve bu anlamda çocuklara yönelik kitaplarının ayrıca çalışılmaya değer olduğu söylenebilir.

Koçu'nun çalışmalarına bütün olarak yaklaşmak gereklidir. Çünkü tulumbacılık konusu işlenirken, mâni, semaî, destan başta olmak üzere edebiyata dair konular da işlenir, çalgılı kahvehaneler vb. mekânlara dair konular da. Buna benzer şekilde destanlar anlatılırken veya destan metninde meslek dallarıyla karşılaşmak mümkün olabilmektedir.

Reşad Ekrem Koçu, farklı ve ayrıntıcı bakış açısına sahip olduğu için onun eserleri, hangi alanında olursa olsun, İstanbul folkloru üzerine yapılacak çalışmalarda mutlaka dikkate alınması, gözden geçirilmesi gereken malzemeler arasında önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Ahmed Rasim: **Falaka**, İstanbul, Hamid Matbaası, 1927.

Aktunç, Hulki: **Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü** (**Tanıklarıyla**), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Amicis, Edmondo de: **1874'te İstanbul** (çev.: Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1938.

Artun, Erman: **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, 3. bs., İstanbul, Kitabevi, 2008.

Craven, Elisabeth: **1876'da Türkiye** (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Sertel Matbaası, 1939.

Deyrolle, Théophile: **1869'da Trabzon'dan Erzurum'a** (çev.: Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, ty.

Emeksiz, Abdulkadir: Orta Oyunu Kitabı, İstanbul, Kitabevi, 2001.

Emeksiz, Dr. Abdulkadir: **İstanbul Mânileri**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2007.

Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 1, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty., 176 s.

Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (haz. : Reşad

Ekrem Koçu) , cilt 2, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty, 143 s.

Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 3, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, 1944, 165 s.

Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 4, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, 1949, 87 s.

Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 5 , İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty., 87s.

Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (haz. : Reşad Ekrem Koçu) , cilt 6, İstanbul, Semih Lûtfi Kitabevi, ty., 83 s.

Eyice, Prof. Dr. Semavi: "Aramızdan Ayrılan Bir Değer: Tarihçi ve Folklorist Reşat Ekrem Koçu", ***Türk Folklor Araştırmaları***, c.: 16, s. : 322, Mayıs 1976, İstanbul, s. 7641- 7642.

Eyice, Semavi: **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. 5, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994, s. 41- 43.

Güngör, Dr. Şeyma: **İstanbul Meddah Hikâyeleri 1 Tıflî Hikâyesi**, İstanbul, Çantay, 2006.

Prof. Dr. Ali Torun: **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Akçağ, 2003.

Haşmet: **Vilâdetnâme** (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığın Kitabevi, ty.

Koçu, Reşad Ekrem: (haz.) **İstanbul Câmileri 1. cilt, Fasikül 1**, yy., yy., ty.

Koçu, Reşad Ekrem: **Osman Gazi'den Atatürk'e, 600 Yılın Tarih Panoroması**, [İstanbul], Cumhuriyet Gazetesi, ty.

Koçu, Reşad Ekrem: **Timur ve Oğulları**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, ty.

Koçu, Reşad Ekrem: **Halk ve Çocuklar İçin En Eski Zamanlardan Bugüne Türk Tarih Bilgisi**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930.

Koçu, Reşad Ekrem: **Attilâ ve Hunlar**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933.

Koçu, Reşad Ekrem: **XV. ve XVI. Asırlarda Büyük Deniz Keşifleri**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933.

Koçu, Reşad Ekrem: **Bizans Tarihi** (**Şarkî Roma İmparatorluğu (395- 1453)**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934.

Koçu, Reşad Ekrem: **Cengiz ve Türk Moğol İmparatorluğu**, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934.

Koçu, Reşad Ekrem: **Mimar Sinan**, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi s. 1934.

Koçu, Reşad Ekrem: **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300- 1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923**, İstanbul, Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi / Türkiye Matbaası, 1934.

Koçu, Reşad Ekrem: **Tarihten Evvelki Zamanlar**, İstanbul, Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934.

Koçu, Reşad Ekrem: **Tarihten Hikâyeler Hatice Sultan ile Ressam Melling**, İstanbul, Türkiye Matbaası, 1934.

Koçu, Reşad Ekrem: **Ahmed Rasim Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları** (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Semih Lûtfi Erciyas Sühulet Kitabevi, 1938.

Koçu, Reşad Ekrem: **Ahmed Refik Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları** (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Semih Lûtfi Erciyas Sühulet Kitabevi, 1938.

Koçu, Reşad Ekrem: **Çocuklar**, İstanbul, Çığır Kitabevi, 1938.

Koçu, Reşad Ekrem: **Sümer Türkleri, Eski Zaman**

Medeniyetlerinin İlk Ocağını Kuran Türk Ustalar, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1938.

Koçu, Reşad Ekrem: **Tarihin Ön Çağları**, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1938.

Koçu, Reşad Ekrem: **Türk Tarihi** (**Birinci Kitap**), İstanbul, Ülkü Basımevi, 1938.

Koçu, Reşad Ekrem: **Gemici Sinbad'ın Harikulâde Maceraları**, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1942.

Koçu, Reşad Ekrem: **Sokullu**, İstanbul,Vakıt Matbaası, 1943.

Koçu, Reşad Ekrem: **Esircibaşı** (**Lâle Devrinde Bir Aşk Romanı**), İstanbul, Net Kitabevi, 1944.

Koçu, Reşad Ekrem: **İlkokulda: Tarihe Giriş**, İstanbul, Net Kitabevi, 1944.

Koçu, Reşad Ekrem: **Tarihteki Güzel Kadınlar Taçlı Fahişeler**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1944.

Koçu, Reşad Ekrem: **Yusuf'un Borcu**, İstanbul, Kenan Matbaası, 1947.

Koçu, Reşad Ekrem: **Altın Destan**, y.y., Tan Matbaası, 1947.

Koçu, Reşad Ekrem: **Âşık Şair ve Padişahlar**, İstanbul, Şaka Matbaası, 1950.

Koçu, Reşad Ekrem: **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, İstanbul, Şaka Matbasaı, 1950.

Koçu, Reşad Ekrem: **İlk Kurşun**, İstanbul, Akın Kitabevi, 1952.

Koçu, Reşad Ekrem: **Tarihimizde Garip Vakalar**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1952.

Koçu, Reşad Ekrem: **Fâtih Sultan Mehmed (1430- 1481)**, İstanbul, Ahmed Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, 1953.

Koçu, Reşad Ekrem: **Fatih Sultan Mehmed'in On Fedaisi**, İstanbul, Tan Matbaası, 1953.

Koçu, Reşad Ekrem: **Türk İstanbul,** [y, y.], Cumhuriyet Gazetesi Yayını, [1953].

Koçu, Reşad Ekrem: **Türk Tarihinin 50 Büyük Adamı**, İstanbul, Rafet Zaimler Yayınevi, 1953.

Koçu, Reşad Ekrem: **Bostancıbaşı Defterleri**, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası* sayı: 4'ten ayrı basım, İstanbul, 1958.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi I. cilt, Aba, Abacılar-Alafranga Baloz,** İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi II. cilt: Alageyik Sokağı-Aşiretlerin Kütüphanesi,** İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1959., s. 577- 1156.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi III. cilt, Aşiret Mektebi-Baba,** İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960, s., 1157- 1732.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi IV. cilt, Baba-Bayrampaşa,** İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Şirketi, 1960, s. 1733- 2308.

Koçu, Reşad Ekrem: **Tarihimizde Kahramanlar**, İstanbul, Yücetürk Yayınları, 1960.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi V. cilt, Bayrampaşa Medresesi-Boğaziçi Deniz Hamamları**, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961, s. 2309- 2884.

Koçu, Reşad Ekrem: **Dağ Padişahları**, İstanbul, Mehmed Koçu Koçu Yayınları, 1962.

Koçu, Reşad Ekrem: **Erkek Kızlar**, İstanbul, Koçu Yayınları, 1962, 98.

Koçu, Reşad Ekrem: **Forsa Halil**, İstanbul, Mehmet Koçu, 1962.

Koçu, Reşad Ekrem: **Haşmetli Yosmalar**, İstanbul, Koçu Yayınları, 1963.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi VI. cilt, Boğaziçindeki İskele, Kayık ve Sandalları-Cemil**, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1963, s. 2885- 3459.

Koçu, Reşad Ekrem: **Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi**, 4.bs., İstanbul, Tahir Yücetürk Çoçuk Kitabevi, 1963.

Koçu, Reşad Ekrem: **Osmanlı Tarihinin Panoraması**, İstanbul, Ak Kitabevi, 1964.

Koçu, Reşad Ekrem: **Türk Zaferleri**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1964?

Koçu, Reşad Ekrem: **Yeniçeriler**, İstanbul, Koçu Yayınları, 1964.

Koçu, Reşad Ekrem: **Acı Su**, İstanbul, Koçu Yayınları, 1965.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi VII. cilt, Cemil Bey (Tanburi) - Çiray (Hacer)**, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1965, s. 3461- 4036.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi VIII. cilt, Çiroz-Dişbuğdaycılar Sokağı,** İstanbul, Koçu Yayın-

ları, Mehmed Koçu, 1966, s. 4037- 4609.

Koçu, Reşad Ekrem: **Patrona Halil**, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1967.

Koçu, Reşad Ekrem: **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları, 1967.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi IX. cilt, Dişci-Erişteci Sokağı**, İstanbul, Koçu Yayınları, Mehmed Koçu, 1968, s. 4613- 5188.

Koçu, Reşad Ekrem: **Kabakçı Mustafa** (**Bir Serserinin Roman-laştırılmış Hayatı**), İstanbul, Koçu Yayınları, 1968, 100 s.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi X. cilt, Eritmek-Fırın,** İstanbul, Koçu Yayınları, Mehmed Koçu, 1971, s. 5189- 5760.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi XI. cilt, Fırın, Fırın Uşakları-Gökçınar (Mehmed),** İstanbul, Koçu Yayınları, Mehmed Koçu, 1971, s. 5761- 7076.

Koçu, Reşad Ekrem: **Kösem Sultan**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1972.

Koçu, Reşad Ekrem: **Bağdat Kervanı**, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973.

Koçu, Reşad Ekrem: **Balabancık**, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973.

Koçu, Reşad Ekrem: **Gizli Yol**, Deniz Yayınları, İstanbul, 1973.

Koçu, Reşad Ekrem: **Murat Reis**, Deniz Yayınları, İstanbul, 1973.

Koçu, Reşad Ekrem: **Murat Reis'in Oğlu**, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973.

Koçu, Reşad Ekrem: **Son Yeniçeri**, İstanbul, Deniz Yayınları, 1973.

Koçu, Reşad Ekrem: **Dârülaceze** (**1895- 1974**), İstanbul, İnkılap ve Aka Basımevi, 1974.

Koçu, Reşad Ekrem: **Karakorsan Peşinde 248 Çocuk**, İstanbul, Deniz Yayınları, 1975.

Koçu, Reşad Ekrem: **Haydut Aşkları**, İstanbul, Ana Yayınevi, 1981.

Koçu, Reşad Ekrem: **Osmanlı Padişahları**, İstanbul, Ana Yayınevi, 1981.

Koçu, Reşad Ekrem: **Yangın Var!., İstanbul Tulumbacıları,** İstanbul, Ana, 1981.

Koçu, Reşad Ekrem: **Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş,** İstanbul, Doğan Kitap, 2002.

Koçu, Reşad Ekrem: **Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri,** İstanbul, Doğan Kitap, 2002.

Koçu, Reşad Ekrem: **Kızlar Ağası'nın Piçi**, İstanbul, Doğan Kitap,

2002.

Koçu, Reşad Ekrem: **Tarihte İstanbul Esnafı**, İstanbul, Doğan Kitap, 2002.

Koçu, Reşad Ekrem: **Binbirdirek Batakhanesi Cevahirli Hanım Sultan**, İstanbul, Doğan Kitap, 2003.

Koçu, Reşad Ekrem: **İstanbul Konuşmaları (haz. : Süleyman Şenel)**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2005.

Montague, Mary: **1717- 1718'de** (**Lâle Devri Başlarında**) **Türkiye**, (çev.: Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1939.

Seyyid Vehbi: **Sûrnâme** (**Üçüncü Ahmed'in Oğullarının Sünnet Düğünü**), (haz. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1939.

Stevenson, Robert Louis: **Define Adası** (çev.: Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Ülkü Basımevi, 1942.

Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi: "Koçu, Reşad Ekrem", **Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, 2.cilt, İstanbul,

Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.612- 613.

Thevenot, D. Jean: **1655- 1656'da İstanbul ve Türkiye** (çev. : Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Çığır Kitabevi, 1939.

Türk Dil Kurumu: **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2005.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler / Terimler: "Koçu, Reşad Ekrem", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler / Terimler**, 5. cilt, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 382.

Verne, Jules: **Çocuklar Cumhuriyeti** (çev.: Reşad Ekrem Koçu), İstanbul, Deniz Yayınları, 1974.

Yıldırım, Dursun: **Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları**, Ankara, Akçağ, 1999.

Yurt Ansiklopedisi: "Reşat Ekrem Koçu", **Yurt Ansiklopedisi, Türkiye İl İl, Dünü, Bugünü ve Yarını**, c. 6, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982- 1983, s. 4112.